

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების
სამინისტრო
ნიკო გერკენიშვილის ინსტიტუტი

სამხრეთ-დასავლეთ
საქართველოს
ისტორიის საკითხები

IV

გამომცემლობა
„შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
ბათუმი - 2009

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
GEORGIA
NIKO BERDZENISHVILI INSTITUTE**

**THE QUESTIONS OF
SOUTHERN-WESTERN
GEORGIA HISTORY**

IV

Publishing House
«Shota Rustaveli State University»
Batumi - 2009

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
ГРУЗИИ
ИНСТИТУТ НИКО БЕРДЗЕНИШВИЛИ**

**ВОПРОСЫ ИСТОРИИ
ЮГО-ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ**

IV

Издательство
«Государственный университет Шота Руставели»
Батуми – 2009

წინამდებარე კრებული – „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები IV“ – ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიის განყოფილებაში გამოსაცემად მომზადებული აღნიშნული სერიის მეოთხე ტომია. მასში, ტრადიციისამებრ, შესულია ბათუმისა და თბილისის სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულებაში (ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი და სხვ.) მოღვაწე მეცნიერთა შრომები.

კრებულის თემატიკა საკმაოდ მრავალფეროვანია. იგი მოიცავს საქართველოს პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურის ისტორიის სხვადასხვა საკითხს უძველესი დროიდან დღემდე, აგრეთვე თანამედროვე გეოპოლიტიკური ვითარებისა და პოლიტიკური აზროვნების ამსახველ მასალებს.

კრებული სათანადოდ ეხმაურება ჩვენს რეალობაში არსებულ ბევრ მტკივნეულ პრობლემას, რაც, უდავოდ, კიდევ უფრო მეტად ზრდის მის ღირსებას. იგი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი – **მალხაზ სიორიძე**
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

რეცენზენტები – **კახაბერ სურგულაძე**
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ნანა ხახუტაიშვილი
ისტორიის აკადემიური დოქტორი.
ოლეგ ჯიბაშვილი
ისტორიის აკადემიური დოქტორი

ISSN 1987-524X

© „შოთა რუსთაველის სახელმწიფოს უნივერსიტეტი“ – 2009

მოსხების // მესხების ისტორიისათვის

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანა საქართველოს ისტორიის ის პერიოდია, როდესაც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებასა და კულტურის სფეროში მიმდინარეობს კარდინალური ძვრები: დემოგრაფიული ცვლილებები და სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის მოძრაობა თუ ადგილგადანაცვლება, ჩნდება მსხვილი დასახლებები, ხმარებაში შემოდის რკინა – ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მძლავრი ლითონი, რომელიც უდიდეს როლს ასრულებს კაცობრიობის ისტორიაში, ფართოდ ვითარდება ხელოსნური წარმოება და ხდება მისი სპეციალიზაცია და ა. შ. ამდენად, საზოგადოებრივ-კულტურული განვითარება ადის ახალ, მაღალ საფეხურზე (გ. მელიქიშვილი, 1965., ოთ. ჯაფარიძე, 1991: 228-258., ოთ. ლორთქიფანიძე, 2002: 102-124, 127-153).

სწორედ ამ დროს, ძველადმოსავლურ წყაროებში გაჩნდა პირველი მოსხენიება ქართველი ტომებისა და მათი დიდი პოლიტიკური გაერთიანებებისა. მათგან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ მუშქები, რომელნიც, როგორც ჩანს, ქართულ-კოლხურ ერთობაში მიმდინარე დიფერენციაციისა და განცალკევების პროცესის შედეგად ჩნდებიან ისტორიის ასპარეზზე. მოგვიანებით, სწორედ მუშქთა შთამომავალი მოსხები/მესხები ასრულებენ მნიშვნელოვან როლს აღმოსავლურ-ქართული სახელმწიფოს – ქართლის სამეფოს (ბერძნულ-რომაული წყაროებით - იბერიის) შექმნაში. მესხთა ტომებს უკავშირებენ ასევე ხეთურ-მცირეაზიური წარმოშობის კულტების შემოტანას და რიგი გეოგრაფიული სახელების გაჩენასაც, მათ შორის ქალაქ მცხეთის სახელწოდებას (Г. Меликишвили, 1959: 111-сл.).

ჩვენს წინაშე დგას რთული და სადისკუსიო საკითხი იმის შესახებ, თუ ვინ არიან მესხები, რომელთაც მიეწერებათ ასეთი დიდი როლი აგრეთვე კოლხეთის აღმოსავლეთ ოლქებში მოგვიანებით მთელ რიგ ეთნოკულტურულ სიახლეებში, რაც ნათლად აისახა არქეოლოგიურ მონაპოვარშიც (ოთ. ლორთქიფანიძე, 2002: 124-241).

იმისათვის, რომ ვუპასუხოთ კითხვაზე, თუ ვინ არიან მესხები, კიდევ ერთხელ უნდა დავუბრუნდეთ ქართველურ ტომთა ეთნიკური განვითარების ისტორიას პროქართველური ფუძე-ენის დიფერენციაციის შემდგომ (Г. Климов, 1961: 239-253. გ. მელიქიშვილი, 1970: 338). როგორც ვიცით, საერთო-ქართველური ფუძე-ენა უკვე არსებობდა ძვ. წ. IV - III ათასწლეულებში, ე. ი. ადრებრინჯაოს ეპოქაში. ძვ. წ. II ათასწლეულის დამდეგისათვის იწყება საერთო-ქართველური ფუძე-ენიდან სვანური ენის გამოყოფის პროცესი, ხოლო ძვ. წ. VIII საუკუნით ათარიღებენ ზანურ-ქართული ერთობის დაშლას (Г. Климов, 1961: 35-სლ., თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965: 17., გ. მელიქიშვილი, 1970: 338). თუმცა არსებობს სხვა მოსაზრებაც. ახალი არქეოლოგიური და ლინგვისტური მონაცემების საფუძველზე, მკვლევართა ნაწილი დღეისათვის უფრო იმ აზრს ემხრობა, რომ ქართულ-კოლხური (ქართულ-ზანური) ენობრივი ერთობის დაშლა და, შესაბამისად, კოლხური ენის გამოყოფა უნდა დათარიღდეს უფრო ადრეული ხანით. მათი აზრით, ეს პროცესი ჯერ კიდევ ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებზე ადრე უნდა დაწყებულიყო (თ. მიქელაძე, 1974: 72, 194., ოთ. ლორთქიფანიძე, 1986: 48-57., Т. Гамкрелидзе, В. Иванов, 1984: 909., ოთ. ჯაფარიძე, 2003: 193-218).

აკად. გ. მელიქიშვილს (Г. Меликишвили, 1959: 98-100) ქართველურ ტომთა ეთნიკური განვითარების ისტორია ასე აქვს წარმოდგენილი: “უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის პირველ ნახევარში სვანური ეთნიკური ჯგუფი ენობრივ და, ამასთან დაკავშირებით, ფაქტიურ განცალკევებას განიცდის ქართულ-ზანური ჯგუფისაგან. რადგანაც ამ უკანასკნელს სამხრეთით

ხეთურ-ხურიტულ მოსახლეობასთან კონტაქტები უჩანს, უნდა ვიფიქროთ, რომ სვანური ტომები ამ დროს ქართველურ ტომთა გავრცელების ჩრდილოეთ არეალში იყვნენ დასახლებული, ხოლო ქართულ-ზანური ტომები – სამხრეთით... ამრიგად, ქართველური ტომები უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე. ამასთან, საფიქრებელია, რომ ისინი ნაწილობრივ დღევანდელი საქართველოს ფარგლებს გარეთაც მოსახლეობდნენ, კერძოდ, მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე. ამას მოწმობს, ჯერ ერთი, კულტურის მხრივ ამ რაიონების მჭიდრო კავშირი, ხშირ შემთხვევაში სრული ერთობაც კი დასავლეთ საქართველოსთან, რაც კარგად ჩანს არქეოლოგიური მასალის შუქზე, აგრეთვე მთელი რიგი ენობრივი ფაქტები, რომლებიც მეტყველებს ქართველი ტომების კონტაქტზე მცირე აზიის ცენტრალურ და მესოპოტამიის ჩრდილო რაიონებში მოსახლე ხეთურ (პროტოხეთურ, ნესიტურ) და ხურიტულ მოსახლეობასთან” (გ. მელიქიშვილი, 1970: 341-343).

ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, წერილობითი წყაროების სიმცირის გამო, არ ხერხდება ამიერკავკასიაში მესხების განსახლების არეალის განსაზღვრა (ივ. ჯავახიშვილი, 1950: 18). ე. კავაიგნაკმა ზემო მესოპოტამიაში ძვ. წ. XII საუკუნეში შეჭრილი მუშქები ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ოლქებიდან გამოლაშქრებულ მასად მიიჩნია (E. Cavaignae, 1953: 140., გ. მელიქიშვილი, 1970: 321). მოსხების (მუშქების) არაფრიგიულ წარმომავლობას ემხრობა ემინ აკურგალიც, რომელიც მუშქებს აღმოსავლეთ ანატოლიის მკვიდრებად მიიჩნევს (E. Akurgal, 1955: 113).

გვიანდელი მესხები, როგორც ცნობილია, ქართველური მოდგმის ქართის ტომთა ჯგუფს მიეკუთვნება, მეორე მხრივ კი, ჰეკატეოს მილეტელის ცნობით, “მოსხები კოლხური ტომია და ცხოვრობენ მატიენების მეზობლად” (“დედამიწის აღწერილობა,” 188). გ. მელიქიშვილის მოსაზრებით, “... მოს-

ნების კოლხურ ტომად გამოცხადება გასაგები გახდება, თუ “კოლხური” ცნების ქვეშ ჩვენ საერთო-ქართველურ ან, უფრო ზუსტად, ქართულ-ზანური ერთობის აღმნიშვნელ სახელწოდებას ვიგულისხმებთ” (გ. მელიქიშვილი, 1970: 82). ნ. ლომოურის ვარაუდით, ამ ცნობაში იმ პერიოდის ვითარებაა ასახული, “როდესაც მოსხური ტომების ნაწილი სამხრეთისაკენ არის გაჭრილი და სწორედ ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში ან მის მეზობლად ჩანს. ასურული წყაროების მიხედვით... მესხების ძირითადი ძველი ადგილსამყოფელი მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ოლქი იყო” (ნ. ლომოური, 1963: 11-12).

ნ. ხაზარაძის გამოკვლევით, “ზემო ეფფრატის რეგიონში (ალზი-ფურულუმზი-ქათმუხის მხარეში) მუშქების პირველი გამოჩენა ძვ.წ. XII საუკუნითაა (ძვ. წ. 1165 წ.) დათარიღებული, დაახლოებით ამავე ტერიტორიაზე სომხების წინაპრების მოსვლა კი – არაუადრეს ძვ. წ. VII საუკუნის 70-60 წლებით” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 174).

ძვ.წ. XII საუკუნის შემდეგ, ვიდრე VII საუკუნემდე, მუშქების განსახლების არეალი, როგორც ნ. ხაზარაძემ მიუთითა, უნდა ვეძებოთ ქაშიარის მთების (თანამედრ. ტურ-აბდინის) ჩრდილოეთით, ტიგროსის მარჯვენა სანაპიროსა და მისი ზემო დინების (თანამედრ. მურად-ჩაის) ახლომდებარე რეგიონში და ალზი-ფურულუმზი-ქათმუხისა და ხათეს ქვეყნების მეზობლად (ნ. ხაზარაძე, 1984: 91). აქ იყო განსახლებული მუშქების ის ნაწილი, რომელიც, როგორც ჩანს, ქართველური მოდგმისა იყო და გვიანდელი მესხების წინაპრებს შეადგენდნენ. “სხვადასხვა დროის (ძვ.წ. XII-VII სს.) ასურულ და ურარტულ წყაროებში “მუშქების ქვეყნის” სახელით აღინიშნებოდა ორი ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული მხარე. ერთ შემთხვევაში “მუშქების ქვეყანა” მოიცავდა მდ. ეფფრატის ზემო დინების აღმოსავლეთით (დღევ. მურად-სუს სამხრეთით), ქაშიარის მთების (დღევ. ტურ-აბდინის) ჩრდილოეთით, ტიგროსის მარჯვენა სანაპიროსა და მის ზემო დინებასთან მიმდებარე ოლქებს (ალზი, ფურულუმ-

ზი, ქათმუხი), ხოლო მეორე შემთხვევაში – მდ. ევფრატის დასავლეთით გადაჭიმულ რაიონებს. ამ ორ სხვადასხვა რეგიონს შორის არსებულ ვრცელ ტერიტორიაზე მოსათავსებელია, ზემოაღნიშნული ლოკალიზაციიდან გამომდინარე, ისეთი დიდი და მცირე პოლიტიკური ერთეულები, როგორცაა თაბალი, თუნა, შინუხთუ, ხილაქუ, ქუე, თილგარიმუ, გურგუმი, ქამანუ-მელიდი, ქუმუხი და სხვა... მასალები იმაზეც მიუთითებენ, რომ ზემო ევფრატისპირეთში მუშქების გამოჩენა ძვ.წ. XII ს-ით, უფრო სწორად, ძვ. წ. 1165 წლითაა დასაბარილებელი, ხოლო ასურეთის პროვინციების დასავლეთით მდებარე რეგიონში (ჰალისისპირეთი) – ძვ. წ. VIII ს-ის ბოლო მეოთხედით (დაახლ. ძვ. წ. 717 წ.)” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 105-106).

გ. მელიქიშვილის აზრით, მუშქების უძველესი ადგილსაცხოვრისი მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ტერიტორიაზეა საძიებელი, საიდანაც ისინი, უფრო მათი ერთი ნაწილი (ე. წ. “აღმოსავლეთის მუშქები”) ჩრდილო მესოპოტამიაში შეიჭრა, ხოლო მეორე ნაწილი (ე. წ. “დასავლეთის მუშქები”) ცენტრალურ და დასავლეთ მცირე აზიაზე ავრცელებს თავის გავლენას და იქ ძლიერ სამეფოს ქმნის. ამ სამეფოს (ქვეყანას) ასურელები “მუშქების ქვეყანას” ეძახიან, ხოლო ანტიკური ავტორები – ფრიგიას. ძვ. წ. 676 წ. კიმერიელთა და ურარტელთა ერთიანი ძალისხმევით ფრიგიის სამეფო განადგურდა, რის შემდეგაც მუშქების ერთმა ნაწილმა ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ წამოიწია და გვიანდელი მესხეთის ტერიტორიაზე დასახლდა. მისი სიტყვით, მუშქები-მესხები აღმოსავლურ-ქართული მოდგმაა (გ. მელიქიშვილი, 1959: 84-135., გ. მელიქიშვილი, 1965: 72-73., Г. Меликишвили, 1959: 104 и сл.). ამასთან დაკავშირებით შეიძლება აღგვენიშნა, რომ ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზე – ჭოროხისა და მტკვრის დინებათა შესაბამისი მონაკვეთები – გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანაში დასტურდება ნივთიერი მონაცემები, რაც დასავლეთ საქართველოს, შიდა ქართლის, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის

ნივთიერი კულტურის ერთიანობაზე მიუთითებს და კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში ჩანს ასახული. გამოთქმულია მოსახურება, რომ ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში ქართულ-ზანური ერთობის შიგნით უკვე უნდა არსებუდიყო დიალექტური სხვაობა და მოსხების კოლხური სამყაროსადმი მიკუთვნება გარკვეული დროიდან შესაძლოა უფრო პოლიტიკური მოტივით იყო შემაგრებული, თუმცა ეთნიკური ერთობაც უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული (გ. მელიქიშვილი, 1970: 395).

მოსხების ეთნიკულ კუთვნილებაზე ქართველური სამყაროსადმი აკად. გ. მელიქიშვილი აკეთებს დასკვნას: “სახელწოდება მოსხები /მესხები/ გავრცელებული ჩანს უზარმაზარ ტერიტორიაზე მცირე აზიის აღმოსავლეთ ნაწილიდან ქართულ მესხეთამდე... ტერიტორია, რომელზედაც ჩვენ ვნახულობთ ამ სახელწოდებას, თითქოს ნახევარ წრედ ერტემის სამხრეთ-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ზღვისპირა ზოლს. რამდენადაც უკანასკნელი, ძირითადად, მეგრულ-ჭანური ტომების ადგილსაცხოვრისი იყო, რომელთა ჩრდილოეთით იმყოფებოდა სვანების ტერიტორია, მაშინ ბუნებრივია, თუნდაც გვიანდელი ვითარებიდან გამოვიდეთ, მათგან აღმოსავლეთით მიმდებარე ზოლი ჩავთვალოთ ტერიტორიად, რომელზეც განსახლებული იყო ქართველურ ტომთა მესამე ძირითადი ჯგუფი - ქართვები. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ მოსხები (მესხები) იყვნენ ქართის (აღმოსავლურ-ქართული) ტომები. ცნობილია, რომ მესხთა ტომებმა დიდი როლი შეასრულეს აღმოსავლურ-ქართული სახელმწიფოებრიობისა და აღმოსავლურ-ქართული ხალხის ფორმირებაში... შეიძლება აღინიშნოს იმ ვითარების შესახებაც, რომ ქართულ ენაში არ შეინიშნება მოვლენები, რომლებიც სათავეს იღებდნენ... ძლიერი არაქართული ფენისგან... ნათქვამს ისიც შეიძლება დავამატოთ, რომ მოსხების ტერიტორიას ნაწილობრივ ფარავს ისტორიული სპერის სახელწოდება, რომელიც ორგანულად უკავშირდება სწორედ აღმოსავლურ-ქართულ სამყაროს” (გ. მელიქიშვილი, 1970: 395-396.,

Г. Меликишвили, 1959: 111). ეხება რა ჰეკატეოს მილეტელის ცნობას მესხების კოლხური წარმომავლობის შესახებ, გ. მელიქიშვილი აღნიშნავს: “თუ გავითვალისწინებთ, რომ მესხური ელემენტი მუდამ ქართების ელემენტს ემთხვევა, “კოლხი” – სახელს აქ დასავლურ-ქართულის მნიშვნელობას ვერ მივანიჭებთ, რადგან, ძველი, ლეგენდარული კოლხეთის არსებობის ხანაში (ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველი საუკუნეები) კოლხეთი ჯერ კიდევ სუსტად დიფერენცირებულ ქართველურ ეთნიკურ ჯგუფს მოიცავდა. ამ დროს მეგრულ-ჭანებსა და ქართვეს შორის ენობრივი განსხვავება, ყოველ შემთხვევაში, ჯერ არ უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც, “კოლხი” სახელი ამ უძველეს ხანებში საერთო-ქართველური თუ ქართულ-ზანური (მეგრულ-ჭანური) ელემენტის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. იონიელი ბერძნები ქართველ ტომებს ჯერ კიდევ ქართულ-ზანური ერთობის არსებობის კოლხურ ხანაში გაეცნენ და “კოლხ” სახელსაც, უნდა ვიფიქროთ, ამ ერთობის აღსანიშნავად ხმარობდნენ. ამიტომაც მოსხების “კოლხურ ტომად” მოხსენიება ჰეკატეოს მილეტელთან, საერთოდ, მათ ქართველობაზე მიუთითებს და მეგრულ-ჭანურ წარმომავლობაზე არაფერს ლაპარაკობს” (გ. მელიქიშვილი, 1970: 395).

თ. მიქელაძის შეხედულებით, მესხები სწორედ კოლხური მოდგმაა (თ. მიქელაძე, 1974: 26., თ. მიქელაძე, 1976: 116-შმდ.). საამისოდ მას ძველი წერილობითი წყაროების (ჰეკატეოს მილეტელი, სტრაბონი და სხვ.) გვერდით მოაქვს დღევანდელი მესხეთის ტოპონიმები, რომელთა ახსნა ზანურის მეშვეობით შეიძლება (ზანავი, ჩორჩანი, ჩხროჭა, არტანუჯი, ოშქა-ოშკა, ხვილიშა, ჭიხორიში, ოჯორჯალი, ოხომა, ფოცხოვი, ჭითახევი, მტკვარი, ტობა, ტოლოში, ჯინჯიგორა, ხონა, კოჩანეთი, მაზანათი, ჭანკეთი, დადეში და ა. შ.) (თ. მიქელაძე, 1974: 27-28). მისი აზრით, “ასეთი მძლავრი ზანური კვალის არსებობა ამ მხარეში, რომელიც ერთი პირველთაგანი განიცდის ქართიზაციის ინტენსიურ პროცესს, ხოლო შემდეგ

თვით ხდება ქართიზაციის მედროშე და ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის კერა, მიუთითებს იმაზე, რომ ქართვების მოსვლამდე აღნიშნული მხარის მოსახლეობა, ე. ი. მესხები, თუ ამ უკანასკნელთ მესხეთის უძველეს ბინადრებად ჩავთვლით, ზანური იყო. ამიტომ მესხსა და ქართს შორის ტოლობის ნიშნის დასმა არ უნდა იყოს გამართლებული.” თ. მიქელაძემ სამართლიანად შენიშნა, რომ “... მესხეთის ტოპონიმიაში ზანური ფენის დადასტურების ფაქტი კარგად ეთანხმება ამ მხარეში აღმოჩენილ ნივთიერ ძეგლებს (კოლხური ცული, სეგმენტისებრი იარაღი, წაღლი, თოხი), რომლებიც თავის ერთობლიობაში განსაზღვრავენ სწორედ დასავლურ-ქართული, კოლხური კულტურის სპეციფიკას და რომელთა გავრცელების არეალი ზანური ტოპონიმის გავრცელების ფარგლებს ემთხვევა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ ზოგიერთი აღმოჩენის თავისებურებათა მიხედვით (კოლხური ცულის თელოვანის ყალიბი, წაღვერის სახელოსნოს ნაშთები, უდეს განძი, ტანბოთის აღმოჩენები და სხვა), მესხეთში შეიძლება გამოიკვეთოს კიდევ ერთი კერა კოლხური კულტურისა” (თ. მიქელაძე, 1974: 30).

მოსხების განსახლების არეალი, ბუნებრივია, მუდმივმოცემული სიდიდე არ იყო.

როგორც აღინიშნა, ჰეკატე მილეტელის მიხედვით, მესხები კოლხური ტომია, რომელიც მატეენების მეზობლად ცხოვრობდა (ჰეკატეოს მილეტელი, ფრ. 188). ნ. ლომოურის ვარაუდით, ამ ცნობაში იმ ხანის ვითარებაა ასახული, “როდესაც მოსხური ტომების ნაწილი სამხრეთისაკენ არის გაჭრილი და სწორედ ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში ან მის მეზობლად ჩანს ასურული წყაროების მიხედვით” (ნ. ლომოური, 1963: 11). იგი არ გამორიცხავს, რომ მესხების “ძირითადი, ძველი ადგილსამყოფელი – მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ოლქი” იყო (ნ. ლომოური, 1963: 11-12). ვარაუდობენ, რომ მხოლოდ ამგვარი ლოკალიზაციის პირობებში არის გასაგები ჰეკატეს ცნობა მოსხების მატეენებთან (მისი განმარტებით – მიტანელებთან) მეზობლობაზე.

ნ. ხაზარაძე სპეციალური კვლევის შემდეგ მივიდა დასკვნამდე, რომ “რადგან პირველწყაროებისა და სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურის საშუალებით საკმაოდ კარგად ხერხდება მოსხებთან ერთად მოსხენიებული მატყენების, ტიბარენების, კერკეტებისა და ქარიმატების ადგილმდებარეობის დადგენა, ამიტომ ზემოთ მოყვანილი ცნობების უბრალო ურთიერთშეჯერებიდანაც კი ნათელია, რომ ძვ. წ. VI-V საუკუნეების წერილობით წყაროებში მოსხების ლოკალიზაციის ორი, ერთიმეორისაგან განსხვავებული ვარიანტია ასახული: ჰეკატეოს მილეტელისა და ჰეროდოტეს თანახმად, მოსხები ჩრდილო-აღმოსავლეთ მცირე აზიაში ბინადრობენ, ხოლო ჰელანიკე მიტილენელისა და პალეფატე აბიდოსელის მიხედვით, იგივე სახელწოდების მატარებელი ტომები შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან საძიებელნი” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 6).

მოცემულ შემთხვევაში ჩვენ გვაინტერესებს როგორც განსახლების სურათი დროის სხვადასხვა მონაკვეთზე, ისე მისი კუთვნილება ქართველური სამყაროს ამა თუ იმ ნაწილისადმი.

ძვ. წ. VI ს. ელინები, როგორც ჰეკატე მილეტელის მიხედვით ჩანს, მოსხებს კოლხურ ტომად მიიჩნევდნენ და, მაშასადამე, ეთნიკურად კოლხური სამყაროს ნაწილად წარმოიდგენდნენ. რა თქმა უნდა, ამგვარი წარმოდგენა ანტიკურ სამყაროში შეიძლებოდა წარმოქმნილიყო იმ ნიადაგზე, რომ მოსხები, მისი ერთი ნაწილი მაინც, კოლხას სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა და, როგორც ჩანს, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ბინადრობდა. ამისი პირდაპირი მოწმობაა ჰეროდოტეს ცნობა აქემენიდური სამეფოს ადმინისტრაციული აღწერილობიდან, სადაც ვკითხულობთ, რომ აქემენიდი მეფეებისაგან “მოსხებს, ტიბარენებს, მაკრონებს, მოსინიკებსა და მარებს შეწერილი ჰქონდათ 300 ტალანტი. ეს არის XIX სატრაპია” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1960: 75). ქსენოფონტე ათენელის “ანაბასისიდან” ვიცით, თუ როგორი იყო მაკრონების, მოსინიკებისა და ტიბარენების განსახლების არეალი

(თ. მიქელაძე, 1967: 85-112). ეს არის, ძირითადად, სამხრეთ-აღმოსავლეთი და სამხრეთ შავიზღვისპირეთი. ის გარემოება, რომ ქსენოფონტე არ იხსენიებს მოსხებს, გვაფიქრებინებს, რომ მათი განსახლების არეალი ზღვის სანაპირო ზოლისაგან დაცილებით, ქვეყნის სიღრმეში იყო გაშლილი, მაგრამ ისე, რომ იგი არსად გადაკვეთდა 10000 ბერძენი მოლაშქრის მარშრუტს. და, მართლაც, მოსხების განსახლების არეალის კიდევ უფრო დასაკონკრეტებლად გარკვეულ მონაცემს იძლევა ჰეროდოტეს კიდევ ერთი ცნობა ქსერქსეს ლაშქრის აღწერილობიდან: “მოსხებს თავზე ხის მუზარადები ჰქონდათ, ხოლო ფარები და შუბები – პატარა, შუბის წვერები კი გრძელი ჰქონდათ. ტიბარენები, მაკრონები და მოსინიკები მოსხებივით აღჭურვილი ლაშქრობდნენ. მათ საომარ რიგებს მართავდნენ შემდეგი მეთაურები: მოსხებსა და ტიბარენებს – არიომარდე, რომელიც დარიოსისა და პარმისის შვილი იყო. მაკრონებსა და მოსინიკებს წინამძღოლობდა არტაიკტე, რომელიც ჰელესპონტის სესტოსს განაგებდა” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1960: 113). მოსხების დასავლელი მეზობლები მატეენები იყვნენ. ნ. ხაზარაძის აზრით, “ჰეკატე მილეტელისა და ჰეროდოტეს ცნობების შუქზე, მატეენების ეს გაერთიანება საძიებელია მდ. ჰალისის რკალის შიგნით პაფლაგონიელების, სირიელი კაპადოკიელებისა და ფრიგიელების მეზობლად” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 21). რაც შეეხება ტიბარენებს, ქსენოფონტის “ანაბასისის” მიხედვით, მათი განსახლების არეალი მოიცავდა ქალაქ კოტიორას (დღევანდელ ორდუს) მიდამოებს და ვრცელდებოდა მესუდიემდე და მდ. თერმეჩაის სათავეებამდე (თ. მიქელაძე, 1974: 52., ნ. ხაზარაძე, 1984: 29). მათგან აღმოსავლეთით, ზღვისპირა ზოლში, ბინადრობდნენ მოსინიკები, ხოლო უფრო აღმოსავლეთით კოლხი ტომების მაკრონულ-სანური ჯგუფი. ეს მოგვიანო დროის ჭანებია თავისი მრავალი თემით.

ნ. ხაზარაძის გამოკვლევით, “ტიბარენების განსახლების არეალია დღევანდელი ორდუდან (ანტიკური კოტიორა) პონტოს მთებამდე გაშლილი ტერიტორია. რაკი მათ აღმოსავ-

ლეთით, როგორც წესი, მოსინიკებს ასახელებენ, დასავლეთით – ხაღბებს ან სირიელებს, ერთადერთი მისაღები შეიძლება იყოს ისეთი ლოკალიზაცია, რომლის მიხედვით მოსხები უნდა მოთავსდნენ ტიბარენების სამხრეთით, დღევანდელი ტოკატ-ყარაპისარ-გიუმიშხანეს სანახებში” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 30).

“კოლხური ტომების” გავრცელების არეალის ძიებისას საინტერესო მონაცემებს იძლევა ჰეროდოტეს ცნობა, რომ “...კოლხეთიდან მიდიაში დიდი არაა გადასავალი, არამედ მხოლოდ ერთი ტომია ამ /ქვეყნებს/ შორის. ეს არის სასპეირების /ტომი/, ამათ რომ ჩაუვლი, ხარ მიდიაში” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1960: 65). და კიდევ, “სპარსელები ცხოვრობენ და აღწევენ სამხრეთის ზღვამდე, რომელსაც უწოდებენ მეწამულს. ამათ ზემოთ ჩრდილოეთის მიმართულებით ცხოვრობენ მიდიელები, მიდიელებს ზემოთ – სასპეირები, სასპეირების ზემოთ – კოლხები, რომლებიც აღწევენ ჩრდილოეთის ზღვამდე, რომელსაც ერთვის მდინარე ფაზისი. ეს ოთხი ტომი ცხოვრობს ზღვიდან ზღვამდე” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1960: 82).

მოსხები “კოლხურ მოდგმად”, როგორც ჩანს, “დარჩნენ” ძვ. წ. IV საუკუნის მიწურულამდე, როცა გაძლიერებულმა იბერიის სამყარომ დაიწყო კოლხური სამყაროს ქართიზაცია. მას თან ახლდა ქართის მოდგმის განსახლების არეალის გაფართოება სამხრეთით და დასავლეთით, რაც კოლხური ტომების განსახლების არეალის შემცირების ხარჯზე ხდებოდა. ამ დროს ზანურ-ქართული (კოლხური) ერთობა უკვე დაშლილია ზანურ და ქართულ ეთნოკულტურულ არეალებად. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო და იბერიის მიმდებარე, მცირე კავკასიონის დასავლეთით გაშლილი რეგიონი თანდათანობით ქართის მოდგმის განსახლებად იქცა. ასე გაფორმდა ქართიზებული პროვინციები – სამცხე, შავშეთი, კლარჯეთი, კოლა, არტაანი, სპერი, ტაო, აჭარა, გურია, იმერეთი და ა. შ.

როგორც ნ. ხაზარაძემ გამოიკვლია, ძვ. წ. I - ახ. წ. I საუკუნეებში მოსხები (მესხები) ბინადრობენ მცირე კავკასიონის სამხრეთ ნაწილის მიმდებარე მხარეებში. მისივე სიტყვით, „... მოსხების ქვეყანა (სამ ნაწილად გაყოფამდე) მოიცავდა, ფეოდალური ხანის ქართული ნომენკლატურით, კოლა-არტაანს, კლარჯეთს, შავშეთს, ამიერ და იმიერ ტაოს, ჯავახეთს, სამცხეს, აჭარას, ბასიანს და სპერს, ანუ მთელ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს” (ნ. ხაზარაძე, 1984: 55., Г. Лордкипანიძე, 1978: 22).

ამდენად, ძვ. წ. IV საუკუნიდან მაინც უნდა დაჩქარებულიყო მოსხების ქართიზაციის პროცესი, მაგრამ ძვ. წ. II საუკუნიდან ხდება კიდევ ერთი ფაქტი, რომელსაც არ შეიძლება ყურადღება არ მივაქციოთ. კერძოდ, სტრაბონის ცნობით, „მოსხების ქვეყანა, რომელშიც არის სამლოცველო (ლაპარაკია ლეგკოთეას ტაძარზე), სამ ნაწილს შეიცავდა: ერთი მისი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე – იბერებს და მესამე – არმენიელებს” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1957: 125). არმენული მოდგმის ექსპანსია ჩრდილო-დასავლეთსა და დასავლეთისაკენ, როგორც ჩანს, მართლაც ააშკარაებდა ქართველური მოდგმის განსახლების არეალის შემცირების ტენდენციას. სტრაბონის ცნობით, არმენია „...პირველად პატარა ყოფილა, გაზრდილა არტაქსიასა და ზარიადრის მეშვეობით, რომლებიც პირველად ანტიოქ დიდის სარდლები იყვნენ, ხოლო მეორე, მისი დამარცხების შემდეგ, გამეფდნენ, ერთი სოფენეს, აკისენეს, ოდომანტისა და ზოგ სხვა მხარეში, ხოლო მეორე – არტაქსატას მიდამოებში. ამათ გაზარდეს ქვეყანა იმის ხარჯზე, რომ მეზობელ ხალხებს ჩამოაჭრეს ნაწილები: მიდიელებს – კასპიანე, ფავნიტი და ბასოროპედა, იბერებს – პარიადრეს კალთები, ხორზენე და გოგარენე, რომელიც მტკვრის გადაღმა არის, ხალიბებსა და მოსინიკებს – კარენიტი და ქსერქსენე, რომლებიც მცირე არმენიის მეზობლად არიან, თუ მის ნაწილს შეადგენენ ... ისე რომ

ყველანი ესლა ერთ ენაზე ლაპარაკობენ” (თ. ყაუხჩიშვილი, 1957: 189).

ამგვარად, სტრაბონის დროს მომთავრებული ჩანს ქართველური მოდგმის ზოგიერთი ტომის ადგილსაცხოვრების გარკვეული ნაწილის არმენიზაცია, რაც უშუალო გამოხატულებას არმენული ენის გაბატონებაში ნახულობს. ამასთან დაკავშირებით, ყურადღებას იქცევს პლინიუს სეკუნდის ცნობა, რომ „მთელი დაბლობი, მდ. მტკვრიდან მოკიდებული, დასახლებულია ალბანელთა ტომის მიერ, ხოლო შემდეგ იბერთა მიერ, რომლებსაც პირველთაგან საზღვრავს მდ. ოკაზენე, რომელიც კავკასიის მთებიდან მომდინარეობს და მდ. მტკვარს ერთვის. მთავარი ქალაქებია: ალბანეთში – ქაბალაქა, ხოლო იბერიაში - ჰერმასტუსი. მდ. ნეორისთან (შემდეგ დევს) თასიისა და თრიარის ოლქები ჰარიპედრიის მთებამდე. მათ გადაღმა ძვეს კოლხეთის დაბლობები. იმ მხარეს, რომელიც კერავნის მთებისკენაა მიქცეული, ცხოვრობენ არმენოხალიბები და ძვეს მოსხების მიწები მდ. იბერიაამდე, რომელიც მტკვარს ერთვის, ხოლო ქვემოთ საკანენები, შემდეგ მახერონები მდ. აფსაროსამდე” (Plin., VI, 29).

არსებული მონაცემების ურთიერთშეჯერება საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ქართველური მოდგმის განსახლების ეთნიკური რუკა ძვ. წ. II-I ათასწლეულებსა და ახ. წ. I ათასწლეულის დამდეგს საგრძნობლად შეიცვალა. კერძოდ, მნიშვნელოვნად შემცირდა მოსხების როგორც განსახლების არეალი, ისე მათი რიცხოვრივი ოდენობა, მოხდა მათი ერთი ნაწილის ქართიზაცია (იბერიზაცია), ხოლო მეორე ნაწილის – არმენიზაცია. ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ მოსხების ერთი ნაწილი დარჩა იმ სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის შემადგენლობაში, რომელსაც ურარტული და ასირიული წყაროები კოლხა-კულხას, ხოლო ანტიკური ტრადიცია – აია-კოლხიდის სახელით იცნობდა. ამგვარი რეალობის ასახვა უნდა იყოს ჰეკატეოს მილეტელის ცნობა კოლხურ სამყაროზე კუთვნილების შესახებ და სტრაბონის ცნობა მოსხების საც-

ხოვრისის განაწილებაზე კოლხებს, იბერებსა და არმენებს შორის.

ჰეკატეოს მილეტელის ცნობასთან დაკავშირებით, აქვე შეიძლება აღგვინიშნა, რომ მოსხების განსახლების ტერიტორიის ერთი ნაწილი, კერძოდ, შუა საუკუნეების სამცხის ნაწილი, რომელიც მტკვრის მარცხენა მხარეს მოიცავდა ტაშისკარამდე, ადრერკინის ხანის მატერიალური კულტურის მიხედვით, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურის არეალში შედიოდა.

ამგვარად, ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარსა და I ათასწლეულის პირველ ნახევარში კოლხური მოდგმის სამხრეთი ჯგუფის, მოცემულ შემთხვევაში - მოსხების განსახლების არეალის სამხრეთი საზღვარი ჰაღისის (ყიზილ-ირმაკის), ევფრატის და ჭოროხის (აფსაროხის) წყალგამყოფი ქედების ზონაში გადიოდა. ჩრდილოეთით იგი ტიბარენებსა და ხალიბებს ებჯინებოდა, აღმოსავლეთით – ხალიბებსა და მოსინიკებს, დასავლეთით – მატიენებს, ხოლო სამხრეთით – კილიკიელებს (არმენებს?). მათი განსახლების არეალი მოგვიანებით გავრცელდა ჭოროხსა და მტკვრის ზემო წელის ხეობებშიც, თუმცა განსახლების არეალი სამხრეთ-დასავლეთით ძლიერ შემცირდა.

როგორც ვხედავთ, მუშქების/მესხების ეთნიკური წარმომავლობისა და ქართველურ ეთნიკურ სამყაროსთან მათი გენეტიკური კავშირის შესახებ სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. მუშქების შთამომავალ მესხებს მკვლევართა უმრავლესობა აღმოსავლურ-ქართულ ტომად და ქართის ანუ საკუთრივ ქართული ენის მატარებლად მიიჩნევს. მაგრამ გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება მესხების კოლხური ეთნოსისადმი კუთვნილების შესახებ. ეს მოსაზრება, როგორც აღვნიშნეთ, ემყარება, ერთი მხრივ, ცნობას, რომელიც შემონახულია სტეფანე ბიზანტიელთან და მიეწერება ძვ. წ. VI ს-ის ავტორს ჰეკატეოს მილეტელს, მეორე მხრივ – იმ ფაქტს, რომ კოლხური ბრინჯაოს კულტურის აყვავების პერიოდში, ე. ი.

ძვ. წ. XV-VIII სს. მესხეთი კოლხური კულტურის არეალშია მოქცეული და ამ ტერიტორიაზე მეგრულ-ჭანური (ე. ი. კოლხური) ტოპონიმებიცაა დადასტურებული. შესაბამისად, ამტკიცებენ, რომ მესხები თავდაპირველად კოლხურ ტომებს წარმოადგენდნენ, რომელნიც შემდგომ ასიმილირდებიან აღმოსავლურ-ქართულ ტომებთან, რის შედეგადაც, თითქოს დაკარგეს თავიანთი პირვანდელი კოლხური ენა (თ. მიქელაძე, 1974: 30, 73-75).

ბიბლიოგრაფია:

გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.

ლორთქიფანიძე თ. არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, თბ., 1986.

ლორთქიფანიძე თ. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002.

ლომსური ნ. ბერძენი ლოგოგრაფოსების ცნობები ქართველი ტომების შესახებ, “მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის,” ნაკვ. 35, თბ., 1963.

მელიქიშვილი გ. საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბ., 1959.

მელიქიშვილი გ. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ., 1965.

მელიქიშვილი გ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს უძველესი გაერთიანებები, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები,” I, თბ., 1970.

მელიქიშვილი გ. ქართველები, მათი წარმომავლობის საკითხი, “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები,” I, თბ., 1970.

მიქელაძე თ. ქსენოფონტის “ანაბასისი,” თბ., 1967.

მიქელაძე თ. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან, თბ., 1974.

მიქელაძე თ. მესხთა საკითხისათვის, ივ ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 1976.

ყაუხჩიშვილი თ. სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957.

ყაუხჩიშვილი თ. ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1960.

ხაზარაძე ნ. საქართველოს ძველი ისტორიის ეთნო-პოლიტიკური პრობლემები /მოსხები/, თბ., 1984.

ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1950.

ჯაფარიძე ოთ. ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით, თბ., 1976.

ჯაფარიძე ოთ. საქართველოს არქეოლოგია (ქვისა და ბრინჯაოს ხანა), თბ., 1991.

ჯაფარიძე ოთ. საქართველოს ისტორიის სათავეებთან, თბ., 2003.

Вестник Древней Истории, №2, М. 1949.

Климов Г.А. О лексико - статистической теории М. Сводеща. «Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике», М., 1961.

Климов Г.А. Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964.

Лордкипანიძე Г.А. Колхида в VI-II вв. до н. з., Тб., 1978.

Меликишвили Г. К истории древней Грузии, Тб., 1959.

Akurgal E. Phrigische Kunst, Ankara, 1955.

Cavaignac E. Mushki et Phrygiens, Journal Aziaantique, XLI, 1953.

Nana Khakhutaishvili

Towards The Issue of the History of the Meskhi-Moskhi

Summary

In the given work we have tried to present and generalise the material which gives the possibility to discuss an ethnical properties of Meskhi/Moskhi tribes during the period from II millenium BC till first half of I millenium, and also about an area of expansion of the given tribes during the epoch under study.

The presented material allows us to assert that the Meskhi/Moskhi are the East Georgian tribes which play a serious role in ethnocultural process of the Colchis. It is assumed that the given tribes or at least their one part create the basis of formation of the East - Georgian, Iberian state.

Нана Хахутаишвили

К вопросу истории Месхов // Мосхов

Р е з ю м е

В данной работе мы постарались представить и обобщить материал, который дает возможность беседовать об этнической принадлежности племен Месхов/Мосхов в период с II тысячелетия до н. э. по первую половину I тысячелетия, а также об ареале расселения данных племен в изучаемую эпоху.

Представленный материал дает возможность утверждать, что Месхи/Мосхи являются Восточно-Грузинскими племенами, которые играют серьезную роль в этнокультурном процессе колхов. Как предполагают, именно данные племена или их одна часть создает основу, позднее, формирования восточно-грузинского, Иберийского государства.

მოსაზრებები ხეთების საზოგადოების ჰუმანიზრობის შესახებ

ჰუმანიზმის კლასიკური განმარტებიდან თუ ამოვალთ და შევთანხმდებით იმაზე, რომ ჰუმანიზმი მდგომარეობს ადამიანისთვის ცენტრალური ადგილის მინიჭებაში, გონების აღიარებაში პროგრესის წყაროდ, კრიტიკულ აზროვნებასა და შემწვანარებლობაში, ხეთების საზოგადოებაში შეიძლება მართლაც დავინახოთ ჰუმანიზმი ან მისი რომელიმე ასპექტი.

ხეთურ კანონთა კრებულის აღმოჩენისთანავე (XX საუკუნის დასაწყისი) მეცნიერთათვის თვალშისაცემი გახდა აქ მითითებულ სასჯელთა ნაკლები სისასტიკე ბაბილონურ, ასურულ, ეგვიპტურ კანონებთან შედარებით. ძველი აღმოსავლეთის ცნობილი მკვლევრები აღნიშნავდნენ, რომ ხეთებთან, ზემოთ ჩამოთვლილ საზოგადოებებთან შედარებით, უფრო ფასობდა ადამიანის სიცოცხლე და პიროვნება. მაგალითად, ედუარდ მაიერი საგანგებოდ აღნიშნავდა ხეთების “შეკაფიოდ გამოხატულ ჰუმანურ-სამართლებრივ შეგნებას”, რაც მათ განასხვავებდა ეგვიპტელებისგან და მიუთითებდა იმაზე, რომ ხეთებთან ხშირად დასტურდება “შეკაცრად სამართლებრივი და ჰუმანური შეხედულებები” [E. Meyer, 1928: 28, 482, 517]. ალბრეხტ გოეტიც ხეთურ კანონებთან დაკავშირებით შენიშნავდა: “შემარცხვენელი სასჯელის სახეები, როგორცაა, მაგალითად, ცემა ან დასახიჩრება, რაც ხშირად გამოიყენებოდა ასურულ სამართალში, აქ თითქმის არ არის; ხოლო იქ, სადაც ვხვდებით, მხოლოდ მონების მიმართ არის გამოყენებული. ამით ვლინდება ხეთებსა და ძველი წინა აზიის სემიტურ ხალხებს შორის არსებითი განსხვავება, რაც საბოლოო ჯამში შეიძლება ინტერპრეტირებული იყოს ისე, რომ

ხეთებთან მეტად ფასობდა ადამიანის სიცოცხლე და ღირსება” [A. Götze, 1933: 109; 1936: 65]. იმავე აზრის იყო ხეთოლოგიის ფუძემდებელი, ხეთური კანონების ტექსტის პირველი გამომცემელი – ბ. ჰროზნი. ხეთების გამორჩეულ ჰუმანურობაზე მიუთითებდა ცნობილი ფრანგი მკვლევარიც ა. მორე, რომლის თქმით, “ხეთური სამართლის წიგნი მკვეთრად განსხვავდება, ჩვეულებებისა და კანონების სირბილით, სამურაბის სამართლის წიგნისგან, აგრეთვე ასურული კანონების სისტემატური სისასტიკისგან. ... სხვადასხვა რასისა და ენის ხალხთა ამ (ხეთურ) კონფედერაციაში გაერთიანებას ახორციელებს სამეფო ადმინისტრაცია; ის იყენებს მესოპოტამიიდან მომდინარე კანონთა კრებულს, მაგრამ უფრო ჰუმანურ ინტერპრეტაციას უკეთებს მას. კანონის ამ შერბილებაში ჩვენ შევნიშნავთ პირველ ნიშნებს ახალი სოციალური სულისა, ინდოევროპელების სულისა, რომელიც პატივს სცემს საზოგადოებაში პიროვნებას. მაშინაც კი, როდესაც ბოლაზქოს დინასტია აღმოსავლეთის უფრო ძველი მონარქიებიდან აიღებს ღვთაებრივი წარმოშობის გარეგნულ ასპექტებსა და საკრალური დესპოტიზმის რიტუალს, რიგითი მოქალაქე შეინარჩუნებს საკუთარ ღირსებასა და თავის უფლებებს” [A. Moret, 1936: 574-575].

ასეთი შეფასება 40-იანი წლების საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში მოინათლა ინდოევროპელი ხეთების სემიტებისადმი რასობრივ დაპირისპირებად. ვ. სტრუვე ხეთების ჰუმანიზმს საეჭვოდ მიიჩნევდა და თვლიდა, რომ “ხეთური სამართლის ე.წ. ჰუმანურობა განპირობებული იყო ხეთური საზოგადოების მკაფიოდ გამოსატული მონათმფლობელური ხასიათით” [B.B. Струве, 1947: 11 შმდ.]. ასეთი ახსნა თავისთავადაც არ გამოიყურება მთლად ლოგიკურად, ხოლო დღეს სათუთა არა მხოლოდ ხეთური საზოგადოების “მონათმფლობელურობა” [Г.А. Меликишвили, 1985: 3 სლ.; Э. А. Менабде, 1961: 55 სლ.], არამედ საერთოდ “მონათმფლობელური ფორმაციის” არსებობაც კი [ლ. გორდეზიანი, 2002: 54 შმდ.]. თუმცა, ხეთური

ჰუმანიზმი შეიძლება გარკვეულწილად უკავშირდებოდეს საზოგადოების სოციალ-ეკონომიკურ თავისებურებებს. დიდ მდინარეთა ცივილიზაციებისაგან განსხვავებით, ხეთებთან კოლექტიური შრომის აუცილებლობა ნაკლები იყო, შესაბამისად, სახელმწიფო ნაკლებად ერეოდა რიგითი ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ცალკეული ადამიანი კი მეტი დამოუკიდებლობით სარგებლობდა და დამოუკიდებელ ღირებულებასაც წარმოადგენდა [ლ. გორდეზიანი, 2005: 36].

ხეთების ჰუმანურობის შესახებ მოკლე ისტორიოგრაფიულ მიმოხილვას დავამთავრებ თანამედროვე ფრანგი ხეთოლოგის რენე ლებრენის შესაძლოა ერთობ თამამად დასმული შეკითხვით: “ის ღირებულებები, რომელთა წარმოშობას ტრადიციულად ძვ.წ. მეხუთე საუკუნის ათენის დემოკრატიაში ვამტკიცებთ, ხომ არ არსებობდნენ უკვე ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეების ანატოლიაში?” [R. Lebrun, 1993/1994: 25].

მგონია, რომ ხეთური ჰუმანიზმის საკითხები თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში არასაკმარისად არის გაშუქებული და კვლევის ღირსია. მეოცე საუკუნის პირველ ნახევართან შედარებით ხეთური ტექსტების რიცხვი ბევრად გაზრდილია, ხოლო ამ საკითხისადმი მიძღვნილ ნაშრომთა რიცხვი ძალზე ცოტაა (რ. ლებრენის ზემოთ მითითებული სტატიის გარდა შეიძლება დავასახელოთ ა. არკის სტატია “ხეთების ჰუმანურობა” [A. Archi, 1979: 37-48]). ჩემი აზრით, გამოსავლენია და თავი უნდა მოეყაროს სხვადასხვა შინაარსის ხეთურ ტექსტებში (და არა მხოლოდ კანონთა კრებულში) გაბნეულ მონაცემებს, რომლებიც ხეთების საზოგადოების ჰუმანურობაზე შეიძლება მეტყველებდნენ. გასარკვევია, ხომ არ არის გადაჭარბებული ან იქნებ, პირიქით, ჯეროვნად არ არის გამოვლენილი ამ კუთხით ხეთური საზოგადოების თავისებურებები, რა ახსნა მოეძებნებათ მათ და ა.შ. ეს, რა თქმა უნდა, ერთი სტატიის ფარგლებში ვერ განხორციელდება და უფრო დიდი ნაშრომის თემა შეიძლება იყოს, სადაც გამოკვეთილი იქნება ხეთური საზოგადოების ისეთი ასპექტები, როგორიცაა:

ინდივიდის (კაცი იქნება ის თუ ქალი, თავისუფალი თუ არათავისუფალი) ღირსების დაცვა, პიროვნების როლი ღვთაებასთან ურთიერთობაში, შემწეობა, კაცთმოყვარეობა. აქ მხოლოდ რამდენიმე ასპექტს შევხებით.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხების შესახებ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ხეთურ კანონთა კრებული, რომელიც 200-მდე მუხლს შეიცავს [KBo VI 4, 6, 13; KUB XIII 11 და სხვ. ფრაგმენტები; H. Hoffner, 1997]. ტექსტის ჩვენამდე მოღწეული ასლები განეკუთვნება ახალი სამეფოს ბოლო პერიოდს (ძვ.წ. XIII ს.), თუმცა ენობრივი მონაცემებით ჩაწერილი უნდა იყოს უფრო ადრე, ძველი სამეფოს დასასრულს (ძვ.წ. XVI-XV სს.). მხოლოდ ერთი ასლი [KBo VI 4] ჩანს შედგენილი ახალი სამეფოს ხანაში (ძვ.წ. XIV-XIII სს.). ალბათ საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ ეს კანონები არ მიეწერება რომელიმე ღვთაებას და არ არის ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრული (როგორც, მაგალითად, “ხამურაბის კანონები” ან სხვ.). კანონები, როგორც ჩანს, იცვლებოდა და იხვეწებოდა დროთა განმავლობაში და ასახავს ხეთური საზოგადოების როგორც სამართლებრივ შეგნებას, ასევე ადამიანის სასარგებლოდ კანონმდებლობის ევოლუციის მოთხოვნილებას. ჩვენამდე მოღწეული ტექსტის ერთიანი რედაქციის უქონლობა საშუალებას იძლევა, რომ კანონმდებლობის განვითარებაში და მისი დახვეწის პროცესში გამოიყოს რამდენიმე ეტაპი: უძველესი ეტაპი სიკვდილით დასჯითა (§ 166) და დიდი ჯარიმებით (§§ 57-59); შემდგომი ეტაპები, რომელზეც სიკვდილით დასჯა შეცვლილია სანაცვლო საკრალური შესაწირით ან ჯარიმით (მარცვლეულით და, მოგვიანებით, ვერცხლით) (§§ 158-161); ყველაზე გვიანდელია რეფორმის შემდგომი ეტაპი (რეფორმას მოწმობს გამოთქმები: “წინათ” და “ახლა”). რეფორმის შედეგად, ჯარიმები შემცირებულია (§§ 63 შმდ., 67 შმდ., 75 შმდ.), სიკვდილით დასჯა და სხეულის დასახიჩრებით გამოხატული სასჯელი შეცვლილია ჯარიმით (ვერცხლით კომპენსაციით) ან სასჯელის

სხვა სახით. ამრიგად, დროთა განმავლობაში სასჯელი ზოგადად უფრო ღმობიერი ხდება და ძველი სამეფოს პერიოდიდან მოყოლებული, შეინიშნება სიკვდილით დასჯის მატერიალური კომპენსაციით შეცვლის ტენდენცია. თუმცა, სიკვდილით დასჯა მთლიანად არ გაუქმებულა და ზოგიერთი დანაშაულის შემთხვევაში შენარჩუნებულია. ასეთი დანაშაულებებია: მეფის და მის მოხელეთა მიერ გამოტანილი განაჩენის შეუსრულებლობა; მსახურის ურჩობა ბატონის მიმართ; შავი მაგია/ჯადოქრობა (თუ ამ დანაშაულს მსახური სწადის); ქურდობა (თუ ეს ეხებოდა სასახლის კუთვნილ ქონებას); ცოლ-ქმრული დაღატი; ძალადობა ქალზე და ხეთებისთვის დაუშვებელი სქესობრივი კავშირები. აღსანიშნავია ისიც, რომ კანონების ე.წ. პარალელურ ტექსტში [KBo VI 4], რომელიც ახალ სამეფოშია შედგენილი და ორმოციოდე მუხლს შეიცავს, სასჯელი მთელ რიგ შემთხვევებში დამძიმებულია. შესაძლებელია, რომ ადამიანის დანაშაულებებისადმი მიდრეკილი ბუნებით იმედგაცრუებული ხეთი რეფორმატორი შეეცადა მოგვიანებით წინ აღდგომოდა გარკვეულ თავაშვებულობას. თუმცა, ჩემი აზრით, ეს არ ცვლის ზემოთ აღნიშნულ ზოგად ტენდენციას. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ არსებობდა სასჯელის შემარბილებელი გარემოებები. ასეთი გარემოება შეიძლებოდა ყოფილიყო დაზარალებული/შეურაცხყოფილი მხარის კეთილი ნება ან დამნაშავის მიერ დანაშაულის აღიარება და მონანიება: მაგალითად, თუ მოღალატე ცოლს, ქმრის სურვილით, სიკვდილით არ დასჯიდნენ, მაშინ სიცოცხლე უნდა შენარჩუნებოდა ცოლის საყვარელსაც (§§ 197-198); ბატონს შეეძლო არ დაესაჯა თავისი მსახური, რომელიც აღიარებდა საკუთარ დანაშაულს ბატონის წინაშე. ტექსტში, რომელსაც ეწოდება “დარიგებანი ტადრის მსახურთათვის,” ვკითხულობთ: “თუკი მსახური/ყმა აღიარებს დანაშაულს ბატონის წინაშე, მისი ბატონის სული დამშვიდდება (და) ბატონი ამას (ე.ი. დანაშაულს) აპატიებს” [CTH 382.2, KUB 14.8 Vs 27-28].

შეიძლება გარკვეულწილად სადავო გახდეს ის, თუ რამდენად გამოხატავს ზემოთქმული ჰუმანურობას. სასჯელის შემსუბუქების და მისი მატერიალური კომპენსაციით შეცვლის ტენდენცია, ისევე როგორც სხვადასხვა ხეთურ ტექსტში ასახული კაცთმოყვარეობის თუ შემწყნარებლობის ცალკეული ფაქტები, შეიძლება ცალსახად არც მივიჩნიოთ ხეთების საზოგადოების ჰუმანურობის დადასტურებად, არამედ დავეუკავშიროთ ფულადი ურთიერთობის განვითარებას, სამუშაო ძალის შენარჩუნების სურვილს და სხვ. ამდენად, ხეთების, ერთი შეხედვით, ჰუმანურობის ცალკეული გამოვლენა შეიძლება ავსხნათ მათი რეალიზმით, რაციონალიზმითა თუ ანგარებით. მაგრამ, ხეთური წერილობითი ძეგლებიდან გვაქვს ისეთი ფაქტებიც, რომლებიც ჰუმანურობის თვალსაზრისით ნაკლებად საკამათოც შეიძლება იყოს: ხეთების მეფეთა “ანალებში” (სხვა ძველადმოსავლური მსგავსი შინაარსის, მაგალითად, ასურული ტექსტებისგან განსხვავებით) ვერ ვხედავთ კვხნას ან სიამაყეს მტრის მიმართ გამოჩენილი სისასტიკის გამო. თვალშისაცემია ხეთების ღმობიერება მათი პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების მიმართ: მეამბოხე ვასალური ქვეყნის მმართველებს შეიწყალებდნენ, თუ ისინი პატიებას სთხოვდნენ ხეთების მეფეს (ამის ტიპური მაგალითია მდინარე სეხას ქვეყნის მმართველის, მანაფათარხუნთის შემთხვევა). მეფე თელიფინუმ (ძვ.წ. XVI ს.), რომელიც ცდილობდა, რომ ხეთების სამეფოში გახშირებულ უზურპაციას, ძალადობას და სისხლისღვრას სამართლებრივი გზით დაპირისპირებოდა, შეიმუშავა ედიქტი, სადაც, სხვათა შორის, თავის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებთან დაკავშირებით წერდა: “დაე, ისინი წავიდნენ და იცხოვრონ. დაე, მათ ჭამონ და სვან. ბოროტება კი მათ არავინ მიაყენოს. და მე ვთქვი: მე მათ ბოროტება მომაცენეს, მე კი მათ ბოროტებას არ მივაყენებ” [R. Haase, 1984: 52 ff.]. ხათუსილი III დაინდობს თავის დამარცხებულ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებს: “თუმცა ჩემმა ძმამ სასამართლოს გადაწყვეტილებით მე პროცესი მომაგებინა, მე არმათარხუნთს ბოროტებით სამაგიერო აღარ გადა-

კუხადე. რადგანაც არმათარხუნთი ჩემი სისხლით ნათესავი იყო და ამასთან იგი მოხუცებულიც იყო, მე ის გავათავისუფლე. სიფაცითიც (მისი ვაჟიშვილი) გავათავისუფლე. გავათავისუფლე რა ისინი, მე მათთვის არაფერი დამიშავებია. არმათარხუნთის ცოლი და ვაჟიშვილი ალასიაში გავაგზავნე ...” [ი. ტატიშვილი, 1990: 206 შმდ.]. ხათუსილი თავის ძმის-შვილს, ურხითეშუბს, მართალია, სამეფო ტახტიდან გადმოაგდებს, მაგრამ სიცოცხლეს შეუნარჩუნებს და უმადლესი სასჯელის ნიშნად ქვეყნიდან გაასახლებს. ხეთების სამართლებრივი შეგნების შესასწავლად მნიშვნელოვნად მიმჩნია შემდეგი პასაჟიც იმავე ტექსტიდან: “ჩემი ძმის პატივისცემით მე (ცუდი) არაფერი ჩამიდენია და შვიდი წლის განმავლობაში ვითმენდი. ის კი (იგულისხმება ურხითეშუბი – ი.ტ.) ცდილობდა ჩემს დაღუპვას ღვთაების სიტყვით და ადამიანის სიტყვით. და მე ხაქვისა და ნერიქი წამართვა. აღარ მოვუთმინე და მას ბრძოლა დაუწვეე. ხოლო, როდესაც მას ვებრძოდი, მე სიბილწეს არ ჩავდიოდი. განა მე მას (საბრძოლო) ეტლზე მდგომი ავუჯანყდი ან სასახლეში ავუჯანყდი! მე მას კაცურად შევუთვალე: ”... მოდი! ჩვენ სამუხას იშთარი და ნერიქის ამინდის ღვთაება განგვსჯიან სასამართლოში.” როდესაც ამას ვწერდი ურხითეშუბს, ვინმეს რომ ჩემთვის ასე ეთქვა: “აღრე რატომ დასვი ის მეფედ და ახლა რად სწერ ომის შესახებ? – მე ვუპასუხებდი: “მას რომ თვითონ არ დაეწყო ჩემთან შუღლი, განა ღმერთები სამართლიან დიდ მეფეს პატარა მეფეს დაუქვემდებარებდნენ?” ახლა, რადგანაც ის მე მექიშპებოდა, ღმერთებმა ის სასამართლოს გადაწყვეტილებით მე დამიქვემდებარეს...” [ი. ტატიშვილი, 1990: 207].

ხეთური კანონმდებლობა ინდობდა და არ სჯიდა სხეულის დასახინრებით ხეთების თავისუფალი ფენის წარმომადგენლებს, თუ ისინი ომის დროს გადავიდოდნენ მტრის მხარეზე. ეგვიპტური კანონებით ამ სასჯელს ვერ ასცდებოდა საზოგადოების ვერც ერთი წარმომადგენელი – ვერც დაბალი სოციალური კატეგორია და ვერც დიდგვაროვანი. სხვათა შორის, როგორც ტექსტებიდან ჩანს, ამ განსხვავებამ პრობლემა

შექმნა ხათუსილისა და რამსეს II-ს შორის ძვ.წ. 1259 წელს დადებული ცნობილი ხელშეკრულების (მსოფლიოში პირველი სამშვიდობო ხელშეკრულების) გაფორმებისას. ორივე მხარე ითხოვდა საკუთარი კანონმდებლობის გათვალისწინებას. საბოლოოდ, გათვალისწინებული იქნა ხეთური კანონმდებლობა. ხელშეკრულების ტექსტის თანახმად, თითოეული მხარე ვალდებული იყო დაებრუნებინა ლტოლვილები მეორე მხარისთვის, მაგრამ ისინი (იქნებოდნენ ისინი დიდგვაროვანი თუ უბრალო მოსახლენი) არ უნდა დაესაჯათ – “მათ არ ამოაძრობენ ენას, არ დათხრიან თვალებს, არ დააჭრიან ყურებს ან ფეხებს” – ნათქვამია ხელშეკრულების ტექსტში [G. Beckman, 1996: 90 ff.].

ძალიან მნიშვნელოვნად მიმაჩნია პიროვნების როლი ღვთაებასთან ურთიერთობაში. ხეთური ლოცვებიდან ჩანს, რომ ხეთებს შეუძლიათ ეკამათონ ღვთაებებს როგორც თავიანთ სწორთ, ეჭვი შეიტანონ ღვთაებრივი განაჩენის სისწორეში, შეეცადონ, რომ შეაცვლევინონ ღვთაებებს ხანდახან გაბრაზებისას, ცხელ გულზე გამოტანილი განაჩენი. მურსილი II-ის დროს (ძვ.წ. 1318-1290) ეჭვქვეშ დგება ცოდვის მემკვიდრეობითობა, წინა პლანზე წამოიწევეს პიროვნება, მისი პირადი პასუხისმგებლობა. აღსანიშნავია arkuwar-ტიპის ლოცვები, სადაც ღვთაებების წინაშე არგუმენტირებული თავის მართლებაა მოცემული (ამ სიტყვას arkuwar “თავის დაცვა, თავის მართლება” ეტიმოლოგიურად უკავშირდება ლათ. arguo, argumentum).

ადამიანისა და ღვთაების ურთიერთობა შედარებულია ბატონისა და მისი ყმის ურთიერთობასთან. მოკვდავს შეიძლება ბოდა ჰქონოდა იმედი იმისა, რომ ცოდვის აღიარების შემთხვევაში მას ღვთაება აღარ დასჯიდა, ისევე როგორც ბატონი – თავის მსახურს, რომელსაც ანალოგიურ შემთხვევაში კანონი იცავდა.

ხეთური საზოგადოების ამ ასპექტების შემდგომი კვლევა და ძველადმოსავლურ კონტექსტში მისი შესაძლო განსხვა-

კებულობის წარმოჩენა, ჩვენი აზრით, ხელს შეუწყობს ხეთური ცივილიზაციის თვითმყოფადობის უკეთ გამოვლენას, მისი როლისა და მნიშვნელობის გააზრებას ძველი ახლო აღმოსავლეთის ცივილიზაციათა ისტორიაში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. KBo (= Keilschrifttexte aus Boghazköi).
2. KUB (= Keilschrifturkunden aus Boghazköi).
3. CTH (= Catalogue des Textes Hittites).
4. გორდეზიანი ლ., მონათმფლობელური ფორმაცია – მითი თუ რეალობა? ძველი ისტორია 2, თბ., 2002.
5. გორდეზიანი ლ., საქართველოს ძველი და შუა საუკუნეების ისტორიისათვის, ენა და კულტურა 5-6, თბ., 2005.
6. ტატიშვილი ი., ხათუსილი III-ის ავტობიოგრაფია, ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, თბ., 1990.
7. Меликишвили Г.А., Об основных этапах развития древнего ближневосточного общества. ВДИ 4, 1985.
8. Менабде Э. А., О рабстве в Хеттском государстве. Переднеазиатский сборник 1, Москва 1961.
9. Струве В.В., О «гуманности» хеттских законов. ВДИ 4, 1947.
10. Archi A., L'Humanité des Hittites, Florilegium Anatolicum, Paris, 1979.
11. Beckman G., Hittite Diplomatic Texts, Atlanta, 1996.
12. Götz A., Kleinasien, Handbuch der Altertumswissenschaft III/I, München, 1933.
13. Haase R., Texte zum hethitischen Recht. Eine Auswahl, Wiesbaden, 1984.
14. Hoffner H., The Laws of the Hittites, Leiden – New York – Köln, 1997.
15. Lebrun R., Réflexions sur l'Humanisme Hittite, Acta Orientalia Belgica VIII, Louvain-la-Neuve 1993 [1994].
16. Meyer E., Geschichte des Altertums, II/I (Die Zeit der ägyptischen Grossmacht), Hamburg, 1928.
17. Moret A., Histoire de l'Orient, II, Paris, 1936.

Irene Tatishvili

Reflections about humanism of the Hittite society

Summary

The article discusses some aspects of humanism of the Hittites on the basis of the textual data, such as respect of personality, tolerance, legal consciousness.

These peculiarities of the Hittite society show originality of their culture and their role and importance in the history of the ancient civilizations.

Ирина Татишвили

Размышления о гуманизме хеттского общества

Резюме

В статье на основе текстуальных данных рассмотрены некоторые аспекты гуманизма хеттов – уважение личности, терпимость, правовое сознание.

Эти особенности хеттского общества выявляет самобытность их культуры и указывает на роль и значение хеттов в истории древних цивилизаций.

ურარტუს ქალაქები

მიუხედავად იმისა, რომ ურარტუს ისტორიისადმი, ურარტული ლურსმული წარწერებისადმი მიძღვნილი არაერთი ნაშრომი შეიქმნა [A.H. Sayce, 1882; უ. შანდალგიან, 1900; F. Bagel, F. Schachermeyr, 1928, 1935; Г. А. Капанцян, 1940; Г. А. Меликишвили, 1954; P. Pecorella, . Salvini, 1984; P.E. Zimansky, 1985], ურარტული ქალაქების ისტორიის ამსახველი სპეციალური გამოკვლევა ჯერჯერობით არ არსებობს.

წინამდებარე სტატია ურარტუს ქალაქების ისტორიის რეკონსტრუქციის მოკრძალებული ცდაა. ჩემი მიზანია ურარტული ლურსმული წარწერებისა და ურარტუს ტერიტორიაზე გამოვლენილი ძვ. წ. IX-VII სს. დათარიღებული არქეოლოგიური ძეგლების კომპლექსური შესწავლა და მათი შედარებითი ანალიზი.

ურარტუს მეფეები (იშფუინი, მენუა, არგიშთი I, სარდურ II, რუსა I, რუსა II) კვეხნით გვიამბობენ არა მარტო მათ მიერ მეზობლად მცხოვრები ტომებისა და მოსახლვრე ტერიტორიების წინააღმდეგ ლაშქრობასა და დაპყრობაზე, არამედ მათ მიერ ჩატარებულ „დიდებულ“ სამშენებლო საქმიანობაზეც. ასე, მაგალითად, იშფუინი ვანის კლდეზე შესრულებულ წარწერაში ამბობს, რომ ტუშფაში კარიბჭე დაუდგამს, ახალი სიმაგრე აუგია და ვენახი და ბაღი გაუშენებია [Г. А. Меликишвили, 1960: 124; Н. В. Арутюнян, 2001: 21]. კელიაშინის ბილინგვაში კი იშფუინს ქალაქ არდინში დვთაება ხაღდისათვის ტაძარი აუგია, მის წინ ასურულ-ურარტული წარწერებით დამშვენებული სტელა აღუმართავს, ქალაქისათვის კარიბჭე დაუდგამს [Г. А. Меликишвили, 1960: 127; Н. В. Арутюнян, 2001: 27]. ვანის მუზეუმში დაცულ წარწერაში მენუა გვამცნობს, რომ მას სიმაგრე და სასახლე აუშენებია,

ქალაქი დაუარსებია და მისთვის მენუახინილი „მენუას ქალაქი“ უწოდებია [Г. А. Меликишвили, 1960: 178, 183, 196; Н. В. Арутюнян, 2001: 73, 74, 114, 515; А. А. Мартиросян, 1964: 232-233]. კარმირ-ბლურის წარწერაში არგიშთი I ქალაქ ერებუნის აღმშენებლად გვევლინება [Н. В. Арутюнян, 2001: 219, 224; Б. Б. Пиотровский, 1959: 4-5]. აიკაბერდის წარწერაში სარდურ II გვამცნობს, რომ ციცაბო კლდეზე დვთაება ხალდისთვის ტაძარი, დვთაება ირმუშინისათვის კი სიმაგრე და სახლი აუგია, მდ. გუგუნადან არხი გაუყვანია, ვენახი გაუშენებია, ახალი ქალაქი დაუარსებია და მისთვის სარდურიხინილი უწოდებია [Н. В. Арутюнян, 2001: 262; Г. А. Меликишвили, 1971: 251]. რუსა I-ს კი, ცოვინარის წარწერის თანახმად, „დვთაება თეიშებას ქალაქი“, სიმაგრეები აუშენებია და ხელოვნური ტბა და არხები გაუყვანია, არგიშთიხინილი აულორძინებია [Г. А. Меликишвили, 1960: 329]. რუსა II-ს ვანის მთის ჩრდილო-დასავლეთით ეიდურუს მთების წინ დიდებული სიმაგრე, ტაძარი და სასახლე აუგია, ვენახი და ხილის ბაღი გაუშენებია და ახალი ქალაქი რუსახინილი დაუარსებია [Н. В. Арутюнян, 2001: 334-335; . ილინგირო ლუ, . შალვინი, 1995: 111-112].

წარწერებში მოხსენიებული ციხე-სიმაგრეები, ტაძრები, აღმართული ჭიშკრები იმაზე მეტყველებს, რომ ნაგებობები გარკვეულ დასახლებულ პუნქტებში იყო თავმოყრილი. ურარტული ლურსმული წარწერები დასახლებათა რამდენიმე სახელწოდებას გვამცნობს: URU „ქალაქი“ და „ციხე-სიმაგრე, გალაგანი, ციტადელი, სასახლე /დიდი სახლი“.

ურარტუს ქალაქებს ციტადელი ერტყა. აშურნასირპალ II-ის „ანალებში“ ქალაქი დამდამუსა „გამაგრებული ქალაქის“ აღმნიშვნელი დეტერმინატივით მოიხსენიება [Н. В. Арутюнян, 1985: 72]. წარწერის თანახმად, ასურეთის წინააღმდეგ აჯანყებული ხელა თავს სწორედ ამ ქალაქს აფარებდა. აშურნასირპალ II-ს იგი შეუპყრია, ცოცხლად ტყავი გაუპვრია და ქალაქის კედელზე გადმოუკიდია. ასეთივე „გამაგრებული ქა-

ლაქების” რიცხვს მიეკუთვნება, „ღუერის ფირფიტაზე” დაცული წარწერის თანახმად, გეტა, რომელიც „მთის ძირას, მღელვარე ზღვის ნაპირზე (ვანის ტბა – ნ. ბ.) ყოფილა გაშენებული; არცაბიას მთის ფერდობზე გაშლილი ქალაქი გიზუარცუ; კუკურუ (ნიშნავს „ძლიერს”, უდიდესს); ბანიუ, რომელიც სარგონ II-ის სახელით შედგენილ „წერილში” მოიხსენიება; ბაღდუარცა „მღელვარე ზღვის ნაპირზე და მთის ფერდობზე” გაშენებული [И. М. Дьяконов, 1951: 280] და ა. შ.

ციხე-სიმაგრე სხვადასხვა დანიშნულების იყო: ხშირ შემთხვევაში ეს იყო თავდაცვითი, ადმინისტრაციული ცენტრი, ზოგიც დიდი ლაშქრობის მოსამზადებელ ბაზას წარმოადგენდა.

თავდაცვითი სიმაგრეები ძნელმისადგომ ადგილებში, მაღალ ბორცვებზე ან ციცაბო კლდეებზე იყო აგებული. არგიშთიუნა სარგონ II-ის წარწერაში „ძლიერ“ ციხე-სიმაგრედ მოიხსენიება, რომელიც „ვარსკვლავის მსგავსად ელვარებდა” და მისი სიმაღლე 120 მეტრს აღწევდა [Б. Б. Пиотровский, 1959: 104].

არქეოლოგიური მონაცემების თანახმად, ციხე-სიმაგრის კედლის სისქე 3 მეტრს შეადგენდა [Б. Б. Пиотровский, 1959: 200].

არქეოლოგიურად ყველაზე უკეთესად შესწავლილი თეიშებაინის ციხე-სიმაგრეა. იგი 120-დან 150-მდე ნაგებობას მოიცავდა. სიმაგრეს ორი შესასვლელი ჰქონდა სამხრეთიდან და ჩრდილო-დასავლეთიდან. ჩემი მოსაზრებით, ამ მხარეებს უპირატესობა მოსალოდნელი პოლიტიკური საშიშროების გამო ენიჭებოდათ. ჭიშკრები როგორც ფეხით მოსიარულეთათვის, ასევე სატრანსპორტო საშუალებისთვისაც (ოთხთვალა ეტლისთვის) იყო გათვლილი. კედლები ალიზით, ყოველგვარი დუღაბის გარეშე იყო ნაშენი. ციხე-სიმაგრის განუყოფელ ნაწილს კონტროფორსები და მასიური კოშკები შეადგენდნენ. კედლების სიმაღლე სხვადასხვა ადგილას 6-დან 12

მეტრამდე მერყეობდა [Б. Б. Пиотровский, 1959: 200; С.А. urney, 1957: 37-53].

ქალაქი ციტადელთან ახლოს – სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს იყო გაშენებული. კომუნიკაცია ფართო და გრძელი ქუჩებით ხორციელდებოდა. ქუჩის ორივე მხარეს საცხოვრებელი კვარტლები იყო განლაგებული [Б. Б. Пиотровский, 1959: 200].

აღსანიშნავია, რომ ურარტული მშენებლები, თავდაპირველად, ნაგებობის მოდელს ამზადებდნენ. მკვლევრები სამართლიანად მიიჩნევენ, რომ ასურეთის მეფეთა სასახლის კედლებზე ძველის მირთმევის სცენებში სწორედ ეს მოდელებია აღბეჭდილი [Б. Б. Пиотровский, 1959: 205-206]. კედლებზე გამოსახული ადამიანის ხელისგულზე მოთავსებული ციხესიმაგრეების მოდელების მირთმევა, სიმაგრის მშენებლობის დამთავრებასთან ერთად, მეფისადმი მორჩილებას გამოხატავდა.

შენობის გადახურვა ხის კოჭებით ხდებოდა. „ლუვრის ფირფიტაში“ ნათქვამია, რომ რუსას ქალაქ ულხუში სასახლე აუშენებია და ჭერი კვიპაროსის კოჭებით გადაუხურავს. იგი შესანიშნავ სურნელს გამოსცემდა. როდესაც ასურელები ულხუში შეიჭრნენ, სასახლე დაანგრიეს, კვიპაროსის კოჭები ნაჯახით მოჭრეს და დანარჩენ ნადავლთან ერთად ასურეთში წაიღეს [Б. Б. Пиотровский, 1959: 206].

შენობის გადახურვისათვის საკოჭე მასალად, ასევე, ფიჭვი, ალვის ხე, მუხა და იშვიათად წიფელი გამოიყენებოდა.

სარგონ II-ის წარწერებიდან ცნობილი ხდება, რომ ურარტული დურგლები კარებს კვიპაროსისა და პალმის ხის მასალიდან ამზადებდნენ. კარები გარედან მბზინავი სპილენძით იყო დაფარული.

იატაკი ალიზის ან დატკეპნილი მიწის იყო. ერთ-ერთ ნაგებობაში იატაკის მოსწორებისას ადამიანის თითების ანაბეჭდებია შემორჩენილი [Б. Б. Пиотровский, 1959: 207].

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, დღეს არსებული წერილობითი წყაროები (ურარტუს მეფეთა წარწერები), სხვადასხვანაგებობებზე შემორჩენილი ბარელიეფები და არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად მოპოვებული მონაცემები საშუალებას გვაძლევს თვალნათლივ წარმოვიდგინოთ ურარტუს ქალაქების იერ-სახე. განსაკუთრებით საინტერესო ისაა, რომ ეს სამი წყარო, ფაქტობრივად, ერთმანეთს ავსებს და სრული სურათის რეკონსტრუქციის საფუძველს წარმოადგენს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. Арутюнян Н. В., Корпус Урартских клинообразных надписей, Ереван, 2001.
2. Арутюнян Н. В., Топонимика Урарту, Ереван, 1985.
3. Дьяконов И. М., Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту, ВДИ, №2-4, Москва, 1951.
4. Капанцян Г. А., История Урарту, Ереван, 1940.
5. Мартиросян А. А., Армения в эпоху бронзы и раннего железа, Ереван, 1964.
6. Меликишвили Г. А., Наири-Урарту, Тбилиси, 1954.
7. Меликишвили Г. А., Урартские клинообразные надписи, Москва, 1960.
8. Меликишвили Г. А., Урартские клинообразные надписи, ВДИ, №3, 1971, Москва.
9. Пиотровский Б. Б., Ванское Царство (Урарту), Москва, 1959.
10. Пиотровский Б. Б., Урартская надпись из раскопок Кармир-блур, связанная с основанием Эребуни, ЭВ, 1966.
11. Bagel F., Schachermeyr F., Corpus Inscriptionum Chaldicarum, Berlin-Leipzig, 1928, 1935.
12. Burney C. A., Urartian fortresses and towns in the Van Region, Anatolian Studies, VII, London-Ankara, 1957.
13. Çilingiroğlu A., Salvini M., Rusahinili in Front of Mount Eiduru: The Urartian Fortress of Ayanis, Studi Micenei ed Egeo-Anatoli, Roma, 1995.
14. Pecorella P., Salvini M., Tra lo Zagros e l'Urmia, Roma, 1984.
15. Sandaljian J., Les inscriptions cunéiformes urartiques, Venise, 1900.
16. Sayce A. H., The Cuneiform Inscriptions of Van, Journal of the Royal Asiatic Society, XIV, London, 1882.

17. Zimansky P. E., Ecology and Empire: the Structure of the Urartian State, Chicago, 1985.

Nana Bakhsoliani

Cities of Urartu

Summary

The analysis and comparison of the written sources existing at present (inscriptions of the kings of Urartu), plots of bas-reliefs preserved on various monuments of Urartian architecture, artifacts brought to light as a result of archaeological research on the territory of the former territory of Urartu have allowed the author of the present paper to reconstruct basic aspects of the history of functioning of Urartian cities.

Нана Бахсолиани

Города Урарту

Резюме

Анализ и сопоставление существующих на сегодняшний день данных письменных источников (надписи урартских царей), сюжетов отдельных барельефов, засвидетельствованных на памятниках урартской архитектуры, артефактов, выявленных в ходе археологических изысканий на бывшей территории Урарту, дали автору предлагаемой статьи возможность реконструировать основные аспекты истории функционирования городов Урарту.

ბაგრატიონთა მითოსური წინაპარი „მაჰაბხარატადან“

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ბაგრატიონთა დავით წინასწარმეტყველისაგან წარმომავლობა და ამ გზით მათი მარიამ ღვთისმშობელთან და იესო ქრისტესთან ნათესაობა ქართულ ტრადიციადაა ცნობილი. ამ ტრადიციის ყველაზე ადრეულ ფიქსაციად მიჩნეულია გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ (850 წ) გრიგოლის მიმართვა აშოტ კურაპალატისადმი: „დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულო ხელმწიფეო...“ [ინგოროყვა, 1954: 40]. უფრო ვრცლად აღნიშნულის შესახებ მოთხრობილია კონსტანტინე პორფიროგენეტის 852 წლით დათარიღებულ შრომაში „De administrando imperio“.

მე-10 საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის იოანე დრასხანაკერტელის ცნობაზე დაყრდნობით ვარაუდობენ, რომ ბაგრატიონთა დავით წინასწარმეტყველისაგან წარმომავლობის გადმოცემას იცნობდა სომხური ისტორიოგრაფიაც [დრასხანაკერტელი, 1937: 3].

მ. ლორთქიფანიძის დასაბუთებით, ბაგრატიონთა ღვთიური წარმომავლობის შესახებ თქმულება ქართულ და სომხურ ისტორიულ წყაროთა ავტორებს ერთმანეთისაგან არ უსესხებიათ [ლორთქიფანიძე, 1996: 149]. ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ერთნაირი გადმოცემების წარმოშობა გვაფიქრებინებს, რომ ისინი, შესაძლოა, წარმოადგენენ ქრისტიანიზებულ კონტამინაციას, ბაგრატიონთა წინაპართან დაკავშირებული ძველი, ჩვენთვის უცნობი თქმულებისა, რომელიც ბაგრატიონთა წინარე სამშობლოდან, შესაძლოა, არიან-ქართლიდან იღებდეს სათავეს.

როგორც ცნობილია, მე-12 საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე არსენ ბერის (მეტაფრასის) ცნობამ: „ჩვენ ქართველნი შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსრულთანნი ... და ყოველნი მეფენი ქართლისანი ამათ მეფეთა შვილის შვილნი არიან“ [არსენ ბერი, 1971: 47], მეცნიერთა ერთ ნაწილში (პ. ინგოროყვა, ს. ჯანაშია, გ. გრიგოლია და სხვ.) სათავე დაუდო ბაგრატიონთა აზო-ფარნავაზიანთა შთამომავლებად მიჩნევას. აღნიშნულ თვალსაზრისს, პ. ინგოროყვას მიხედვით, საძირკველს უმაგრებს პორფიროგენეტის ცნობა (მოგვყავს შემოკლებით, პ. ინგოროყვას მიხედვით): „უნდა ვიცოდეთ, რომ იბერიელები, ე.ი. კურაპალატისანი [ქართველთა სამეფოს მკვიდრნი], ამაყობენ იმით, რომ არიან შთამომავალნი ჰურის [ხეთელის] მეუღლის [ბერსავიასი], რომელიც შვირთო მეფემ და წინასწარმეტყველმა დავითმა; სახელდობრ, [იბერიელები] ამტკიცებენ, რომ არიან შთამომავალნი შვილებისა, რომლებიც მას [ბერსავია ხეთელს] შეეძინა დავითისაგან. ამიტომაც ისინი უწოდებდნენ თავის თავს დავით მეფისა და წინასწარმეტყველის ნათესავს, და აქედან ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობლის ნათესავსაც, რადგან ისიც [ღმრთის მშობელი] დავითისაგან არის წარმოშობილი... ისინი [იბერიელები] მოგვითხრობენ, რომ მათი ტომი იერუსალიმიდან რომ წამოვიდა, იყვნენ [იბერთა წინამძღოლნი] დავითი და ძმა მისი სპანდიატი...

დასახელებულ დავითს, სპანდიატის ძმას, ჰყავდა შვილი ბაგრატი. ბაგრატს ჰყავდა შვილი აშოტი...“ [ინგოროყვა, 1954: 81].

პ. ინგოროყვას შეხედულებით, „ეს თქმულება ქართველი ხალხის სამხრეთიდან (იერუსალიმიდან) გადმოსახლების შესახებ, ბაგრატიონთა გვარეულობის მეთაურობით, არის ვარიაცია, შემდგომი ხანის შეცვლილი სახეობა ძველი საისტორიო გადმოცემისა ქართველი ხალხის სამხრეთიდან – „არიან-ქართლიდან“ – გადმოსახლების შესახებ ფარნავაზიანთა (აზო-ფარნავაზიანთა) დინასტიის მეთაურობით“ [ინგოროყვა, 1954: 81-82].

3. ინგოროყვას მიერ აღნიშნულის დასასაბუთებლად მოყვანილი არგუმენტები, ძირითადად, სარწმუნო ჩანს. ამასთან, შევნიშნავთ: ულამაზესი ბერსავია რომ ცოლად შეერთო, დავით წინასწარმეტყველმა მისი ქმრის, ურია ხეთელის მოკვლის ცოდვა დაიდო და ღვთის რისხვა თავს დაიტეხა. ბერსავიასთან უკანონო კავშირით შექენილი შვილი მოუკვდა, შეიქმნა საფრთხე ჩადენილი ცოდვის სიმძიმე ტვირთად დასწოლოდა წინასწარმეტყველის შთამომავლობას [2 მეფ.თ. 11-12]. რატომ შეარჩიეს, როგორც ჩანს რელიგიის მსახურებმა, წინასწარმეტყველთან დაკავშირებული მაინც და მაინც ეს საკმარად მძიმე ისტორია?! – იმიტომ ხომ არა, რომ ისინი თავისუფალნი არ იყვნენ ამ არჩევანში? ჩვენი აზრით, მათ მიზნად ჰქონდათ ბაგრატიონთა არიან-ქართლელ წინაპარზე არსებულ წარმართულ გადმოცემას ჩანაცვლებოდა ძველის მსგავსი, ახალი ქრისტიანული გადმოცემა. სწორედ ისე, როგორც წარმართული არიან-ქართლიდან მოსვლას, წმინდა ქალაქ იერუსალიმიდან გადმოსახლება ჩაანაცვლეს. მსგავსი უფრო იოლად ენაცვლება მსგავსს. აქედან ისიც გამოდის, რომ დავით წინასწარმეტყველისაგან ბაგრატიონთა წარმომავლობის ისტორიის ძირითადი სქემა უნდა ემთხვეოდეს, იმეორებდეს ბაგრატიონთა წინაპართან დაკავშირებულ უძველესი გადმოცემის სიუჟეტს, რომელიც, ჩვენი აზრით, არსებობდა, რაც ხელშემწყობ პირობას ქმნის მისი მიკვლევისათვის.

ბაგრატიონთა წინაპარზე ადრინდელი გადმოცემის ძიებინას ასევე მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია ბაგრატიონებში დომინირებულ სახელ ბაგრატს, რომლისგანაც წარმოშობილი ჩანს გვარი ბაგრატიონი. გასათვალისწინებელია სომეხ ისტორიკოსთა შეხედულებებიც ამ საკითხზე. ადონცი თვლიდა, რომ ბაგრატის სომხური შესატყვისი სახელი ბაგარატი სპარსული „ბაგადატიდან“ მოდის [Адонц, 1908: 307-308, 412-413]. პრ. აჭარიანის აზრით კი ეს არის სპარსული სიტყვა ბჰაგადატა – „ღვთის ბოძებულ“ [საქართველო, 1937: 318].

ძნელი შესამჩნევი არ უნდა იყოს, რომ სახელში და გვარშიც ბაგრატიონი, იკითხება ღმერთის აღმნიშვნელი ინდოევროპული სიტყვა, რუსული „ბოგ“, ძველსპარსული „ბაგა“, ძველინდური „ბჰაგავატ“-ი [Михаи, I, 2002: 201]. მსგავსი წარმომავლობისა ჩანს: ქართული გვარი ბაღათურია, სახელი ბაღათერა; წარმართული საკერპოს სახელი ქართლში – ბაგინი; ტოპონიმები: ბაგატა – სოფელი გორის რაიონში [საქართველო, 1997: 314], ბაგინეთი – არმაზციხე, იგივე ტოპონიმი არის ვანის რაიონშიც და სხვ.

რაც შეეხება სახელ ბაგადატი/ბაგადატას, იგი გვხვდება არა მხოლოდ სპარსეთში, როგორც ამას სომეხი მეცნიერები მიუთითებენ, არამედ გვხვდება მეორე არიულ ქვეყანაშიც. ჩვენი შეხედულებით, არიან-ქართლელები ინდოარიელები იყვნენ [წულუკიძე, 2005: 101] და ძიებაც ინდურ სამყაროში უნდა წარიმართოს. ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში შექმნილ, ინდუისტთა ბიბლიად მიჩნეულ ეპოს „მაჰაბხარატაში,“ რომელიც ისტორიულ წყაროდაც ითვლება, გვხვდება ბჰაგადატათა მოდგმა. მათთან დაკავშირებული გადმოცემა საყურადღებო ჩანს ჩვენი ძიებისათვის.

„მაჰაბხარატაში“ მოთხრობილია სამეფო ტახტისათვის ბრძოლის ისტორია ბიძაშვილებს, პანდავებსა და კაურავებს შორის, რასაც ინდოეთში სამოქალაქო ომი მოჰყვა. პანდავებს მათი მამიდაშვილი მეფე და უფალი კრშნა ეხმარებოდა. თავიდანვე მათდამი დაპირისპირებულ ბანაკში, კაურავთა მხარეს, ჩანს პრაგჯოტიშის მეფე ბჰაგადატა. მიუხედავად იმისა, რომ კაურავები ეპოსში უარყოფითად ხასიათდებიან, მათ მხარეზე მყოფ ბჰაგადატასა და მის ვაჟზე მხოლოდ კარგი ითქმის. როცა კურუქშეტრას ველზე გადამწყვეტი ბრძოლის წინ კაურავთა მეფე და მხედართმთავარი დურიოდხანა შეშინდა, იგი ასე გაამხნევეს: „გმირი ქმატრიები ბჰაგადატას მეთაურობით, ზეციური იარაღის მრისხანე მცოდნენი, გაანადგურებენ შენს მტრებს. შეწყვიტე წუხილი“ [Махадхарата, III, 1987: 487].

ბჰაგადატას, როგორც უძლიერეს მეზობლს და ღირსეულ მოწინააღმდეგეს, არაერთხელ პატივისცემით იხსენიებს უფალი კრშნა [Maxaḅapata, VIII, 1990: 48, 176, 177].

ბჰაგადატა კურუქშეტრას ბრძოლაში დაეცა განგმირული უძლიერესი არჯუნა პანდავას მიერ, რომლის საბრძოლო ეტლსაც თავად უფალი კრშნა წარმართავდა: „მეუფე ზღვისპირას მცხოვრები კირატებისა, დხარმის ერთგული, უსაყვარლესი თავად ღმერთთა მეფისათვის (ინდრასათვის – ნ.წ.) ქშატრიული ტრადიციების სიხარულით აღმასრულებელი მეფე ბჰაგადატა, სიმამაცის გამოჩენით იამას საუფლოში გაგზავნა სიმდიდრის მომპოვებელმა“ [Maxaḅapata, VIII, 1990: 19].

კურუქშეტრას ველზე დაეცა ბჰაგადატას ვაჟი ვაჯრადატაც, რომელიც დახასიათებულია, როგორც მრავალძალიანი და დიდ სიბრძნეს შემწვდარი [Maxaḅapata, VIII, 1990: 20].

აღნიშნულით ბჰაგადატას მოდგმის ისტორია არ წყდება. სახელი ბჰაგადატა ისევ გვხვდება „მაჰაბხარატას“ ბოლო, მე-18 წიგნში, კრშნას ცხოვრებას რომ აღწერს. ფიქრობენ, რომ იგი I-V საუკუნეებში შეიქმნა. სახელი ბჰაგადატა ამ წიგნში ისევ ქალაქ პრაგჯოტიშიში ჩნდება, რაც გვაფიქრებინებს, რომ იგი პრაგჯოტიშის მეფის, ბრძოლაში დაღუპული უფროსი ბჰაგადატას შთამომავალია. ქალაქი პრაგჯოტიშიში („აღმოსავლეთის ნათელი“), მდებარეობდა ე.წ. „ბრახმაპუტრას კულტურულ ველზე“, იგი ჩინეთთან სავაჭრო გზაზე მნიშვნელობით მეორე ქალაქს წარმადგენდა ძვ.წ. პირველი ათასწლეულის პირველ ნახევარში. კრშნას ცხოვრების მითში იგი დემონურ ქალაქადაა წარმოდგენილი. მიხნეულია, რომ ეს გადმოცემა აირეკლავს დასავლეთ და აღმოსავლეთ ინდოეთს შორის წარსულში არსებულ ეთნოკულტურულ და პოლიტიკურ დაპირისპირებას [Maxaḅapata, III, 1987: 613].

პრაგჯოტიშის მფლობელმა, უხარმაზარი ძალის მქონე ბჰაუმასურამ, იგივე მურამ, მრავალი უსამართლობა ჩაიდინა და ღმერთებიც შეაწუხა, ამიტომ ზეციური პლანეტების მეფე ინდრამ უფალ კრშნასთან უჩივლა. კრშნამ მურას სატახტო

ქალაქს მიაშურა და დაძაბულ ბრძოლაში მოჰკლა იგი. ბჰაუმასურა გაპიროვნებული დედამიწის ვაჟი იყო. მისი სიკვდილის შემდეგ კრწნასთან თავად გაპიროვნებული დედამიწა გამოცხადდა მცირეწლოვან შვილიშვილთან ერთად და უთხრა: „ძვირფასო უფალო, ნება მომეცით გაუწყო, რომ ეს ბიჭი, ბჰაგადატა, ჩემი ძის, ბჰაუმასურას ვაჟია მე ვთხოვ შენს მეუფებას, მიეცი თავშესაფარი მას და აკურთხე შენი ლოტოსის ტერფებით. ეს ბიჭი იმისათვის მოგგვარე, რომ მან მამის ცოდვილიანი მოქმედებების შედეგებს დააღწიოს თავი“.

როდესაც უფალმა კრწნამ დედამიწის თხოვნა მოისმინა, უმაღლე აღუთქვა, რომ ბიჭს არავითარი საფრთხე არ ელოდა. მან უთხრა ბჰაგადატას – „ნუ გეშინია“, შემდეგ კრწნამ ბჰაუმასურას მიერ მოტაცებული 16 100 ახალგაზრდა მეფის ასული ცოლად შეირთო და ისინი თავის სატახტოში გაგზავნა [კრწნა, 1991: 372-376].

სხვა ვერსიით, კრწნას ბჰაუმასურას მეუღლე ბჰავამატი გამოეცხადა და შეევედრა ეშვილებინა ბჰაგადატა, რომელიც იქ სუბბჰაგადატას სახელით არის მოხსენიებული: „ჩათვალე სუბბჰაგადატა შენს საკუთარ შვილად“, და კრწნამ იშვილა მის მიერ მოკლულის ძე [Пану джи Лал, 1937: 323].

ბჰაგადატასთან დაკავშირებული ეს თქმულება, ჩვენი აზრით, ამჟღავნებს კავშირს ბაგრატიონთა წარმომავლობის ბიბლიურ თქმულებაზე დაფუძნებულ ქართულ გადმოცემასთან.

უფალმა კრწნამ მის მიერ მოკლულის ძე, ბაგრატიონთა წინაპრის სახელის მატარებლად მიჩნეული ბჰაგადატა გაწმინდა მამის ცოდვიანი ქმედებების შედეგებისაგან და თავისი მფარველი კალთა გადააფარა, იშვილა, რითაც ღვთისაგან ცხებულად აქცია. ამ აქტით უნდა იღებდეს სათავეს მოდგმის სახელი ბჰაგადატა, სანსკრ. „ღვთისაგან ბოძებული“.

აქ, საპირისპირო ეპიზოდშიც, სიახლოვეა ბიბლიურ გადმოცემასთან: დავით წინასწარმეტყველს, ური ხეთელის უსამართლოდ მოკვლისათვის, ბერსავიასთან შექნილი პირველი შვილი მოუკვდა. მამამ მძიმე მარხვის, მიწაზე ღამისთევის,

მოთქმა-მონანიებისა და ღვთისადმი ლოცვავედრების მიუხედავად, ვერ შეძლო თავისი ცოდვიანი ქმედებების გამო ბიჭისათვის სიკვდილის აცილება, მხოლოდ შემდეგ შეუნდო უფალმა და ბერსავიასთან ძე აჩუქა, ქართული გადმოცემით, ბაგრატიონთა წინაპართაგანი.

კრწანამ ცოლად შეირთო მის მიერ მოკლულის მფლობელობაში მყოფი 16 100 ქალი. დავით წინასწარმეტყველმაც ცოლად შეირთო მისი ნებით მოკლულის ცოლი ბერსავია. დავითიც კრწანასავით მრავალცოლიანი იყო, „ჰყავდა შეიდასი ცოლი დედოფლად და სამასი ხარჭად“ [3 მეფ. 11,3].

დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლად ყოფნა ბაგრატიონებს ანათესავებდა მარიამ ღვთისმშობელთან და იესო ქრისტესთან, რომლებიც დავით წინასწარმეტყველის ჩამომავლებად ითვლებიან. ინდურ გადმოცემაში ღვთისმშობელი დედის ადგილი გაპიროვნებულ ქალღვთაება დედამიწას უჭირავს. ინდოეთში, ისევე, როგორც საქართველოში, ჩვენს პლანეტას დედას უწოდებენ. [კრწანა, 1991: 63]. ბაგრატიონთა მითოსურ წინაპრად მოაზრებული ბჰაგადატა გაპიროვნებული დედამიწის შვილიშვილია.

ბჰაგადატას მფარველი და მამობილი კრწანა, გარდა იმისა, რომ დავით წინასწარმეტყველივით ღვთითგანბრძობილი მიწიერი მეფეა, იმავდროულად არის ინდური სამების წევრის ვიშნუს ინკარნაცია, ქრისტეს მსგავსად ზეციური ჩასახვით მიწაზე დაბადებული ღვთის ძე. ქრისტე მსხნელია, ვიშნუსა და კრწანას მსხნელის ფუნქცია აკისრიათ. ცნობილია, კრწანას მითის ზოგი ეპიზოდი პირდაპირ იმეორებს ქრისტეს ცხოვრების გადმოცემას, შეიმჩნევა ფონეტიკური სიახლოვე სახელებშიც, კრწანას ერთ-ერთი სახელი კრისტნა მეტად ახლოა სახელთან ქრისტე. ყველაფერი ეს მეცნიერებს აფიქრებინებს, რომ კრწანა სახეცვლილი ქრისტეა, რომელმაც ჯერაც დაუდგენელი გზით დაიმკვიდრა ადგილი კრწანას მითში [Мифы, II, 2002: 18].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ინდური გადმოცემა ბჰაგადატაზე წინ უსწრებდა

და მისი გათვალისწინებით, მის ჩასანაცვლებლად შეიქმნა ბაგრატიონთა დავით წინასწარმეტყველისაგან წარმომავლობის თქმულება (არსებობის უფლება აქვს იმ თვალსაზრისსაც, რომ ბაგრატიონებთან დაკავშირებულმა თქმულებამ, ქრისტეს შესახებ გადმოცემასთან ერთად, საქართველოდან შეადწია კრწნას მითში).

ბჰაგადატას შესახებ ინდურ გადმოცემას და ბაგრატიონთა შესახებ ბიბლიურ თქმულებაზე დაფუძნებულ გადმოცემას შორის ისეთი ღრმა კავშირი შეიმჩნევა, რომ აშკარაა, ორივეს ერთი არქეტიპული წყარო ასაზრდოებს. ამიტომ, ბაგრატიონთა ღვთიურმითოსურ წარმომავლობაზე მსჯელობისას, რაიმეს შეთხზვა-გამოგონებაზე საუბარი მართებულად არ გვეჩვენება.

ბჰაგადატაზე ინდურ გადმოცემას საქართველოში რომ იცნობდნენ, ეს, ჩვენი აზრით, ჩანს ამირანის თქმულების სვანურ ვარიანტში. ამბრის (ინდური მითოსის შამბარა) ჩანაცვლებული მომაკვდავი დევი მერაბის მიერ ამირანისათვის თავისი ვაჟიშვილების გასაზრდელად მიბარება, უნდა აირეკლაგდეს კრწნას მიერ მოკლული დემონ მურას ვაჟიშვილის მფარველობაში აყვანას [ჩიქოვანი, 1947: 374]. აღნიშნულ თვალსაზრისს ისიც უჭერს მხარს, რომ ქართული მითოსის ამირანი, ზოგ ეპიზოდში, დიდ სიახლოვეს ავლენს ინდოელთა ღმერთ კრწნასთან:

გადმოცემით, ამირანი ჰგავს „შავსა ღრუბელსა საავდროდ გამზადებულსა“. კრწნა ასევე ნიშნავს შავს, მას ამსგავსებენ საავდრო ღრუბელს, რომელსაც წვიმა მოაქვს დასიცხული ბუნებისათვის [Мифы, II, 2002: 15].

კრწნა მზეს ჰგავს [კრწნა, 1991: 115], ამირანიც მზის მსგავსი ვაჟი იყო [ჩიქოვანი, 1947: 357].

მშობლებს დაცილებული კრწნა მდინარე იამუნას ნაპირას იზრდებოდა ძმასთან ბალაბხადრასთან (ბალარამასთან) ერთად, მწყემსი დედობილ-მამობილის ოჯახში. ერთხელ კრწნა ძროხის რძით განბანეს [კრწნა, 1991: 184]. კრწნა ძმასთან ერთად ბევრს ანცობდა, მეზობლის ქალებს აბრაზებდა,

თიხის ქოთნებს უხვრეტდა, ნაღებსა და მაწონს იპარავდა. უჩვეულო ძალის გამოვლენა და დემონების ხოცვა ბავშვობიდანვე დაიწყო და ა.შ. [კრწნა, 1991: 51-140].

დაობლებული ამირანიც ძმებთან, მათ შორის ბადრისთან ერთად, დედობილ-მამობილის ოჯახში იზრდებოდა. იქვე ახლოს დიოდა იამანის წყარო. ოჯახს ჰყავდა ძროხები და ერთხელ ამირანი რძით განბანეს [ჩიქოვანი, 1947: 357]. ამირანი ადრიდანვე ბევრს ანცობდა, წყაროზე მიმავალ ქალებს კოკებს უტეხდა და აბრაზებდა. უჩვეულო ძალის გამოჩენა და დევების ხოცვა ბავშვობიდანვე დაიწყო და ა.შ. მსგავსებათა ჩამონათვალის გაგრძელება კიდევ შეიძლება. ვფიქრობთ, ბჰაგადატას მფარველ კრწნას მსგავსება ამირანთან ზემოთმოტანილ ეპიზოდებში ეჭვს არ უნდა იწვევდეს.

ამირანის მიერ ქაჯთბატონთან გადახდილი ომიც აირეკლავს კურუკშეტრას ომის ეპიზოდებს. ქაჯთბატონი, სატანას ინდურ შესატყვის რავანასთან ერთად, ითავსებს ბოროტების დემონ კალის ხორცშესხმა დურიოდხანასაც. ეს ის დურიოდხანაა, რომელიც ბრძოლის წინ, შეშინებული, მეფე ბჰაგადატას ხსენებით გაამხნევებს. დურიოდხანას სხეული წელს ზემოთ აღმასებისაგან შედგება და ყოველგვარი იარაღისაგან შეუუვალაია [Маханхарата, III, 1987: 487], ამიტომ კურუკშეტრას ბრძოლის მიწურულს, კრწნას რჩევით, მას წელს ქვემოთ აკრძალული დარტყმით ჰკლავენ [Мифы, II, 2002: 142]. ამირანიც, ყამარის რჩევით, დაბლა შემოკვრით ჰკლავს ქაჯთბატონს. აქ ჩანაცვლება გამოწვეულია იმით, რომ ყამარის ერთ-ერთი ინდური შესატყვისის, დრაუპადის სახელიც არის კრწნა - „შავი“ [Мифы, I, 2002: 395].

ზემოაღნიშნულიც ადასტურებს, რომ ბაგრატიონთა წინაპრად ნაგულისხმევი „მაჰაბხარატას“ გმირის, ბჰაგადატას მითოსურ გარემოცვას იცნობს ამირანის თქმულება. მაგრამ მხოლოდ აქ არ ხვდება ინდური და ქართული მითოსი ერთმანეთს. ჩვენი აზრით, უძველეს ქართულ და ინდურ ზეპირგადმოცემებს ერთმანეთთან უდიდესი სიახლოვე აკავშირებთ.

ბაგრატიონთა წინაპრად მოაზრებულ ბჰაგადატასთან დაკავშირებული, ქართული გადმოცემის შესატყვისი თქმულების არსებობა ინდურ მითოსში, ასევე დღემდე ნაკლებადცნობილი ინდურ-ქართული მითოლოგიური პარალელების წარმოჩენა, ავტორის აზრით, არიან-ქართლის ინდოარიულ სამყაროში ძიების საფუძველს ქმნის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არსენ ბერი, ცხოვრება ნინოსის, ძვ. ქართ. აგიოგრაფიული ლიტ. ძეგლები, III, თბ., 1971.
2. იონანე დრასხანაკერტელი, თარგმანი ილ. აბულაძისა, თბ., 1937.
3. ინგოროყვა პ., გიორგი მერჩულე, თბ., 1954წ.
4. კრწნა, ღმერთების უხენაესი პიროვნება, პრაბჰუპადას რედაქციით, 1991.
5. ლორთქიფანიძე მ., ლეგენდა ბაგრატიონთა წარმოშობის შესახებ, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკთხები, თბ., 1996.
6. საქართველო, ენციკლოპედია, I, თბ., 1997.
7. ჩიქოვანი მ., მიჯაჭვული ამირანი, თბ., 1947.
8. წულუკიძე ნ., არიან-ქართლელთა გამოსვლა, ჟურნ. „ტოროსი“ №5, 2005.
9. Адонц Н., Армения в эпоху Юстиниана, 1908.
10. Лалу джи Лал, Легенди о Кришне, I (Прем сагар), Лен., 1937.
11. Махабхарата, III, Лесная. Комментар. Я. В. Василкова и С.Л. Невелевой, М., 1987.
12. Махабхарата, VIII, книга о Карне, М., 1990.
13. Мифы народов мира, т. I, II, М., 2002.

Nugzar Tsulukidze

Bagrations' mythical ancestors from "Makhabkharata"

Summary

According to historical tradition Bagrations' are ancestors of David Prophet. It is discovered that the abovementioned legend in the main passages are repeated by the legend connected with the personage of Indian Epo Bhagadata . Also the noteworthy is the fact that Bhagadata (in the Sanskrit "given by God") is considered as the name of Bagrations' ancestor. In one aspect Bagrations are ancestors of Arian-Kartlians which came to Kartli and the origin of which is not defined. According to author existence of similar legend in Indian mythos, also revealing the Indian and Kartlian mythological parallels gives us basis of searching Arian Kartli in Indo-Aryan world.

Нугзар Цулукидзе

Мифический предок Багратион с «Махабхарата»

Резюме

По исторической традиции Багратионе являются потомками ясновидящего Давида. Выяснено, что отмеченную легенду в основном в штрихах повторяет индийский эпос «Махабхарат», переданная персонажем Бхагадатта. Занимательно то, что Бхагадатта (на языке Санскрит «Дарованный Богом») сходно с одним изначальным именем предков Багратион. По одному мнению, предки Багратион в Картли пришли от Ариан-картлийцев, родословная которых не является установленной. Связанная с рассудительным Бхагадатгом предком Багратион, существование грузинской переданной соответствующей легенды в индийском мифе, на сегодняшний день по меньшей степени известны мифологические параллели индийско-грузинские, которые создают, по мнению автора, основу поиска в индоарийском мире Ариан-картли.

სოფელ ერგეს ისტორიიდან (ნიკიტაური, გვარელა)

ერგე, მასში შემავალი სოფლებით (ზემო და ქვემო ჯოჭო, ნიკიტაური, კაპანდობი), მიეკუთვნება ერთ-ერთ უძველეს დასახლებათა რიგს. აღსანიშნავია, რომ ერგეს თემი გამოირჩევა ტოპონიმთა მრავალრიცხოვნობითა (ფიქსირდება ორასამდე ტოპონიმი) და მრავალფეროვნებით. რაც წარმოადგენს უაღრესად საინტერესო და უტყუარ მასალას სოფლის (ასევე მხარის) ისტორიის ამა თუ იმ ასპექტის შესასწავლად. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ონომასტიკის ცნობილი მკვლევარი, პროფ. მ. ქამადაძე მიუთითებს: თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ აჭარის მოსახლეობის წარსულის შესახებ წერილობითი წყაროები მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება, შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, საკვლევი მხარის ტოპონიმთა წერილობითი წყაროს როლს ასრულებს [მ.ქამადაძე, 1992: 46].

ამჯერად ჩვენი კვლევის ობიექტებია ტოპონიმები „ნიკიტაური“, „გვარელა“.

ერგეს თემში შემავალი სოფელი ნიკიტაური გაშენებულია არფაზონის ქედის სამხრეთ კალთებზე და გადაჰყურებს მდ.ჭოროხის სანახებს. იგი მოსახლეობის რაოდენობით (გასული საუკუნის 60-იან წლებში ითვლიდა 15-დე კომლს) პატარა სოფელია. ამიტომ მას პაწა (პატარა)¹ სოფელსაც ეძახიან. ნიკიტაური უძველესი დასახლებაა. სოფელში ცხოვრების კვალი შეინიშნება ბრინჯაოს ხანიდან, რაზეც მეტყველებს 1966 წ. აქ აღმოჩენილი ბრინჯაოს განძი [ფ.სიხარულიძე, 1967: ა.კახიძე, 2007: 145].

მთელი ისტორიის მანძილზე სოფელში შეიმჩნევა ცხოვრების უწყვეტობის კვალი (შემორჩენილია ნასახლარები, ჭურე-

ბი...). აღნიშნულის თაობაზე არქეოლოგიურ და წერილობით მასალებთან ერთად საყურადღებო ცნობებს გვაწვდიან სოფლის ტოპონიმები. საინტერესოა სოფლის სახელწოდების ეტიმოლოგია. იგი არის ანთროპონიმული წარმოშობის გეოგრაფიული სახელი. ნაწარმოებია -ურ- სუფიქსით, რაც მის წარმომავლობა-კუთვნილებაზე მიუთითებს.

ხალხური ეტიმოლოგიის მიხედვით სოფლის სახელწოდება დაკავშირებულია ვინმე ურუმ (ბერძენ) თუ სომეხ ნიკიტას სახელთან. თითქოს იგი ოდესღაც სახლობდა აქ და ამიტომაც შეერქვა სოფელს სახელწოდება ნიკიტაური.

როგორც საკითხის კვლევამ გვიჩვენა, ერთ-ერთი უძველესი ისტორიის მქონე სოფლის სახელწოდების დაკავშირება ნიკიტას სახელთან არ შეესაბამება სინამდვილეს. ვინაიდან, ჯერ ერთი, იგი უნდა ყოფილიყო გამოჩენილი პიროვნება, რომ მისი სახელი შერქმეოდა სოფელს. ამ შემთხვევაში ხალხის ხსოვნა აუცილებლად შემოინახავდა გადმოცემას, რაც არ არსებობს. ამასთან, საკუთარ სახელს ნიკიტას არ იცნობს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ანთროპონიმია. ამ მხრივ ჩვენთვის უპირველეს წყაროში – „ტბეთის სულთა მატიანე“ (XII-XIVსს.) – არცერთხელ არაა მოხსენიებული მსგავსი საკუთარი სახელი.

ხალხური ეტიმოლოგიის მიხედვით სოფლის სახელწოდების ახსნას საეჭვოდ მიიჩნევს პროფ. ი. სიხარულიძეც. ღვაწლმოსილი მეცნიერი მიუთითებს, რომ „საგეოგრაფიო სახელი თითქოს უფრო გვარსახელისაგან უნდა წარმოდგებოდეს, ვიდრე ადამიანის საკუთარი სახელისაგან“ [ი.სიხარულიძე, 1977].

როგორც ირკვევა, სოფლის თავდაპირველი სახელწოდება ყოფილა ნიქატაური. მასში აღნიშნულია ნიქატას (ნიქატადის) ჩამომავლობა და მათი კუთვნილი საცხოვრებელი ადგილი [მ. უზუნაძე, 2003]. აღნიშნულთან დაკავშირებით ჩვენთვის ძვირფას მასალას შეიცავს „ტბეთის სულთა მატიანე“. მასში მოხსენიებულია გვარი ნიქატაძე. მატიანეში ვკითხულობთ: „სულსა ნიქატადის გიორგის და მის მეუღლის მარიამის და მის დედას ნათელის შეუნდვენ ღმერთმან“ [მატიანე, 1977: 98]. მოსახსენებელი მიეკუთვნება XV საუკუნეს. ზემოთქმულიდან გამომდინარე,

ქრისტიანობის პერიოდის სოფელი ძირითადად დასახლებული ყოფილა ნიქატაძეებით. შესაბამისად, ადგილს ეწოდა ნიქატაური, ანუ ნიქატაძეთა სოფელი. აჭარის მაგალითზე მრავლად გვაქვს მსგავსი წარმოშობის ადგილთა სახელები (გუნდაური, გოგინაური, ქოქოლაური, ოსანაური, ცეცხლაური, ჯინჭარაული, მახვილაური ...). ასევე, მათთან ერთად, სოფელში სახლობდნენ კუბრასძეები, სუმბატისძეები. ამ უკანასკნელთა აქ ცხოვრებას, ხალხურ გადმოცემასთან ერთად, ადასტურებს „ტბეთის სულთა მატინაე“. კუბრასძე დღეს კუპრაძის ფორმითაა წარმოდგენილი. სუმბატისძეთა გვარს მიეკუთვნებიან ზედა ჯოჯოში მცხოვრები აფაქიძეები, ბახტაძეები, ლორთქიფანიძეების ეკალაურის² შტო.

აღსანიშნავია, რომ სოფლის ბოლოს, ჯოჯოსწყლის შესართავთან, მარჯვენა მხარეს, დავაკებულ ფერდობზე არსებული ოსმალთა ბატონობამდელი პერიოდის ციხე (ადგილის სახელწოდებაა ნაციხვარა.³ გასული საუკუნის 60-იან წლებამდე შემორჩენილი იყო ციხის საძირკვლის ნაშთები. ცნობა მოგვაწოდა სოფლის მკვიდრმა იოსებ გორგოშაძემ). მას ჰქონდა სტრატეგიული დანიშნულება [ი.სიხარულიძე, 1977]. იგი ერგესთან კეტავდა ზღვისპირა საქალაქო ცენტრებიდან

(ფიჭვნარის ნაქალაქარი, ციხისძირი, ბათუმი) ახალშენ – ხე(ე)ყრუ – წყალგველას ხევ – ერგეზე გამავალ ცენტრალურ საქარავნო გზას, რომელიც მიემართებოდა, აჭარისწყლისა და ჭოროხის ხეობების გავლით, აღმოსავლეთის პროვინციებისაკენ. ციხესთან ახლოს (სამხრეთ-დას.) ყოფილა სასაფლაოები. გადმოცემით აქ „საძმო საფლაავზე“ ყოფილან დამარხული ოსმალთა მომხდურების წინააღმდეგ ბრძოლაში დაღუპული ერგელი ვაჟაკები. ზაქარია ჭიჭინაძე წერდა: „ოსმალთებს პირველად ერგეს ხალხისათვის დაუტანებიათ ძალა რჯულის გამოცემისათვის. ერგეში ბევრი ქართველი გამწყდარა რჯულისათვის“ [ზ.ჭიჭინაძე, 1913: 125-126]. ჩანს, ამ პერიოდში მოიშალა-დაინგრა ციხე.

ოსმალთა ბატონობის დროიდან სოფელში არ ჩანს ნიქატაძეთა ცხოვრების კვალი. აჭარაში, ოსმალთა ბატონობის პერიოდში, იღვევებოდა ყოველივე ქართული, ძალით მიმდი-

ნარეობდა მოსახლეობის გამუსლიმანება, ქართული გვარსახელებისა თუ ადგილთა სახელწოდებების შეცვლა თურქულით. ოსმალთა მოძალადეობის გავლენით ნიქატაძეებს ან გვარი უნდა შეეცვალათ, ან კიდევ ქრისტიანული რწმენის შესანარჩუნებლად გადახვეწილიყვნენ საქართველოს რომელიმე კუთხეში.

არ ჩანს, რომ მათ გვარი შეიცვალეს. ასე რომ ყოფილიყო, ისინი შეცვლილი გვარით დარჩებოდნენ სოფელში. როგორც ირკვევა, ნიქატაძეები გადასახლებულან გურიის მხარეში. დროთა ვითარებაში გვარმა ნაწილობრივ განიცადა ცვლილება და იწერებიან მიქატაძედ.

ნიქატაძეების მიერ თავიანთი საცხოვრისის მიტოვების შემდეგ სოფელში ჩამოსახლებულან: გვიანიძე – მაჭახლის ხეობიდან, ფენჩიძე (ფანჩიძე) – შავშეთიდან (სოფ. ჭყუარები), ზოიძე – ქობულეთიდან (სოფ. ჩაქვისთავი).

ავბედობის გამო, ასევე სოფლის სახელწოდებამ განიცადა ცვლილება და ბგერათა მონაცვლეობის შედეგად მივიღეთ ნიკიტაური (ნიქატაური ნიკიტაური).⁴

ამრიგად, ნიქატაძეთა აქ ცხოვრების კვალი შემოგვინახა ტოპონიმმა. „ამა თუ იმ გვარეულობის სოფელში შესაბამისი საგვარეულოს წარმონაღებნელთა არ არსებობა ისტორიულ ეპოქაში ამ გვარის დასახლების ფაქტზე მიანიშნებს“, მიუთითებს აჭარის მოსახლეობის მიგრაციისა და ეთნოდემოგრაფიული პრობლემების ცნობილი მკვლევარი, პროფ. თ.ფუტკარაძე [თ.ფუტკარაძე, 2005: 26].

გვარელა სათესი ადგილია ქვემო ჯოჯოში. მიეკუთვნება ერთ-ერთ იშვიათ ტოპონიმთა რიგს. საინტერესოა მისი ეტიმოლოგია. სახელწოდებაში გამოიყოფა ფუძე გვარლი. „გვარლი (გუარლი) – თივის თოკი,“ – განმარტავს სულხან-საბა [სულხან-საბა ორბელიანი, 1966: 171]. ამ ფორმით მოიხსენიებს მას ვახტანგ VI (1675-1737). თავის ცნობილ „მაჯამაში“ იგი წერს: ზოგჯერ წუთისოფელი ადამიანს „საუკუნოდ ცოდვის გვარლითა გადახვანჯვით დაიჭირვის [ვახტანგ VI, 1975: 55, 46].

გვარლი, წერილობით მასალებში, კუთხეთა დიალექტიკურ მეტყველებაში გვხვდება სხვადასხვა ფორმით: გვარლი, გორილი,

გორალი, გვარალი [ნ.ჩუბინაშვილი, 1992: 117; დ.ჩუბინაშვილი, 1984: 400]. ლეჩხუმურ მეტყველებაში გვარალი ჰქვია მომიკლი პურის, ძნის შესაკრავს [ალ.დლონტი, 1974: 151]. აჭარაში იგი ფიქსირდება შემდეგი ფორმით: გვარალი, გვარალაი, გვარელი, გვარელა [სტ.მენთეშაშვილი, 1937: 146; ი.მეგრელიძე, 1971: 246; ალ.დლონტი, 1974: 151; ვ.შამილაძე, 1969: 95; ი.სიხარულიძე, 1958: 48]. ეთნოგრაფიული და დიალექტიკური ლექსიკის მასალებით დადგენილია აჭარაში მისი მნიშვნელობები: თავსახვევი, ჩალის კონის შესაკრავი, თივის თოკი [ი.მეგრელიძე, 1974: 246]. საყურადღებოა, რომ აჭარაში დადასტურებული ფორმითა და შინაარსით გვხვდება იგი „ვეფხისტყაოსანში.“ სულმნათი შოთა რუსთაველი ავთანდილს ათქმევინებს:

„თვარ ვისმცა ექმნა გორლითა
შეკერვა თავისა მრთელისა.“

რაც ნიშნავს, თორემ ვის უქმნია მრთელი (ჯანმრთელი) თავის შეკერვა სახვეველით [აკ.შანიძე, 1988: 400].

ფეიქრობთ, გვარლი თავდაპირველად იყო ბალახოვანი მცენარეის სახელი. „გვარლი-ბალახი,“ – მიუთითებს სულხან-საბა [ს.ს.ორბელიანი, 1966: 171]. ქეგლ-ის მიხედვით: გვარლი-კანაფის მსხვილი თოკი” [ქეგლ., 1986: 148]. იგი უნდა იყოს კანაფის მაგვარი, ბოჭკოვანი მცენარის ერთ-ერთი სახეობა [საქართველოში ცნობილია ბოჭკოვან მცენარეთა სხვადასხვა სახეობა: სელი, კანაფი, სვია, ვარდკანაფა, შვია, ჯინჯარი ... იხ.: ივ.ჯავახიშვილი, 1996: 397; ჯ.რუხაძე, 1972: 79; ა.მაყაშვილი, 1991: 80; ქეგლ., 1986: 503], რომლისგან ამზადებდნენ გვარლის ანუ თავის თოკს. გვაქვს მაგალითები, როდესაც მცენარის სახელი ჰქვია მისგან დამზადებულ ნაწარმს: კანაფი (ბალ.) – კირნაფი (კანაფის თოკი), ჭილი (ბალ.) – ჭილოფი (ჭილის ქვეშაგები), ჩალა (ბალ.) – ჩალის ქუდი, ცოცხი (ბალ.) – ცოცხი (ცოცხისაგან დამზადებული მოსაგველი), ღომი (პურეული მცენარე), ასევე ღომი ჰქვია მისგან დამზადებულ საჭმელ ფაფას [ა.მაყაშვილი, 1991: 95; ქეგლ., 1986: 462, 515, 571; ნ.ჩუბინაშვილი, 1961: 437]. როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში გვარლი (თივის თოკი) გახდა საზოგადო სახელი ყველა იმ თოკისა თუ შე-

საკრავისა, რომლებიც თივისაგან მზადდებოდა (ამის ერთ-ერთი დასტურია ცოცხის მაგალითი. იგი თავდაპირველად ერქვა მხოლოდ ცოცხისაგან დამზადებულ მოსაგველს. შემდეგ მან მიიღო საზოგადო სახელის მნიშვნელობა: „ცოცხი – ზოგი მცენარის წვრილ ღეროთა ან ტოტების კონა რისამე მოსაგველად, სახვეტად” [ქეგლ., 1986: 540]). რაც შეეხება მცენარის სახელს, იგი შესაძლოა დროთა ვითარებაში შეიცვალა ახლით, ხოლო თავდაპირველი სახელი მივიწყებას მიეცა. ასე მაგალითად: ექუსუნჯი (ექსუნჯი) – კანაფი, ქუბი – ჭვავი, ჩელტა – ასლის (კილიანი ხორბალი) ერთ-ერთი სახეობა, ქვრიმა (ქურიმა) – ფეტვი [ს.ს.ორბელიანი, 1966: 235, 348; ივ.ჯავახიშვილი, 1996: 359; ნ.ჩუბინაშვილი, 1971: 394, 430]. ქართული მედიცინის ცნობილი მკვლევარი, პროფ. რ. სურმანიძე მიუთითებს: არ არის გამორიცხული, რომ ზოგიერთი მცენარე კლასიკურ ძეგლებში შეტანილი იყოს სხვა სახელით, ხოლო მისი თავდაპირველი სახელი დროთა განმავლობაში მივიწყებულ იქნა [რ.სურმანიძე, 1996: 182].

საკვლევი ტოპონიმის შემთხვევაში გვარელა (გვარლი-გვარალი-გვარელა) გამოყენებული ჩანს მეტსახელად (სახელად?), რომლისგანაც წარმომდგარია ადგილის სახელწოდება (ქართულ ანთროპონომიაში მრავლად გვხვდება მსგავსი მეტსახელები თუ საკუთარი სახელები: ჯინჭარა, ხორბალა, ჭილა, ფეტვია, გვარლი, გვარალი, ნიორა [ი.სიხარულიძე, 1990]). რაც მიუთითებს, რომ აღნიშნული ტერიტორია ეკუთვნოდა ვინმე გვარელას (გამოკვლეულია, რომ მსგავსი სახელწოდებები რთული შედგენილობის ტოპონიმების ნაწილია. თავდაპირველად უნდა გვექნოდა გვარელას ყანა (სათესი), მაგრამ დროთა განმავლობაში ტოპონიმს ჩამოშორდა მეორე შემადგენელი ნაწილი და მხოლოდ პირის სახელი თუ გვარი დარჩა გეოგრაფიული ობიექტის სახელად [მ.ქამადაძე, 1992: 46]). აჭარაში გვაქვს შემთხვევები, როდესაც ადგილის სახელად გამოყენებულია პიროვნული სახელი, მეტსახელი (მსგავსი ტოპონიმებია: როსტომი გზა – ტყე (შუახვევის რ-ნი), აბრამაი – სათიბი (შუახვევის რ-ნი), კახაბერი – სოფელი (ხელვაჩაურის რ-ნი) [მ.ქამადაძე,

1992: 46; მისივე, 1999: 34-35]). მეტსახელი საქართველოს ყველა კუთხეში ცნობილია (მ.ქამადაძე, რ.თოფჩიშვილი, ი.ახუაშვილი). აჭარაშიც უხვად გვხვდება ფორმითა და სემანტიკურად საინტერესო მეტსახელები. მეტსახელები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ძველთაგანვე უნდა ყოფილიყო ცნობილი. ამის მაგალითები საკმაოდ გვხვდება წერილობით წყაროებში. ზოგჯერ პიროვნებას მეტსახელით უფრო იცნობდნენ, ვიდრე საკუთარი სახელით [მ.ქამადაძე, 1999: 34-35].

აგრეთვე, მეტად საყურადღებოა, წლების განმავლობაში აჭარის ტოპონიმის სიღრმისეულად შესწავლის საფუძველზე, პროფ. მ. ქამადაძის მიერ გაკეთებული

დასკვნა: „აჭარის ონომასტიკა მდიდარია ლექსიკური თვალსაზრისით. ლექსიკის ამ უძველეს ფონდს, განსაკუთრებით ტოპონიმის, მრავალი საყურადღებო ლექსიკური ერთეული შემოუნახავს, რომელიც ფასეულია ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის” [მ.ქამადაძე, 1999: 46].

ასევე გვარელასაგან უნდა იყოს წარმომდგარი „ტბეთის სულთა მატიანეში” დამოწმებული გვარი გვარელასშვილი (გვარელასშვილი). მასში მოხსენიებულია: გვარელასშვილი გიორგი და მისი მეუღლე თინა [მატიანე, 1977: 134]. განეკუთვნება XV-XVI სს-ის ფენას. მსგავსი წარმოშობის გვარებია – გვარლიანი, გვარალია [ი.მაისურაძე, 1990: 45; ა.სილაგაძე, 1997: 58].

თუ გავითვალისწინებთ, რომ „ტბეთის სულთა მატიანეში” მოსახსენიებულ გეოგრაფიულ არეალში, აღნიშნულის გარდა, არსად ფიქსირდება ტოპონიმი გვარელა, ვფიქრობთ, გვარელასშვილები უნდა ყოფილიყვნენ ერგეს თემიდან, კერძოდ, სახლობდნენ ქვემო ჯოჯოში (საკითხის კვლევისთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ქართულში მეტსახელებისა თუ გვარსახელების ერთი ნაწილი გამომდინარეობს წინაპართა ხელობა-საქამიანობისაგან (მეკვებიშვილი, მჭედლიშვილი, დალაქიშვილი, დურგლიშვილი, ფეიქრიშვილი). როგორც ჩანს, გვარელასშვილთა წინაპარი აქ ამზადებდა განსაკუთრებულ გვარლებს. ამიტომაც, მეტსახელიდან გამომდინარე, ადვილს შეერქვა გვარელა, ხოლო შთამომავლებს

ეწოდათ გვარელაშვილები). სწორედ ადგილი გვარელა წარმოადგენს გვარელაშვილთა და წინაპარ გვარელას ნაფუძარს.

ოსმალობის დროს მათ გვარი ნაწილობრივ შეეცვალათ და იწოდებოდნენ გვარელოღლებად.⁵ როგორც ჩანს, ისინი ერგეს თემიდან საცხოვრებლად გადასულან სხვა ადგილას. გამოკვლეულია, რომ აჭარაში გვართა ადგილმონაცვლეობა „სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა მიზეზით ხდებოდა” [თ.ფუტყარაძე, 2002: 10]. ცნობილია ალი-აღა გვარელოღლი, გვარელ-ზადე ხუსეინ-აღა ზადე, სასულიერო მოღვაწე იუსუფ ეფენდი გვარელოღლი [ხ.ახვლედიანი, 1943: 126; ნ.კახიძე, 2005: 186]. XX ს-ის 30-იანი წლების რეპრესირებულითა მასალებში მოხსენიებულია ოსმან გვარელოღლი [ოთ. თურმანიძე, 2003].

შენიშვნები

1. „პაწა – მცირე“ [ს.ორბელიანი, 1966: 614].
2. სოფლის უბანი ერგეში.
3. არებობს ადგილის ტოპოგრაფიული რუკა. აჭარის ცსა, ფ. რ-223, ან 1, ს. 140, ფურც. 22.
4. ქართული ენის დიდაქტიკური (აჭარული) მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური მოვლენების შესახებ იხ. შნიჭარაძე, 1961: 43; მისივე, 1971: 98.
5. გვარელოღლის წარმომავლობის საკითხს შეესო აგრეთვე პროფ. შ. ნიჭარაძე. ღვაწმოსილი მეცნიერი, აჭარის ონომასტიკასონ დაკავშირებით, გამოთქვამს მეტად საყურადღებო მოსაზრებას: „ზოგჯერ გვაროვნულ სახელში გამოხატულია ამ თუ იმ პიროვნების საცხოვრებელი ადგილის წარმომავლობა.” რაც შეეხება გვარელოღლის პრობლემას, იგი მიუთითებს: ამ გვარში კარგად ჩანს, რომ მისი წინაპრები გვარადან (სოფ. ქობულეთის რ-ში) ყოფილა. გვარელოღლი ამჟამად ასე გაუზარებიათ – გვარიშვილი, რაც, რა თქმა უნდა, არ უნდა იყოს სწორი [შნიჭარაძე, 1982: 34]. სავესებით ვიზიარებთ მკვლევარის მეორე მოსაზრებას. ხოლო გვარელოღლის მიწნევა მისი გვარადან წარმომავლობის საბუთად, ვფიქრობთ არ გამოდგება. რადგან, ჯერ ერთი, გვარელაშვილ-გვარელოღლის იგივეობა უტყუარი ფაქტია (ოსმალობის ბატონობის გავლენით გვარს დაბოლოება – ქე შეეცვალა – ოღლით, ხოლო ფუქე იგივე დარჩა). მეორეც, „ტბეთის

სულთა მატიანედან” გამომდინარე, გვარელასშვილები ცხოვრობდნენ ჭოროხის ხეობის არეალში].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ახვლედიანი ხ., ნარკვევები აჭარის ისტორიიდან (მე-16-19 საუკუნეები), ბათ., 1943.
2. აჭარის ცსა, ფ. რ-223, ან 1, ს. 140, ფურც. 22.
3. ვახტანგ მეექვსე, ლექსები და პოემები, თბ., 1975.
4. თურმანიძე ოთ., სისხლიანი წვიმები აჭარაში (პოლიტიკური რეპრესიები XX ს-ის 30-იან წლებში), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №44, 2003.
5. კახიძე ა., შუა ბრინჯაოს ხანა აჭარის ტერიტორიაზე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა), I, ბათ., 2007.
6. კახიძე ნ., ბათუმის მაზრის თავადაზნაურული წარმოშობის ქართველ მაჰმადიანთა ბრძოლა ძველი პრივილეგიების აღდგენისათვის, „საისტორიო მაცნე“, XIV, ბათ., 2005.
7. მაისურაძე ი., ქართული გვარსახელები, თბ., 1990.
8. მეგრელიძე ი., მოკლე (აჭარული) ლექსიკონი; ჯ. ნოლაიდელი, ნარკვევები და ჩანაწერები, ბათ., 1971.
9. მენთეშაშვილი სტ., აჭარის ეთნოგრაფიული მასალები, „ენიმკის მოამბე“, II, თბ., 1937.
10. ნიჟარაძე შ., ქართული ენის ზემო აჭარული დიალექტი, ბათ., 1961.
11. ნიჟარაძე შ., ქართული ენის აჭარული დიალექტი (ლექსიკა), ბათ., 1971.
12. ნიჟარაძე შ., ლიტერატურულ-ენათმეცნიერული ნარკვევები, თბ., 1982.
13. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I-II, თბ., 1966.
14. რუხაძე ჯ., კანაფის მეურნეობა სვანეთში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XVI-XVII სს., თბ., 1972.
15. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1992.
16. სიხარულიძე ი., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმები, ტ. I, ბათ., 1958.
17. სიხარულიძე ი., სადან წარმოიშვა სოფლის სახელი ნიკიტაური? გაზ. „ოქტომბრის გზით“, 1977, №56.
18. სიხარულიძე ფრ., მახოს გორა-სამოსახლო, გაზ. „ოქტომბრის გზით“, 1967, №25.

19. საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1987.
20. სურმანიძე რ., ქართული კარაბადინი (XVIII ს.), ბათ., 1996.
21. სილაგაძე ავთ., თოთაძე ა., გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997.
22. „ტბეთის სულთა მატიანე,” თბ., 1997.
23. უზუნაძე მ., ერგე (ნიკიტაური), ვაზ. „კახაბერი“, 2003, №12.
24. ფუტყარაძე ფ., აჭარის მოსახლეობის მიგრაცია და ეთნოდე-მოგრაფიული პრობლემები პოლიეთნიკურ რეგიონებში, ბათ., 2005.
25. ქართული ენის განმარტებათა ლექსიკონი, თბ., 1986.
26. ქამადაძე მ., ზემო აჭარის ტოპონიმია.– აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკონი, VIII, თბ., 1992.
27. ქამადაძე მ., აჭარის ონომასტიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართვე-ლოს რეგიონის მონაცემებთან მიმართებით (ავტორეფერატი), ბათ., 1999.
28. დლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1974.
29. ფუტყარაძე თ., აჭარის მოსახლეობის მიგრაციის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები (ავტორეფერატი), ბათ., 2002.
30. შამილაძე ვ., ალპური მესაქონლეობა საქართველოში, თბ., 1969.
31. შანიძე აკ., ვეფხისტყაოსტის საკითხი, თხზ., ტ. V, თბ., 1988.
32. ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.
33. ჩუბინაშვილი დ., ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
34. ჭიჭინაძე ზ., მუსლიმანი ქართველები და მათი სოფლები საქართველოში, ტბ., 1913.
35. ჯავახიშვილი ივ., თხზ., ტ. IV, თბ., 1996.

Revaz Uzunadze, Merab Uzunadze

From the history of village Erge (Nikitauri, Gvarela)

Resume

Nikitauri and Gvarela are geographical names of anthroponomical epoch of Christianity. Nikitauri, Niqitauri presented village of Nikitadze's. Gvarula was Gvarulashvil's populated area.

Реваз Узунадзе, Мераб Узунадзе

Из истории села Эрге (Никитаури, Гварела)

Резюме

Для изучения прошлого села значительную информацию содержат антропотопонимы. Никитаури, Гварела географические названия антропонимического происхождения. Указывают, что Никитаури/Никатаури (niqatauri) представлял собой село фамилии Никатадзе (niqataZe), а Гварела - поселение фамилии Гварелашвили.

ზენდიდის ციხისა და მისი მფლობელი ბეჟანიძეების გვარის ისტორიისათვის

ამ რამდენიმე წლის წინ, როგორც ქედის მუნიციპალიტეტის სოფ. ზენდიდის ციხის შემსწავლელი კომპლექსური სამეცნიერო ექსპედიციის წევრს, საშუალება მომეცა ახლოს გაეცნობოდი აღნიშნული ციხის ისტორიულ წარსულსა და მის ამჟამინდელ მდგომარეობას.

თავიდანვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თავისი სტრატეგიული მდებარეობისა და მასშტაბების მიუხედავად, ზენდიდის ციხეს თითქოს რაიმე მნიშვნელოვანი დატვირთვა არ ჰქონია და არც რამდენადმე ნათელი კვალი დაუმჩნევია საქართველოს ისტორიაში. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ისტორიული წყაროები (როგორც ქართული, ისე უცხოური) სდუმან ამის შესახებ. მას მოგზაურ-მკვლევართა (გ. ყაზბეგი, დ. ბაქრაძე, თ. სახოკია) განსაკუთრებული ინტერესიც არ გამოუწვევია. უფრო მეტიც, არც ერთი მათგანი არ ახსენებს ზენდიდის ციხეს. თუმცა, ამას, გარკვეულად, ახსნაც მოეპოვება: გიორგი ყაზბეგს ქვემო აჭარაში არ უმოგზაურია, ამიტომ ის არც ამ სოფელსა და ციხეს მოიხსენიებს. დიმიტრი ბაქრაძე ციხის სანახავად არ ასულა, მაგრამ სოფელ არსენაულიდან კარგად დაუნახავს “ბეჟანოღლის ანუ ბეჟანიშვილის დიდი ორსართულიანი თეთრი სახლი და დაკბილული კლდის მსგავსი ძველებური ციხის ნანგრევები” [ბაქრაძე, 1987: 48]. თედო სახოკია სინანულსაც გამოთქვამს, რომ ქედაში ყოფნისას პირადად ვერ მოახერხა ენახა ბეჟანიძეთა ოჯახი და ცოტა ხანს მათთან დარჩენილიყო [სახოკია, 1985: 244]. ბუნებრივია, ამის გამო ციხეც ვერ დაათვალიერა. ალბათ ამიტომაც ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში, სადაც სოფ. ზენდიდის შესახებაა მოტანილი მოკლე ინფორმაცია

[ქსე, ტ. , არაფერია ნათქვამი ისტორიული ციხის შესახებ. საინტერესოა, რომ ადგილზე დადასტურებულ ტოპონიმებს შორის აბსოლუტური უმრავლესობა არ უკავშირდება ციხეს [სიხარულიძე, 1958]. უნდა ითქვას, რომ სოფ. ზენდიდის მცხოვრებლებიც ნაკლებ ინტერესს იჩენდნენ ციხე-სიმაგრის მიმართ. ყოველივე კი ციხის ლოკალურ, ადგილობრივ მნიშვნელობაზე უნდა მიუთითებდეს, თუმცა, არაა გამორიცხული, რომ მას ისტორიის ცალკეულ პერიოდებში სერიოზული ფუნქცია ჰქონოდა.

ზენდიდის ციხის აგების, მისი ინიციატორ-მაშენებლისა თუ აგების თარიღის შესახებ გვაქვს მხოლოდ გადმოცემები. ზ.ჭიჭინაძე ზენდიდის ციხეს “მოდი ნახე”-ს ეძახის (სხვათა შორის, სოფლის უხუცესებისათვის ეს სახელი უცნობია). ბატონიშვილი ვახუშტი “მოდინახეს” ციხეებს ასახელებს ქართლსა და იმერეთში, აჭარის “მოდინახეს” შესახებ კი არაფერს ამბობს. თავის ერთ წიგნში ზ. ჭიჭინაძე წერს, რომ ციხე XVII საუკუნეშია აგებული ბეჟანიძეთა წინაპრების მიერ [ჭიჭინაძე, 1916: 15], თუმცა, 1911 წელს გამოცემულ წიგნში XVI საუკუნის 70-იანი წლების ამბებთან დაკავშირებით მოიხსენიებს ზენდიდის “განთქმულ” ციხეს, რომლის “კედლები მეტათ სქელი და ყოვლათ უშიშარნი” იყო და იქვე დასძენს, რომ ჯერ კიდევ თამარის დროს ეს ციხე “ნიშნათ ერთგულებისა” ჩაბარდა ზენდიდის მეხატონე თავადებს პირფარეშის ძეებს [ჭიჭინაძე, 1911: 52-55]. როგორც ჩანს, ამ ინფორმაციის გავლენით ხ. ახვლედიანი წერს: “გადმოცემით, ათაბაგები თავს აფარებდნენ ამ ციხეს, როდესაც მათ მტერი თავს დაესხმოდა. გადმოცემითვე, ამ ციხის თავები – უფროსები ყოფილან თამარის დროს განთქმული პირფარეშისძენი. მე-12 საუკუნის შემდეგ მათ მიეცათ აჭარა და ზენდიდის ციხე” [ახვლედიანი, 1944: 143].

ძნელი სათქმელია, თუ რას ეფუძნება ზემოაღნიშნული ცნობა. თამარის დროს ციხის არსებობა არც წერილობითი, არც ნივთიერი მასალით არ დასტურდება. ჩანს, აქ უბრალოდ თამარის კულტის გავლენასთან გვაქვს საქმე (აჭარაში ეს

არც ისე იშვიათი და უჩვეულო ამბავია) და არა ობიექტურ რეალობასთან. ისტორიულ ჭეშმარიტებასთან კი უფრო ის გადმოცემაა მიახლოებული, რომელიც ციხის აშენებას XVI-XVII საუკუნეების მიჯნას უკავშირებს (თუმცა, საბოლოო სიტყვა მაინც არქეოლოგიურმა მასალამ უნდა თქვას).

საკითხავია, მაინც რა ძალამ ააშენა ეს ციხე აღნიშნულ პერიოდში და რას ემსახურებოდა იგი. ამ პერიოდისათვის ოსმალეთის გავლენა მართალია სუსტად, მაგრამ მაინც იგრძნობა რეგიონში. ოსმალები XVII საუკუნის დამდეგისთვის, მიუხედავად აქ ოსმალური სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეულის – სანჯაყის არსებობისა, კუთხის ბატონ-პატრონებად არ გვევლინებიან. სწორედ ასეთ სიტუაციაში ქვემო აჭარის სოფ. ზენდიდში, სტრატეგიულად მოხერხებულ ადგილზე, საკმაოდ დიდი ციხე იგება და თუ ვის მიერ, ამაზე ისტორიული წყაროებისა თუ სამეცნიერო მასალის უქონლობის გამო, სამწუხაროდ, მხოლოდ ვარაუდის დაშვება შეიძლება: თუკი ზაქარია ჭიჭინაძის მინიშნებებს გავყვებით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ოსმალეთის აგრესიის შედეგად სამცხიდან აჭარაში თავშესაფრისთვის გადმოსული მსხვილი ფეოდალური საგვარეულო საკუთარი ძალის, ავტორიტეტისა და გავლენის საფუძველზე, ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესების შესაბამისად, სათავეში უდგება ანტიოსმალურ მოძრაობას რეგიონში და ხდება ქვემო აჭარის მაგისტრალურ, საკვანძო გზასთან, სტრატეგიულად მნიშვნელოვან შემადგენელზე ციხის აგების ინიციატორი. ალბათ, ეს ციხე უნდა გამხდარიყო დასაყრდენი ოსმალთა აგრესიის შესაჩერებლად. აჭარის სიახლოვეს, სამცხეში ასეთ ფეოდალურ საგვარეულოს, რომელიც ოსმალებთან შეურიგებელი ბრძოლითაა ცნობილი, წარმოადგენდა დიასამიძეთა საგვარეულო. შემთხვევითი არაა, რომ ზ. ჭიჭინაძე აღნიშნული ბეჟანიძეების (რომელთა ძველების მიერაც – მისივე თქმით – იყო აშენებული ზენდიდის ციხე) ძველ გვარად დიასამიძეს ასახელებს [ჭიჭინაძე, 1916: 15]. დღეს დიასამიძეების ციხედ არის

ცნობილი ზენდიდის მეზობელი სოფ. გულების მიუდგომელი ციხე (ესენი, სხვა მეზობელ ციხეებთან ერთად, ჩანს, ერთიანი საფორთიფიკაციო ჯაჭვის შემადგენელი ნაწილებია), რომელიც, საგარაუდოდ, დაახლოებით იმავე პერიოდშია აგებული.

როგორც ჩანს, დიასამიძეებმა ერთხანს შეინარჩუნეს თავიანთი მდგომარეობა აჭარაში, შემდეგ კი თანდათან დათმეს პოზიციები. ამ საგვარეულოს ერთი შტო (რომელიც ზენდიდის ციხეს ფლობდა), ისევე, როგორც ოსმალთაგან დაპყრობილ სხვა ქართულ ტერიტორიათა მფლობელნი, ოსმალეთის სამსახურში ჩადგა, გამაჰმადიანდა და იურთლუკისა და ოჯაკლიკის (საგვარეულო-სამემკვიდრეო მფლობელობა) საფუძველზე შეინარჩუნა თავისი ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენა ოსმალეთის ბატონობის დროსაც, რაც იყო ერთგვარი კომპრომისი. ზ. ჭიჭინაძის მიხედვით, XVII საუკუნის დამლევს, ერთ დიასამიძეთაგანს, რომელსაც ისლამი მიუღია, სახელად ბეჟანი რქმევია, “ამიტომაც ოსმალთაგან ამათ დიასამიძის მაგიერ ბეჟანოღლი სწოდებიათ, ოსმალური სახელის “თულუმბაზადეს” დამატებით. დღეს ესენი იწოდებიან ბეჟანოღლი თულუმბაზადეთ” [ჭიჭინაძე, 1916: 15]. როგორც ჩანს, ბეჟანოღლებმა ამგვარი გზით მოახერხეს ციხის შენარჩუნება, ოსმალთაგან ბეგობაც მიიღეს და ამიტომაც “მოდი ნახე” ბეჟანიძეების საგვარეულო ციხედ აღიქმება.

შესაძლებელია სხვა ვარაუდის დაშვებაც. კერძოდ:

XVI საუკუნის 70-იანი წლების შუა ხანებში ირანის მბრძანებელმა შაჰ-თამაზმა დალაშქრა სამცხე. მიზეზი იყო ის, რომ საათაბაგოს ფაქტობრივმა მმართველმა დედისიმედმა (რომლის მეუღლე გარდაცვლილი, ძე – ყვარყვარე კი მცირეწლოვანი იყო) მოტყუებით მოაკვლევინა სამცხის მსხვილი ფეოდალი, ირანის შაჰის ცოლისძმა ვარაზ შალიკაშვილი, რითაც მისი სიძის რისხვა დაიმსახურა. “დედისიმედი და ძენი მისნი გარდაიხვეწნენ აჭარას და მუნ განერნეს” – წერს ვახუშტი [ქ. ცხ., 1973: 719]. ზ. ჭიჭინაძე აქ ვრცელ ამბავს

ჩაურთავს, რომ თითქოს, გამოქცეულებმა აჭარაში თავი სწორედ ზენდიდის ციხეს შეაფარეს, რომლის მფლობელმა დიასამიძე-პირფარეშისძეებმა დიდი დახმარება აღმოუჩინეს მათ. “პირფარეშის ძენი მხნედ მოქმედებდნენ, ამათ შეკრიბეს მთელი აჭარის ვაჟკაცობა, ნამეტურ სახალხო გმირები და რჩევა ქმნეს ზენდიდში, რომ თუ შაჰთამაზი შემოვიდეს და გვეომოს, მაშინ ყველა ჩვენთაგანი მოკვდეს საქართველოსთვისო. ყველამ ფიცი მისცეს, ვინც საქართველოს უღალატოს, ის შერცხვინილ იქნეს და შეჩვენებული” [ჭიჭინაძე, 1911: 52-55]. ამ გადმოცემის მიხედვით, ირანელებმა აჭარაშიც ომი ჰქმნეს, “მოსწყდეს რამდენიმე ძმანი დიასამიძე-პირფარეშის ძეთა”, თუმცა საბოლოოდ სამცხე ქართველთა საშველად მოსულ ოსმალებს დარჩათ [ჭიჭინაძე, 1911: 52-55].

თუ ეს გადმოცემა რაიმე ისტორიულ ჭეშმარიტებას ემყარება, მაშინ შეიძლება დავუშვათ, რომ ამ შემთხვევაში ზენდიდის ციხე პირველად იგერიებდა მტერს, ანუ სწორედ ირანელთაგან თავდასაცავად იქნა აგებული (იქნებ ოსმალთა მხარდაჭერითაც) და ხალხის მესხიერებამაც პირველი ბრძოლის ეპიზოდს უკეთ შემოინახა (ზ. ჭიჭინაძე ხომ ძირითადად ზეპირსიტყვიერ მასალას ეყრდნობოდა).

1603-1612 წლებშიც და შემდეგაც, 30-იანი წლების ბოლომდე, შაჰ აბას I-ის ირანმა არაერთხელ დალაშქრა სამცხე და გარკვეული პერიოდულობით მისი შენარჩუნებაც მოახერხა [სინ, 1973: 304-311]. ბუნებრივია, არც ოსმალები თმობდნენ პოზიციებს, რის დასტურია ის, რომ ამ პერიოდში მათ ქ. ახალციხეში მაგარი ციხე აუგიათ და შიგ თავისი მეციხოვნეებიც ჩაუყენებიათ [მუნში, 1969]. არაა გამორიცხული, რომ იმავე ოსმალების დასტურითა თუ უშუალო მონაწილეობით აჭარაში, კერძოდ ზენდიდში, სწორედ მაშინ აშენებულიყო ციხე, რომელიც, ერთი მხრივ, მათ სამსახურში ჩამდგარი ფეოდალური საგვარეულოს (დიასამიძე-ბეჟანოვლი) სოციალ-პოლიტიკურ-ეკონომიკურ დაწინაურებას (და, შესაბამისად, მასზე დაყრდნობით, რეგიონში ოსმალური გავლენის

გაძლიერებას) მოემსახურებოდა, მეორე მხრივ კი, ირანელთა აგრესიის შემაკავებელ ფორპოსტად იქცეოდა.

ზემოთ მოყვანილ მასალებზე დაყრდნობით, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ზენდიდის ციხე აშენებულია XVI საუკუნის 70-იანი წლებიდან XVII საუკუნის 30-იან წლებს შორის პერიოდში. ასეთ ვარაუდს გარკვეულად აძლიერებს ერთი მეტად საინტერესო ფაქტი. კერძოდ, სოციალური და ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ადვილი დასაშვებია, რომ ზ. ჭიჭინაძესთან ციხის აღმშენებლად დასახელებული ახმედ ბეგი [ჭიჭინაძე, 1916: 16] და 1595 წლის “გურჯისტანის ვილაეთის დიდ დავთარში” აჭარის მირ-მირანად, ანუ ბეგლარ-ბეგად მოხსენიებული ახმედ ფაშა [დავთარი, 1941: 452] ერთი და იგივე პიროვნება იყოს!

აქვე, ზენდიდის ციხესთან დაკავშირებით, მოგვყავს სრული ტექსტი (სტილის დაცვით) ზ. ჭიჭინაძის წიგნიდან “ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება” (ტფ., 1916), რაც, ვფიქრობთ, მკითხველისთვის არ იქნება უინტერესო:

“მოდი ნახე” ციხის ამბავი აჭარაში.

აჭარას, სოფ. ზენდიდში, სცხოვრობენ ბეგი ბეჟანიძენი. ესენი სამცხიდან გადასახლებულან აჭარაში XVII საუკ. და შემდეგ. აჭარაში ესენი დასახლებულან ზენდიდში და ეს ციხე “მოდი ნახეც” მაშინ გაუკეთებიათ მათ ძველებს. ამ ბეგების ძველი გვარი დიასამიძეა. ამათ ძველებს ძველის ძველათ პირ მსახურის ძეთაც იტყოდნენ. პირთ მსახურათ ქართველებში თამარ მეფე იგულისხმება, მაშასადამე ესენი თამარ მეფის მსახურათაც ყოფილან, თავადობაც მის დროს მიუღიათ.

ამათი ისლამთან დაკავშირება მიეწერება XVII საუკუნის დამლევს, ამ დროს, ერთ მათგანს, რომელსაც ისლამი მიუღია, სახელათ ბეჟანი რქმევია, ამიტომ ოსმალთაგან ამათ დიასამიძეს მაგიერ ბეჟანოღლი სწოდებიათ, ოსმალურის სახელის “თულუმბაზადეს” დამატებით. დღეს ესენი იწოდებიან ბეჟანოღლი თულუმბაზადეთ.

როგორც სჩანს, მუსლიმანობაში გამოჩენილი ყოფილა ბერ ხუდარ ბეგი. ამ ბეგს აუშენებია “მოდლი ნახეს” ციხე თავის მამულში. ამ ციხის გაკეთების დროს, სოფ. ზენდიდში მისულა სოფ. ზვარელი ალი ალა გვარაძე 140 წლის მოხუცი. ამ მოხუცს უკითხავს ბეჟანოღლისათვის.

– თუ მაგისტანა მაღალ ციხეს რათ აკეთებო? ბეგს მიუგია:

– მე მინდა ისეთი მაღალი ციხე გავაკეთო, რომ როცა მტერი მოვა, რომ მან ჩემს სახლში არაფერი დაინახოს და მით იქმნეს გადარჩენილი.

მოხუცს ეს სიტყვა მოუსმენია და მერე ასეთი პასუხი მიუცია:

– თქვენ თუ გსურთ და გწადიათ, რომ მტერმა არ გნახოთ, მაშინ ამ ქვის ციხის მაგიერ, თქვენ ხალხში მოიპოვეთ ადგილი, ხალხის გულში აღაშენეთ მკვიდრი სამეზობლო ციხე და გარწმუნებთ, რომ მაშინ თქვენ მტერი ვერას გავნებთ, თუ არა და ციხეები რამდენიც უნდა აღაგოთ და აღამაღლოთ, მტერს მაინც მით ვერაფერს დააკლებთ, საქმე ხალხი გახლავსთ და ხალხის გული, თქვენ ხალხის გულში აღაგეთ თქვენი ოჯახის მფარველი ციხე.

ეს სიტყვა, ბარხუდარის შვილისშვილს, ციხის ამშენებელს ახმედ ბეგს დიდათ მოეწონა, ამ დღიდან ეს ბეგი შეუდგა სხვა გვარ მოქმედებას, ამის შემდეგ აჭარაში 500 აჭარელი ღარიბ ღატაკნი კაცნი თუ ქალნი შემოსა ტანთჩაცმით, ასევე ბევრს ღარიბს დაურიგა ფული და სხვა და სხვა ნივთები, შემდეგაც ამ ბეგს ერთი ხელი სულ ღარიბ ფუხარა ხალხისაკენ აქვდა და მათ უშვრებოდა სიკეთეს. ამისაგან ნაქნარი სიკეთე ენით დაუთოვლეღია თურმე...

ამ ახმედ ბეგს ჰყვანდა ორი შვილი მემედ ბეგი და მუთი ბეგი. ერთხელ ახმედ ბეგი შვილებით სანადიროთ წავიდნენ, შეცდომით ახმედ ბეგმა თავისი შვილი მემედ ბეგი მოკლა, ამ შეცდომამ ახმედ ბეგი ერთობ დააღონა. მერე სტამბოლიდამ მარმარილოს ქვა მოატანინა, შვილს საფლავზედ ძეგლი გაუკეთა, ამით გაიქარვა შვილის მოკვლის ჭმუნვარების დარდი.

უწინდელ აჭარის ბეგები ბეჟანოღლები ამ ბეგების შთამომავალნი გახლავან, რომელნიც სოფ. ზენდიდში სცხოვრობენ, აქ “მოდი ნახეს” ციხე დღესაც მთელი დგას” (გვ. 15-16).

რაც შეეხება ბეჟანიძეთა საგვარეულოს. ვინ იყვნენ, საიდან მოვიდნენ “ბეჟანიძეთა წინაპრები”?

ძველ ქართულ საისტორიო წყაროებში (“ქართლის ცხოვრება”) ბეჟანიძეთა გვარი არ გვხვდება. ჩანს, იგი ოსმალობის პერიოდში იღებს სათავეს (ოსმალურ სახელ “თულუმბაზადეს” დღესაც ატარებს ბეჟანიძეთა ერთი შტო). ზევით ითქვა, რომ ზ. ჭიჭინაძის მიხედვით ეს საგვარეულო სამცხელ დიასპიძეთა განაყოფია და დაწინაურებულ მდგომარეობას ქედაში აღწევს XVII საუკუნისათვის. ამ ასწლეულის დამლევისათვის ერთ მათგანს, ბეჟან დიასპიძეს ისლამი მიუღია და ოსმალთაგან მისი მემკვიდრენი ბეჟანოღლებად (ბეჟანის-შვილებად) წოდებულან. საინტერესოა, რომ “ქართლის ცხოვრებაში” საკუთარი სახელი ბეჟანი მხოლოდ ერთხელ გვხვდება და ისიც ზემოაღნიშნულთან ქრონოლოგიურად ახლო ეპოქაში. ეს ბეჟანი იყო გიორგი სააკაძის მხლებლის გორგასლის (სამწუხაროდ, გვარი არ სახელდება) შვილი. როცა გიორგისა და მის მხლებლებს ოსმალეთში თავის მოკვეთა გადაუწყვიტეს (1629 წ.), გორგასალმა მოისყიდა ჯალათი, თვითონ გასწირა თავი, შვილი ბეჟანი კი გადაარჩინა სიკვილს [ვენატაშვილი, 1959].

უფრო დიდ ინტერესს იწვევს ახლად აღმოჩენილ ოსმალურ დოკუმენტურ წყაროებში მოხსენიებული ბეჟანი – აჭარისწყლის ხეობის ქრისტიანი მფლობელი XVI საუკუნის შუა წლებში. ეს ბეჟანი ყოფილა დაუმორჩილებელი, აწყობდა არეულობებს, აჯანყებებს ოსმალთა წინააღმდეგ, რის გამოც მას აჭარისწყლის ხეობა ჩამოერთვა და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მორჩილება-ერთგულების ფიცი და ისლამი მიიღო, მკჷმედის სახელი დაირქვა, დაიბრუნა თავისი მდგომარეობა აჭარაში [მაშიკაძე, 2002: 156]. იქნებ, სწორედ ეს ბეჟანია ბეჟანოღლების საგვარეულოს ფუძემდებელი? მართალია, ზ. ჭიჭინაძე ჩვენთვის საინტერესო ბეჟანს XVII საუკუნის დამ-

ლევის მოღვაწედ მიიხნევს, მაგრამ ქრონოლოგიური შეცდომები (თუნდაც საუკუნეზე მეტი) დასაშვებია. ჩანაწერები ხომ ზ. ჭიჭინაძეს ხალხში გავრცელებული თქმულებების შეჯერების საფუძველზე აქვს გაკეთებული. თუმცა, ასეთი ვარაუდის სასარგებლოდ ნაკლებად მეტყველებს ის გარემოება, რომ ზ. ჭიჭინაძის ბეჟანის მუსლიმანური სახელი ახმედია, აჭარისწყლის მმართველი ბეჟანი კი ისლამის მიღების შემდეგ მეჰმედს ირქმევს. მეორეც, ზ. ჭიჭინაძესთან ბეჟანყოფილი ახმედი არსად სახელდება აჭარის სანჯყბეგად. მიუხედავად ამისა, თვით ფაქტი უადრესად საყურადღებო და გასათვალისწინებელია.

როგორც აღენიშნეთ, ბეჟანიძეთა წინაპრები გადმოცემით თამარის პირისფარეშები ყოფილან და პირფარეშისძეებადაც იწოდებოდნენ. დღეისათვის ზენდიდში ბეჟანიძეთა ორი საგვარეულო შტოა: ერთის წინაპრები (მათივე გადმოცემით) ბეგები ყოფილან, მეორის – აღები. მათ ერთმანეთში მოყვრობაც აქვთ, თუმცა, ვერ უარყოფენ, რომ ორივე გვარს ერთი ძირი, საერთო წარმომავლობა გააჩნიათ. ზენდიდელ ბეჟანიძეთა უხუცესებმა იცინან, რომ ალა ბეჟანიძეები იწოდებოდნენ პირმსახუროდლებად (პირმსახურისძეებად), ბეგი ბეჟანიძეები კი თულუმბაზადები იყვნენ. საინტერესოა, რომ სოფლის ერთი უხუცესი წარმომადგენელი დიასამიძეთა გვარიდან არ გამოირიცხავს შესაძლებლობას, რომ პირმსახურისძეებად დიასამიძეები იწოდებოდნენ.

დღეს ბეჟანიძეები სახლობენ ქედაში, ჩაქვსა და ქობულეთში. ეს უკანასკნელნი აღიარებენ თავიანთი ძველების გადმოცემას, რომ ყველანი საერთო სამკვიდრო მამულიდან – ქედიდან არიან წასულები.

ზენდიდის ბეჟანიძეები საკმაოდ გავლენიანი ხალხი ყოფილა. ამ გვარის წარმომადგენლების სიტყვით, ბეჟანიძეებს მამულები ჰქონიათ ქედის ცენტრში, გულებში, ვარჯანისში, ტყეები – ზენდიდში, საძოვრები – კლასკურში, სახლები – ქ. ბათუმში. როგორც ჩანს, თურქეთის მმართველობის ბოლო პერიოდში უფრო დაწინაურებულან ბათუმისა და ჩაქვის

ბეჟანიძეები, რასაც აღიარებს ა. ფრენკელი [Френкель, 1879: 14-15]. სწორედ ამ შტოს ეკუთვნოდნენ ხუსეინ და ხასან ბეჟანიძეები, რომლებიც სხვებთან ერთად 1878 წლის ნოემბერში აჭარიდან თბილისში მიწვეულ დეპუტაციაში შედიოდნენ. საინტერესოა, რომ ფრანგი მოგზაური ჟან მურიე ბათუმში არსებულ “თამარის ციხეს”, რომელიც მან “ძველი სახლებისა თუ კოშკის ნანგრევებად” მიიჩნია, ბეჟანოღლების ანუ ბეჟანიშვილების საკუთრებად ასახელებს [მურიე, 1962: 8, 28].

ჩვენთვის უცნობია, როგორ დაისაკუთრა “თამარის ციხე” ბეჟანიძეთა გვარმა, მაგრამ ამ ციხის კედლებს შორის მათ ხის სახლიც რომ ჰქონდათ, ამაზე თვით დიმიტრი ბაქრაძეც მიუთითებს: “იქ, სადაც ყოროლისწყალი ზღვას შეერთვის, აღმართულია პატარა გორაკი, რომელზეც ახლა სარაიად წოდებული ბეჟანოღლის სახლი დგას. ხელოვნური გორაკია, რომელიც თამარ მეფემ გააკეთებინა იმ დროს, როცა დიდი ლაშქრით ბრუნდებოდა ტრაპიზონიდან (1204 წ.). მასზე თამარმა მაშინვე ააგო ციხე, რომლის ნაშთი დღესაც ჩანს... ეს სახლი დგას მომცრო განმარტოებულ კონუსისებრ გორაკზე, რომელიც თითქოს ხელოვნურ ყორღანს ქმნის. იგი უკაცრიელი იყო, დანგრევის პირას მიწვენილი; მისი ზემო სართული ხისა იყო, ქვემო ქვისა, ბნელი ვიწრო დერეფანი ბოსელში გადიოდა. სახლთან იდგა ძველი ქვითკისრის გვირგვინიანი ჭა” [ბაქრაძე, 1987: 27-28]. ამგვარად, ბეჟანიძეებს ეს ადგილი არა მარტო შეუძენიათ, არამედ ციხის ნანგრევებს შორის სახლიც აუშენებიათ, რაც მათ დიდ გავლენაზეც მეტყველებს.

ბეჟანიძეთა გვარმა თავისი ისტორიული მისია პირნათლად შეასრულა, რითაც ხალხის სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა.

წყაროები და ლიტერატურა

1. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. IV, თბ., 1973.
2. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი “ქართლის ცხოვრება”, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. II, თბ., 1959, “ქართული მწერლობა”, ტ. 6, თბ., 1989.
3. გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი, წ. II, თბ., 1941.
4. ისქენდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1969.
5. ახვლედიანი (კირისილოძე) ხ., ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან (მე-16-მე-19 საუკუნეები), ბათ., 1944.
6. ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათ., 1987.
7. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.
8. ჟან მურიე, ბათუმი და ჭოროხის აუზი, ბათ., 1962.
9. სახოკია თ., მოგზაურობანი, ბათ., 1985.
10. სიხარულიძე ი., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, წ. I, ბათ., 1958.
11. ქსე, ტ. 4, თბ. 1979.
12. შაშიკაძე ზ., ორი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი XVI საუკუნის აჭარის ისტორიიდან, ბსუ მემედ აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის კრებულები, III, ბათ., 2002.
13. ჭიჭინაძე ზ., ისტორია ოსმალეთის ყოფილ მუსლიმან ქართველთ საქართველოსი, ბათ., 1911.
14. ჭიჭინაძე ზ., ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება, ტფ., 1916.
15. Френкель А., Очерки Чурук-су и Батума, Тиф., 1879.

Irakli Baramidze

History of the Zendidi fortress and its owner the Bejanidzes

Summary

There article studies the history of the Zendidi fortress (municipality of Keda) and its owner the Bejanidzes. On the basis of available documentary materials it is supposed, that the fortress has been constructed at the turn of XVI-XVII centuries. As for the Bejanidzes, their ancestors were significant figures at the time of Queen Tamara and after a conquest of south-west Georgia by the Ottomans they maintained the influence and property.

Ираклий Барамидзе

История Зендидской крепости и ее владельца рода Бежанидзе

Резюме

В данной работе исследована история Зендидской крепости (Кедский муниципалитет) и ее владельца рода Бежанидзе. На основании имеющихся документальных материалов предполагается, что крепость была построена на рубеже XVI-XVII вв. Что касается рода Бежанидзе, то их предки были значительными фигурами при царице Тамаре и после завоевания юго-западной Грузии османами они сохранили свое влияние и владения.

საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა XV ს. პირველ ნახევარში და ალექსანდრე I

თემურ-ლენგის გარდაცვალების შემდეგ (1405 წლის 18 თებერვალი) მისი იმპერია მყისიერმა კრიზისმა მოიცვა, რითაც მოხერხებულად ისარგებლა მეფე გიორგი VII-მ. მან შეტევა წამოიწყო თემურის მემკვიდრეების წინააღმდეგ. ერთ-ერთი უცხოელი ავტორი გვამცნობს: “ამ დროს წამოვიდა საქართველოს მეფე, შეიჭრა ყარსისა და არზრუმის მიწებზე, რომლებიც დიდ სომხეთშია თავრიზის მიწებამდე” [დე კლავიხო, 1992: 36]. ამასვე ადასტურებს სპარსული წყარო და ვახუშტი ბატონიშვილიც, რომლის მიხედვითაც მეფე გიორგი VII შედარებით მყარად ფლობს დასავლეთ საქართველოს – “მეფემან გიორგი განაგნა იმერეთი ყოვლითა დამორჩილებითა თვისითა” [ვახუშტი, 1973: 275]. მალე სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. ისტორიის ასპარეზზე გამოვიდა თურქმანთა ტომები, რომელთანაც ბრძოლას შეეწირა მეფე გიორგი VII 1407 წელს [ვახუშტი, 1973: 275].

სამეფო ტახტი დაიკავა მისმა ძმამ კონსტანტინე I-მა (1407-1412), რომელმაც ისევ შესძლო თავის კონტროლქვეშ დაებრუნებინა ლიხთიმერეთი. ხოლო ის, ვინც მას წინააღმდეგობას უწევდა დასავლეთ საქართველოში დავით ნარინის შთამომავალი დიმიტრი ალექსანდრეს ძის სახით, კვლავ არის გაძევებული “სომხითს სარჩოთი” [ვახუშტი, 1973: 805]. ვფიქრობთ ამის შედეგი უნდა ყოფილიყო ის, რომ “იმერეთი ეპყრა მეფესა კონსტანტინეს ნებასა შინა” [ვახუშტი, 1973: 805].

როგორც წყაროებიდან ირკვევა, კონსტანტინეს სამი ვაჟი ჰყოლია: ალექსანდრე, ბაგრატი და გიორგი [საქართველოს

სიძველენი, 1910: 414; ს.კაკაბაძე, 1913: 3], რომელთაგან განსაკუთრებით გამწვავებული ურთიერთობა ჰქონდა ალექსანდრესთან. ეს უკანასკნელი ოჯახიდან ლტოლვილიც კი ყოფილა ხუთი წლის განმავლობაში. ამასობაში, 1412 წელს, შაუბატკნიანებთან ბრძოლაში კონსტანტინე I დაიღუპა და ტახტი დაიკავა ოჯახისაგან ლტოლვილმა ალექსანდრემ – “მოვიდა მეფე ალექსანდრე და მის ტახტზე დაჯდა” [ნ.ბერძენიშვილი, 1965: 40].

ამ დროისათვის ალექსანდრე დაოჯახებული ყოფილა. მას ჰყვლია მეუღლე დულარდუხტი და მისგან შვილები: ვახტანგი და დიმიტრი. როგორც ჩანს, ამ გართულებული ვითარებით ისარგებლა ოდიშის მთავარმა მამია II დადიანმა (1396-1414), რომელმაც 1414 წელს “ინება დამორჩილება აფხაზთა, ამასვე წელსა შეიკრიბნა სპანი ოდიშარნი მეგრელნი და წარვიდა, მისრულს აფხაზეთს ეწყო შერვაშიძე აფხაზით სიმაგრით გამო. მოსწყედნეს მეგრელნი და მოკლეს დადიანი მამია” [ვახუშტი, 1973: 278].

მთავრის ასეთი პოლიტიკური ნაბიჯები მოულოდნელი უნდა ყოფილიყო ერთიანი საქართველოს მეფისათვის. ამიტომ მას სასწრაფო ნაბიჯები უნდა გადაედგა მდგომარეობის სტაბილიზაციისათვის. ამ მიზნით მან “მსწრაფლ” შეკრიბა ლაშქარი და გადავიდა სამეგრელოში. მამიას ძემ ლიპარიტმა ვერ გაბედა წინააღმდეგობის გაწევა და მეფისაგან შენდობა ითხოვა. ალექსანდრემ ვითარება რეალურად შეაფასა, ლიპარიტთან ერთად გადავიდა აფხაზეთში, იქ მას შეეგება შერვაშისძე და იგიც “დაემორჩილა ბრძანებას მისსა” [ვახუშტი, 1973: 278].

დაბრუნებული ალექსანდრე მოვიდა “ქუთათისს,” შემოკრიბა იმერ-ამერი დიდებულები და ეკურთხა მეფედ [ვახუშტი, 1973: 278]. უდავოა, ეს შემთხვევითი მოვლენა არ იყო (მხედველობაში გვაქვს ალექსანდრეს ქუთაისში მეფედ კურთხევა). როგორც ჩანს, დასავლეთის დიდებულები უკმაყოფილონი იყვნენ პოლიტიკური ცენტრის აღმოსავლეთში გადანაცვლებით და როდესაც ამის საშუალება ეძლეოდათ, მაშინვე

გამოსატავდნენ თავიანთ უკმაყოფილებას. ამიტომ, ქართველი მეფეები, ითვალისწინებდნენ რა არსებულ გამწვავებულ სიტუაციას, ჩადიდნენ ქუთაისში და იქ ეკურთხებოდნენ მეფედ. ამით ისინი ხაზს უსვამდნენ თავიანთ ლეგიტიმიურობას საქართველოს სამეფო ტახტზე და ხასგასმით მიანიშნებდნენ ცენტრიდანულ ძალებს თავიანთ სრულ მზადყოფნაზე მოსალოდნელი გართულებების თავიდან ასაცილებლად.

როგორც წყაროებიდან ირკვევა, პოლიტიკური მდგომარეობის განმტკიცების მიზნით ალექსანდრე I სხვა ქმედით ღონისძიებებსაც მიმართავს. კერძოდ, ის ცოლად ირთავს იმერეთის “მეფის” ალექსანდრეს (1387-1389) ასულს თამარს (დავით ნარინის შთამომავალი) [ვახუშტი, 1973: 278-279]. წყაროებიდან ირკვევა, რომ მისი პირველი თანამეცხედრე ამ დროისათვის გარდაცვლილია. თამართან მას შეძენია შვილები: დავითი და გიორგი. მაშასადამე მისი ვაჟები ყოფილან: ვახტანგი, დიმიტრი, გიორგი, დავითი, და ზოგიერთი საბუთით – ზაალიც [ს.კაკაბაძე, 1913: 8-10].

ამის შემდეგ იგი კვლავ ენერგიულ ნაბიჯებს დგამს დასავლეთ საქართველოში თავისი პოზიციების განსამტკიცებლად, რისი დასტურიცაა მისი ცოლისძმის დაბრუნება სომხიტიდან და დანიშვნა იმერეთის ერისთავად. ალექსანდრეს ეს პოლიტიკური ნაბიჯები აუცილებლობით იყო ნაკარნახევი, ვინაიდან ამ დროისათვის მას სამცხის ათაბაგთან ჰქონდა ურთიერთობა გართულებული და აუცილებელი იყო ვითარების სტაბილიზაცია.

მაგრამ სიმშვიდე დიდხანს არ გაგრძელებულა. დასავლეთ საქართველოში მეფობას იჩემებს ვინმე ბაგრატი, რომელიც, ვფიქრობთ, შესაძლოა პროვინციის მეფის რანგში ყოფილიყო. თუ როგორ განვითარდა ამ დროს მოვლენები, ძნელია ამაზე საუბარი, ვინაიდან წყაროები ამის საშუალებას არ გვაძლევენ. თუმცა გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ საქართველო პოლიტიკურად ერთიანია.

პოლიტიკური მდგომარეობა გამწვავდა XV საუკუნის შუა ხანებისათვის. ეს უპირველესად გამოწვეული იყო ქვეყნის

ეკონომიკური განვითარებით – საქართველო ფაქტობრივად თანდათანობით კარგავდა ფუნქციას მსოფლიო პოლიტიკურ და გეოგრაფიულ არენაზე. ის როლი, რომელიც მას ოდითგანვე გააჩნდა და რომელიც მდგომარეობდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაკავშირებაში, ნელ-ნელა ქრებოდა. ევროპის სახელმწიფოების ინტერესების სფეროში დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები ექცეოდა, ხოლო საქართველო ამ დროისათვის ფუნქციადაკარგულ და დასავლეთისაგან მიტოვებულ ქვეყანას წარმოადგენდა, რომელსაც მსოფლიო ისტორიული პროცესები დიდ სიურპრიზებს უმზადებდა.

უდავოა, ალექსანდრე I-ს კარგად ესმოდა შექმნილი ვითარების მთელი პოლიტიკური ანატომია. ამიტომ იგი ცდილობდა ქვეყანა რეფორმების გზით გადაერჩინა მოახლოებული საფრთხეებისაგან. ვფიქრობთ, აბსოლუტურად სწორი იყო ალექსანდრე I, როდესაც ცალკეული რეფორმისტული საშუალებებით ცდილობდა როგორც ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღებას, ისე პოლიტიკური ცვლილებების მიღწევას. მაგრამ, როგორც მოვლენათა განვითარებამ უჩვენა, ყოველივე ამას გამოდგა.

როგორც ჩანს, ალექსანდრე დიდის შვილებს მძაფრი ბრძოლა ჰქონდათ გაჩაღებული ტახტისათვის. წყაროებიდან აშკარაა, რომ განუზომლად დიდი იყო სამეფო ოჯახის წევრების გავლენა სამეფო საქმეებზე. მეფეს ისეთი ღონისძიებები უნდა გაეტარებინა, რომ ქვეყანა საბოლოო ჯამში პოლიტიკურად წაგებულ არ აღმოჩენილიყო. ამ მიზნით მან საქართველოს ცალკეული რეგიონები სამართავად გადასცა თავის შვილებს და აღჭურვა ისინი ერისთავის უფლებებით. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ვახუშტის მონათხრობი – “გარნა თუ ძეთა დასხმიდნენ არა მეფედ, არამედ ერისთავად და მორჩილად” [ვახუშტი, 1973: 285]. ვფიქრობთ, ეს იყო ალექსანდრე I-ის უკანასკნელი ცდა რეფორმების გზით გადაერჩინა ქვეყანა და აეცილებინა თავიდან მისი პოლიტიკური დაშლა.

იმისათვის რომ შენარჩუნებულიყო რეალური სტატუს-კვო, ალექსანდრე I-მა თავის სიცოცხლეშივე თანამოსაყდრედ დასვა თავისი უფროსი ვაჟი ვახტანგი, რომელსაც ფაქტობრივად ამზადებდა კიდევ მეფობისათვის. პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, შექმნილი ვითარება საგსებით ესადაგებოდა საქართველოში არსებულ ისტორიულ ტრადიციას. საფიქრებელია ის, რომ ალექსანდრე I ამით ცდილობდა მოეგვარებინა ძმებს შორის არსებული დაძაბულობა და შეეჩერებინა ქვეყანაში მიმდინარე დეცენტრალიზაციის პროცესი. მითუმეტეს წყაროებიდან ჩანს, რომ მეფობას იჩემებდა ალექსანდრეს ძმა გიორგიც [ისტორიული დოკუმენტები..., 1958: 15].

სამეფო ტახტისათვის ბრძოლაში ჩაბმული ყოფილა ალექსანდრე დიდის მეორე ძმა ბაგრატიც. ამიტომ საგსებით ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ ასეთ რთულ ვითარებაში ალექსანდრე I-მა ქვეყანა თავის შვილებს გაუყო. ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეს იყო იძულებითი ხასიათის ღონისძიება. ოღონდ ხაზი უნდა გაუსვათ იმ გარემოებას, რომ ეს “მეფეები” იყვნენ ადგილებზე მივლინებულნი ცენტრის მიერ, რითაც კმაყოფილდებოდა ბაგრატიონთა სახლის ამბიციები და ადგილებზე ჩასული “მეფეები” ანეიტრალდნენ ცალკეულ სეპარატისტებს, რომლებიც ცდილობდნენ ჩამოეცილებინათ ესა თუ ის რეგიონი ცენტრისაგან.

ალექსანდრე I-ის სიცოცხლეში გამეფებული ვახტანგი (1442-1446) მალე გარდაიცვალა, ტახტზე ავიდა მისი ძმა გიორგი VIII (1446-1466). ისიც იძულებული იყო ანგარიში გაეწია არსებული პოლიტიკური მდგომარეობისათვის და იმერეთის ერისთავად “დასუა” ბაგრატი, რომელიც, როგორც ირკვევა, იყო ალექსანდრე დიდის ძმის გიორგის ვაჟი, და რომელმაც თავისი პოლიტიკური მოქმედებებებით XV ს-ის 60-70-იან წლებში საბოლოო წერტილი დაუსვა საქართველოს სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ ერთიანობას [ე.გვენეტაძე, 2003].

ამრიგად, განვითარებული სოციალურ-პოლიტიკური პროცესები და ის საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა, რომელშიც იმყოფებოდა საქართველო XV ს-ის პირველ ნახევარში,

ობიექტურად უწყობდა ხელს ქვეყანაში მიმდინარე დეცენტრალიზაციას, რომელიც კიდევაც დამთავრდა ქვეყნის დაშლადანაწევრებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რუსი გონსაღეს დე კლავიხოს ცნობები საქართველოს შესახებ, ესპანურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალა-შვილმა, თბ., 1992.
2. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973.
3. საქართველოს სიძველენი, ტ. III, ტფ., 1910.
4. კაკაბაძე ს., ისტორიული საბუთები, II, ტფ., 1913.
5. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965.
6. ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466-1470), წ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1958.
7. გვენეტაძე ე., იმერეთის სამეფოს წარმოქმნის ისტორიიდან, თბ., 2003.

Edisher Gvenetadze, Zurab Kvetenadze

The political condition in the I half of XV century in Georgia

Summary

In the article is discussed the political condition in Georgia in the I half of XV century. There is considered that the King Alexander I trialed to preserve the unity, but he didn't get it with reforms.

Едишер Гвенетадзе, Зураб Кветенадзе

Политическая положение Грузии I половине XV в. и Александр I

Резюме

В работе рассмотрены общеполитические ситуации страны I половины XV в. После смерти Тимур-Ленга усобицей между его потомками воспользовались вожди туркменских племён. Среди них выделились племена т. н. черного барана (Кара-Коинлу). Именно в борьбе с ними и погиб Георгий VII.

На престол взошел Александр I, который передал отдельные регионы страны своим сыновьям. Это нужно расценить как вынужденную меру. Он бы решал две задачи: 1. Удовлетворить личные амбиции отдельных представителей царского дома; 2. При помощи царевичей нейтрализовать попытки местных сепаратических сил отделить ту или иную область от центра.

ინგლისის დიპლომატია რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებაში და საქართველო (1722-1724 წწ.)

XVIII ს-ის 20-იან წლებში ირანში მიმდინარე ამბებმა, პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქობამ და ვახტანგ VI-ის რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკურმა კავშირმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ევროპის სახელმწიფოების და, განსაკუთრებით, ინგლისის დიპლომატიაში.

აღნიშნულ რეგიონში მომხდარი ამბები ინგლისის პოლიტიკოსთა დიპლომატიური ანგარიშიანობის საგანი გახდა. ეს, უწინარეს ყოვლისა, გამოიხატა იმაში, რომ ინგლისის დიპლომატია ცდილობდა პეტრე I-ის კასპიისპირეთში ლაშქრობით აღწეოთებული თურქეთი რუსეთთან ომამდე მიეყვანა და ამით ხელი შეეშალა ამიერკავკასიაში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებისთვის.

თურქეთში ინგლისის ელჩის ა. სტანიანის 1722 წლის 15 ივლისის წერილის ანალიზის შედეგად ი. იაკობი წერს: „სტანიანი რუსეთის ამ ლაშქრობისას მიხვდა მეფის (პეტრე I-ის – მ.კ.) განზრახვას, რომ სპარსეთის ვაჭრობა თურქეთთან თავის იმპერიაში გადაეტანა. ამან მას დაანახა ინგლისის ვაჭრობისათვის მოსალოდნელი ზარალი სმირნასა და ალექოში” [J.Jacob, 1945: 71]. ამავე წერილით სტანიანი ლონდონს ატყობინებდა, რომ ოსტ-ინდოეთის კომპანიის აგენტს ისფაჰანში მისწერა, რათა მას განემარტა შაჰისათვის პეტრე I-ის გეგმები და რუსეთის წინააღმდეგ განეწყო ის [L.Lokhart, 1958: 218].

რაც შეეხება თურქ პოლიტიკურ მესვეურებს, სტანიანი აფრთხილებდა: პეტრე I „ამ ლაშქრობის შედეგად არა მარტო დაისაკუთრებს სპარსეთის აბრეშუმზე ვაჭრობას, არამედ

ინდურ ნაწარმსაც მისი ძველი გზიდან კასპიის ზღვის ნაესადგურებით რუსეთის ტერიტორიაზე გადაიტანს. მის ცნობილ პროექტს, რომ სპარსეთისა და ინდოეთის ვაჭრობა ბალტიის ზღვისაკენ წარმართოს, ხელს შეუწყობს ისიც, რომ მას აქვს იაფი საშუალებები (გემები და მარხილები) ამ საქონლის გადასატანად, რითაც იგი აჯობებს თურქებს”. თვით სულთანს კი სტანიანს განუმარტავდა: „ყოველი სახელმწიფო თავისი ვაჭრობით ცხოვრობს და თუ რუსეთი ხელში აიღებს სპარსეთის აბრეშუმზე ვაჭრობის მონოპოლიას, მაშინ იგი შთანთქავს თურქეთის ვაჭრობას. ამით კი კონსტანტინოპოლში მოახლოვდება „ბერძნული იმპერიის” აღდგენა და მეფე აღმოსავლური აბრეშუმის მონოპოლიის შემოსავლის საშუალებით თურქეთის პროვინციებს ერთიმეორეზე დაიმორჩილებს” [J.Jacob, 1945: 71].

სტანიანი ენერგიულად შეუდგა ანტირუსულ დიპლომატიურ მოქმედებას. იგი ერთ-ერთ წერილში ინგლისის სტატსმდივან კარტერეტს სწერდა: „ყოველ შემთხვევას გამოვიყენებ, რათა ვაზირმა ირწმუნოს ჩემი აზრი..., რომ მეფის ახალი დაპყრობების შედეგად ჩვენს ვაჭრობას და პორტასთან მეგობრობას საფრთხე ელის რუსეთის მხრიდან” [J.Jacob, 1945: 72]. თვით კარტერეტი მიიჩნევდა, რომ თუ პეტრე I „განახორციელებდა თავის მიზნებს, მაშინ ის გამოიწვევდა ოსტინდოეთისა და ლევანტის კომპანიის კრახს, რაზედაც დიდად იყო დამოკიდებული ინგლისელთა სიძლიერე და პარლამენტური წყობის უშიშროება” [J.Jacob, 1945: 72].

ახლა, როცა ირანის იმპერია უკიდურეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა, ინგლისმა ჩათვალა, რომ თურქეთის საშუალებით შესაძლებელი იყო რუსეთის შეკავება. ინგლისელი ისტორიკოსი ლოურენს ლოკარტი წერს, რომ ინგლისის მეფე გეორგ I „თვლიდა, თუკი თურქეთი რუსეთთან ომში ჩაებმებოდა, მაშინ ეს პეტრეს შეაცვლევინებდა თავის გეგმებს ბალტიისპირეთში” [L.Lokhart, 1958: 221].

ამრიგად, ინგლისის დიპლომატია ენერგიულად აქეზებდა თურქეთს, ხელი შეეშალა აზიაში რუსეთის ეკონომიკური და პოლიტიკური წინსვლისათვის.

შექმნილ საერთაშორისო ვითარებაში დასავლეთის დიპლომატია და, განსაკუთრებით, ინგლისის დიპლომატია ყოველ საშუალებას იყენებდა თურქეთს ირანისა და ამიერკავკასიის მიმართულებით რუსეთის წინააღმდეგ წარემართა მთელი ყურადღება. ჯერ კიდევ 1722 წლის დასაწყისში კონსტანტინოპოლში რუსეთის რეზიდენტ ნეპლიუევის თურქმა თარჯიმანმა აცნობა სულთანისადმი ინგლისის ელჩის მიერ გადაცემული ნოტის შინაარსი: „ინგლისის ელჩმა, – იუწ ყებოდა ნეპლიუევი, – პორტას გადასცა თურქულ ენაზე მემორანდუმი, სადაც ნათქვამია, რომ პრუსიის სამეფო კარის ცნობით რუსეთის ხელმწიფე აგროვებს დიდძალ ჯარს და აპირებს ლაშქრობას დაღესტნის წინააღმდეგ, რათა გააფართოს თავისი სამფლობელოები შავ ზღვამდე“ [С.Соловьев, 1963: 397]. ამავე მემორანდუმში სტანიანი თურქეთის მთავრობას რუსეთთან ომს ადვილად წარმოუსახავდა იმ მიზეზით, რომ“... რუსეთის ხელმწიფე არც ერთ ევროპულ სახელმწიფოსთან არ იყო მეგობრულად. მის მიმართ ყველა მტრულად იყო განწყობილი“ [С.Соловьев, 1963: 397].

ინგლისის დიპლომატიამ პეტრე I-ის კასპისპირეთში ლაშქრობის დაწყების მომენტში გამოსცადა თურქეთის დაშინების პოლიტიკა და გაავრცელა ცრუ ხმები რუსეთსაქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის მიზნების შესახებ [АВНР, т. №6, ч. I: 93; 160]. ინგლისის ელჩმა სტანიანმა ხელსაყრელად ჩათვალა, დაერწმუნებინა თურქეთის მთავრობა, რომ“... რუსეთის მონარქი არის ბრძენი და ატყუებს მათ ზავით (1720 წლის კონსტანტინოპოლის სამარადისო მშვიდობის ხელშეკრულებით – მ.პ.), ამიერიდან სურს, დაეუფლოს სპარსეთის ზოგიერთ პროვინციას. ამის განხორციელებისგან თუ თქვენ მას (პეტრეს – მ.პ.) იარაღით არ შეაკავებთ, მაშინ ის აიღებს იმ პროვინციებს და აქედან

„შეუტევს თურქეთს“ [АВНП, д. №6, в. I: 234]. „სტანიანმა მრავალნაირად წარმოსახა ის საშიშროება, რომელიც ემუქრებოდა ოტომანთა იმპერიას რუსეთის წინსვლისაგან“- წერს ინგლისელი ისტორიკოსი ა. ვუდი [A. C. Wood, 1925: 551].

ცნობილია, თურქეთს ყველაზე დიდ შიშს ჰკვირიდა რუსეთ-საქართველოს კავშირის შექმნა. ევროპის დიპლომატებმა (საფრანგეთის, ვენეციის, პრუსიის) იცოდნენ რა ეს, განგებ მიაქცევდნენ თურქეთის ყურადღებას ამ საკითხისადმი. ამ მხრივ სტანიანი უფრო ენერგიულად მოქმედებდა. იგი დიდვაზირს არწმუნებდა: „იმ დროს, როცა რუსეთის რეზიდენტი პორტას სთხოვდა, კასპიისპირეთში რუსეთის უფლებები ეცნოთ, თუ თურქები თბილისსა და საქართველოს მთლიანად არ დაიკავენდნენ, არ მოიხსნებოდა იქიდან საშიშროება, თუნდაც რომ რუსებმა გაიყვანონ ჯარი კასპიისპირეთიდან. ეს კონფლიქტი მომავალშიც განმეორდება. ამიტომ სულთანმა იარაღით უნდა დაიმორჩილოს საქართველო და სომხეთი, რათა ეს საშიშროება საბოლოოდ აღკვეთოს“ [J. Jacob, 1945: 74]. მსგავს ცნობას ვკითხულობთ ავსტრიის საელჩოს თანამშრომლის ნ. თეილსის რელაციაში: „ამ მინისტრის (სტანიანის – მ.პ.) მიზანია ჩამოაგდოს განხეთქილება ორ იმპერიას შორის. იგი (სტანიანის – მ.პ.) აღმაშფოთებლად უხსნიდა დიდვაზირს მეფის (პეტრეს – მ.პ.) გეგმებს სპარსეთისა და დაღესტნის მიმართ. ასევე მის (პეტრეს – მ.პ.) მზადყოფნას შეიჭრას შავი ზღვის მხარეში, რათა თურქებს ერთბაშად გადა-უხადოს პრუტის სამარცხვინო ზავით მიყენებული წყენა“ [Osterreichishes... თ. 90: 91].

ინგლისის დიპლომატიის ცდები, დაეშინებინათ თურქეთის მთავრობა რუსეთ-საქართველოს კავშირით, მეტად ამწვავებდა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობას. ამასთან დაკავშირებით, ნეპლიუევი 1722 წლის ნოემბრის რელაციით იუწყებოდა: „...პორტას ჩააგონეს, რომ ჩვენ გვინდა მფარველობაში ავიყვანოთ არა მხოლოდ სპარსეთის შაჰის მფლობელობაში მყოფი ქართველები, არამედ პორტას ქვეშევრდომებიც... და ყოველი-

ვე ეს ძალზე ყალბადაა გახმაურებული...” [ABPP, 1722, დ. №4: 83].

1723 წლის დასაწყისში რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობა თავისი გამწვავების ახალ ფაზაში შედიოდა. თურქეთი დაუყოვნებლივ ითხოვდა რუსეთის ჯარის გაყვანას დაღესტნიდან და კასპიისპირეთიდან [ABPP, 1723, დ. №5, ყ. I: 11], ასევე ირანის საქმეებისაგან ხელის აღებას [ABPP, 1722 დ. №6, ყ. I: 37]. პორტას განსაკუთრებით აშინებდა დარუბანდში რუსეთის ჯარის დატოვება. სტანიანი ხედავდა, რომ თურქეთს ეს შიშს ჰგვრიდა, და დიდვაზირს განუმარტავდა: „ ... მეფე უმაღლესს გამოაცხადებს, ვიდრე დატოვებს დარუბანდს, დაღესტანსა და ყუმუხთა ქვეყნის სიმაგრეებს” [Osterreichishes... თ. 90: 88]. „ინგლისის ელჩი, – წერს ნ. თეილსი, – აცხადებდა, რომ მისი (პეტრეს – მ.პ.) განცხადებები თუმცა მშვიდობას ქადაგებდნენ, მაგრამ იგი არ შეცვლის თავის გადაწყვეტილებებს სპარსეთის პროვინციების მიმართ. ასეთ შემთხვევაში სპარსეთის ქვეშევრდომი საქართველო (აღმოსავლეთ საქართველო – მ.პ.) და სომხეთი, რომლებიც რუსეთს ანიჭებდნენ უპირატესობას, მეფის თურქეთზე თავდასხმის საიმედო გარანტია იქნებოდა”. აქვე ავტორი განაგრძობს: „ინგლისის ელჩის მიერ შთაგონებული ვაზირი ეჭვობდა: მეფემ (პეტრემ – მ.პ.) შეიძლება უპასუხოს, რომ ამიერიდან არ იძიებს შურს დაღესტნის მიმართველ დაუდ ხანზე. თანაც თავს ისე მოაჩვენებს, თითქოს ხელი აიღო თბილისის ხანის (ვახტანგ VI-ის – მ.პ.) მფარველობაზე, რითაც შეეცდებოდა, მოედუნებინა პორტას ყურადღება, ხოლო ამასობაში მათი კამპანია წინ წაიწვედა” [sterreichishes... თ. 90: 87-88].

რუსეთის წინააღმდეგ ომის გადაწყვეტილების მიღებისას თურქეთის მთავრობა დიდ იმედებს ამყარებდა ინგლისის მხარდაჭერაზე. ამიტომ, დიდვაზირი ცდილობდა, დაეზუსტებინა სტანიანის ქმედითი დახმარების შესაძლებლობანი. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ნ. თეილსის 1723 წლის რედაქციაში ვკითხულობთ, რომ 23 თებერვალს დიდვაზირმა გა-

მოიძახა ინგლისის საელჩოს თარჯიმანი და ესაუბრა იმაზე, რომ „რუსეთის მიმართ პორტა შურს იძიებდა“. ამასთან დაკავშირებით, დიდვაზირმა თარჯიმანს „მისცა რამდენიმე დავალება მის ელჩთან“. ვაზირის მიზანი იყო, თარჯიმანს ეს ინგლისის ელჩისთვის ეცნობებინა და „ქრისტიანების (დასავლეთის სახელმწიფოების – მ.პ.) აზრი გაეგო“. ნ. თეილსი იქვე დასძენს: „...რომ ინგლისის მეფეს იგივე გრძნობები ამოძრავებდა, რაც მას წარსულში ჰქონდა რუსეთის წინააღმდეგ“ [Osterreichishes... თ. 90: 90]. სტანიანი კი 1723 წლის 19 თებერვლის წერილით კარტერეტს აუწყებდა, რომ მან მოსკოვიდან დაწერილებით შეიტყო პეტრე I-ის მომავალი ლაშქრობის შესახებ და ვაზირის დავალებით საიდუმლოდ მიმართა თავის კოლეგას ვენაშიც [J. Jacob, 1945: 70]. „პეტრე I-ის კასპიისპირეთში მომავალი ლაშქრობის შესახებ ცნობები გამოზნული იყო იმისათვის, რომ სტანიანს დიდვაზირი შეეშფოთებინა რუსეთის ექსპანსიით“ [J. Jacob, 1945: 70].

საინტერესო ცნობას ვკითხულობთ ნ. თეილსის რეალაციაში იმის შესახებ, თუ როგორ უსაბუთებდა სტანიანი დიდვაზირს რუსეთის კასპიისპირეთში მომავალი ლაშქრობის საბაბს: „ინგლისის ელჩისაგან წაქეხებულ ვაზირს სურდა რუსი შათირის გაგდება..... შეეხო რა ის (სტანიანი – მ.პ.) დივანზე მიღებულ გადაწყვეტილებას, განაცხადა..., რომ მეფის (პეტრეს – მ.პ.) პრეტენზიები დაუდ ხანის წინააღმდეგ გამოწვეულია 4 მილიონის ზარალით, რის გამოც მეფე განგებ ექებს მუდმივი უთანხმოების საბაბს, რადგან კარგად იცის, რომ დაუდ ხანი არასოდეს გადაუხდის ამ თანხას რუსეთს“ [Osterreichishes... თ. 90: 86].

როგორც ვხედავთ, ინგლისის დიპლომატია იყენებდა რა რუსეთ-თურქეთის წინააღმდეგობასა და შეუთანხმებლობას, მთელი მონდომებით ცდილობდა გამოეწვია მათ შორის ომი, ხოლო თურქეთს, სტანიანის რჩევით, საქართველო გამოეყენებინა, როგორც რუსეთის შემაკავებელი ზღუდე.

რუსეთ-თურქეთს შორის დაძაბული ურთიერთობა გრძელდებოდა. ეს ვითარება თითქოს უნდა შეეცვალა 1723 წლის თებერვალში მოსკოვში ჩასული თურქი დესპანისათვის შეთავაზებულ წინადადებას ორივე ქვეყნის მხრიდან საომარი მოქმედებების შეწყვეტის შესახებ. მაგრამ რუსეთიდან 1723 წლის მაისში თურქი დესპანის ნიშლი მკჷმედ აღას დაბრუნების შემდეგ, თურქეთის მთავრობამ დაასკვნა, რომ პეტრე I საქართველოზე ხელის აღებას აპრებდა [M.Shay, 1944: 108]. თურქეთის მთავრობა კი იმედს არ კარგავდა, რომ თავის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში ინგლისის მხარდაჭერას აღმოუჩენდა [M.Shay, 1944: 107]. სტანიანი კი ცდილობდა, დაერწმუნებინა სულთანი, რომ „რუსეთთან ომი საშიში არაა, რადგან ქვეყნის შიგნით არეულობაა; ამასთან, მან რუსეთში ურთიერთობა დაამყარა ისეთ პირთან, რომელიც ომის შემთხვევაში შეიძლება თურქეთისათვის გამოსადეგი იყოს” [C.Соловьѳев, 1963: 399]. ინგლისის მთავრობა სულთანს რუსეთთან ომის შემთხვევაში ფულად დახმარებას პპირდებოდა [C.Соловьѳев, 1963: 231]. რუსეთ-თურქეთის მტრობის გასაღვივებლად პეტრე I-ისადმი უნდობლობის დასანერგად სტანიანი უფლებამოსილი იყო, დაეხარჯა 10. 000 პიასტრი [A History..., 1976: 231].

ამიერკავკასიაში თურქეთის აგრესიულ პოლიტიკას რუსეთი მტკიცე დიპლომატიურ წინააღმდეგობას უწევდა, მაგრამ ევროპის დიპლომატთა მხარდაჭერით წაქეზებული პორტა თავის პოზიციებს არ თმობდა. 1723 წლის აპრილისათვის დიდვაზირი ნეპლიუევს სთხოვდა, ეცნო რუსეთს ირანი, ამიერკავკასია და დარესტანი თურქეთის უფლებებში [АВНР, 1723 д. №5, ч. II: 241]. არზრუმის ფაშა პირველსავე ნიშანზე უნდა დაძრუელიყო საქართველოსაკენ, რომლის დაპყრობა სტანიანის აზრით, „... ფაშას დიდი ძალების გარეშე შეეძლო” [J.Jacob, 1945: 73].

1723 წლის 10 ივნისს თურქეთის ჯარმა თბილისი დაიკავა. ამ ცნობამ ლონდონში დიდი სიხარული გამოიწვია. „კარტე-

რეგმა სწორ გადაწყვეტილებად ჩათვალა, რომ თურქეთმა იარაღს მოკიდა ხელი. ამჯერად საქართველოს არ შეეძლო წინააღმდეგობა გაეწია და მისი შენარჩუნება ადვილი იყო, რადგან მეფეს (პეტრეს – მ.პ.) ბალტიის ზღვაზე მოუწესრიგებელი საქმეები ჰქონდა და საქართველოს ვერ დაეხმარებოდა”. ამიტომ, ... თურქებს ეს ერთადერთი საშუალება უნდა გამოეყენებინათ, – აძლევდა ინსტრუქციას კარტერეტი სტანიანს, – რომ არ მიეცათ საშუალება პეტრე დიდისთვის, დაედო თურქეთთან ხელსაყრელი ზავი” [ჟუაჯობა, 1945: 73].

რუსეთის რეზიდენტის ნეპლიუევის ცდა, შეეჩერებინა თურქეთის ჯარის საქართველოში შემოსვლა, უშედეგო აღმოჩნდა. კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის მარკიზ დე ბონაკის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ნეპლიუევმა ყველაფერი გააკეთა, რაც კი შეეძლო, რათა უარი ეთქვა პორტას საქართველოში ჯარის შეყვანაზე” [რცჰივეს დუ ინისტერე... თ. 4; თ. 65-66: 66, 168]. თბილისის დაკავების შემდეგ თურქეთის მთავრობამ გადაწყვიტა, დაეწყო მოლაპარაკება რუსეთის რეზიდენტთან იმ მიზნით, რომ საბოლოოდ გადაჭრილიყო ირანისა და ამიერკავკასიის საკითხი [გ.პაიჭაძე, 1981: 145].

1723 წლის 14 ივლისს შედგა პირველი კონფერენცია კონსტანტინოპოლში. ნეპლიუევი ხელშეკრულებაში მოცემული საკითხების შეთანხმებამდე მოითხოვდა თურქეთს შეეწყვიტა საომარი მოქმედებები ამიერკავკასიასა და ირანის მიმართულებით. ეს წინადადება პორტამ უარყო. ვერც მეორე თათბირზე მოხდა ამ საკითხზე შეთანხმება. მესამე თათბირზე, აკვისტოში, თურქეთის წარმომადგენლები მოითხოვდნენ, რუსეთს ეცნო, რომ პორტა საქართველოს, აზერბაიჯანის, დაღესტნისა და შირვანის სახით თავისი „ძველისძველი” მიწების დაბრუნებას ესწრაფვოდა. ნეპლიუევმა უარი განაცხადა, განეხილა ეს საკითხი, რადგან ამაზე არ ჰქონდა უფლებამოსილება და უნდა დალოდებოდა მითითებებს [J.Hammer, 1844: 397]. რუსეთის რეზიდენტი კვლავ დაჟინებით ითხოვდა, რომ თურქეთს შეეწყვიტა საომარი მოქმედება, რათა შეთანხმებისთვის მიეღწიათ, და უარი განაცხადა განე-

ხილა საქართველოს საკითხი [M.Shay, 1944: 106]. ნეპლიუევმა დიდვაზირს სთხოვა, შეწყვეტილიყო ომი, ვიდრე ყოველივეს პეტრე I-ს შეატყობინებდნენ და მიიღებდნენ მითითებას. თურქეთის მხარე ნეპლიუევს დათანხმდა, რომ 3 თვით შეწყვეტდა საომარ მოქმედებას [J.Hammer, 1844: 396].

1723 წლის დასასრულს რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებები შეწყდა. ამის მიზეზი იყო რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის პეტერბურგის ხელშეკრულების შესახებ ცნობა, რომელიც დეკემბერში ვენის გავლით კონსტანტინოპოლში მიიღეს [M.Shay, 1944: 101]. იგი მანამდე ფართოდ იქნა რეკლამირებული ევროპაში რუსეთისადმი მტრობის სულისკვეთებით. თურქეთის განსაკუთრებულ აღშფოთებას იწვევდა ამ ხელშეკრულების ის მუხლი, რომლითაც რუსეთის მტრები ირანის მტრებად იყვნენ მიჩნეული და პირიქით, რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ ისინი ერთმანეთს უნდა დახმარებოდნენ.

ინგლისის ელჩი იმედს არ კარგავდა, რომ ეს საერთო აღშფოთება ახლა მაინც მიიყვანდა თურქეთს რუსეთთან ომამდე [J.Jacob, 1945: 75]. სტანიანის განმარტებით, ეს ხელშეკრულება წარმოადგენდა თურქეთის წინააღმდეგ რუსეთ-ირანის კავშირს [J.Jacob, 1945: 75]. 1724 წლის 11 იანვარს ვაზირთან აუდიენციაზე სტანიანმა “... ხაზი გაუსვა იმ მძიმე შედეგებს, რაც მოჰყვებოდა რუსეთ-ირანის კავშირს და თურქეთის სპარსეთთან ვაჭრობის დაკარგვას. ან მიუთითა იმ შესაძლებლობაზე, რის საფუძველზედაც დაეუფლებოდა მეფე სპარსეთის ტახტს. სტანიანი ისე შორს წავიდა, რომ წარუდგინა რა თურქ მინისტრებს ზოგიერთი ინსტრუქცია, ვაზირი დააშინა და დაითანხმა თავის მოსაზრებებზე [J.Jacob, 1945: 75].

1724 წლის დასაწყისისათვის რუსეთი თურქეთთან ომის ზღვართან იყო. 15 იანვარს დივანზე საკითხი ასე იდგა: ომი თუ მშვიდობა. ხმის უმრავლესობა ომის მომხრე იყო, მაგრამ დე ბონაკის ჩარევამ ვითარება განმუხტა [J.Jacob, 1945: 75].

დიდი დიპლომატიური ბრძოლა უძღოდა წინ 1724 წლის 12 ივნისის კონსტანტინოპოლის ხელშეკრულების შემუშავებას. ამ ბრძოლაში აშკარად გამოიკვეთა ინგლისის დიპლომატიის პოზიცია, რომელიც ყველა საშუალებით ცდილობდა მის ჩაშლას. ასეთ რთულ საერთაშორისო ვითარებაში ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ დაიდო აღნიშნული ხელშეკრულება, რითაც რუსეთის გამგებლობაში გადავიდა 1723 წლის 12 სექტემბრის რუსეთ-ირანის პეტერბურგის ხელშეკრულებით მიღებული კასპიისპირეთის პროვინციები; ასევე ვიწრო სანაპირო ზოლი დარუბანდიდან შემახამდე. ამის საკომპენსაციოდ თურქეთმა ძალაუფლება დაამყარა აღმოსავლეთ საქართველოზე, განჯაზე, ერევანზე, ყარაბახზე, თავრიზსა და ყაზვინზე.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე დავასკვნით: კონსტანტინოპოლში ინგლისის დიპლომატიის ანტირუსული საქმიანობის მთავარი ამოცანა იყო, თურქეთი ჩაება რუსეთისათვის არასასურველ ომში. ამით ის ორ მიზანს ისახავდა: პირველი, თურქეთის საშუალებით მოეხდინა რუსეთის ძალების ბლოკირება აღმოსავლეთში. რამდენადაც ინგლისს ამიერკავკასიის ხალხთა უშუალო დამორჩილების საშუალება არ ჰქონდა, ის არჩევდა ეს ქვეყნები წინანდებურად ირანისა და თურქეთის ხელქვეითები ყოფილიყვნენ. შექმნილ ვითარებაში, როცა ირანი ძალაწართმეული იყო, ინგლისის დიპლომატია ამის მიღწევის საფუძველს თურქეთის მიერ ამიერკავკასიის დაპყრობაში ხედავდა. მეორე, მოეხდინა ევროპის პოლიტიკურ ასპარეზზე წარმატებით გამოსული რუსეთის ძალების პარალიზება და შეენარჩუნებინა „ძალთა წონასწორობა“. ეს პოლიტიკა უარყოფით გავლენას ახდენდა რუსეთის მოკავშირე ამიერკავკასიის ხალხების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაზე, რამდენადაც იგი მხარს უჭერდა თურქეთის ბატონობას დამორჩილებულ ხალხზე. ამით ინგლისის დიპლომატია აღწევდა, განემტკიცებინა საკუთარი სახელმწიფოს პოზიციები შუა და ახლო აღმოსავლეთში.

მართალია, აღნიშნულ პერიოდში თურქეთმა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა შეინარჩუნა, მაგრამ ინგლისის დიპლომატიის ანტირუსულ საქმიანობას ის შედეგი ჰქონდა, რომ რუსეთი იძულებული გახდა მთელი ყურადღება ჩრდილოეთისაკენ გადაეტანა, რადგან თურქეთი იყო რა აღმოსავლეთში რუსეთის თანაბარმნიშვნელოვანი მოწინააღმდეგე, წინანდებურად დიდ სახელმწიფოდ რჩებოდა.

აღნიშნულის ფონზე ნათლად გამოჩნდა, რომ ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დადება ემყარებოდა ახლო აღმოსავლეთში ძალთა თანაფარდობის მცდარ შეფასებას. „მას გააზრებული არ ჰქონდა, რომ რუსეთი ჯერ კიდევ არ იყო მზად ამ რეგიონის დასაპყრობად. ვერც ის გაითვალისწინა, რომ სპარსეთის იმპერიის დაცემას, რასაც მან ასე ძლიერ შეუწყო ხელი, აუცილებლად მოყვებოდა შექმნილი პოლიტიკური ვაკუუმის თურქების მიერ დაკავება“ [დ.ლენგი, 2003: 129]. ცხადია, ამის გათვალისწინება ქართლის მეფეს უდავოდ მართებდა. შექმნილ ვითარებაში შედარებით კარგ გამოსავლად აქტიური „ლოდინის პოლიტიკა“ ჩანდა. ძნელია, დღეს ვიმარჩიელოთ საბოლოოდ მას რა დადებითი შედეგი ექნებოდა, მაგრამ ეს პოლიტიკა ვახტანგ VI-ს დიპლომატიური მანევრირების სრულ საშუალებას დაუტოვებდა და უკანდასახევი გზა მოჭრილი არ ექნებოდა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. Архив внешней политики России (АВПР), ф. Сношения России с Турцией, 1722, д. №4; д. № 6, ч. I; 1723, д. №5, ч. I, II.
2. Osterreichisches Staatarchives, Turcica, t. 90.
3. Archives du Ministere Affaires Etrangeres, Paris, „perse“, t. 4; „Turquie“, t. 65, 66.
4. ლენგი დევიდ, საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები, თარგმნა მიხეილ გამყრელიძემ, თბ., 2003.
5. პაიჭაძე გ., ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1981.

6. A History of the ottoman to 1730, chapter by V. G. Parry and others- edited by M. A Mosk, Cambridge University press, 1976.

7. Hammer J. Histoire de l' Empire ottoman, depuis son origine jusqu a nos jours, t. III, Paris, 1844.

8. Jacob J. Beziehungen Englands zu Russland und zur Turkei in den jahren 1718- 1727. eine historisch_ diplomatische Studie, Bd. 18, Basel, 1945.

9. Lokhart L.L. The fall of the Safavi Dynasty and the Afghan occupation of Persia, Cambridge, 1958.

10. Shay M. L. The Ottoman Empire from 1720 oto 1734 as revealed in dispatches of the Venetian baili, Urbana, 1944.

11. Wood A. C. The English embassy at Constantionple, 1600- 1762. _ „The English Historical Review”, vol. XL, N 160, October, 1925.

12. Соловьев С. М. История России с древнейших времен, в пятнадцати книгах IX, М., 1963.

Murman Papashvili

Diplomacy of England in Russian-Turkish strained relations and Georgia (1722-1724)

Summary

In 20-s' years of XVII century the current actions in Iran, Caspian coast marsh of Peter the first and military-political connection of the king of Kartli Vakhtang VI took the important place in diplomacy of England.

In Constantinople the English ambassador A. Stanian by all means tried to lead to the war the revolted Turkish, because of the Russian king's Caspian coast marsh, and so it would manage to prevent its position consolidation in Transcaucasus. The main issue of England antirussian diplomacy in Constantinople was the fact, that Turkish was involved in undesirable war for Russia. By the fact England aimed to block the Russian forces in the East by the means of Turkey. As England couldn't subordinate the people of Transcaucasus, it preferred the countries stayed under Iran and Turkey's command. The politics influenced negatively on Russia's ally - Georgia's straggle for independency. It revealed the fact, that the military-political

agreement of the king of Kartli Vakhtang VI with Russia was a mistake. In the given situation, “active waiting” politics of the king of Kartli was a comparative good decision, as it would allow the diplomacy maneuvers.

Мурман Папашвили

Дипломатия Англии в обострении русско-турецких отношений и Грузии (1722- 1724 гг.)

Резюме

Главной целью антирусской деятельности английской дипломатии в Константинополе было вовлечение Турции в нежелательную войну с Россией. Этим английская дипломатия преследовала цели: во- первых, с помощью Турции заблокировать русские силы на Востоке, во- вторых, парализовать на европейской политической арене действия усилившейся России и сохранять „равновесие сил”. Такая политика оказывала отрицательное воздействие на освободительное движение союзных России народов Закавказья, ибо потворствовала господству Турции над ними. Результатом антирусской деятельности английской дипломатии явилось то, что Россия была вынуждена перенести все внимание на Север, ибо Турция, будучи равным для России соперником на Востоке, оставалась по- прежнему великой державой.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომში ქართლ-კახეთის მონაწილეობის მიზანშეწონილობის საკითხისათვის

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომში ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II რუსეთის მხარეზე გამოვიდა. რუსეთთან ალიანსში იგი ოსმალთაგან მიტაცებული ქართული მიწების განთავისუფლებას ისახავდა მიზნად [ვ.მაჭარაძე, 1988: 415-416 (დოკ.№160)]. მოკავშირისადმი პეტერბურგისა და მისი წარმომადგენლების დამოკიდებულებამ ერეკლეს მისწრაფებები ჩაშალა, თანაც ქართლ-კახეთის სამეფოს სერიოზული პრობლემებიც შეუქმნა [ო.ჯიბაშვილი, 2007: 159-163]. საინტერესოა, იმდროინდელი ვითარების გათვალისწინებით, რამდენად გამართლებული იყო ერეკლე II-ის ზემოთ აღნიშნული ნაბიჯი და ჰქონდა თუ არა მისი გეგმების რეალიზებისათვის საჭირო რესურსები ქართლ-კახეთის სამეფოს?

გავაანალიზოთ არსებული მდგომარეობა.

მესხეთის (ლაზეთითურთ) განთავისუფლების იდეა ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში არ გაჩენილა სპონტანურად, მხოლოდ რუსეთ-ოსმალეთის აღნიშნულ ომთან დაკავშირებით. ეს მტკივნეული საკითხი ყოველთვის წარმოადგენდა ფიქრისა და განსჯის საგანს ქართველი ერის პროგრესული ნაწილისათვის. არც ის იყო შემთხვევითი, რომ განსაკუთრებული აქტიურობით ეს აზრი ერეკლე II-ის სამეფო კარზე მუხირებდა. მოცემული პერიოდისათვის გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო ქართულ სამყაროში ყველაზე ძლიერ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. შესაბამისად, პრობლემის მოგვარების პრეტენზიაც ყველაზე მეტად აქ იგრძნობოდა.

კახელი ბაგრატიონების თაოსნობით აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანებას საფუძველი XVIII საუკუნის II მეოთხედში ჩაეყარა, როცა ქართლის შეურიგებელი ბრძოლის ფონზე კახეთის მეფე თეიმურაზ II-მ თანდათან პროირანული კურსი აიღო. ირანის მაშინდელმა მბრძანებელმა ნადირ-შაჰმა (1736-1747 წწ.) სათანადოდ შეაფასა კახეთის მეფის ფაქტორი და იგი წარმატებით დაუპირისპირა როგორც ქართლის აჯანყებულ თავადებს, ისე ჭარებლებს, ოსმალებსა და ვახტანგ მეფის ძეს – ბაქარ ბატონიშვილს, რომელიც რუსეთის კანდიდატად მოიაზრებოდა ქართლის ტახტზე. სანაცვლოდ „ნადირ-შაჰმა თეიმურაზს ჯილდოდ დიდი ფული გამოუგზავნა და ქართლის მმართველობაც ყაზახ-ბორჩალოთი მას ჩააბარა” [ნ.ბერძენიშვილი, 1973: 335]. 1744 წლის ივნისში შაჰის ნებით თეიმურაზი ქართლის, ხოლო მისი ვაჟი ერეკლე

კახეთის მეფედ დაინიშნა. ფაქტობრივად, ქართლ-კახეთი გაერთიანდა.

მამა-შვილის სამხედრო-პოლიტიკურმა ტანდემმა და მათ-დამი ირანის ხელისუფლების ლოიალურმა დამოკიდებულებამ კარგი პერსპექტივა შექმნა ქვეყნის შემდგომი გაძლიერებისა და ისტორიული ქართული მიწების შემოერთებისათვის. წინა პლანზე მაშინვე მესხეთის საკითხი წამოიწია. 1744 წელს, ისარგებლა რა ირან-ოსმალეთის ომით, თეიმურაზ II ახალციხის მხარის დაკავებას შეეცადა. მის იმედებს, როგორც ჩანს, ირანი კვებავდა. პაპუნა ორბელიანის ცნობით, იმავე წლის მიწურულს ნადირ-შაჰს უთქვამს კიდევ თეიმურაზისათვის: „ვითა შვილი ჩემი ეგრე გიყურებ, მარტო ქართლი შენი საკადრისი არ არის, სხვის ქვეყნისაც მოიმედე იყავ” [კ.ორბელიანი, 1981: 90]. ეხება რა ამ ცნობას, პროფ. შ.ლომსაძე ვარაუდობს, რომ ეს „ქვეყანა” სამცხე-საათაბაგო უნდა ყოფილიყო [შ.ლომსაძე, 1975: 58]. ამასვე ფიქრობს პროფ. მ.სამსონაძეც [მ.სამსონაძე, 1988: 78-80]. თეიმურაზ მეფემ მართლაც გააქტიურა თავისი მოქმედება ამ მიმართულებით და გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწია, მაგრამ საბოლოო ჯამში ეს წამოწყება ჩაიშალა – ნადირ-შაჰმა საჭიროდ ჩათვალა ქართ-

ველებს დაკავებული ტერიტორიები დაეცალათ [შ.ლომსაძე, 1975: 59; მ.სამსონაძე, 1988: 80]. ეს შემთხვევა კარგი მაგალითია იმისა, თუ რამდენად რთულია ქართული საქმის კეთება უცხო ძალაზე დაყრდნობით.

1747 წელს შეთქმულებმა ნადირ-შაჰი მოკლეს. ირანი ანარქიამ მოიცვა. გაერთიანებული ქართლ-კახეთისათვის ხელსაყრელი დრო დადგა დამოუკიდებელი პოლიტიკის საწარმოებლად. მამა-შვილი აქტიურად ჩაება ამიერკავკასიაში ჰეგემონობისათვის გამართულ ბრძოლაში და 40-50-იან წლებში მათ მნიშვნელოვან წარმატებებსაც მიაღწიეს. კერძოდ, საქართველოს სამანებში შემოვიდა შამშადილი, ერევანისა და განჯის სახანოები მოხარკეები გახდნენ, ხოლო შაქის, შამახიის, ყარაბაღისა და ნახჩევანის მფლობელები საჯაროდ აღიარებდნენ ქართველი მეფეების უზენაესობას [სინ, 1973: 630]. იმ ხანებში თეიმურაზ-ერეკლეს გარემოცვაში ირანის ტახტზე ქართველთათვის სასურველი კანდიდატის აყვანის პროექტებიც მუშავდებოდა [ნ.ბერძენიშვილი, 1973: 354-355; დ.ჯანელიძე, 1972: 153; მ.სამსონაძე, 1988: 118-120], რაც თვალსაჩინოდ მეტყველებს ქართლ-კახეთის პოლიტიკური როლის ზრდაზე.

სამხრეთ კავკასიაში ქართლ-კახეთის ჰეგემონობა შენარჩუნებული იყო 1760-70-იანი წლების მიჯნაზეც, როცა ამ სამეფოს ერთპიროვნული მმართველობის სადავეები ერეკლე მეფის ხელში იყო მოქცეული. ამაზე ნათლად მეტყველებს იმდროინდელი დოკუმენტებიც. მაგ. რეგიონში ერეკლე II-ის აშკარა ლიდერობაზე საგანგებოდ მიუთითებს რუსეთიდან საქართველოში 1770 წლის ზაფხულში სპეციალური მისიით ჩამოსული ლეიბ-გვარდიის სემიონოვსკის პოლკის კაპიტანი ნ.იაზიკოვი 1772 წლის ნოემბრის მოხსენებაში [ვ.მაჭარაძე, 1997: 521(დოკ. №492)]. ამასვე აღნიშნავს კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომელიც 1769 წლის აპრილითაა დათარიღებული, შედგენილია პეტერბურგში, იმერეთის ელჩის, მიტროპოლიტ მაქსიმე ქუთათელის მონათხრობის საფუძველზე და ასახავს

იმდროინდელი საქართველოს მდგომარეობას [ვ.მაჭარაძე, 1988: 320(დოკ. №98)].

„ნადირშას გაზრდილ“ ერეკლეს სერიოზულ ანგარიშს უწევდა ირანიც, რომელიც მთლიანად ჯერ კიდევ არ იყო გამოსული შინაფეოდალური ომებიდან და მისი პროვინციების მხოლოდ ნაწილი ემორჩილებოდა ქერიმ-ხან ზენდს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყოს ის ფაქტი, რომ ქერიმ-ხანმა, რომელმაც ირანში შექმნილი ვითარებისა და ერეკლეს გაძლიერების გამო პრაქტიკულად ვერ შეძლო აღმოსავლეთ საქართველოს დამორჩილება [სინ, 1973: 631], იძულებით ცნო „ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება, აგრეთვე ერეკლეს უფლება განჯა-ერევნის სახანოებზე და ამით აღიარა საქართველოს მეფის უპირატესობა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში“ [ნ.ბერძენიშვილი, 1965: 208].

იმედის მომცემი იყო ქვეყნის შიდაპოლიტიკური ვითარებაც.

თეიმურაზ II-ის რუსეთში გარდაცვალების გამო (1762 წ. იანვარი) ქართლ-კახეთი ერეკლე II-ის ხელში გაერთიანდა. „მარკოზაშვილის დარბაზელების“ შეთქმულების გახსნითა და წევრების დასჯა-გასამართლებით (1765 წ.) გარკვეულწილად ლაგამი ამოედო ფეოდალთა თვითნებობას. მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა ქვეყნის ცენტრა-ლიზაციის საქმეშიც – გაუქმდა არაგვის საერისთავო (1743 წ.), ყაზახისა (1755 წ.) და ბორჩალო-ბაიდარის (1765 წ.) სახანოები და ამიერიდან მათ უშუალოდ მეფის მოურავები მართავდნენ [ნ.ბერძენიშვილი, 1965: 208-210]. 1769 წელს ერეკლე II-მ ქსნის საერისთავოს გაუქმებისა და მისი სახასოდ გადაქცევის გადაწყვეტილებაც მიიღო [სცსსა, 506]. აღმავლობას განიცდიდა ეკონომიკა [ზ. ცქიტიშვილი, 1982: 21]. მოქმედებდა ვერცხლის, სპილენძის, რკინისა და ტყვიის სადნობი ქარხნები [გიულდენშტედტი, 1962: 229], რომლებიც საკმაოდ სოლიდურ შემოსავალს აღწევდა ხაზინას [ალ.კოჭლავაშვილი, 1955: 337]. დიდი ყურადღება ექცეოდა სოციალური საკითხების მოწესრიგებას [ნ.ბერძენიშვილი, 1973: 399-409].

პოლიტიკურ-ეკონომიკური აღმავლობის შესაბამისი იყო რელიგიური და იდეოლოგიური ხასიათის მოვლენებიც. ანტონ კათალიკოსის ხელმძღვანელობით მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ტარდებოდა ქართული ეკლესიის გასაძლიერებლად. საფუძველი ეყრება ქრისტიანობის ინტენსიურ პროპაგანდას კავკასიის მთიანეთში [ნ.ბერძენიშვილი, 1973: 356].

ქართლ-კახეთის პოლიტიკური როლის ზრდამ 60-იან წლებში ბიძგი მისცა პროქართული ორიენტაციის წარმოშობასაც და „გამოაცოცხლა ახლო აღმოსავლეთის ჩაგრული ხალხების, უპირატესად ქრისტიანების, განმათავისუფლებელი მოძრაობა (სომხები, აისორები, ქურთთა ზოგიერთი ტომი, ანატოლიელი ბერძნები და სხვ.), რომლებიც იმ დროს საქართველოს დახმარებით ფიქრობდნენ თავისუფლების მოპოვებას და ერეკლეს მფარველობას მოითხოვდნენ” [სინ, 1973: 635].

ერეკლეს სახელი დიდი რეზონანსით სარგებლობდა ევროპაშიც [დ.ჯანელიძე, 1972: 151-158; ი.ტაბაღუა, 1978: 58-59; ი.ტაბაღუა, 2000: 3-9].

ერთი სიტყვით, ქართლ-კახეთი „ამ პერიოდში რეგიონის ყველაზე ძლიერ ერთეულად გამოიყურებოდა” [მ.სამსონაძე, 1988: 117], რასაც ერეკლე II-მ ძირითადად თავის ქვეშევრდომებზე დაყრდნობით მიაღწია. მათი რიცხვი მეფის ბრძანებით ჩატარებული ქართლ-კახეთის სამეფოს 1770 წლის 5 აპრილის აღწერის მიხედვით 42-43 ათას კომლამდე ივარაუდება, საიდანაც ქართველები ნახევარზე ცოტა ნაკლებს შეადგენდნენ [ვ.მაჭარაძე, 1988: 546-548(დოკ. №242)]. ქართველების არაქართველებთან ასეთი შეფარდება დასტურდება სხვა წყაროებითაც [გიულდენშტედტი, 1962: 187].

5 აპრილის აღწერის მონაცემებთან შედარებით მოსახლეობის განსხვავებულ რიცხვს ასახელებს მკვლევარი ვ.ჯაოშვილი. 1770 წლისათვის იგი აღმოსავლეთ საქართველოს მხოლოდ თანამედროვე საზღვრებში 43095 კომლს ანუ 330677 სულს ვარაუდობს (იმავე ფარგლებში 5 აპრილის აღწერით 33560 კომლი ითვლება) [ვ.ჯაოშვილი, 1984: 47-48]. რადგან ამ

რიცხვში შეყვანილი არ არის ქართლ-კახეთის სამეფოს სამხრეთი პროვინციების ძირითადად თათრულ-სომხური (5 აპრილის აღწერით 9-10 ათასი კომლი, რეალურად კი უფრო მეტი) და ისტორიული დვალეთის ოსური მოსახლეობა, აღნიშნული 43 ათასი კომლიდან დიდ უმრავლესობად ქართველები უნდა მოვიანოთ, რაც არცთუ ისე ცოტაა რეგიონში არსებული იმდროინდელი ვითარების გათვალისწინებით. შედარებისათვის მოვიყვანოთ ზოგიერთ მონაცემს. მაგ. ყუბასა და მის მიერ მიერთებულ სახანოებში (დარუბანდი, ბაქო, ჯავათი, შირვანი) აზერბაიჯანელი ისტორიკოსის გაბდულაევის ვარაუდით 1770-იანი წლების დასაწყისისათვის დაახლოებით 345 ათასამდე კაცი ცხოვრობდა [Г.Абдуллаев, 1965: 241], მისივე მონაცემებით XIX საუკუნის I ნახევრისათვის ყარაბაღის სახანოში 84 ათასი, ხოლო შაქში 90 ათასი სული ირიცხებოდა [იქვე]. ვჯაოშვილის გამოკვლევით კი 1770 წლისათვის დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებში (აფხაზეთითურთ) დაახლოებით 45780 კომლი ანუ 359249-მდე სული უნდა ყოფილიყო [ვ.ჯაოშვილი, 1984: 48].

ინტერესმოკლებული არ იქნება ირანის, ოსმალეთისა და რუსეთის დემოგრაფიული მდგომარეობის გაცნობაც.

მრავალეროვანი ირანი, რომელიც დღესაც კი „40-ზე მეტი ეროვნებისა და ეთნიკური ჯგუფის“ წარმომადგენელითაა დასახლებული [ვ.ბაბაღაშვილი, 1987: 31], XVII საუკუნის ბოლოდან და, განსაკუთრებით, XVIII საუკუნის შუა ხანებიდან მოკიდებული ისე განადგურდა გარე აგრესიის, ტომთაშორისი თუ შიდაფეოდალური ომებისა და სტიქიური უბედურებებისაგან, რომ XIX საუკუნის I ნახევარშიც კი მისი მოსახლეობის რაოდენობა მხოლოდ 6 მილიონს აღწევდა [ვ. ბაბაღაშვილი, 1987: 21-23].

ასევე მრავალეროვანი ოსმალეთის იმპერია 1760-იანი წლების ბოლოს 25 მილიონზე მეტ ქვეშევრდომს მოითვლიდა [Восточный вопрос., 1978: 33]. ამ მოსახლეობის უმრავლესობას დაპყრობილი ხალხები შეადგენდნენ, რომლებიც,

ქრისტიანებიცა და მუსლიმებიც, განუწყვეტლივ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლებს ეწეოდნენ და თავიანთი ცენტრიდანული მისწრაფებებით სერიოზულ პრობლემებს უქმნიდნენ ბრწყინვალე პორტას. სამეცნიერო ლიტერატურიდან ირკვევა, რომ ამ დროისათვის ეთნიკური თურქები იმპერიის მოსახლეობის მხოლოდ 45 % უნდა ყოფილიყვნენ [ვლორთქიფანიძე, 1998: 73-74]. მათი წილი თვით ანატოლიაშიც კი XIX საუკუნის მთელ სიგრძეზე 50-55 % იყო, დანარჩენ ნაწილს ანტიოსმალურად განწყობილი ასი ათასობით ქართველი, სომეხი, ბერძენი, ასირიელი, ქურთი და სხვა შეადგენდა [იქვე]. თავისთავად ცხადია, რომ შეურიგებელი ანტიოსმალური ბრძოლების პირობებში იმპერიაში მცხოვრებ ხალხებს „საერთო სამშობლოს გრძნობა და ამ სამშობლოსადმი სიყვარული არათუ არ გააჩნდათ, არამედ, პირიქით, დროთა ვითარებაში ოსმალეთის მრავალეროვანი მოსახლეობა სულ უფრო და უფრო ნაკლებად იყო მოსურნე, რომ ერთად, ერთ სახელმწიფო ფარგლებში ეცხოვრა” [ო.გიგინეიშვილი, 1982: 112]. უფრო მეტიც, სახელმწიფოებრივი მთლიანობისათვის თვით თურქული ელემენტიც კი არ იყო ბოლომდე საიმედო დასაყრდენი. თურქებს, რომელთა უმრავლესობა ანატოლიაში იყო კონცენტრირებული, არათუ XVIII საუკუნეში, XX საუკუნის დასაწყისშიც კი არ ჰქონდათ საერთო-ეროვნული თვითშეგნება ბოლომდე ჩამოყალიბებული [იქვე]. მათში ვიწრო-ტომობრივ თუ ფეოდალურ სეპარატისტულ გამოვლინებებს საკმაოდ ხშირად ჰქონდა ადგილი. ამდენად, ეთნიკურად და კონფესიურად ჭრელი ოსმალეთისათვის 25 მილიონიანი მოსახლეობა იმ დროისათვის არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში აშკარად გამოხატული სეპარატიზმის სათავე უფრო იყო, ვიდრე ქვეყნის ძლიერების გარანტი.

რაც შეეხება რუსეთის იმპერიას, 1770-იანი წლების ბოლოსათვის ეს ქვეყანა ფლობდა 14084259 კმ² ტერიტორიას, რომელზედაც დაახლოებით 18-19 მილიონიანი მრავალეროვანი (რუსული ელემენტის დომინანტობით) მოსახლეობა იყო

გაფანტული [Очерки ист. СССР, 1956: 45]. საკუთრივ კავკასიაში (ჩრდ.კავკასია) რუსი ეთნოსი სუსტად, ძირითადად შერეული კაზაკური მოსახლეობის სახით იყო წარმოდგენილი.

რეგიონის ასეთ დემოგრაფიულ ფონზე ქართლ-კახეთის სამეფოს მაშინდელი მოსახლეობა, რომელიც ვაჯაოშვილის გამოკვლევისა და 5 აპრილის აღწერის მონაცემების შეჯერებით, აგრეთვე ქართველების არაქართველებთან ზემოაღნიშნული ურთიერთშეფარდების გათვალისწინებით, 400 ათას კაცამდე მაინც უნდა ვივარაუდოთ, რაც არც ისე ხელწამოსაკრავ ძალად მოსჩანს. მით უმეტეს, იგი შედარებით მცირე ტერიტორიაზე იყო კონცენტრირებული და ერთი თვითმპყრობელი მონარქის საკმაოდ მტკიცე ხელისუფლებას ემორჩილებოდა.

ქართლ-კახეთის სამეფო სამხედრო პოტენციალის თვალსაზრისითაც სერიოზულ რესურსებს ფლობდა ახლო მეზობლებთან შედარებით. 5 აპრილის აღწერის მასალებში ერეკლე II თავის საბრძოლო ძალებს 23 ათასი კაცით განსაზღვრავს [ვ.მაჭარაძე, 1988: 549(დოკ. №242)], მაშინ როცა მისივე მონაცემებით ახალციხის საფაშოს 5 ათასი კაცის გამოყვანა შეეძლო, ყარსისას – 2 ათასი, ერევნის სახანოს – 2 ათასი, განჯას – 3 ათასი, ყარაბაღს (სომხის მელიქებითურთ) – 6500, შაქს – 3 ათასი, ჭარ-ბელაქნის თემებს – 5-6 ათასი. რაც შეეხება პოლიტიკურად დაქუც-მაცეებულ და ეთნიკურად უაღრესად ჭრელ დაღესტანს, მხოლოდ განსაკუთრებულ მომენტებში, ვისიმე თაოსნობით დროებითი გაერთიანების შემთხვევაში შეეძლო გამოეყვანა 22 ათასი და მეტი მეომარი [იქვე, 357-360(დოკ. №123)].

ცალ-ცალკე აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ვერცერთი პოლიტიკური ერთეული ვერ შეედრებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს ძლიერებით. მასზე გაერთიანებული ძალებით თავდასხმის შემთხვევაშიც გამარჯვება უმეტესად ქართველებს რჩებოდათ. მაგ. ცნობილია, როგორ დაამარცხა ერეკლე მეფემ ორგზის (1754-1755 წწ.) ავარ-ხანის მეთაურობით ქართლ-

კახეთში შემოჭრილი დაღესტნის გაერთიანებული ძალები. აქედან რიგით მეორე შემოსევაში დაღესტნელთა 22 ათასიან ლაშქართან ერთად ჭარ-ბელაქნელთა, განჯელთა და შაქელთა 10 ათასიანი ჯარიც მონაწილეობდა [იქვე, 360(დოკ. №123)]. ქართლ-კახეთის სამხედრო უპირატესობა ერეკლეს მხედართმთავრული ნიჭითა და ქართველი მეზრძოლის კარგი თვისობრივი მონაცემებით იყო განპირობებული. საინტერესოა, რომ ქართული ჯარის სიმამაცესა და ბრძოლისუნარიანობაზე საგანგებოდ მიუთითებდა რუსეთის ელიტარული პოლკის ოფიცერი, კაპიტანი ნ.იაზიკოვი [ვ.მაჭარაძე, 1997: 521-523(დოკ. №492)].

აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური დაწინაურება რეგიონში არსებულმა ხელსაყრელმა საერთაშორისო ვითარებამ განაპირობა – ირანსა და ოსმალეთს ფაქტობრივად უნარი აღარ შესწევდათ წინ აღსდგომოდნენ ამ პროცესს. თვალსაჩინოებისათვის მიმოვიხილოთ ამ ქვეყნების საერთო მდგომარეობა.

ირანი, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს De jure სუზერენად ითვლებოდა, XVII საუკუნის II ნახევრიდან დაწყებული, სერიოზულ კრიზისს განიცდიდა. ფეოდალთა სეპარატიზმმა, დაპყრობილი ხალხების ამბოხებებმა, ფეოდალური სისტემის მოძველებულობამ სიღრმისეულად შეარყია მისი ძლიერების საფუძვლები. ამას ზედ დაერთო საგარეო გართულებები. „ავღანი და თურქი დამპყრობლების შემოსევებმა, მოსახლეობის რბევამ, მასობრივმა ხოცვა-ჟლეტამ და აყრამ“ საშინლად გააჩანაგა მრავალი ოლქი; დაეცა ხელოსნობა, განადგურდა სოფლის მეურნეობა [ვ.ბაბაღაშვილი, 1987: 21]. შედეგად, პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისი XVIII საუკუნის I ნახევარში კიდევ უფრო გაღრმავდა [ზ.შარაშენიძე, 1970: 14]. ნადირ-შაჰის დამპყრობლურმა ომებმა და მისი მკვლელობის შედეგად ატეხილმა ფეოდალურმა შინაბრძოლებმა საერთოდ გამოფიტა ქვეყნის სასიცოცხლო ძალები. ამას დაემატა სახალხო მოძრაობები, რომელიც „ფართოდ გაიშალა არა მარტო დაპყრობილ ქვეყნებში, არამედ თვით

ირანშიც” [ლ.შენგელია, 1973: 61]. ტახტის ირგვლივ ატეხილ ომში გამარჯვებული საბოლოოდ ქერიმ-ხან ზენდი გამოვიდა, მაგრამ იგი მხოლოდ ნაწილობრივ აკონტროლებდა ირანს. ხორასანზე, ავღანეთსა და ამიერკავკასიის ქვეყნებზე მას პრაქტიკულად ხელი აღარ მიუწვდებოდა – ამის ძალა აღარ შესწევდა [ზ.შარაშენიძე, 1970: 49-50]. უფრო მეტიც, ქერიმ-ხანს თავის ე.წ. სამფლობელოებზეც კი არ გააჩნდა მტკიცე ძალაუფლება. ხანები და ტომის ბელადები მხოლოდ გარეგნულად ექვემდებარებოდნენ ირანის ვეჟილს და არც მას უცდია სერიოზულად ქვეყნის ცენტრალიზება [ლ.შენგელია, 1973: 94-95].

კიდევ უფრო გამწვავდა ირანის საერთო მდგომარობა 1768 წლიდან, როცა ქერიმ-ხანმა „ავადმყოფობა დაიწყო, ჩაიკეტა შირაზში და იქედან აღარ გამოდიოდა“. გაუარესდა ეკონომიკა, იმატა ფეოდალთა ცენტრიდანულმა მისწრაფებებმა. ირანის ვეჟილს თავისი მმართველობის დასაყრდენი რეალური ძალა აღარ გააჩნდა, „უკვე აღარავის ეშინოდა ქერიმ-ხანის ხელისუფლებისა“, ხანები და ტომის ბელადები ახალი შინაბრძოლებისათვის ემზადებოდნენ [ზ.შარაშენიძე, 1970: 86-88]. მართლაც, ქერიმ-ხანის სიკვდილის შემდეგ (1779 წ.) შინაფეოდალურმა ბრძოლებმა ახალი ძალით იფეთქა და მიუხედავად 80-იანი წლების ბოლოდან ტახტზე ყაჯართა დინასტიის დამკვიდრებისა, XIX საუკუნის ბოლომდე გასტანა [Ист.Ирана, 1977: 214-216].

თავისთავად ცხადია, ასეთი „სუზერენი“ სერიოზული დაბრკოლება ვეღარ იქნებოდა ქართლ-კახეთის სახელმწიფოებრივი გაძლიერებისთვის; მით უმეტეს 1760-იანი წლების ბოლოს, როცა ერეკლე II მტკიცე პოზიციებს ფლობდა და მეთოდურად ატარებდა „გამოხსნა-აღდგომის“ მისეულ პოლიტიკას. აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ იმასაც, რომ მოგვიანებით დატრიალებული კრწანისის ტრაგედია იყო შედეგი არა ქართლ-კახეთთან მიმართებაში ირანის სამხედრო უპირატესობის აღდგენისა, არამედ დამსახურება რუსეთის ფარული დიპლომატიისა და ქართველების პოლიტიკური შეცდომისა

[ოჯიბაშვილი, 2001: 95-104]. ამ ფაქტმა (ქართველების დამარცხებამ კრწანისთან) საბოლოო ჯამში სარგებლობა რუსეთს მოუტანა და არა ირანს. მაგრამ ეს იყო მოგვიანებით, ხოლო მანამდე, სანამ რუსეთი ქართველებისავე ხელშეწყობით ასეთ სიტუაციას შექმნიდა, პოლიტიკურად დაქსაქსულ და ყოვლისმომცველი კრიზისით წელში გატეხილ ირანს ოცნებაც კი არ შეეძლო მსგავსი წარმატებების მიღწევაზე. ამრიგად, XVIII საუკუნის 60-70-იანი წლებისათვის ერეკლე II-ის ხელმძღვანელობით თბილისის ირგვლივ ქართული მიწების შემოკრების პოლიტიკას ირანის მხრიდან სერიოზული წინააღმდეგობა აღარ ემუქრებოდა.

პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისი მძვინვარებდა ოსმალეთის იმპერიაშიც. იმპერიის დაცემის ხანა XVII საუკუნიდან დაიწყო. პროცესი განსაკუთრებით გამოიკვეთა საუკუნის დასასრულს, როცა ბრწყინვალე პორტა ე.წ. „სადეთო ლიგის“ კოალიციასთან დამარცხდა და საზავო ხელშეკრულებების თანახმად უარი თქვა მთელ რიგ ადრე დაპყრობილ ევროპულ მიწებზე. „ეს იყო ოსმალეთის სამფლობელოების პირველი საერთაშორისო დანაწილება. ამ დროიდან დაწყებული ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიების ევროპის სახელმწიფოებს შორის დანაწილების საკითხი არ იხსნება საერთაშორისო დიპლომატიის დღის წესრიგიდან“ [ოგიბინეიშვილი, 1982: 10]. აღნიშნული ხელშეკრულებების პრეცედენტი მოწმობდა „არა მარტო იმას, რომ იმპერიის შემტევი ძალები გატეხილი იყო, ეს უფრო ადრე გამოძედა, არამედ იმასაც, რომ უკვე თურქთა თავდაცვითი ძალებიც სუსტდებოდა“ [Б.Данциг, 1949: 11].

XVIII საუკუნეში კრიზისი კიდევ უფრო გაღრმავდა და 1760-იანი წლების ბოლოსათვის გრანდიოზულ მასშტაბებს მიაღწია, მოიცვა რა იმპერიის სახელმწიფოებრივი სისტემის ყველა სფერო. ერთ დროს ევროპის რისხვად აღიარებული ოსმალეთი ამ პერიოდისათვის უკვე თავად იყო ქცეული პოლიტიკური ზეწოლის ობიექტად და სულ უფრო მეტად ემორჩილებოდა დასავლეთ ევროპის დიქტატს. ეს იმდენად

შორს წასული პროცესი იყო, რომ ოსმალეთისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები უფრო პარიზსა და ლონდონში წყდებოდა, ვიდრე საკუთრივ სტამბოლში [А.Новичев, 1963: 210]. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ 1768-74 წლების ომამდე ოსმალეთი ინერციით ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა გარკვეულ ავტორიტეტს.

იზრდებოდა დასავლეთევროპული ქვეყნების ეკონომიკური ექსპანსიაც [იქვე, 211], რაც დაუზოგავად აჩანავებდა თურქულ ვაჭრობასა და მრეწველობას. ოსმალურ ეკონომიკას ანგრევდა სამხედრო ალაფის, სახელმწიფო საღაროს მთავარი შემავსებელი საშუალების, წარუმატებელი ომების მიზეზით გამოწვეული დეფიციტიც [ო.გიგინეიშვილი, 1982: 11]. სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა ქვეყანას სახელმწიფო მოხელეთა უმაღლეს დონეზე ასული მექრთამეობა და მათ მიერ სახელმწიფოსა და კერძო პირთა ქონების დატაცება-ძარცვაც [А.Новичев, 1963: 217-218].

სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისისაგან გამოწვეული ზარალის ანაზღაურებას ბრწყინვალე პორტა საკუთარი მოსახლეობის ექსპლუატაციის გაძლიერების ხარჯზე ცდილობდა. ასეთი ტენდენცია, ერთი მხრივ, იწვევდა თანამდებობებზე სამხედრო კასტის წარმომადგენლების თანდათან ჩანაცვლებას საფინანსო-ბიუროკრატიულ საქმეში დახელოვნებული პირებით და იმპერიის საბრძოლო სულისკვეთების დაქვეითებას [ო.გიგინეიშვილი, 1982: 14], ხოლო მეორე მხრივ, იმპერიის მოსახლეობის ფართო მასების, მათ შორის თურქი ხალხის, უკიდურეს შეჭირვებასა და უკმაყოფილებას [Е. Дружинина, 1955: 94].

მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური ფონი და სახელმწიფოებრივი დეგრადაცია განაპირობებდა შიდაპოლიტიკური ვითარების მკვეთრ გაუარესებას. დაპყრობილი ხალხების შეუნელებელი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლები და მსხვილი ფეოდალების აშკარად გამოსატყუილი სეპარატიზმი წარმოდგენდა დესტაბილიზაციისა და პოლიტიკური ანარქიის დაუშრეტელ სათავეს. მსგავსი მდგომარეობა დამახასია-

თებელი იყო მთელი იმპერიისათვის, რის გამოც ბევრ რეგიონში სულთნის ხელისუფლება ნომინალურ ხასიათს ატარებდა, მათ შორის ოსმალეთის იმპერიის გულის – ანატოლიის მხარეებშიც [Б.Данциг, 1949: 11; ო.გიგინეიშვილი, 1982: 161; А.Новичев, 1963: 221]. აღნიშნული ვითარება, გამეფებულ კორუფციასთან ერთად, მეთოდურად ანგრევდა სახელმწიფოებრივი მთლიანობის საფუძვლებს და ქვეყანას დაღუპვისაკენ მიაქანებდა. იმპერიის მოღვაწეთა საღად მოაზროვნე ნაწილი სიტუაციის გამოსწორებას ცდილობდა, მაგრამ უშედეგოდ – მდგომარეობა კვლავ სავალალო რჩებოდა.

არსებული ქაოსი სერიოზულ პრობლემებს უქმნიდა შეიარაღებულ ძალებს. ოსმალური არმიის მდგომარეობას ამძიმებდა სამხედრო-ღენური სისტემის კრიზისიც [А.Новичев, 1963: 219-220], აშკარა ჩამორჩენა შეიარაღების დარგში და უმაღლესი მთავარსარდლობის არაკომპეტენტურობაც [Е. Дружинина, 1955: 99].

1768-1774 წლების ომმა ჯარში არსებული ნეგატიური მხარეები მთელი სიცხადით გამოავლინა. სტამბოლელი მაღალჩინოსნების წინასწარი გამოთვლების მიხედვით, ოსმალეთის საბრძოლო დროშის ქვეშ 600-ათასიანი არმია უნდა დამღვარიყო, მაგრამ ამ რაოდენობის კონტინგენტი მხოლოდ ქაღალდზე აღმოჩნდა დაფიქსირებული, რეალურად კი საბრძოლო ოპერაციებში მონაწილეობა გაცილებით ნაკლებმა მეომარმა მიიღო [Е. Дружинина, 1955: 228]. გარდა იმისა, რომ ოსმალეთის არმია თანადროულ სტანდარტებს ჩამორჩებოდა გაწვრთნილობისა და აღჭურვის თვალსაზრისით, დაბალი იყო თურქ ჯარისკაცთა საბრძოლო სულისკვეთებაც. მორალურად გახრწნილ არმიაში ჯარისკაცთა უდისციპლინობა და დეზერტირობა ჩვეულებრივ მოვლენად იყო ქცეული. რაც უნდა დაუჯერებელი გვეჩვენოს, მარტო „1771 წლისათვის ოსმალეთის მოქმედი არმიის 2/3 ფრონტიდან გაიქცა“ [ო.გიგინეიშვილი, 1982: 13]. ცუდად იდგა მებრძოლი ნაწილების რეზერვით შევსების საკითხიც. „ჯარისკაცები, იქნებოდნენ

ისინი იენიჩრები, დაქირავებულნი თუ ფეოდალური ლაშქრიდან, ფრონტზე მისვლამდე გზიდან გარბოდნენ”[იქვე]. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ იმპერიას არ გააჩნდა მყარი იდეოლოგიური ბაზისი, რომელიც ფართო მასებში სახელმწიფოებრივი პატრიოტიზმის საყრდენად გამოდგებოდა. სახელმწიფოსა და მოსახლეობას სხვადასხვა ინტერესები ამოძრავებდათ, რაც უარყოფითად აისახებოდა ამ მოსახლეობისაგან დაკომპლექტებული არმიის საბრძოლო განწყობაზე. თუ გავისხე-ნებთ, რომ ამ არმიაში არც დისციპლინა ვარგოდა, ადვილი წარმოსადგენია მისი ბრძოლისუნარიანობის დონე.

თურქოსმაღლა სამხედრო სისუსტეზე მიუთითებს 1750-60-იან წლებში სოლომონ I-ის მეთაურობით წარმოებული ანტიოსმაღლური ბრძოლებიც.

სოლომონი იმერეთის ტახტზე 1752 წელს ავიდა ოსმალების ხელშეწყობით [მ. რეხვიაშვილი, 1992: 19]. მიუხედავად ამისა, იგი თავიდანვე ენერგიულად შეუდგა თურქთა განდევნისა და ქვეყნის გამოსხნისათვის ბრძოლას. ბრწყინვალე პორტა ვასალის დამორჩილებას შეეცადა, მაგრამ მისი სადამსჯელო ჯარები მრავალგზის სასტიკად იქნა დამარცხებული, ათეულ ათასობით მებრძოლი კი განადგურებული. ამ დამარცხებებისა და მოახლოებული რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომის გამო სულთანი მუსტაფა III იძულებული გახდა ელიარებინა 15 ათას კომლიანი (რაჭის გარეშე [ვ.ჯაოშვილი, 1984: 48]) იმერეთის ფაქტობრივი გამარჯვება [ვ. მაჭარაძე, 1988: 68]. რა თქმა უნდა, ოსმალეთის იმპერია ცოცხალი ძალისა და მატერიალური რესურსების თვალსაზრისით ფლობდა საკმაო შესაძლებლობებს იმერეთის სამეფოსთან ანგარიშის გასასწორებლად, მაგრამ მთელ თავის საბრძოლო პოტენციალს მარტო მისკენ ხომ ვერ მიმართავდა? იმპერიის ვრცელი ტერიტორია უამრავი ასეთი „ცხელი წერტილით” იყო მოფენილი და ყველგან სამხედრო ძალა იყო საჭირო პოზიციების შესანარჩუნებლად. გამომდინარე აქედან, უნდა ვიფიქროთ, რომ სულთანმა თავისი შესაძლებლობების დასაშვები მაქსიმუმი გამოიყენა სოლომონის წინააღმდეგ, მაგ-

რამ სასურველ შედეგს ვერ მიაღწია. ეს კიდევ ერთხელ მეტყველებს იმპერიის სისუსტეზე.

ამრიგად, ცხადია, რომ XVIII საუკუნის II ნახევარში, მსგავსად ირანისა, აღარც ოსმალეთი წარმოადგენდა ძველებურ საფრთხეს ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის. პირიქით, თავისი თვალში საცემი დაუძღურებით, როგორც ირკვევა, იგი სტიმულსაც კი აძლევდა თბილისელ პოლიტიკოსებს სერიოზულად ეფიქრათ „ოსმალის საქართველოს“ შემდგომ ბედზე. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ხელსაყრელი პოლიტიკური სიტუაციის შექმნისთანავე (აღნიშნული ომი) ერეკლე მეფემ ტერიტორიული პრეტენზიები წამოაყენა და რეგიონთან დაკავშირებით მასშტაბური გეგმაც წარმოადგინა [ვ.მაჭარაძე, 1988: 415-416 (დოკ.№160)]. ასეთი რამ წინასწარი შემზადების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა.

როცა აღვნიშნავთ, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს გააჩნდა კარგი წინაპირობები ოსმალთაგან მიტაცებული ქართული მიწების დაბრუნების საქმეში წარმატების იმედი ჰქონოდა, ეს არ ნიშნავს იმას, თითქოს ყველა სხვა საკითხი მოწერიგებული იყო და ქვეყნის ყურადღება მხოლოდ ამ ამოცანის ირგვლივ კონცენტრირდებოდა. პირიქით, ომში ჩაბმის მომენტისათვის ქართლ-კახეთის ხელისუფლების წინაშე საკმაოდ რაოდენობის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ხასიათის პრობლემა იდგა. სხვაგვარად ვერც იქნებოდა. მაკმადიანური აღმოსავლეთის რამდენიმესაუკუნოვანი გააფთრებული შემოტევის შედეგად ქვეყანას ნორმალური განვითარების გზა დაკარგული ჰქონდა, უამრავი სირთულე იყო დასაძლევნი, ცხოვრების სასურველ კალაპოტში ჩაყენებას დიდი დრო და ენერგია სჭირდებოდა. ისმება კითხვა: რამდენად მიზანშეწონილი იყო ასეთ პირობებში ახალ პრობლემასთან შეჭიდება, ხომ არ გადაიყოლებდა იგი განვითარების გზაზე ახლად ფეხშედგმულ ქვეყანას?

ამ კითხვას რომ პასუხი გავცეთ, გავარკვიოთ დროის რამონაკვეთში მოახერხა ქართლ-კახეთმა მიღწეული წარმატებების მოპოვება.

ნადირ შაჰის მკვლელობიდან (1747 წ.), როცა ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეებს ეროვნული პოლიტიკის გატარების საშუალება მიეცათ, რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყებამდე (1768 წ.) ოც წელზე ცოტა მეტი გავიდა. აქედან დროის უმეტესი ნაწილი ირანიდან წამოსული უამრავი ბედისა თუ შაჰობის მადიებლის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებს მოხმარდა. ხელისუფლება მხოლოდ 1760-იანი წლების დასაწყისიდან გადაერთო ინტენსიურად საშინაო საქმეების მოგვარებაზე და ურთულეს პირობებში (წარსულის მიმე შემკვიდრეობა, ლეკიანობა, ფეოდალური დეცენტრალიზმი, ეკონომიკური და სოციალური ფონი) სულ რაღაც 8-9 წელიწადში ხელშესახებ წარმატებებს მიაღწია. დროის მოკლე ინტერვალში მიღებული ასეთი შედეგები იმაზე მიუთითებს, რომ ქვეყანაში სათანადო რესურსებიც არსებობდა რეორგანიზაციის გასატარებლად და სახელმწიფო მოღვაწეთა რეფორმატორული ჯგუფიც, რომელსაც ჰქონდა ამ გარდაქმნების განხორციელების სურვილიცა და უნარიც, ყოველ შემთხვევაში, მოცემულ ეტაპზე მაინც.

როგორც აღვნიშნეთ, წარმატების ერთ-ერთი საწინდარი იყო ქართული მოსახლეობა, რომელიც კარგი ბრძოლისუნარიანობითა და მშვიდობიანობის ხანმოკლე შუალედებში სამეურნეო ცხოვრების სწრაფი აღდგენის უნარით ხასიათდებოდა. მეორე და უმთავრესი წინაპირობა ქართლ-კახეთის გარშემო საგარეო ფაქტორების კეთილსასურველ თანხედრობაში მდგომარეობდა. ირანსა და ოსმალეთს უკვე აღარ გააჩნდათ ამიერკავკასიაში აქტიური პოლიტიკის წარმოების ძალა, ხოლო რუსეთს ამის საშუალება ჯერ კიდევ არ ჰქონდა – იგი ჩრდილოეთ კავკასიაშიც კი არ იყო ჯეროვნად ფეხმოკიდებული. ანუ არსებობდა ერთგვარი ვაკუუმი, რომლის დროსაც გარე ძალები არსებით გავლენას ვეღარ ახდენდნენ ქართულ პოლიტიკაზე. აღნიშნული ფაქტორებისა და ქვეყნის აღორძინების მასშტაბის გათვალისწინებით ნათელია, რომ „გამოხსნა-აღდგომის“ ერეკლესეული გეგმის განხორციელებას სასურველი ტემპი ჰქონდა აღებული და მისი საბოლოო

რეალიზაცია არცთუ შორეული მომავლის პერსპექტივად მოჩანდა. ასეთ ვითარებაში რუსეთის მხარდამხარ გამოსვლა აგონიაში მყოფი ოსმალეთის წინააღმდეგ, რასაც ქართული მიწების გამოსხნის ხარჯზე ქვეყნის ტერიტორიული გაფართოება უნდა მოჰყოლოდა, ერეკლე II-ის სამეფო კარზე გააზრებული იქნებოდა არა როგორც მიმდინარე გარდაქმნების დროებითი შემაფერხებელი მოვლენა, არამედ ამ პროცესის შემაღგენელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი. ე.ი. ქართლ-კახეთის ომში ჩაბმას, წესითა და რიგით, არა თუ უნდა შეექმნა რაიმე საფრთხე ქვეყანაში მიმდინარე სასიკეთო ძვრებისათვის, არამედ, მოსალოდნელი ტერიტორიული შენაძენის გათვალისწინებით, მისთვის ხელიც კი უნდა შეეწყო. ეს ასეც იქნებოდა, რომ არა რუსეთის მხრიდან სამოკავშირეო ნორმების აშკარა დარღვევის ტენდენცია. მაგრამ ამის წინასწარი განჭვრეტა არათუ ერეკლეს, თავად რუს პოლიტიკოსებსაც კი არ შეეძლოთ. ამდენად, 1768-1774 წლების ომში ერეკლეს გამოსვლა რუსეთის მხარეზე ამ ეტაპზე სწორი გადაწყვეტილება იყო (თუნდაც იმისათვის, რომ ირან-ოსმალეთს ნათლად დაენახა, რა შეეძლო საქართველოს დარიალის გახსნით, თუ მის მტრობას არ მოიშლიდნენ) – მას არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გაეშვა ხელიდან ქართული მიწების გამოსხნის ესოდენ რეალური შანსი. სხვა საკითხია, როგორ გამოიყენა იგი მან.

აქვე არ შეიძლება არ შევეხოთ ერთ მტკივნეულ საკითხს – ლეკიანობას.

შეიძლება ითქვას, რომ ლეკიანობა მოცემულ პერიოდში ქართლ-კახეთისათვის ყველაზე სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენდა, მაგრამ იგი ნამდვილად არ იყო რაღაც დაუძლეველი დილემა. ჯერ ერთი დაღესტნელები, რომლებიც „საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის უკიდურესი გამწვავების პირობებშიც კი სადავოდ არ ხდიდნენ ქართველთა ჰემონობას“ [ლ.ტუხაშვილი, 1971: 157], სათანადო თანხის გადახდის შემთხვევაში, უმჯობესად მიიჩნევდნენ საქართველოს საკეთილდღეოდ მოექნიათ ხმალი, ვიდრე მის საწინააღმ-

დეგოდ [შ.ლომსაძე, 1975: 51]; და მეორე, სამსახურში ლეკების ქირით მიზიდვის პარალელურად, „ლეკიანობის“ აღკვეთის ეფექტური საშუალება იქნებოდა არც ისე მრავალრიცხოვანი რეგულარული ჯვართ სასაზღვრო პერიმეტრის მუდმივი კონტროლი. ფაქტია, რომ 1774 წლიდან შექმნილმა ე.წ. „მორიგე ჯარმა“, მიუხედავად მისი ირეგულიარობისა, ლეონ ბატონიშვილის უნარიანი ხელმძღვანელობით, საიმედოდ ჩაკეტა სახელმწიფო საზღვრები და ძალზე შეზღუდა ლეკ მარბიელთა თარეში. „ქვეყანა ნორმალურ ცხოვრებას დაუბრუნდა, მიტოვებული სოფლები ისევ მოშენდა“ [ნ.ბერძენიშვილი, 1973: 436]. უნდა გავიხსენოთ, რომ ეს მოხდა 1770-იან წლებში, როცა წინა ათწლეულთან შედარებით დაღესტანთანაც გაუარესებული იყო ურთიერთობა და ნაკლებ სტაბილური იყო ქვეყნის საერთო მდგომარეობაც. ე.ი., თუ ექსტრემალურ სიტუაციაში გამოინახა ოპერატიული საშუალება ლეკიანობის აღსაკვეთად, იგი ნამდვილად არ ყოფილა რაღაც დაუძლეველი პრობლემა. ამდენად, დაღესტნის საკითხს, მიუხედავად მისი სერიოზულობისა, ირანისა და ოსმა-ლეთის დასუსტების ფონზე აღარ შეეძლო ხელი შეეშალა და გადაუღახავი ბარიერი გამხდარიყო ქართლ-კახეთის სახელმწიფოებრივი განვითარებისათვის. რაც შეეხება ლეკიანობის აღდგენას 1780-90-იან წლებში, ეს იყო რუსეთიდან მართული დესტრუქციული ძალების მოქმედების შედეგი და იგი ცალკე კვლევის საგანია.

ამრიგად, XVIII საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოსათვის ქართლ-კახეთის გაერთიანებული სამეფო ერთ-ერთ უძლიერეს პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა რეგიონში. წარმატებით მიმდინარეობდა ქვეყნის შემდგომი განვითარების პროცესი, რასაც მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს ერთი მხრივ ირანსა და ოსმალეთში გაბატონებული ყოვლისმომცველი სახელმწიფოებრივი კრიზისი, მეორე მხრივ კი მზარდი რუსეთის ჯერ კიდევ არამყარი პოზიციები კავკასიაში. აღმოსავლეთ საქართველოს ირგვლივ არსებული პოლიტიკური ვითარება რეალურად ტოვებდა 1768-1774 წლების ომში რუსეთის მხა-

რეზე მონაწილეობის შემთხვევაში ოსმალთაგან მიტაცებული ქართული მიწების გამოხსნისა და დაბრუნების იმედს. მით უფრო, რომ მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზე ერეკლე მეფეს სერიოზული მოკავშირე ძალა გააჩნდა ქართულ-სომხური და სხვა დაპყრობილი არათურქი მოსახლეობის სახით.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. სცსსა, ფ. 1449, ან. 1, ხ. 506 (ტექსტში იხ. **სცსსა, 506**).
2. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ.გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962.
3. კოჭლავაშვილი ალ., რუსეთის როლი სამთო-მეტალურგიული მრეწველობის განვითარებაში, **ნტკრ.**: საისტორიო მოამბე, ტ. 8, თბ., 1955.
4. მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. I, თბ., 1988.
5. მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწ. III, ნაკვ. II, თბ., 1997.
6. ორბელიანი პ., ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე.ცაგარეიშვილმა, თბ., 1981.
7. ბაბალაშვილი ვ., ირანის დემოგრაფიის აქტუალური პრობლემები, თბ., 1987.
8. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. II, თბ., 1965.
9. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. VI, თბ., 1973.
10. გიგინეიშვილი ო., ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბ., 1982.
11. ლომსაძე შ., სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუაწლებიდან XIX საუკუნის შუაწლებამდე), თბ., 1975.
12. ლორთქიფანიძე ვ., ისტორიული მესხეთი, დემოგრაფიული განვითარების პრობლემები, თბ., 1998.
13. რეხვიაშვილი მ., იმერეთის მეფენი – სოლომონ I, სოლომონ II, ქუთაისი, 1992.

14. სამსონაძე მ., საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბ., 1988.
15. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (ტექსტში იხ. **სი6, 1973**), ტ. IV, თბ., 1973.
16. ტაბაღუა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII ს-ის II ნახევარში, თბ., 1978.
17. ტაბაღუა ი., ევროპული ცნობები ერეკლე II-ის შესახებ, თბ., 2000.
18. ტუხაშვილი ლ., ქართლ-კახეთის ურთიერთობა კავკასიის ხალხებთან XVIII საუკუნეში, ჟურნ. "მნათობი", თბ., 1971, №1.
19. შარაშენიძე ზ., ირანი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1970.
20. შენგელია ლ., ირანი ქერიმ ხან ზენდის დროს, თბ., 1973.
21. ცქიტიშვილი ზ., გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, თბ., 1982.
22. ჯანელიძე დ., ერეკლე და აღმოსავლეთი, ჟურნ. "მნათობი", თბ., 1972, №4.
23. ჯაოშვილი ვ., საქართველოს მოსახლეობა VIII-XIX საუკუნეებში, თბ., 1984.
24. ჯიბაშვილი ო., კრწანისის ომის საკითხისათვის, ჟურნ. "ლიტერატურული აჭარა", ბათ., 2001, №6.
25. ჯიბაშვილი ო., გენერალ ტოტლებენის ავანტურის საკითხისათვის, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, ტ.V, ბათ., 2007.
26. Абдуллаев Г., Азербайджан в XVIII веке и взаимоотношения с Россией, Баку, 1965.
27. Восточный вопрос во внешней политике России конец XVIII–начало XXв., М., 1978.
28. Данциг Б., Турция, М., 1949.
29. Дружинина Е., Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, М., 1955.
30. История Ирана, М., 1977.
31. Новичев А., История Турции, т. I, Лен., 1963.
32. Очерки истории СССР, 2-я половина XVIII века, М., 1956.

Oleg Jibashvili

**For the issue of appropriateness of Kartli-Kakheti participation
in Russian-Osman war in 1768-1774**

Summari

In the war of Russian and Osmans the king Erekle II of Kartli and Kakheti supported Russia in 1768-1774. In the alliance with Russia he aimed at releasing Georgian lands occupied by Osmans. Here is a question, considering the situation of the time, how justified was such step of Erekle II and did the Kingdom of Kartli and Kakheti have necessary resources for realizing king's plans?

In the given article it is analyzed the possibilities of Kartli and Kakheti, also the political situation around it and it is made a conclusion that existing situation was beneficial for the realization of the abovementioned plan. Hence, the decision of Erekle the II was appropriate, he should not have missed such authentic opportunity to release Georgian lands, and the other issue is how he used it.

Олег Джибашвили

**К вопросу целесообразности участия
Картли-Кахетинского царства в Русско-османской войне
1768-1774 годов**

Резюме

В Русско-османской войне 1768-1774 годов Картли-Кахетинский царь Ираклий II выступил на стороне России. В альянсе с русскими он планировал освобождение захваченных османами грузинских земель. Ставится вопрос, имея в виду тогдашнюю обстановку, насколько был оправданным этот шаг Ираклия II-го, и были ли необходимые ресурсы для реализации данного плана в Картли-Кахетинском царстве?

В статье проанализированы возможности упомянутого царства и политическая обстановка вокруг её, и сделаны выводы, что существующие реальности создавали хорошую почву для реализации указанного плана. Поэтому представляется, что решение Ираклия II-го было правильным – он ни в коем случае не должен был упускать столь реального шанса освобождения грузинских земель. Другой вопрос, как этот шанс был использован.

ჯუმათის მონასტრის განბი უცხოეთში

ქართული ეკლესია საქართველოს ეროვნული სახის შემნახველია, საუკუნეთა განმავლობაში ძვირფას განძეულობათა სავანეა, რომელიც ჩვენი კულტურის ნივთიერი საბუთია.

1811 წელს რუსეთმა გააუქმა საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის ავტოკეფალია. მისი ეკლესია-მონასტრები რუსი ეგზარქოსების მმართველობის ქვეშ აღმონდა [ჩხარტიშვილი, 2003: 24]. რუსეთის სინოდის მიერ საქართველოში გატარებული რეფორმების შედეგად შემცირდა ეპარქიათა რიცხვი, დაიხურა ეკლესია-მონასტრები, აიკრძალა ქართულ ენაზე ღმრთისმსახურება და გალობა [ხუციშვილი, 1987: 61]. რუსი მოხელეები საქართველოში იმისთვის კი არ მოდიოდნენ, რომ ეკლესიისთვის ეპატრონათ (თუმცა ერთგვარად ევალებოდა კიდევ), არამედ იმისთვის, რომ გაეძარცვათ ქართული ეკლესია-მონასტრები. ამ საშინელებას ვერც ჯუმათის გაბრიელ და მიქაელ მთავარანგელოზის მამათა მონასტერი გადაურჩა [ჩხარტიშვილი 2002: 40].

ჯუმათი გახლდათ გურიის ჩრდილოეთ ნაწილში მდებარე ამავე სახელწოდების საეპისკოპოსოს კათედრალური ცენტრი. იგი ოზურგეთიდან ჩრდილო-დასავლეთით მდებარეობს დაახლოებით 15 კმ-ის დაშორებით. ტაძარი აღმართულია ჩოხატაურის ქედის ერთ-ერთ თხემზე. კერძოდ ჯუმათის მთაზე, რაც შესანიშნავ პანორამას უქმნის მონასტერს. ჯუმათის შესახებ ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს: “ლანჩხუთის სამხრეთ წარმოვალს მთა საჯავახოს მთიდან და სადაც დასაწყდების მთა ესე, არის ამ მთის მაღალს თხემსა ზედა ეკლესია ჯუმათის, დიდი გუმბათიანი, დიდშენი, მჭვრეტი ზღვისა და გურია ოდიშისა. არამედ ზამთარი გაუსაძლისი და ზაფხული საამო, მშვენი, კეთილჰაეროვანი. ზის ეპისკო-

პოსი მწვემსი სუფსეის მდინარისა და რიონს შორის ადგილ-
თა” [ბატონიშვილი, 1937: 79]. ჯუმათის მონასტერი თვალსაჩინო
როლს ასრულებდა გურიის ისტორიაში. “იგი ჯუმათელ
ეპისკოპოსთა მდიდარი და პატივცემული კათედრა იყო. ჰქონ-
და დიდალი უძრავი ქონება და ძვირფასი ხატები” [ბაქრაძე,
1987: 217]. იგივეს მოგვითხრობს გერმანელი მოგზაური იოჰან
გიულდენშტედტი, რომელმაც 1772 წელს იმოგზაურა საქართველოში.
იგი გვამცნობს: “შემოქმედის მონასტრის გარდა მნიშვნელოვანი
ადგილები გურიაში არის ჯუმალი (ჯუმათი) და ხინო” [გიულდენშტედტი,
1987: 129].

ჯუმათის ხუროთმოძღვრული კომპლექსი მოიცავს ეკლესიას,
გალავანს, კარიბჭეს და სამრეკლოს, რომელიც გალავნის
კედლებშია ჩართული. ჯუმათის ეპისკოპოსთა რეზიდენცია იყო
მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზების სახელზე აგებული
უგუმბათო ეკლესია. მართალია, ვახუშტი ბატონიშვილი თავის
თხზულებებში მას მოიხსენიებს, როგორც გუმბათიან ტაძარს,
მაგრამ აშკარად სცდება. 1737 წელს შედგენილ ღიხთიმურეთის
რუკაზე იგი აღნიშნულია, როგორც ერთნავიანი უგუმბათო
საყდარი [ბურჯანაძე, 1969: 195].

ჯუმათის მონასტერი მძლავრ ფეოდალურ ერთეულს წარმოადგენდა.
იგი ფლობდა საკმაოდ მდიდარ მამულებს გურიის სამთავროს
სხვადასხვა კუთხეში: ჩიბათში, ჩოჩხათში, შუხუთში, აკეთში,
ლანჩხუთში, ასკანასა და გურიანთაში [სცსსა, ფ. 488].

ჯუმათის მონასტერი 275 კომლ გლეხს ფლობდა. ისინი
იხდიდნენ 23 ქილა ღომს, 280 სარწყავ ოთხლოქიან ღვინოს,
ყოველ სამ წელიწადში თითო ძროხას, 800 ქათამს, 600
კვერცხს და 12 ქილა ღობიოს. ვენახის მამულებიდან 20
საწყავი ღვინო შესდიოდა მონასტერს. ჯუმათში წელიწადში
ორჯერ იმართებოდა ვაჭრობა. XIX ს. დასაწყისში ვაჭრები
ორ თუმნამდე ბაჟს იხდიდნენ, რომლის ნახევარიც რუსეთის
იმპერატორის ხაზინას ეკუთვნოდა. მდ. სუფსის ნაოსნობიდანაც
ყოველწლიურად ორი თუმანი ბაჟი შედიოდა, მისი ნახევარიც
ხაზინაში შედიოდა. მონასტრის შემოსავალს ემა-

ტებოდა საჯუმათლო ტყიდან ნადირი და მდ. მალთაყვიდან თევზი. ჯუმათელ ეპისკოპოსს ეკუთვნოდა პალიასტომის ტბაში დაჭერილი თევზის მეთაედიც. ჯუმათის მღვდელმთავრებს ბაჟის ასაღებად საგანგებოდ აუგიათ კოშკი მდ. მალთაყვაზე, მაგრამ მღვდელმთავრების უყოლობის პერიოდში საეპისკოპოსოს ქონება სხვებს მიუტაციათ და შესაბამისად შემოსავალიც დაუკარგავთ, მონასტრის მამულებს კი საერო პირები დაპატრონებიან [სცსსა, ფ. 488: 185].

ჯუმათის მონასტერი მძლავრი კულტურულ-მწიგნობრული კერა იყო. აქ გადაუწერიათ ჯუმათის გულანი (საგალობელი), რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. აქვე ყოფილა დაცული ოქრომჭედლობის შესანიშნავი ნიმუშები. დ. ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ „ჯუმათში ხატები ცოტაა, მაგრამ ფრიად ძვირფასი“. ჯუმათის მონასტერში ინახებოდა XI ს. ერისთავთ-ერისთავ ვარდან ვარდანისძის მიერ შეწირული წმ. გიორგის ოქროს ხატი. იგი დიდად იყო სახელგანთქმული მთელ გურიასში თავისი ძალითა და შემწეობით. ხატზე წმინდა გიორგი გამოსახულია ქვეითი მეომრის სახით. წმ. გიორგის ამგვარი ფორმით გამოსახვა წინ უსწრებს გველეშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგის კომპოზიციას და გაცილებით ადრინდელია. XI საუკუნე ქართულ ხელოვნებაში ის პერიოდია, როცა სკულპტურული ამოცანების გადაწყვეტა ზუსტდება და მკვიდრდება. ეს ნათლად ჩანს ჯუმათის წმ. გიორგის ხატზე. ამასთანავე ამ ხატმა შემოგვინახა იმდროინდელი მეომრის ჩაცმულობის სახე და ქართული კალიგრაფიის საუკეთესო ნიმუში. გარდა ვარდან ვარდანისძის წარწერისა, ხატზე არის მოგვიანო პერიოდის წარწერა ბეშქენისა და მისი ძის მიქელ გურიელისა. მათ აღბათ განაახლეს ხატი, თუმცა გ. ჩუბინიშვილი გამოთქვამს ეჭვს, რომ შესაძლოა ნაწილი, რომელზეც ბეშქენ გურიელის წარწერაა დატანილი, სხვა დაკარგულ ხატს ეკუთვნოდა და წმ. გიორგის ხატს უბრალოდ დააკრეს [ჩუბინიშვილი, 1959: 196, 246].

წმ. გიორგის ხატი უკვე ძლიერ დაზიანებული იყო 1889 წლისათვის, როცა იგი მოინახულა და აღწერა ნ. კონდაკოვ-

მა. 1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების დავალებით აღწერეს ჯუმათის ქონება. იმავე წლის სექტემბერში მონასტერი გაიძარცვა. დაიკარგა წმ. გიორგის ხატი. მისი ფრაგმენტები მოგვიანებით იპოვეს თბილისის ბაზრობაზე, რომელიც შემდეგ პეტერბურგში, ერმიტაჟში მოხვდა. წმ. გიორგის ხატი შემოგვრჩა მხოლოდ დ. ერმაკოვის მიერ გადაღებულ ფოტოზე.

ჯუმათის მონასტერში ასევე დაცული იყო მამია გურიელისა და დედოფალ თინათინის მიერ შეწირული გაბრიელ და მიქაელ მთავარანგელოზების წმინდა ხატი, რომელიც ძვირფასი თვლებით იყო შემკული, თავისივე ვერცხლის კუბოთი. მათივე შეწირული მიქაელ მთავარანგელოზის ოქროს ხატი, 7 ძვირფასი თვლით და 12 მარგალიტით მოჭედილ კარედზე მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზების მოღვაწეობის სცენებით; მარეხ ანთიძის შეწირული მაცხოვრის მოოქროვილი ვერცხლის ხატი, მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზთა რელიეფური გამოსახულებით; ჯუმათის მონასტრის საგანძურში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ვეებერთელა საწინამძღვრო ჯვარს, ბაჯადლო ოქროს ბურთულით, რომელსაც გუმბათიანი ეკლესიის ფორმა ჰქონდა. ჯვრის მკვლავებზე წმინდანები იყვნენ გამოსახულნი. ჯვარი ძვირფასი თვლებით იყო შემკული. იგი მონასტრისათვის გიორგი გურიელსა და დედოფალ ხვარამზეს შეუწირავთ [ბაქრაძე, 1987: 41].

მოგვიანებით, 1889 წელს, ჯუმათის მონასტრის სიძველეები მონახულა ცნობილმა რუსმა მეცნიერმა ნიკოდიმე კონდაკოვმა და აღწერა ნაშრომში «Опись памятников в некоторых храмах и монастырях Грузии». ნ. კონდაკოვს მონასტრის მონახულებისას თან ახლდა დ. ბაქრაძე. მათ ხატები ადგილზე არ დახვედრიათ. ნ. კონდაკოვი წერს: “ორივე ხატი წაღებულია მონასტრიდან 80-იან წლებში და არ დაუბრუნებიათ; როგორც ჩანს, ისინი ან გატაცებული ან მთლიანად გადადნობილ იქნა; მინანქრის მედალიონები კი რუსეთის სხვადასხვა კოლექციებში გაყიდულა“.

ნ. კონდაკოვის მიერ საქართველოს ეკლესია-მონასტრების სიძველეთა აღწერისათვის მოწოდებული ექსპედიცია პირდაპირ კავშირში იყო უმაღლესი რუსი სასულიერო მმართველობის წარმომადგენელთა წაქეზებით საქართველოს ეკლესია-მონასტრებიდან გატანილი სიწმინდეების საკითხთან. მათ შორის განსაკუთრებულად ფიგურირებდა ჯუმათის მთავარანგელოზთა ხატების მინანქრის მედალიონები.

ეგ ხარქოსთან დაახლოებულმა თბილისელმა სომეხმა ფოტოგრაფმა საბინ-გურმა 1881 წელს თხოვნით მიმართა საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას, რათა ნება დაერთოთ მისთვის დასავლეთ საქართველოს ეკლესია-მონასტრებიდან თითქოსდა “რესტავრაციისთვის” გაეტანა საეკლესიო სიძველეები [Дурнов, 1907: 21]. საბინ-გური პირობას იძლეოდა, რომ ძველ დაზიანებულ ჩარჩოებს შეაკეთებდა. ეგ ხარქოსისგან ნებართვის მიღება მას არ გასჭირვებია და დასავლეთ საქართველოს, მათ შორის გურიის (შემოქმედი, ჯუმათი) ეკლესია-მონასტრებიდან გაიტანა “ყველაზე ძვირფასი, იშვიათი ხატები და ჯვრები” [სცსსა, ფ. 489 : 21].

საბინ-გურმა ჯუმათის მონასტრიდან წაღებული სიძველეები უკან აღარ დააბრუნა. ჯუმათიდან და საქართველოს სხვა ეკლესია-მონასტრებიდან გატანილი საუნჯიდან საბინ-გურს შემოსავალი ჰქონდა. მან ერთი მედალიონი კოლექციონერ გრაფ ა. ბობარინსკის მიუტანა, რომელიც ამ დროს საიმპერატორო არქეოლოგიურ კომისიას თავმჯდომარეობდა. ამ უკანასკნელმა იგი დაუყოვნებლივ შეიძინა და ნიკოლიმე კონდაკოვს უჩვენა, რომელიც მინანქრების დიდ სპეციალისტად ითვლებოდა. მეცნიერმა მაშინვე იცნო ჯუმათის მონასტრის ხატის კუთვნილი მედალიონი და ბობროვსკის უჩვენა XIX ს. 70-იან წლებში დ. ერმაკოვის მიერ გადაღებული ამ ხატის ფოტო. მედალიონი და ფოტოსურათი სასწრაფოდ წარუდგინეს გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს, შემდეგ კი ალექსანდრე III-ს. სწორედ ეს გახდა საფუძველი, რომ ნ. კონდაკოვი აქტიურად ჩართულიყო საბინ-გურისა და მისი თანამოაზრეების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ნ. კონდაკოვი თბილისში ხელმწიფე-იმპერატორის დავალებით 1889 წლის 28 ივლისს ჩამოვიდა. იგი ამ დროს საიმპერატორო არქეოლოგიური კომისიის წევრი და სახელმწიფო მრჩეველი იყო. მის ჩამოსვლას გამოეხმაურა გაზეთი "ივერია".

კონდაკოვი წერილით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ დ. ბაქრაძის მიერ აღწერილი ნივთებიდან 20 აღარ აღმოჩნდა ადგილზე. მათ შორის ჯუმათის მონასტრიდან ხატი მთავარანგელოზ გაბრიელისა და მიქაელისა. მას ასე განუმარტეს მიზეზი. ერთმა თბილისელმა მხატვარმა ნებართვა მიიღო, რომ განეახლებინა საეკლესიო ძვირფასეულობა, მაგრამ ისინი უკან არ დაუბრუნებია საბინ-გურს. ის და მისი მფარველი ეგზარქოსი დაუსჯელი დარჩა, რადგან ამ საქმის საჯაროობის მთავარი მოწინააღმდეგე, როგორც მიუთითებენ, იმ დროისთვის ყოვლისშემძლე სინოდის ობერპროკურორი პობედლოსცევი იყო [სცსსა, ფ. 488: 668].

სწორედ პობედლოსცევის და სხვა მაღალჩინოსნების მფარველობის შედეგი იყო ის, რომ სანკტ-პეტერბურგის უმაღლესი ხელისუფლება უყურადღებოდ ტოვებდა ქართული სამღვდლოების თხოვნას საეკლესიო სიძველეების დაბრუნების თაობაზე.

ყურადსაღებია ერისთავ გიორგი გურიელის, მისი ძის ლომასა და მეუღლე ადასუჯანის მიერ შემკობილი მიქაელ მთავარანგელოზის ოქროს ხატი, არშიაზე 10 მინანქრის მედალიონით, ფირუზისა და მარგალიტის თვლებით. კახაბერ გურიელის შეწირული გაბრიელ მთავარანგელოზის ხატი ასევე 10 მინანქრიანი მედალიონით. მედალიონზე გამოსახული იყვნენ: მაცხოვარი, სამი მახარობელი (მარკოზის გარდა), წმ. გიორგი, წმ. დემეტრე, წმ. თევდორე. კონდაკოვის მიერ გამოქვეყნებული ზენეიგოროდსკის კოლექციისადმი მიძღვნილი ალბომი გვიჩვენებს, რომ ხატზე 10-ზე მეტი მედალიონი ყოფილა დაკრული. ლუკა მახარობლის მედალიონი ამჟღავნებს, იგი მთავარანგელოზ გაბრიელის ცენტრალურ ჭედურ გამოსახულებაში ჩაუმაგრებიათ, ხოლო მარჯვენა მხარეს,

მესამე და მეოთხე მედალიონებს შორის მთლიანად ამომძვრალია მოოქრული ჩარჩოს ნაწილი, სადაც შესაძლოა კიდევ ერთი მედალიონი იყო, საფიქრებელია, წმინდა მარკოზ მახარობლისა. მოგვიამებთ ა. ზვენიგოროდსკის იგი ჯ. პირპონტ მორგანისთვის მიუყიდა. მეტროპოლიტენ მუზეუმში 9 მედალიონია, ხოლო ერთი, წმ. დიმიტრის გამოსახულებიანი მედალიონი მორგანს ლუვრისთვის გადაუცია, საიდანაც იგი კლიუნის მუზეუმში მოხვედრილა. წმინდა თევდორეს გამოსახულებიანი მედალიონი კი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული. მეტროპოლიტენ მუზეუმში გამოფენილ მინანქრებს ასეთი წარწერა აქვს: “უმრავლესობა ამ ნივთებისა შეგროვილია რუსეთში XIX საუკუნეში, დიდი რუსი მოხელის ალექსანდრე ზვენოგოროდსკის მიერ. ეს ნივთები ბოლოს ჯ. პირპონტ მორგანმა შეიძინა და თავისი შვილის სახელით შესწირა ამ მუზეუმს 1917 წელს” [ლომაშვილი, 1975: 67].

პარიზში გამომაგალ ქართულ ემიგრანტურ ჟურნალ “კავკასიონის” მე-12 ნომერში, გამოქვეყნდა გიორგი ნოზაძის წერილი “ქართული მინანქრები ნიუ-იორკის მეტროპოლიტენ მუზეუმში.” წერილიდან ვიგებთ, რომ მეტროპოლიტენმა გამოსცა კალენდარი, რომელშიც წარმოდგენილია ოთხი მედალიონი – ღმრთისმშობლის, წმინდა გიორგის, იესო ქრისტესა და იოანე ნათლისმცემლის. ავტორი მიიჩნევს, რომ ეს არის ჯუმათის მონასტრის მიქაელ მთავარანგელოზის ხატის კუთვნილი მედალიონები და სწუხს, რომ ისინი არ დაიბეჭდა შ. ამირანაშვილის მიერ პარიზში გამოცემულ ალბომში.

შ. ამირანაშვილის დასკვნით მიქაელ მთავარანგელოზის ხატის მინანქრის მედალიონები ქართული ხელობისაა, ხოლო გაბრიელ მთავარანგელოზის ხატის მედალიონები ბიზანტიური. დ. ბაქრაძე ზემოთ ხსენებული ხატების აღწერისას აღნიშნავდა, რომ მიქაელ მთავარანგელოზის ხატის მედალიონებს ქართული წარწერები აქვს, ხოლო გაბრიელ მთავარანგელოზის ხატს ბერძნული. მეცნიერი თვლიდა, რომ ეს ხატები ერთდროულადაა დამზადებული და ერთი და იგივე

ხელობისაა, როგორც ჩანს, ბერძნულ წარწერებიანი მედალიონები ბიზანტიური წარმოშობისაა და იგი მოგვიანებით დაუკრავთ გაბრიელ მთავარანგელოზის ხატზე. ჯუმათის მონასტერი გაუძარცვავთ 1905 წელს, 1921 წელს და უამრავი ნივთი და ხატები გაუტანიათ. გამტაცებლები კი დაუსჯელნი დარჩენილან.

ჯუმათის მონასტრის განძის უმრავლესობა დაკარგულია. ნაწილი უცხოეთის სხვადასხვა მუზეუმში ინახება, ნაწილი კი საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია.

რუს მოხელეთა „წყალობით“ ჯუმათის მონასტრიდან გატანილი სიმდიდრე დღესაც ამშვენებს ნიუ-იორკის, სანკტ-პეტერბურგის, კლიუნის, პარიზისა და სხვა მუზეუმების საგანძურებს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 488, საქ.1851.
2. სცსს არქივი, ფ. 489, ს. 38981, ფ. 21.
3. სცსს არქივი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, № 668.
4. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, “ქართლის ცხოვრება”, ტ. IV, თბ., 1973.
5. ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათ., 1987.
6. ბურჯანაძე შ., ლიხთ-იმერეთის 1737 წლის რუკა, როგორც ფეოდალური საქართველოს პირველწყარო, ჟურ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, № 17, თბ., 1969.
7. გიულდენშტედტი ი., მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ქართული თარგმანით და წინასიტყვაობით გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962.
8. ღომაშვილი ჯ., წერილები, თბ., 1975.
9. ჩუბინიშვილი გ., ქართული ოქრომჭედობა, თბ., 1959.
10. ჩხარტიშვილი ც., ჯუმათის მონასტერი – ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს ახალი ისტორიის კრებული, №56, თბ., 2003.

11. ჩხარტიშვილი ც., ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია რუსეთის რეაქციასთან ბრძოლაში, ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის კრებული “ანალები”, №1, თბ., 2002.

12. ხუციშვილი მ., საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია, თბ., 1987.

13. Дурново Г., «Судьбы Грузинской церкви», М., 1907.

Caca Chkhartishvili

The Treasure of Jumati Monastery in Abroad

Summary

In the 19th century Jumati monastery of archangels Michael and Gabriel was robbed for several times. The icons, crosses having great value were stolen. Now they enrich foreign museums. In one of the museum of Paris St. Demeter's medallion, the twelfth medallion from the icon of Jumati monastery of archangels, is kept. In New-York Metropolitan museum enameled medallion from the archangel Gabriel's icon and the cross, that is of 2m. height and is adorned with precious stones, are kept.

Цаца Чхარტიшвили

Сокровище Джуматского Монастыря находящегося в загранице

Резюме

Джуматский монастырь Архангелов Михаила и Гавриила в XIX веке много раз подвергался грабежу. Украденные иконы и кресты, украшенные драгоценными камнями, хранятся музей в Париже.

В музее Клуна хранится медальон св. Дмитрия, украшенная эмалью.

В Нью-Йорке в музее Метрополитен хранится медальон украшенная эмалью, которая принадлежало Архангела Гавриилу, а также крест, который достигает двух метров высоты и украшен драгоценными камнями.

**ქართველი მოწყალების და არტაანში
ანა ერისთავი-ჭავჭავაძე
(1833-1878 წწ.)**

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გააქტიურდა ქართული ეთნიკური ერთობის კონსოლიდაციის პროცესი და უადრესად გაიზარდა საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში. მთავარი აქცენტები გაკეთდა ეთნოკულტურული ღირებულებების დაცვა-განვითარებაზე, კულტურულ-საგანმანათლებლო ვექტორის გაძლიერებაზე. ამ პროცესში მონაწილეობდნენ როგორც ცალკეული მოღვაწენი, ასევე საზოგადოებები, რომელთაც ძირითადად საქველმოქმედო პროფილი ჰქონდათ. ეს იყო საერთო-ეროვნული მოძრაობა, სადაც დიდი და პატარა საქმე არ არსებობდა, ყველაფერი ერთ – საქართველოს გადარჩენისა და ეროვნული აღორძინების კონტექსტში განიხილებოდა.

საქველმოქმედო დაწესებულებების შექმნას მასშტაბური სახე მიეცა XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს, რუსეთ-თურქეთის ომის მიმდინარეობისას, როდესაც ქართულ საზოგადოებას ძირძველი ეროვნული ტერიტორიის და სამი საუკუნის წინათ დაკარგულ თვისტომთა მშობლიურ წიაღში დაბრუნების რეალური იმედი გაუნდა. ე.წ. „საქველმოქმედო თემებს“ ევალეობდათ ფრონტისთვის სხვადასხვა სახით დახმარების გაწევა, მათ შორის მოწყალების დების გაგზავნა ომში. ერთ-ერთი ასეთი ორგანიზაცია შექმნა და ფრონტის ხაზზე სხვა მოწყალების დებთან ერთად გაემგზავრა ცნობილი პოეტის – არაგვის ერისთავთა შთამომავლის – რაფიელ ერისთავის, ასევე პოეტის – ილია ჭავჭავაძესთან პოლემიკით ცნობილი ბარბარე ჯორჯაძის და – ანა ერისთავი-

ჭავჭავაძისა. ანა ამ დროის რჩეული მამაკაცის – მთელი იმპერიის მასშტაბით სახელგანთქმული გენერლის, „დიდი ნიკოს“ მეუღლე იყო.

გენერალი ნიკო ზურაბის ძე ჭავჭავაძე (1829-1897) ყვარლელი ჭავჭავაძეების შტოს ეკუთვნოდა, ჰყავდა ერთი ძმა და ორი და. ელისაბედ (ბებე) ზურაბის ასული ჭავჭავაძე იყო მეუღლე თავად ზურაბ ადამის ძე ანდრონიკაშვილისა (1820-1871); თინათინ (თიკო) ზურაბის ასული ჭავჭავაძე (1835-1875) იყო მეუღლე გიორგი (ასლან) დიმიტრის ძე ავალიშვილის (ს. ჩუმლაყი, 1821-1885). ამ ცოლ-ქმარს მიიჩნევდნენ თანამედროვენი ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანის“ მთავარი გმირების – ლუარსაბისა და დარეჯანის პროტოტიპებად [ჭავჭავაძე, 1987: 97]. ნიკოს ძმა – მეღქისედეკი (მიხეილი, 1839-1877) დაქორწინებული იყო ნადეჟდა ნიკოლოზის ასულ შატხინაზე, მისი მემკვიდრეები არიან XX საუკუნის მოღვაწენი – ნიკო და ზურაბ ჭავჭავაძეები [ჩიქოვანი, 2002: 12-14].

„დიდი ნიკო“ თბილისის პირველი გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ შევიდა ქართულ მილიციაში, რომელიც კახეთის მოსახლეობისაგან იყო შედგენილი და ლეკების წინააღმდეგ იბრძოდა. სულ მალე მოიპოვა მაღალი სამხედრო ხარისხები. დიდი გმირობა ჩაიდინა 1853-1856 წლების ყირიმის ომში. კავალერიის ესკადრონის უფროსი – ნიკო ჭავჭავაძე მონაწილეობდა ბაშკადიკლარის, ქიურუქ-დარას და ჩოლოქის ლეგენდარულ ბრძოლებში. ჩოლოქთან მძიმედ დაიჭრა, მაგრამ სელიმ-ფაშას კორპუსის განადგურებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა. მას “ზღაპრულ ათლეტად” მოიხსენიებდნენ. იბრძოდა შამილის წინააღმდეგ, მის დატყვევებაშიც დიდი ძალისხმევა გამოიჩინა. იმპერიის არც ერთი დიდი სამხედრო ჯილდო არ დაკლებია ამ სახელგანთქმულ გენერალს, ჰქონდა გამორჩეული სამხედრო თანამდებობებიც: 1865 წელს დადესტნის ოლქის გუბერნატორი გახდა, შემდეგ კი განჯის სამხედრო გუბერნატორი.

თურქეთთან ომის დაწყებისთანავე, ნიკო ჭავჭავაძე კავკასიის ფრონტის წინა ხაზზე გაემართა, მაგრამ მალე გადა-

ვიდა ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც დაიწყო ლეკებისა და ჩეჩნების აჯანყება რუსეთის წინააღმდეგ. კავკასიის ომი ახალი დამთავრებული იყო, მაგრამ რუსეთ-თურქეთის მიმდინარე კონფლიქტი ახალი ანტირუსული აჯანყების სიგნალი გახდა კავკასიის მთიელებისათვის. ამ მხარეში ნამსახური, კავკასიელი ხალხისა და საბრძოლო ასპარეზის კარგი მცოდნე ქართველი გენერალი, სახელმძღვანელო მეთაური და ადმინისტრატორი უკან დააბრუნეს. მან უდიდესი როლი შეასრულა ამ აჯანყების ჩაქრობაში [მეგრელიძე, 1979: 80-84].

როდესაც ქმარი ჩეჩენ-დაღესტნელებს ებრძოდა, მისი მეუღლე – ანა ერისთავი-ჭავჭავაძისა საქველმოქმედო საქმიანობით იყო დაკავებული. ცოლ-ქმარი უშვილო იყო, რაც მათ ტკივილს წარმოადგენდა, ამ დანაკლისს ისინი დაუღალავი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით ინაზღაურებდნენ. ორივენი დიდ დახმარებას უწევდნენ ხელმოკლე ნიჭიერ ახალგაზრდებს, აგზავნიდნენ რუსეთისა და ევროპის უნივერსიტეტებში სწავლის გასაგრძელებლად, უხდიდნენ ყვარლელ მოსწავლეებს სწავლის ქირას. გენერალ ნიკო ჭავჭავაძეს საკმაოდ მაღალი ხელფასი და პენსია ჰქონდა, რითაც მუდამ ეხმარებოდა მშობლიურ კუთხეს, გაჰყავდა სარწყავი არხები, გზები, შემწეობას იხენდა უპოვართა მიმართ. „დიდ ნიკოს“ საქართველოში გამორჩეული პირადი ბიბლიოთეკა ჰქონდა, რომელიც სიცოცხლეშივე გადასცა „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“. ის არ განარჩევდა ადამიანებს წოდების მიხედვით, არც ეროვნული ნიშნით. მთელი შეგნებული ცხოვრება, როგორც ცარიზმის მოხელემ, ჩრდილო კავკასიაში გაატარა. თუ აქაურთა დამოკიდებულებას გაეიხსენებთ ამგვარ მოხელეთა მიმართ, მას შური და მტრობა უნდა მიეღო ამ ხალხისაგან, მაგრამ პირიქით მოხდა – უდიდესი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. როდესაც გარდაიცვალა (1897 წლის 9 მარტი), ჩეჩნებმა სოლოლაკიდან, სადაც გენერალი ცხოვრობდა, ქაშვეთამდე მისი კუბო არავის დაანებეს, მაღლიერმა თანამემამულეებმა კი ყვარლამდე ხელით წაასვენეს მათთვის საყვარელი ადამიანი. სამწუხაროდ, მის

გვერდით, მშობლიურ მიწაში დაკრძალვა არ ეღირსა გენერლის მშვენიერ მეუღლეს – ანა ერისთავს.

ანა დავითის ასული ერისთავი-ჭავჭავაძე დაიბადა 1833 წლის 18 აპრილს, სოფელ ქისტაურში. მისი ოჯახი ქართული არისტოკრატის მაღალ წრეს ეკუთვნოდა, ამიტომ კარგი განათლება ჰქონდა მიღებული. ამ პერიოდში საქართველოში დაიწყო ქალთა მოძრაობა. ქართული საზოგადოების კონსერვატიული ნაწილისათვის მიუღებელი იყო ქალის აქტიუობის ამგვარი ფორმები, ეს მიიჩნეოდა ეროვნული ტრადიციის დარღვევად, ქალის მთავარ დანიშნულებად დედობა, ოჯახის დიასახლისობა ითვლებოდა. მეორე ნაწილი თვლიდა, რომ ქართველი ქალი ჩამორჩებოდა ევროპული განვითარების დონეს სწორედ ამგვარ ტრადიციულ ჩარჩოში ჩაკეცივის გამო. მას უნდა დაეხსნა თავი ოჯახის ტყვეობიდან, უნდა მოეპოვებინა მოღვაწეობის ფართო ასპარეზი, მამაკაცის გვერდით, ცხოვრების ყველა სფეროში დაეჭირა ღირსეული ადგილი. სწორედ 70-იანი წლების მოვლენა გახდა ქართველ ქალთა სასწავლებლად გამგზავრება ევროპულ ქალაქებში, მათი მონაწილეობა საზღვარგარეთ შექმნილ ქართულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებში. ხშირად ქალები ოჯახებიდან მალულად მიდიოდნენ, როგორც ამას რუსუდან ნიკოლაძე იგონებდა ერთ-ერთ წერილში [ნიკოლაძე, 1950: 42]. ქალთა ამგვარ მოძრაობაზე საუბრობდა პოეტი რაფიელ ერისთავი დის გარდაცვალების გამო დაწერილ წერილში – „ნეკროლოგის მაგიერ“, რომელიც 1878 წლის „დროებაში“ გამოქვეყნდა [ერისთავი, „დროება“ 1878, №173]. სტატიაში პოეტი არ წერს ანას პირად, ოჯახურ ურთიერთობებზე, მარტო იმას ამბობს, რომ საზოგადოება ხშირად უსამართლოდ კილავდა კეთილი საქმისთვის თავგადადებულ ქართველ ქალებს.

სტატიაში ნათქვამია, რომ ანა 1877 წლის 7 მაისს ჩასულა არტაანში, მაშინ, როდესაც ეს ქალაქი დაუკავებია რუსულ ჯარს. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მისი მეუღლე, გენერალი ნიკო ჭავჭავაძე ამ დროს აქ იბრძოდა. შეხვდა თუ არა ცოლ-ქმარი ერთმანეთს, ჩვენ არ ვიცით, ცხადია, გენერლის

ჩრდილო კავკასიაში გადაყვანის გამო, ისინი საბოლოოდ დაშორდნენ. ანას მჭიდრო წერილობითი ურთიერთობა ექნებოდა ოჯახთან, რაც კარგად ჩანს რაფიელ ერისთავის ამ სტატიიდანაც, სადაც საუბარია მოწყალების დად მისი მუშაობის დეტალებზე. საინტერესოა არტაანის ვითარების აღწერა ამდროინდელ ქართულ პრესაში, კერძოდ, იმავე გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებულია „წერილები არტაანიდან“, რომლის ავტორია პუბლიცისტი ფსევდონიმით – „ჭია-ჭამია“. ეს ფსევდონიმი ეკუთვნოდა ლევან ლუკას ძე მჭედლიშვილს, რომელიც იმავე გაზეთში სხვა ფსევდონიმებითაც წერდა. ეს იყო: ღას ღას მანი, კრაზანა, ღ. უდელი; „ივერიაში“ კი იგივე ავტორი „უჩინოს“ ფსევდონიმით მოღვაწეობდა. „ჭია-ჭამია“ დაწერილებით აღწერდა ახლად დაკავებულ არტაანს, აქაურ მცხოვრებლებს, ქალაქში შექმნილ განწყობილებას. ავტორი მიუთითებდა იმ დიდ მსხვერპლზე, რომელიც არტაანის აღებას შეეწირა, ქალაქში დაბანაკებულ ჯარზე, ყვაფეორნებზე, მუდმივად რომ დასტრიალებდნენ თავს დაუმარხავი მეომრების ნეშტებს, გულიავერდის მთაზე, საიდანაც, ომის დროს, ფრონტის სარდალი ლორის-მელიქოვი ათვალიერებდა არტაანის სიმაგრეებს. ქართველი ჟურნალისტის მეგზური იყო ახალციხელი სომეხი. ქალაქში შესვლისას მათ შეხვდათ არტაანელი მოლა, რომელიც, ავტორის თქმით, „საშინელი ფანატიკოსი რამ აღმოჩნდა“ და რომელმაც ასეთი დიალოგი გაუმართა მათ: „– შენ, გეტყობა, ქართველი უნდა იყო და აი გეტყვი განგების ნებას: ეს ადგილი, რომელზე შენ სდგებარ, ოდესმე ეკუთვნოდა შენთა წინაპართა, რომელთაც მრავალი სისხლი დაუღვრიათ აქ, ამის დასამტკიცებლად გეტყვი, რომ თვით არტაანში ეხლაც ნახავთ დიდი თამარ მეფისაგან აშენებულს ციხეს, აგერ, ნიშნები თქვენის აქ უფლებისა, – მიმითითა აოხრებულ ნასოფლარებზე. თვით მაგ ნასოფლარის სახელები ამტკიცებენ, რომ ეს ადგილი ქართველთა ტომს ჰკუთვნებია, აგერ, აიმ ადგილს ეხლაც „მინდა-შენს“ ებახიან, აიგერ იმას „საფუხავი“ ეწოდება, აგერ მესამე და მეოთხე „საზარა“ და „ვერანა“... ჩემი წინაპარნიც თქვენნი

ტომისანი ყოფილან, მაგრამ დახე ღვთის განგებას! ძალითა და ნებითა მისითა დაიპყრეს ოსმალთა, აგვეხილა მისივე ძალით თვალები, დაგვიხსნა ურწმუნოებისაგან და მოგვანიჭა მართალი და ჭეშმარიტი სარწმუნოება...“ ეს გამაჰმადიანებელი ქართველი, ცნობიერებაში მაინც რომ შემორჩენოდა თავისი ეროვნული წარმომავლობა, მოლა იყო და ასე მსჯელობა მისგან ბუნებრივია. ჩვეულებრივი, სამუსლიმანო საქართველოს ქართველებიც შიშობდნენ – არ შელახულიყო მათი სარწმუნოებრივი გრძნობები, სხვა მხრივ, მათ დედასამშობლოსთან დაბრუნება სიხარულსა და ბედნიერებას ანიჭებდათ.

ლევან მჭედლიშვილის აღწერილი 1878 წლის არტაანი ასე გამოიყურებოდა: უსუფთაო ქუჩები, წივის სუნი, რომელსაც აქ შეშის ნაცვლად იყენებდნენ, იმერული, ზოგან ახალციხის მაზრის მსგავსი შენობები, ვიწრო ქუჩები... არტაანი მოზრდილ სოფელს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ქალაქს. მას დაჰყურებდა თამარის ციხე. დასახლების აღმოსავლეთ ნაწილში იდგა დიდი, ყაზარმული ტიპის შენობები, ისინი ფაშების, საჭიროებისას კი – ჯარის სადგომებად გამოიყენებოდა. აქ იყო ტელეგრაფი, სასამართლო, პოსპიტლები, შედარებით მდიდარი ადამიანების საცხოვრებელი სახლები. არტაანს მტკვარი ორ ნაწილად ჰყოფს, მაშინ აქ ორი ხის ხიდი ყოფილა, სახლების დიდი ნაწილი ომს დაენგრია, ზოგი თავად მცხოვრებლებს აყვარათ და თურქეთის სიღრმეში გადასულან, ზოგი კი, ომის დროს, ზარბაზნებს გაუნადგურებიათ. არტაანის ბაზარში ძალიან ბევრ ადგილას ისმობდა ქართული საუბარი. ესენი, „დროების“ პუბლიკაციის ავტორის თქმით, ახალციხელი ებრაელი და სომეხი ვაჭრები ყოფილან, ისინი ქართულად ესაუბრებოდნენ აქ ჩამოსულ აჭარლებს, რომელთაც დიდი რაოდენობის ხილი, ერბო და სხვა პროდუქტები ჩამოჰქონდათ არტაანში გასაყიდად.

არტაანში შესულ ჯარს იქ დახვედრია დუქნებში მოკალათებული ახალციხელი სომეხი ვაჭრები, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ ეს დუქნები მათ თუ მათ მამა-პაპებს ეკუთვნ

ნოდათ. რუსის სალდათებმა ყური არ უგდეს, თავისებურად თოფის კონდახები წაუსვეს კისერში და გამოყარეს იქიდანო. ქართველ ჟურნალისტს ბევრი უამბეს მოხელეთა და ჯარის გულგრილობაზე, ისიც უთხრეს, როგორ წაართვეს ჯარისკაცებმა ადგილობრივ მცხოვრებთ სახლები და შიგ სომხის ოჯახები ჩააყენეს. ქალაქში იყვნენ ბათუმის მაზრიდან მოსული ლაზები, რომლებიც მხოლოდ ქართულად ლაპარაკობდნენ. „ჭია-ჭამიას“ – ლევან მჭედლიშვილს გაუცვნია ლაზი ბიძაშვილები – ჰუსეინ და ჰასან ქარაბაძეები. მათ უთქვამთ, რომ ბათუმის მაზრაში ძირითადად ქართულად ლაპარაკობდნენ, დედაკაცებს საუბართან ერთად წერა-კითხვაც მარტო ქართულად ეხერხებათ, რასაც შთამომავლობას ასწავლიანო. არტანის ძეგლი ძეგლები – გულიავერდი და რამაზანი – ნაწილობრივ დანგრეული იყო. ყაზარმებში რომის, არყის, კონიაკის, პრეფერანსის, ჩინოვნიკური ჭორების, ინტრიგების სუნი ტრიალებდა, იყო საუბარი ჩინებზე, ორდენებზე და ჯამაგირებზე, სიცივე და წვიმები შეადგენდნენ აქაურ ცხოვრებას, ზოგჯერ ჩამოდირდნენ თეატრალური ჯგუფები იმპერიის ქალაქებიდან, მათ შორის თბილისიდანაც [გაზეთი „დროება“, 1878, №189].

აი, ამ ქალაქსა თუ დიდ სოფელში ჩავიდა მოწყალეების დად ანა ერისთავი-ჭავჭავაძე 1878 წლის 7 მაისს.

თავდაპირველად ანას სამოცი დაჭრილი მიაბარეს მოსაგულელად, შემდეგ ეს რიცხვი ასამდე გაიზარდა, დაჭრილებისა და ავადმყოფების მოვლა დიდ მხნეობას, გულმოდგინებას და მოთმინებას საჭიროებდა. კარგ ცხოვრებასა და განცხრომას მიჩვეული ქალისთვის ადვილი არ იყო ამ სიძნელეების გამკლავება. ყოველ დღე ორჯერ მაინც უნდა ჩამოეველო თითოეული ავადმყოფისათვის, შეეხსნა ჭრილობა, გაეწმინდა, გამოეცვალა წამლები, შეერჩია მალამო, შეეხვია დაკოდილი ადგილი, გაემხნეებინა სნეული, დაეყვავებინა მისთვის, მოეთმინა პოსპიტალში დატრიალებული საშინელი სუნი. ძალიან უჭირდა, მაგრამ ვერავინ შეამჩნევდა, ის კი არადა, ნამდვილ ფსიქოთერაპევტად იქცა, ადამიანებისთვის იმედი და სიხარუ-

ლი მოჰქონდა. კეთილი მოქმედებით ყველას ისე შეაყვარა თავი, რომ ავადმყოფები მას აღსარებასავით აბარებდნენ თავიანთ საიდუმლოს, უზიარებდნენ აზრებსა და ოცნებებს, სიხარულსა და მწუხარებას.

მძიმე სამუშაოს, შეუჩვეველ დატვირთვას ემატებოდა არტაანის საშინელი პირობები, რთული ჰავა – ღამის სიცივე და დღის აუტანელი სიცხე, უვარგისი წყალი და ქართველი არისტოკრატი ქალისთვის უძნელესი გარემო. ამ ყველაფერმა, მომეტებულ შრომასთან ერთად, აიძულა ქალი, ეთხოვა შეგებულება, ერთი თვით დაეხეხა თბილისში და თავისიანებიც ენახა. რთული გზის დასაწყისშივე, არტაანთან ახლოს, ხელი მოიტეხა. საშინელი ტკივილები ტანჯავდა, მასთან მყოფი ქართველები ურჩევდნენ სამუდამოდ მიეტოვებინა ფრონტი, დაბრუნებოდა ოჯახს, მაგრამ, როგორც მისი ძმა, რაფიელ ერისთავი წერდა, „მოვალეობა მიაჩნდა უმეტეს თავის თავისა“ და ჯერ კიდევ სნეული, გზიდანვე დაბრუნდა არტაანში ავადმყოფების მოსავლელად.

ანას დაბრუნებამ აღაფრთოვანა თურმე ექიმები, ჰოსპიტალში მომსახურე მთელი პერსონალი და ავადმყოფები, რადგან ისე უყვარდათ, როგორც „ღვიძლი და – ძმებს, როგორც მშობელი დედა – შვილებს“. ხუთი თვის მანძილზე, თავად სნეული და სუსტი ქალი, კვლავ თავდადებით ემსახურა ფრონტს, ისე უფლიდა და პატრონობდა დაჭრილებს, ვერც მიუხედებოდა ვინმე გასაჭირს. ერთხელ, როდესაც მძიმედ დაჭრილი ჯარისკაცი მიწვენილი ჰყავდა თავის მტკივან მკლავზე და საკუთარი ხელით აჭმევდა, მისუსტებულ ავადმყოფს გული წაუვიდა, გვერდზე გადავარდა, ანამ ხელი მიაშველა და ახლად შეხორცებული მკლავი ხელახლა გადაუტყდა. თავიდან დაეწყო ტკივილიანი წამება, მაგრამ ალბათ ამასაც დასძლევდა ეს მამაცი სულის ქალი, რომ არა ახალი უბედურება: ავადმყოფებისგან შეეყარა ჰოსპიტალში გავრცელებული პარტახტიანი ტიფი, რომელსაც ამ დროს „პატარა შავ ჭირს“ უწოდებდნენ. სახადს კი ვეღარ გაუძლო, მის მოსავლელად აქ არავის ეცალა, იყო ერთი ჩვეულებრივი,

უპატრონო და უთვისტომო ავადმყოფივით. ქალი, რომლის სახელოვანი გენერალი მეუღლე იმპერიას აზანზარებდა, ვისი დაძმაც, სახელოვანი ქართული ოჯახებით, ყველასთვის ნაცნობი და რჩეული ადამიანები იყვნენ, იტანჯებოდა და კვდებოდა მარტო, ახლად შემოერთებულ არტაანში, სადაც ოდესღაც მისი წინაპარი ქართველი ქალები მოღვაწეობდნენ, შვილებს ზრდიდნენ და მტრებს ებრძოდნენ... პოეტი ბარბარე ჯორჯაძე დისადმი მიძღვნილ ლექსში მოთქვამდა მისი ამგვარი სიკვდილის გამო, ნატრობდა, რომ მოწამეობრივად გარდაცვლილს სამოთხეში დაესადგურებინა. მისი აზრით, ანამ თავიდანვე იცოდა ამ საშინელ ხვედრზე და სასიკვდილო განაჩენი თავად გამოუტანა თავს. ლექსს იგი ამ სტრიქონებით ამთავრებდა:

„სალმობის დღეში ვინა გყავდა ხელის მომწვედელი?
ვის შეავედრე უსჯულეთში ნეტავი სული?

ნეტავ ვიცოდე, თუ რა გქონდა იმ დროს სათქმელი,
რომელს გვისხმობდი შენს მშველელად ცნობამიხილდი.

ჩვენ სადა გყვანდით სისხლ-ხორცი და ნათესავები,
რომ არ გივლიდით, არ დაგიცხრეთ სენი შემწველი,
მანდ იქნებოდი, როგორც მწირი, ვინმე უცნობი,
უჭირისუფლო, ვით გლახაკი ცრემლდაუყრელი!“

გარდაცვლილის ძმა, პოეტი რაფიელ ერისთავი დის მაგალითს ქართველ ქალთა დიდი ღირსების გამომხატველად მიიხსენვდა და წერდა: „შემდეგ ამისა ჩვენ ნუღარ ვიტყვით, რომ ჩვენში არ იყვნენ ქალები, ენერგიის მქონენი, სწავლის მსურველნი და ქველმოქმედებისათვის თავგანწირულნი, ნუღარ ვიტყვით, რომ ქალებს შვილების შობის და აღზრდის მეტი დანიშნულება არ აქვთო და დაუბრუნოთ ის სიმართლე, რისაც ღირსნი ყოველთვის ყოფილან, არიან და იქნებიან და დაამშვენებენ და დაავგირგვინებენ კიდევ იმ ადგილს და თანამდებობას, რომელთაც ივინი მიიღებენ“.

ანა ერისთავი-ჭავჭავაძისა 1878 წლის 18 აპრილს გარდაიცვალა. დაკრძალულია არტაანში. მის მეუღლეს – ნიკო ჭავჭავაძეს, რომელმაც თითქმის ორი ათეული წელი იცოცხ-

ლა ანას გარდაცვალების შემდეგ, ცოლი აღარ შეურთავს, მთელი ცხოვრება საქველმოქმედო და საზოგადოებრივ საქმიანობას შეაღია. ანასგან განსხვავებით, მისი საფლავი მშობლიურ ყვარელში, საგვარეულო სასაფლაოზე გაითხარა. ალბათ, არავითარი სხვა დიდი დაბრკოლება არ იქნებოდა ისეთი ადამიანებისთვის, როგორც ანა ერისთავი-ჭავჭავაძის მეუღლე და ნათესავები იყვნენ, მისი გადმოსვენება და ახლობლების გვერდით დაკრძალვა, რომ არა ერთი მიზეზი: ანა ხომ სახადით გარდაიცვალა, ამგვარი ადამიანების ნეშტიც კი საშიშად ითვლებოდა და ამიტომ თუ მოერიდნენ და დატოვეს მისი საფლავი იქ, სადაც ბედისწერამ თავად მიიყვანა და ერთი წლის მანძილზე მოწამეობრივი ღვაწლი გააღებინა ადამიანებისა და უფლის წინაშე.

ნეტარი ავგუსტინე წერდა: ისტორიას დამწვარ სულთაგან ავარდნილი აღი ჰქმნისო. ერთი დაწვარი სულის აღი ამ მშვენიერი, სათნო და კეთილშობილი ქართველი მანდილოსნის ცხოვრებაცაა. საქართველოს ისტორიას ამგვარი უჩინარი, თავდადებული ადამიანები ადუღაბებდნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ავალიანი გ., საბრძოლო თანამეგობრობის გამოძახილი, თბ., 1974.
2. ერისთავი რ., ნეკროლოგის მაგიერ, გაზ. „დროება“, 1878, №173.
3. ილია ჭავჭავაძე თანამედროვეთა მოგონებებში, გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმის გამოცემა, 1987.
4. მეგრელიძე შ., ჩვენი სახელოვანი სამხედრო წინაპრები, თბ., 1979.
5. მჭედლიშვილი ლ. (ჭია-ჭამია), გაკვრითი შენიშვნები, წერილები არტაანიდან, გაზ. „დროება“, 1878, №189.
6. ნიკოლაძე რ., ვ. პეტრიაშვილი და თერგდალეულები, წიგნში – ვ. პეტრიაშვილი, თბ., 1950.
7. ჩიქოვანი ი., თავადი ჭავჭავაძეები, თბ., 2002.
8. Потто В. А., История Нижегородского драгунского Полка, М., 1905.

Dodo Chumburidze

The Georgian Nurse in Artaani Ana Eristavi - Chavchavadze (1833 - 1878)

Summary

Ana Eristavi - Chavchavadze was from the famous 19th century Georgian aristocratic family. She was a descendant of Aragvi Eristavs (rulers of Aragvi region). Her brother Raphiel Eristavi and sister Barbare Jorjadze were prominent poets and public figures. Ana had an excellent education, was a wife of a famous general of the Russian empire - Niko Chavchavadze who in Georgia was known as “great Niko”. Ana together with her husband was carrying on cultural, educational and philanthropic activities. In 1877, when Russian - Turkey war took place Niko Chavchavadze was fighting against Turks at forward positions. His wife founded an organization “Philanthropic Community” for helping wounded and sick warriors. She was the first among others who went to the war as a nurse. Ana spend a year in Artaani that was joined to Georgia during this war. A woman who was used to a well provided life showed unprecedented steadfastness and devotion. Ana underwent many difficulties but finally died. She was buried in Artaani. She died of infectious disease, that may be the reason why she was not buried in motherland. Her husband, Niko Chavchavadze, left all his property and rich library in his life to “The Society of Spreading Reading and Writing”.

Додо Чумбуридзе

Сестра милосердия в Артаани Анна Эристави-Чавчавадзе (1833-1878)

Резюме

Анна Эристави-Чавчавадзе, происходила из известной грузинской аристократической семьи XIX века, была потомком Арагвских эриставов. Брат и сестра Анны – Рафизл Эристави и Барабаре Джорджадзе - поэты и известные общественные деятели. Анна получила прекрасное образование, она была замужем за известным генералом Российской империи – Нико Чавчавадзе, которого в Грузии прозвали «великим Нико». Вместе с супругом Анна занималась культурно-просветительской деятельностью и благотворительностью. Когда в 1877 началась Русско-турецкая война, Нико Чавчавадзе сражался с турками на переднем крае, а его жена в это время создала благотворительное Общество помощи раненым и больным бойцам. Одной из первых она отправилась на фронт в качестве сестры милосердия. Анна прожила год в Артаани, который в то время присоединился к Грузии. Привыкшая к беззаботной жизни женщина проявила необычайную стойкость и самоотверженность, перенесла множество бед, но в итоге все же погибла. Ее похоронили там же, в Артаани. Причиной того, что ее прах не перевезли на родину, должно быть, стало то, что она скончалась от инфекционного заболевания. Ее муж еще при жизни завещал все свое состояние и богатейшую библиотеку «Обществу по распространению грамотности».

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1900 წლებში

საქართველოსთან შეერთების შემდეგ სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა ბათუმის განვითარება. პირველი ათი წლის მანძილზე მნიშვნელოვნად გაიზარდა როგორც ქალაქის მოსახლეობა, ისე მისი ეკონომიკური პოტენციალი. შეცვლილი ქალაქი მოითხოვდა ცვლილებებს მმართველობის სფეროშიც.

ბათუმელთა მოთხოვნის საფუძველზე 1888 წლის 28 აპრილს ხელისუფლებამ გასცა განკარგულება ბათუმში საქალაქო თვითმმართველობის შემოღების შესახებ. აღნიშნული განკარგულების განხორციელებისათვის შეიქმნა კომისია, რომელსაც სათავეში კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მოხელე კ. დ. გავრონსკი ჩაუყენეს. განკარგულების მიხედვით ქალაქის თავის მოვალეობას პირველი ოთხი წლის მანძილზე შეასრულებდა არა სათათბიროსაგან არჩეული, არამედ მთავრობისაგან დანიშნული პიროვნება, ასევე ქალაქის სამშენებლო ნაწილი დარჩებოდა საგუბერნიო მმართველობის განკარგულებაში. ამდენად, ბათუმის თვითმმართველობის უფლებები იმთავითვე შეკვეცეს, რასაც ემატებოდა რუსეთის იმპერიის საქალაქო თვითმმართველობებისათვის დამახასიათებელი ნაკლოვანებები: არჩევნების შეზღუდულობა, ადმინისტრაციის მხრიდან სათათბიროს საქმეებში ჩარევის შემთხვევები და სხვა. მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა საქალაქო თვითმმართველობის შემოღება ბათუმში იყო დიდი მნიშვნელობის მოვლენა, რამაც სერიოზული გავლენა მოახდინა როგორც ქალაქის ეკონომიკურ, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ განვითარებაზე. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ბათუმში თავი მოიყარა ეროვნული სულისკვეთებით

გამსჭვალულმა ძალებმა, რომელთა მიზანი იყო „ბათუმის ქართულ ქალაქად გადაქცევა“ [ს.მაგალობლიშვილი, 1938: 85].

1888 წლის 25 აგვისტოს და 2 სექტემბერს ჩატარდა ბათუმის საქალაქო სათათბიროს ხმოსანთა პირველი არჩევნები. ოთხი წლის ვადით აირჩიეს სამი თანრიგის 36 ხმოსანი. ბათუმის პირველი სათათბიროს შემადგენლობა ეროვნული ნიშნის მიხედვით ასეთი იყო: ქართველი – 11, რუსი – 8, სომეხი – 10, ბერძენი – 2, ებრაელი – 2, პოლონელი – 2, გერმანელი – 1 [Батумь и его окрестности, 1906: 486].

1 ოქტომბერს შედგა ბათუმის თვითმმართველობის საზეიმო გახსნა. ქალაქის თავად დაინიშნა კ. გავრონსკი, მისი მოადგილე გახდა დ. ბიკოვი, გამგეობის წევრები იყვნენ ა. კოიანდერი და ი. შადინოვი, ქალაქის მდივანი გახდა ი. მესხი.

ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა ჩამოყალიბებისთანავე ენერგიულად შეუდგა ქალაქისათვის მნიშვნელოვანი პრობლემების მოგვარებას. 1889 წლის 13 თებერვლის სხდომაზე შეიქმნა კომისია ი. მამულაშვილის თავმჯდომარეობით, რომელსაც უნდა შეესწავლა ის კონტრაქტები, რომელთა საფუძველზეც მოხდა სავაჭრო ფირმებისათვის ნავთობსადენების გაყვანაზე ნებართვის გაცემა [აცსა, ფ.6, ს.57, ფ.6]. თვითმმართველობა დაჟინებით სვამდა საკითხს ქალაქის ფარგლებიდან ნავთისა და ნავთობპროდუქტების საწყობების გატანის აუცილებლობის შესახებ [აცსა, ფ.6, ს.73, ფ.13-17].

ბათუმის სათათბიროს ხმოსანთა განმეორებითი არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო 1892 წელს. წინასწარჩვენო სამხადისი დაიწყო კიდევ, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ცენზიან მოქალაქეთა ქონების მესამედი ეკუთვნოდა როტშილდის კასპია-შავი ზღვის ნავთობმრეწველობისა და ვაჭრობის საზოგადოებას. ე.ი. მხოლოდ როტშილდი უნდა შესულიყო ამომრჩეველთა პირველ თანრიგში და მასვე უნდა აერჩია ხმოსანთა მესამედი. შექმნილ ვითარებაში ქუთაისის გუბერნატორმა შესაძლებლად ჩათვალა ბათუმის ამომრჩეველების ორ თანრიგად დაყოფა, თუმცა საქმეს ვერც ამან უშველა. ახალი დაყოფით პირველ თანრიგში ხვდებოდა ექვსი მესაკუთრე, რომლებიც

ფლობდნენ ბათუმელთა მთელი ქონების ნახევარს და მათვე უნდა აერჩიათ ხმოსანთა ნახევარი – 18 ხმოსანი. დანარჩენ ცენზიან მოქალაქეებს (500 კაცს) შეეძლოთ ასევე აერჩიათ 18 ხმოსანი. ბათუმის გამგეობამ მოითხოვა არჩევნების გაერთიანებული სიით ჩატარების უფლება, რაზეც კავკასიის ადმინისტრაციამ ახალი დებულების მიღებამდე უარი განაცხადა. გადაწყდა ძველ ხმოსნებს გაგრძელებოდათ უფლებამოსილება, სანამ არ გაუქმდებოდა თანრიგები და ყველა ცენზიანისთვის საერთო-საარჩევნო კრება ჩამოყალიბდებოდა [Батумь и его окрестности, 1906: 492-493].

ახალი დებულება დამტკიცდა 1892 წლის 11 ივნისს. ამ დებულებით ბათუმში ხმის მიცემის უფლება ეძლეოდათ 1000 მანეთზე მეტი ქონების მფლობელ მოქალაქეებს. ამით საარჩევნო სიაში ხვდებოდა მხოლოდ მსხვილი და საშუალო მესაკუთრეები. ფაქტობრივად, მესამე თანრიგის ამომრჩევლებმა (წვრილმა მესაკუთრეებმა) დაკარგეს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. ასეთმა კანონმა მნიშვნელოვნად შეამცირა ამომრჩეველთა რაოდენობა ბათუმში [ალ. ბენდიანიშვილი, 1982: 234]. თუ 1888 წლის არჩევნებში ბათუმის 14.000 მცხოვრებიდან მონაწილეობდა 525 კაცი, 1894 წელს – 25 ათასიდან მხოლოდ 318.

1894 წლის 12 ოქტომბერს ბათუმში მეორედ ჩატარდა სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნები. სიაში მყოფი 318 ამომრჩევლიდან არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 239 კაცმა. მათ აირჩიეს 35 ხმოსანი და 9 კანდიდატი. ხმოსნების ეროვნული შემადგენლობა შემდეგნაირი იყო: ქართველი – 19, რუსი – 8, ბერძენი – 5, პოლონელი – 3. ქართველებმა სათათბიროში მიიღეს ადგილების 55%, რამაც უზრუნველყო ქალაქისთავისა და გამგეობის არჩევნებისას ქართველთა წარმატება. ხმების დიდი უმრავლესობით ქალაქისთავად აირჩიეს ლუკა ასათიანი. „ივერია“ ამ ფაქტს შემდეგნაირად აღწერდა: „ქალაქის თავის თანამდებობაზე სამმა კანდიდატმა იყარა კენჭი: ბ. ბიკოვმა, ბ. სევერინმა და ბ. ლუკა ასათიანმა. ბიკოვმა და სევერინმა მიიღეს 16 თეთრი და 19 შავი კენჭი, ლუკა ასათიან-

მა – 19 თეთრი და 17 შავი... ამგვარად ქალაქის თავად არჩეულ იქნა ლუკა ასათიანი, გამგეობის წევრებად გრ. ვოლსკი და ივ. ივანოვი. სეკრეტრად მარტო ბ. ივანე მესხს უყარეს კენჭი, რომელსაც ამოუვიდა 30 თეთრი და 5 შავი“ [„ივერია“, №79, 1894].

ახლად არჩეული სათათბირო და გამგეობა აქტიურ საქმიანობას შეუდგა ბათუმის შემდგომი ზრდა-განვითარებისათვის. ცხადია, ქალაქისათვის განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ჰქონდა პორტის განვითარებას. ამიტომ პორტის თემა სათათბიროს მუდმივი ზრუნვის საგანს წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ 1888 წლის 23 სექტემბერს სათათბიროს სხდომაზე მოისმინეს განსაკუთრებული მოსამზადებელი კომისიის მოხსენება „ბათუმის პორტის სანაპირო ზოლის გაფართოებისა და მისთვის მიმდებარე მიწის გამოყოფის საკითხის სასწრაფოდ გადაწყვეტის შესახებ“, რომელშიც საზგასმული იყო: „ამჟამად ბათუმის პორტის ნავმისადგომი ზოლი მხოლოდ 380 საუენს შეადგენს, რაც მხოლოდ ნავთობპროდუქტების ექსპორტისთვის არის საკმარისი... ტვირთბრუნვის პროგრესული ზრდის შემთხვევაში არსებული ზოლი მოთხოვნილების მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს თუ დააკმაყოფილებს... საჭიროა ნავმისადგომი ზოლი 800 საუენის მასშტაბისა“ [აცსა, ფ. 7, ს. 3, ფ. 10-12].

გატარებული ღონისძიებების მიუხედავად პორტს შემდგომშიც უჭირდა დაეკმაყოფილებინა ტვირთბრუნვის სულ უფრო მზარდი მოცულობა. ამ თვალსაზრისით საინტერესო სურათს იძლევა ბათუმისა და ფოთის პორტებში გემების მიმოსვლისა და ტვირთბრუნვის მოცულობის შედარება. 1893 წლის, მონაცემებით ბათუმის პორტში შემოვიდა სულ 2751 გემი (2. 1.58 ორთქლის, ხოლო 593 იალქნიანი), როცა ფოთის პორტმა მიიღო სულ 590 გემი (514 ორთქლის, ხოლო 76 იალქნიანი). იმავე წელს ბათუმის პორტში შემოიტანეს 6. 068. 120 ფუთი ტვირთი (რომლის ღირებულება შეადგენდა 9. 701. 774 მანეთს), ხოლო გაიტანეს 57. 725. 902 ფუთი (ღირებულება შეადგენდა 23. 556. 659 მანეთს). მაშინ როცა ფოთის

პორტში შემოიტანეს 1. 787.000 ფუთი ტვირთი (საერთო ღირებულებით 2. 239. 500 მანეთი), ხოლო გაიტანეს 11. 495. 542 ფუთი (საერთო ღირებულებით 2. 239. 500 მანეთი) [ქცსა, ფ. 130, ს. 178, ფ. 7-14].

მოითხოვდა რა პორტის გაფართოებას, ბათუმის თავი ლუკა ასათიანი 1900 წლის 28 აგვისტოს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორისადმი გაგზავნილ წერილში მიუთითებდა: „20 წლის წინათ ბათუმის პორტის ტვირთბრუნვა არ აღემატებოდა 500.000 ფუთს, 1899 წელს კი მან 90 მლნ. ფუთს მიაღწია. 1898 წელს ბათუმის პორტში შემოსული გემების რაოდენობამ შეადგინა 1740 (თურქული და რუსული პატარა გემების ჩათვლელად). ბათუმის პორტის ნავმისადგომი შეადგენს მხოლოდ 600 საყენს. საშუალოდ ერთ საყენზე უნდა მოდიოდეს 200.000 ფუთი ნავთობი, ხოლო სხვა ტვირთი 40.000 ფუთი. ამ შესაბამისობით პორტის ნავმისადგომი ზოლი უნდა იყოს 1333 საყენი... [სცსსა, ფ. 12, ს. 713, ფ. 52-53].

სათათბირო ცდილობდა გაზრდილიყო ბათუმის პორტიდან მარგანეცის ექსპორტიც. ამ მიზნით 1899 წლის 22 თებერვლის სხდომაზე ქალაქის გამგეობას შესაბამისი შუამდგომლობის აღძვრაც დაავალა [აცსა, ფ. 7, ს. 315, ფ. 5-7].

შემოსავლების გაზრდის მიზნით სათათბირო ხელს უწყობდა სხვადასხვა სავაჭრო სახლებისა და ფირმების დამკვიდრებას ბათუმში [აცსა, ფ. 6, ს. 112, ფ. 25].

ბათუმის ეკონომიკური ზრდისა და სათათბიროს მეცადინეობით თვალსაჩინოდ გაიზარდა ქალაქის ბიუჯეტიც. თუ 1892 წელს შემოსავალმა შეადგინა 122. 161 მანეთი [აცსა, ფ. 6, ს. 97, ფ. 4], 1896 წელს მიაღწია 334. 995 მან. [ქცსა, ფ. 130, ს. 184, ფ. 21], ხოლო 1900 წლისთვის – 680. 996 მანეთამდე გაიზარდა [აცსა, ფ. 6, ს. 214, ფ. 8].

სათათბირო სერიოზულად ზრუნავდა ქალაქის კომუნალური მეურნეობის განვითარებისათვის, განათლებისა და ჯანდაცვის მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის. სათათბიროსა და გამგეობის შეთანხმებული მოქმედების შედეგები მალე დაეტყო ბათუმს – გაიზარდა ქალაქის ფართობი და

მოსახლეობა, გაიხსნა ახალი ფაბრიკა-ქარხნები, შეიცვალა ქალაქის იერსახე. 1897 წლის 22 ოქტომბრის ქალაქის სათათბიროს სხდომაზე აღინიშნა: „ბათუმის მოსახლეობა გახდა 26.417 ადამიანი, ახალგაზრდა ქალაქში აშენდა 3000 სახლი, მათ შორის 800 ქვის, ქარხნების რაოდენობა გაიზარდა 18-მდე, მათი საერთო ღირებულებით 7. 094. 480 მანეთი ვერცხლით. ყოველივე ამასთან ერთად მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ქალაქის კეთილმოწყობა“ [აცსა, ფ. 6, ს. 152, ფ. 39]. ამ წარმატებებში დიდი იყო ქალაქის სათათბიროსა და გამგეობის წვლილი.

1898 წლის 18 ოქტომბერს ჩატარდა ბათუმის სათათბიროს მესამე არჩევნები. 2 დეკემბერს შედგა ხმოსანთა ფიცის დადების ცერემონიალი. 1899 წლის 7 იანვარს ჩატარდა გამგეობის არჩევნები. როგორც სათათბიროს, ისე გამგეობის შემადგენლობა ძირითადად უცვლელი დარჩა.

ცარიზმის რეჟიმის მხრიდან სერიოზული ზეწოლის მიუხედავად ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობამ 1888-1900 წლებში დიდი როლი შეასრულა როგორც ქალაქის ეკონომიკური აღმავლობის, ისე მისი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების გაჯანსაღების საქმეში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 6, აღწერა 1, საქმე 57.
2. აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 73.
3. აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 97.
4. აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 112.
5. აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 152.
6. აცსა, ფ. 6, ა. 1, ს. 214.
7. აცსა, ფ. 7, ა. 1, ს. 3.
8. აცსა, ფ. 7, ა. 1, ს. 314.
9. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 12, აღწერა 1, საქმე 713.

10. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 130, აღწერა1, საქმე 178.
11. ქცსა, ფ. 130, ა. 1, ს. 184.
12. „ივერია“, №79, 1894.
13. ბენდიანიშვილი აღ., საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისათვის საქართველოში, თბ., 1982.
14. მგალობლიშვილი ს., თბ., 1938.
15. Батумь и его окрестности, Бат., 1906.

Jemal Karalidze

Batumi urban self-government in 1888-1900

Summary

After freeing from Osman rule, Batumi became a fast growing city. Grown population and economical revival demanded changes in the management of the city as well. On the 28th of April 1888, tsarism had to order urban self-government in Batumi. Despite great restrictions (Gavrinski was appointed as the head of the city, but building part was still in the competence of the province government), self-government began its energetic work immediately. In 1894 there was held deliberative voters' election for the second time in Batumi. Luka Asatiani was elected as a head of the city. Since then the council with the government played an active part in improving organization of public services and amenities, education and health care conditions.

Despite suppression and legislative restrictions from the government, self-government played an important role in the development of Batumi as a Georgian city.

Джемал Каралидзе

Батумское городское самоуправление в 1888-1900 г.г.

Резюме

После освобождения от османского господства Батуми развивался быстрыми темпами. Возросшее население и растущая экономика настоятельно требовали изменений в сфере городского управления. Царизм был вынужден 28 апреля 1888 года издать указ о введении в Батуми городского самоуправления. Несмотря на большие ограничения (городским головой был назначен К. Гавронский, а строительная часть всё ещё оставалась в ведении губернского управления), самоуправление начало энергичную работу. 1894 году в Батуми вновь состоялись выборы гласных думы. Городским головой был избран Лука Асатиани. С этого времени дума в месте с управой ведёт активную работу по благоустройству дел в сфере образования и здравоохранения.

Несмотря на законодательные ограничения и давление со стороны властей самоуправление сыграло большую роль в развитии Батуми как грузинского города.

უცნობი ფურცლები აჭარის ისტორიიდან (ემიგრაციული პრესის მასალების მიხედვით)

აჭარის ისტორიის შესასწავლად საინტერესო მასალებს გვაწვდის დამოუკიდებელი საქართველოს (1918-1921 წწ.) პირველი დროებითი მთავრობის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი გიორგი ჟურული (1865-1951 წწ.). იგი ამ ცნობებს, ძირითადად, თავისი მამის დურმიშხან ჟურულის დღიურებზე დაყრდნობით გადმოგვცემს, რომელსაც ემიგრაციაში გამომავალი გაზეთ “დამოუკიდებელი საქართველო“-ს ფურცლებზე პერიოდულად აქვეყნებდა სახელწოდებით: “ფურცლები რეუულიდან”. აღნიშნულ მასალებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული ფაქტების უკეთ გაცნობა-შეფასებისათვის. გიორგი ჟურული ბათუმის, ასევე თბილისის თვითმმართველობის სამსახურში მოღვაწეობდა. საქართველოს იძულებითი გასაბჭოების დროს, იგი ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს ხელმძღვანელობდა. ბოლშევიკებმა მოინდომეს მისი ცოდნის და გამოცდილების გამოყენება, მაგრამ ოკუპანტთა სამსახურში წარმატებულ კარიერას მან ქართველი საზოგადო მოღვაწის ეკლიანი გზა ამჯობინა და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის მძიმე ხვედრი გაიზიარა.

რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, 1921-1923 წლებში, გ. ჟურული ბერლინში ქართული სათვისტომოს პირველი თავმჯდომარე იყო. ემიგრაციაში იგი აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში, 30-იან წლებში კი პარიზში ქართული კოლონიის თავმჯდომარეც იყო და აქტიურად თანამშრომლობდა ჟურნალ “ქართლოსი“-ს ფურცლებზე, სადაც საინტერესო წერილებს აქვეყნებდა [შარაძე, 2005: 8].

გ. ჟურული აღნიშნავს, რომ მან საჭიროდ ჩათვალა გადმოეცა ის ინფორმაცია, რაც მას გააჩნდა მამის დღიურების სახით, ასევე პირადად ჰქონდა მოსმენილი 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის უშუალო მონაწილეთაგან. იგი ამბობს: “რუს-ოსმალის ომი რომ ატყდა, 12 წლისა ვიყავი, მაგრამ მაინც დიდ ნერვიულობას განვიცდიდი მთელ იმ ხანაში, რადგან ოსმალეთთან ბრძოლაში მამაჩემიც მონაწილეობდა. ბევრი რამ საყურადღებო თვით მამისაგან მაქვს გაგონილი, ზოგი რამ პირადი შეხვედრების დროს, იმ ქართველი ოფიცრებისაგან, რომელთაც ზოგიერთ შემთხვევაში გადამწვევტი ხელმძღვანელობა რგებიან ბრძოლების ჩატარების დროს” [ჟურული, №143, 1938: 5]. ძირითადი წყაროს დასახელების შემდეგ, გიორგი ჟურული აღნიშნავს: “მანამ ის არქივ-მოგონებანი გამოქვეყნდებოდეს, ჩვენ თავს ნებას ვაძლევთ, თუმცა არა უშუალოდ მონაწილემ იმ ძველ საქმეთა, ავწერო აქ ის ცოტა რამ, რაც სხვებისაგან გამიგონია იმ მუშაობის შესახებ, სწორედ კულისებში რომ ხდებოდა” [ჟურული, №143, 1938: 5].

ბათუმ-არტაანის, არტანუჯ-ართვინის და ჩაქვ-ქობულეთის საქართველოსთვის შემოერთებას, რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად, თავისი დაუწერელი ისტორია აქვს. გიორგი ჟურულის ცნობით, ართვინ-ბათუმის მხარის რუსების მიერ ოსმალეთისაგან გათავისუფლება, “უცაბედად და მოულოდნელად” არ მომხდარა. რუსულ ჯარში, რომელიც კავკასიის ფრონტზე იბრძოდა, მრავალი ქართველი მხედარიც ირიცხებოდა. ჩვენი ვალია არც ერთ მათგანს არ დაეუკარგოთ თავიანთი საბრძოლო გმირობა. გიორგი ჟურულის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან ემიგრაციული პრესის ფურცლებზე შემოგვინახა მრავალი მათგანის გმირობის ამბავი.

გიორგი ჟურული აღნიშნავს, რომ ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლებში განსაკუთრებით სამმა ქართველმა მებრძოლმა ისახელა თავი. ესენი იყვნენ: პოლკოვნიკი მიხეილ ამირეჯიბი (გიორგი ჟურულის ცნობით, ოსმალეთის დამარცხება მისი უშუალო სარდლობით მოხდა), პოლკოვნიკი დიმიტრი მუს-

ხელიშვილი (შემდგომში საზოგადო მოღვაწე) და პრაპორშნიკი ილიკო მაქარაშვილი (შემდეგში რუსული არმიის გენერალ-ლეიტენანტი). გიორგი ჟურულის გადმოცემით, ამ ბრძოლების უშუალო თვითმხილველი იყო მისი მამა, რომელიც გენერალ კომაროვის შტაბთან ერთად იმყოფებოდა ერთ-ერთ მაღლობზე და იქიდან უშუალოდ ადევნებდა თვალს ბრძოლის მსვლელობას. მამის დღიურებზე დაყრდნობით, გიორგი ჟურული გადმოგვცემს, რომ რუსული ოფიციალური წყაროების ცნობით, პრაპორშნიკმა მაქარაშვილმა 4 ზარბაზნით ოსმალების 40 ზარბაზანი “ჩააჩუმა”. თავიანთი სამხედრო დავალების შესრულების დროს, ისინი მოქმედებდნენ, როგორც კარგი ქართველი პატრიოტები. გიორგი ჟურული ამბობს, რომ მას პირადად მიხეილ ამირეჯიბისაგან მოუსმენია ასეთი ინფორმაცია: “ჩემს ბარგში, თმში რომ მქონდა წაღებული, თან გრიგოლ ორბელიანის და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებიც წავიყოლე. ბრძოლების დაწყების წინა დღეს ამ ლექსებს ვკითხულობდი, საქართველოს წარსული ომების მოგონებით გულს ვიღვლევი და ამით მტერს უფრო შეუპოვრად ვებკერებოდი ხოლმე იმ ჯარით, რომელიც გეყავდა” [ჟურული, №143, 1938: 6]. რაც შეეხება დიმიტრი მუსხელიშვილს, გ. ჟურულის გადმოცემით, იგი მკვიდრი შვილი იყო მესხეთის, სადაც უშუალოდ ბრძოლა მიმდინარეობდა. დიმიტრი მუსხელიშვილი, სხვა ქართველ მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან ერთად, შემდგომში სამხედრო ექსპერტად იყო მიწვეული საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხებთან დაკავშირებულ ერთ-ერთ საიდუმლო შეკრებაზე.

საქართველოსათვის რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომი ისტორიული ტერიტორიების დაბრუნებით დასრულდა. 1878 წლის 19 თებერვალს, დაბა სან-სტეფანოში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო ზავი, რომლის თანახმად კავკასიაში არტანის, ყარსის, ბაიაზეთის, აჭარა ბათუმითურთ რუსეთის შემადგენლობაში შედიოდა [გურული, 2004: 190]. საქართველოს დაუბრუნდა აჭარა და ბათუმი, თუმცა თითქმის სავსებით გამაჰმადიანებული ცეცხლითა და მახვილით, მაგრამ

ენით, კულტურით, მთელი თავისი ბრწყინვალე ისტორიული წარსულით განუყრელად დაკავშირებული დედა-სამშობლოს-თან. ქ. ბათუმი, საუკეთესო პორტი საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე, ევროპისაკენ ფართოდ გაღებულ კარად გადაიქცა.

ომში ოსმალეთის დამარცხებამ აჭარის მკვიდრთ გადა-აწვევტინა უბრძოლველად შემოერთებოდნენ დანარჩენ საქართველოს. მუსულმანი ქართველების თავკაცებთან, უშუალოდ შერიფ ხიმშიაშვილთან და მის თანამოაზრეებთან, რუსეთის უმაღლესმა სამხედრო სარდლობამ მოსალაპარაკებლად საიდუმლოდ გაგზავნა დურმიშხან ჟურული და მიხეილ მეფისაშვილი. გიორგი ჟურული აღნიშნავს: “ამ სახიფათო მისიის აღსრულების დეტალები მამაჩემს აქვს თავის დღიურში დატოვებული. იგი სავსეა დრამატული ეპიზოდების აღწერით: დამე, თავსხმა წვიმის დროს ცხენებით როგორ გავიდნენ აღიდებულ მდინარეში, ერთ ჩახრამულ უაღაგო ალაგას, ოსმალეთის ბანაკს გვერდი როგორ აუარეს და შემდეგ ტყეში როგორ ელოდნენ შერიფ ბეგის ნიშანს მასთან უშიშრად ასახველად” [ჟურული, №143, 1938: 6].

დღიურებიდან ნათლად ჩანს ის ქართული სულისკვეთება, რაც დურმიშხან ჟურულმა შერიფ ხიმშიაშვილის ოჯახში სტუმრობისას იხილა. იგი წერს: “ბეგ ხიმშიაშვილთან, რომ მივედი, იქ ისეთი სანახაობა დაგვხვდა, რომ თავს ვგრძნობდით ნამდვილ ქართულ ოჯახში, ლაპარაკიც ქართული, ზრდილობა, მოქცევაც ჩვენებური”. მასთან სტუმრად მისული ელჩებისათვის შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილს განუცხადებია: “ჩვენი, ყველა ქართველი მუსულმანის სურვილია, ჩვენც იქ ვიყოთ, სადაც დანარჩენი ჩვენი მოძმე ქართველები არიან, გადაეცით რუსის მთავრობას, რომ უბრძოლველად დავნებდებით, მხოლოდ ოსმალეთის ჯარის თვალის ასახვევად სროლას ჰპერში დავიწყებთ. ჩვენი ჯარი შეტევაზე, რომ წამოვა, ჩვენ უკან დავიხევით, მერე ჩაგბარდებით, მაგრამ ჩვენი პირობა ასეთია: ჩვენს მხარეში უცხო ხალხი არავინ იყოს ჩასახლებული, ჩვენს რჯულზედ დარჩენა არ გვეკრძალებოდეს

და რაც ჩვენ, ბეგებსა და ადებს უფლებები და საკუთრება გვაქვს, უცვლელად ჩვენვე უნდა მიგვკუთვნოს; თუ ეს პირობები რუსებისაგან არ იქნება მიღებული, ბრძოლას განვაგრძობთ” [ქურული, №143, 1938: 6]. ცნობილია, რომ აჭარის დედა-საქართველოსთან შეერთების სურვილი აჭარელთა თავკაცმა შერიფ ხიმშიაშვილმა, ჯერ კიდევ 1870 წელს გაანდო მასთან მისულ ივანე კერესელიძეს [ახვლედიანი, 1956: 123]. ბუნებრივია მისი ასეთი განწყობა, რადგან იგი ღირსეული შთამომავალი იყო სელიმ ხიმშიაშვილის (1755-1815 წწ.), რომელიც საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლას შეეწირა. საქართველოსთან კავშირის მცდელობისათვის ოსმალებმა მას საჯაროდ მოკვეთეს თავი. სელიმ ხიმშიაშვილის ანდერძი მისმა შთამომავალმა შერიფ ხიმშიაშვილმა 63 წლის შემდეგ აღასრულა და აჭარა სამსაუკუნოვანი დაშორების შემდეგ, საქართველოს დაუბრუნდა [მახარაძე, 1998].

დურმიშხან ქურულის აზრით, სწორედ მოსახლეობის პროქართული განწყობის შედეგად მოხდა აჭარის უსისხლოდ დაბრუნება. ამიტომ, “...შიგა და შიგ, ბეგებსა და ადებს ზოგს გენერლის და ოფიცრის ჩინი უწყალობეს, ზოგს “ურიადნიკის” წოდება და ბევრი “ზაფთიებად” მიიღეს. რუსის მოხელეების პირველი კადრებიც მეტწილად ქართველები იყვნენ: ერისთავები, წერეთლები, მეფისაშვილები, ბეთანიშვილები, დეკანოზიშვილები და ბევრი სხვანი” [ქურული, №143, 1938: 6]. 1878 წელს დურმიშხან ქურულის ოჯახიც ბათუმში დასახლდა.

თავის წერილებში გიორგი ქურული ხაზს უსვამს აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის დედა-სამშობლოსთან შეერთების სურვილს. იგი ამბობს: “არც ბათუმი იყო რუსეთის მიერ იარაღით აღებული. ომში დამარცხებულმა ოსმალებმა იგი რუსეთს დაუთმო საზავო ხელშეკრულების ძალით, მაგრამ ის ზავიც რომ არ ყოფილიყო, ბათუმი და მთელი მისი მხარე მაინც შეუერთდებოდა საქართველოს ტერიტორიას” [ქურული, №144, 1938: 13]. თუმცა გ. ქურული იქვე აღნიშნავს, რომ

რუსებმა ამ მხარეში შემდეგში მოხელეებად ქართველების ნაცვლად არაქართველები ჩააყენეს და დაიწყეს ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროება, რის გამოც დაიწყო ქართველ მუსულმანთა აყრა და ოსმალეთში გადასახლება.

12 წლის გიორგის განსაკუთრებით დამახსოვრებია დამარცხებული ოსმალების ბათუმიდან გამგზავრების პროცესი. იგი წერს: “მანსოვს, ოსმალს ჯარისკაცი ორ ყაზარმაში იყვნენ დაბანაკებულნი. ერთი მათგანი ის შენობაა, სადაც შემდეგში “Hotel de France”-ი მოთავსდა, მეორე კი რუსებმა ეკლესიად გადააკეთეს. კარგად მახსოვს ოსმალს ჯარის უფროსი, ვინმე ფაშა, მუქი სათვალეებით ნერვიულად ბოლთას რომ სცემდა თავისი ყაზარმების წინ, თავჩაღუნული და ჩაფიქრებული, თითქოს დარცხვნილი. 12 წლის კადეტი სამხედრო წესით სალამს ვაძღვედი ხოლმე ფაშას, რომელიც სულ იმას ელოდა, რომ სტამბოლიდან მალე მოსულიყო გემი მათ წასაყვანად” [ქურული, №144, 1938: 14].

გიორგი ქურული აქცენტს აკეთებს ბათუმის მდგომარეობაზე რუსეთის ხელისუფლების პერიოდში და აღნიშნავს, რომ მართალია, ოსმალების უკანასკნელი ეშელონების წასვლის შემდეგ, ბათუმი რუსეთის ადმინისტრაციულ ცენტრად გადაიქცა, მაგრამ რეალურად იგი ნამდვილ ქართულ ქალაქად ჩამოყალიბდა. ბათუმი, ეს ახალი ქართული ადმინისტრაციული ცენტრი, იტევდა 30-40 ათას მცხოვრებს, მაშინ როდესაც 1879 წელს იგი პატარა დაბას წარმოადგენდა, რომლის მოსახლეობა 2000 არ აღემატებოდა. ოსმალების წასვლის შემდეგ, ბათუმში მალე გაიხსნა ქართული სკოლა, გაიბა კავშირი თბილისის ქართულ ცენტრალურ საზოგადოებრივ დაწესებულებებთან. გიორგი ქურული აღნიშნავს: “მსცოვანმა მოღვაწემ დიმიტრი ყიფიანმა გამოუგზავნა მამაჩემს და ნოტარიუს ჰერენშტეინს ორი წესდება ქართველთა შორის წერა-კითხვის საზოგადოებისა, წინადადებით, რომ ბათუმსა და მის ოლქში გახსნილიყო საზოგადოების განყოფილება და დაარსებულიყო ქართველი მუსულმანებისათვის სკოლები. ქართულმა თეატრალურმა საზოგადოებამ გამოგ-

ზაენა თავისი დასი, სადაც შედიოდნენ ჩვენი საუკეთესო მსახიობები. ბოლოს, ბათუმის თვითმმართველობაც ქართველების ხელში გადავიდა. ქართველებს დიდი ბრძოლები დასჭირდათ თავისი პოზიციების შესანარჩუნებლად, როგორც რუსეთის მოხელეებისაგან, ისე სხვა, არაქართველ ელემენტებისაგან. ქალაქი თანდათან შენდებოდა. ქართულმა თვითმმართველობამ იწყო მისი გალამაზება და გალაზათიანება, ამოაშრო ირგვლივ ჭაობები, ხელი შეუწყო სავაჭრო პორტის აშენებას და განვითარებას... მალე ბათუმს მოაწყდა ყველა ქვეყნის გემები, დატვირთული ყოველგვარი საქონლით, როგორც ადგილობრივი დანიშნულების, ისე სატრანზიტო” [ქურული, №144, 1938: 14].

გიორგი ჟურული შენიშნავს, რომ თავისი ქართული ხასიათი ბათუმს არც რევოლუციის ხანაში, არც ოსმალებისა და ინგლისის მოკლევადიანი ოკუპაციის პერიოდში არ დაუკარგავს. იგი გულისტკივილით აღნიშნავს იმ ფაქტს, როდესაც, 1918 წელს, ამიერკავკასიის დელეგაციასთან ერთად ოსმალების მიერ დაპყრობილ ბათუმში მოხვდა. ზ. ავალიშვილის ცნობით, ამიერკავკასიის დელეგაცია შედგებოდა 45 კაცისაგან, აქედან უშუალოდ დელეგატი იყო ექვსი. გარდა ამისა, დელეგაციაში იყვნენ მრჩეველები, სამხედრო მისია [ავალიშვილი, 1990: 57]. როგორც ჩანს, მათ შორის იყო გიორგი ჟურულიც. იგი წერს: “პირადად დრამატიზმით სავსე წამები განვიცადე, როდესაც 1918 წელს ბათუმში მოგვიხდა მისვლა. იქ მაშინ ცნობილი ბათუმის კონფერენცია იყო თავმოყრილი და ბათუმი ოსმალეთს ეპყრა. რადგან მოსალოდნელი იყო, რომ ამ კონფერენციაზე ბათუმის საკითხიც უნდა დასმულიყო, როგორც ამ ქალაქის საქმეების მცნობი, მეც მოვხვდი თბილისის დელეგაციაში. მალე გამოირკვა, რომ კონფერენციის სხდომებმა სხვა მიმართულება მიიღო, მე იქ გასაკეთებელი აღარა მქონდა რა და დავბრუნდი თბილისში. მოკლე ვადით ბათუმში დარჩენის დროს ოსმალების მბრძანებლობას რომ ვხედავდი და ვგრძნობდი ქართველების დაჩაგვრას, სულ ის ფაშა მაგონდებოდა, ჩემი ჭაბუკობის დროს

ბათუმის ქუჩებში რომ ეხვედბოდი ხოლმე ჩაფიქრებულს და დაღონებულს” [ქურული, №144, 1938: 14]. გ. ჟურული ასევე შენიშნავს, რომ ამიერკავკასიის დელეგატებს შორის არ იყო ერთსულოვნება. უფრო მეტიც, დელეგაციის არაქართველი წევრები ბათუმის დასაბრუნებლად ოსმალებთან შეჯახებას აუცილებლად არ თვლიდნენ, რადგან, მათი აზრით, ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა, ფოთისა და სოხუმის პორტებიც სავსებით საკმარისი იყო. გ. ჟურული სამართლიანად შენიშნავს: “...თქმა არ უნდა, რომ ამნაირად კითხვის დაყენება ჩვენდამი უფრო არამეგობრულის გრძნობებით იყო ნაკარნახევი, ვიდრე სამართლიანობით; ისტორიული ფაქტების განგებ მიჩქმალვით და ქართველების საარსებო ინტერესების არარად ჩაგდებით. ამის გამო, აუცილებელი გახდა ქართველების მხრივ თავის გამოდება, რომ სწორი და მართებული ხაზი დაგვეცვა. მართლაც, ვინც საქმის ვითარება იცის, იგი უთუოდ დაადასტურებს, რომ საქართველოს ერთადერთი და საიმედო პორტი ბათუმია და მხოლოდ ბათუმი” [ქურული, №145, 1938: 5].

გ. ჟურულის ცნობით, “შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროზე, რუსეთის მიერ თავშივე იყო დადგენილი, რომ ბათუმი უნდა გადაქცეულიყო სამხედრო პორტად, ხოლო ფოთი კი სავაჭროდ. ყველა ზომები იქნა მიღებული, რომ შეეფერხებინათ ბათუმში სავაჭრო გემების მიმოსვლა. მიუხედავად ამისა, თანდათან და შეუფერხებლად ბათუმი გადაიქცა ცენტრად იმ დიდი ექსპორტ-იმპორტისა, რომელიც ასულდგმულებად კავკასიას და სატრანზიტო ქვეყნების აღებ-მიცემობას, რადგან ბათუმს ბუნებრივი მდებარეობის გამო, უამინდობის დროსაც თავისუფლად აფარებდნენ თავს სავაჭრო გემები” [იქვე].

გიორგი ჟურული, 1951 წელს, 86 წლის ასაკში გარდაიცვალა პარიზში, დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე. მის მიერ მოწოდებული ცნობები საინტერესო წყაროს წარმოადგენს აჭარის ისტორიისათვის.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. ჟურული გ., ბათუმ-აჭარის მხარეები (ფურცლები რვეულიდან), გაზ. “დამოუკიდებელი საქართველო”, №143, 144, 145, 1938.
2. ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1990.
3. ახვლედიანი ხ., სახალხო განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან სამხრეთ საქართველოში, ბათ., 1956.
4. ჟურული გ., საქართველოს ისტორია XIX საუკუნე, თბ., 2004.
5. მახარაძე მ., ხიმშიაშვილები და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აჭარაში, გაზ., “საქართველოს რესპუბლიკა”, 18 აგვისტო, 1998.
6. შარაძე გ., ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ.VIII, თბ., 2005.

Lela Saralidze

Unknown folios from the history of Adjara (Basing on the emigration Press)

Summary

The work deals with Giorgi Zhuruli's new materials about Adjara in Russian – Ottoman war in 1877-1878. He was the minister of finance and trade-industry of the first interim government of Georgia. This is all based on Giorgi Zhuruli's father's diary that used to be periodically published in the emigration newspaper “Independent Georgia”. The title of these publications was “Folios from a Notebook.”

G. Zhuruli writes that, in the war against the Ottomans, three Georgian warriors became exceptionally popular. These were Colonel Mikheil Amirejibi, Colonel Dimitri Muskhelishvili and Corporal Iliko Makarashvili. According to Giorgi Zhuruli his father was the eye witness of those battles and was observing the battle from one of the summits with the General Komarov.

After the defeat of the Ottoman army the Russian army generals were planning to negotiate with the leaders of Georgian Muslim community. Durmishkhav Zhuruli and Mikheil Mepisashvili were sent to Sharif Beg

Xhimshiasvili and the dairy provides the real Georgian spirit that Durmishkhan Zhuruli had witnessed during his visit to Sharif Beg Xhimshiasvili's family.

The diary provides interesting material for studying the history of Adjara in this period.

Лела Саралидзе

**Неизвестные страницы из истории Аджарии
(по материалам эмиграционной прессы)**

Резюме

В работе рассмотрены некоторые сведения об Аджарии, содержащиеся в публикациях Гиоргия Журули – министра финансов, торговли и промышленности первого временного правительства независимой Грузии (1918-1921 гг). В частности, из истории присоединения к Грузии города Батуми в результате Русско-Турецкой войны 1877-1878 годов. Эти сведения Гиорги Журули периодически публиковал на страницах эмиграционной прессы – в газете “Дамоукидебели Сакартвело” (Независимая Грузия), под названием “Пурцлеби рвеулидан” (Страницы с тетради). Автор ссылается как на дневник непосредственного участника этой войны –своего отца Дурмишхана Журули, так и на рассказы других участников войны.

Гиорги Журули отмечает, что в бою против турков особо отличились три грузинских бойца: полковник Михаил Амiredжиби – по сведению Г.Журули, непосредственный руководитель этого боя; полковник Дмитрий Мухелишвили – в будущем известный общественный деятель; прапорщик Илико Макарашвили – в будущем генерал-лейтенант русской армии. По сведению Г.Журули, непосредственным участником этой войны был и его отец - Дурмишхан Журули, который вместе со штабом генерала Комарова находился на одной из вершин и оттуда следил за перипетиями сражения.

После победы в войне, для проведения переговоров с руководителями грузинских мусульман, в частности с Шериф Беком Химшиашвили, руководство русской армии отправил Дурмишхана Журули и Михаила Мефисашвили. В дневнике Дурмишхана Журули особо подчеркивается тот грузинский порыв, с которым встречали гостей в семье Ш.Химшиашвили.

В дневнике изложены также и другие интересные материалы из истории Аджарии.

განათლება და კულტურა აბუსერისძეთა მოდერნიზაციის დროის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში

აბუსერისძეთა მმართველობის დროის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრებას წინ უსწრებდა და მყარ საფუძველს უქმნიდა IX-X საუკუნეების საქართველოში ფართოდ გაშლილი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. განსაკუთრებით გამოიკვეთა ქართული სალიტერატურო ენის მნიშვნელობის ზრდა-განვითარება, რაც X საუკუნეში აღინიშნა კიდევ იოანე ზოსიმეს ოდით “ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი,” რომელშიც ხაზგასმულია ამ ენის განსაკუთრებულობა და გამორჩეულობა მსოფლიო ენათა შორის. ამ საუკუნეებში შეიქმნა მადალი დონის აგიოგრაფიული თხზულებები, ბასილ ზარზმელის “სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება” და გიორგი მერჩულეს “გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება.” განსაკუთრებულია ამ დროის სასულიერო პოეზია – ჰიმნოგრაფია მიქაელ მოდრეკილის ლექსების სახით. განვითარდა მთარგმნელობითი საქმიანობა, რასაც ხელს უწყობდა როგორც საზღვარგარეთ ქართველთა მიერ დაარსებული კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრები (პალასტინაში – საბაწმინდის ლავრა (VI ს.), ათონის ივერთა მონასტერი (X ს.), ასევე საქართველოს ტერიტორიაზე – ტაო-კლარჯეთში შექმნილი ეკლესია-მონასტრები: ხანძთა, შატბერდი, ოპიზა, იშხანი, ოშკი, წყაროსთავი, ბანა და სხვები. ყველაფერმა ამან შეამზადა საფუძველი ისეთი დიდი ქართველი მოდერნიზაციის წარმოსაჩენად, როგორებიც იყვნენ ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები (ათონი), ეფრემ მცირე (სირიაში – შავ მთაზე), რომელმაც ქართულად თარგმნა 70-მდე წიგნი (გ. მელიქიშვილი, 1980, 96).

ახალ სიმაღლეზე ავიდა საისტორიო მწერლობა, ფილოლოგია, სამართლის თეორია, განსაკუთრებულად დაწინაურებული ჩანს ხუროთმოძღვრება. დღესაც აღტაცებას იწვევს ბაგრატ მესამის დროს აგებული ქუთაისისა და ბედიის დიდებული ტაძრები, მცხეთის სვეტიცხოველი, ნიკორწმინდისა და სამთავისის ქმნილებანი და სხვა.

ასე, რომ X–XI საუკუნეები საქართველოსათვის კულტურისა და ხელოვნების აღმავლობის წლებია. სწორედ ამ პერიოდში გადაინაცვლა შიდა მთიანი აჭარის ადმინისტრაციულ-კულტურულმა ცენტრმა დიდაჭარიდან ხიხანში, სხალთისწყლის ხეობაში (დ. მუსხელიშვილი, 2007: 99), რასაც, როგორც ჩანს, მოყვა ამ ხეობაში კულტურულ-საგანმანათლებლო და აღმშენებლობითი საქმიანობის გააქტიურება. ამ საუკუნეებით (IX–XI) თარიღდება საციხურის (ჯვართნის), თიკანაურის, სხალთის მცირე და თხილვანის აბუსერისძეთა საგვარეულო ეკლესიები. პირველი სამი დარბაზული ტიპის ნაგებობებია, თხილვანის ეკლესია კი ბაზილიკური ტიპისაა.

ეკლესიათა მშენებლობა განსაკუთრებით გააქტიურებულია XII საუკუნეში, ქვეყნის საერთო აღმავლობა-გაძლიერების ხანაში. XII საუკუნის დასაწყისიდან, როცა ქვეყანას დავით IV მართავდა, ცხოვრების ყველა სფეროში რეფორმები გატარდა, აღიკვეთა თურქთა თარეში, ქვეყანა აღმშენებლობა-განვითარების გზას დაადგა და განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა კულტურის, განათლების განვითარებას. დავით მეფის უშუალო ინიციატივით გელათის დიდებულ ტაძარში დაარსდა მონასტერი, რომელიც მეფის გადაწყვეტილებით, მეორე ათინად უნდა ქცეულიყო. აქ მოუყარა მან თავი სწავლულებს, აქ მოღვაწეობდა ცნობილი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწი, აქ გაიშალა ფართოდ სამწერლო-საგანმანათლებლო საქმიანობა.

დავით მეფის დროს აშენდა ცნობილი საგანმანათლებლო ცენტრი შიომღვიმის დიდ ტაძარიც, სადაც მოღვაწეობდა დიდი მოაზროვნე მწერალი არსენ იყალთოელი, აქვე მოღვაწეობდნენ არსენ საღირისძე, გიორგი ხუცეს-მონაზონი და

სხვ. ასე, რომ შიომღვიმე, სხალტბის ქედის ძირს გაშენებული ძველთაძველი ქართული მონასტერი მნიშვნელოვან კულტურულ-შემოქმედებით ძალებს აერთიანებდა (დ. მენაბდე, 1962, 195). მეფე მფარველობდა და ყოველგვარ პირობებს უქმნიდა უცხოელ კულტურის მოღვაწეებსაც, მათ შორის მაკ-მადიან მწერლებსა და მეცნიერებს. მეფე ყურადღებას აქცევდა გზების, ხიდების, ეკლესიათა მშენებლობას.

ყველაფერი ეს აისახა აჭარისწყლის ხეობის, აბუსერის-ძეთა საგამგეო მხარის ცხოვრებაშიც.

განსაკუთრებით შესამჩნევია ამ პერიოდში საკულტო ნაგებობის, ეკლესიების მშენებლობა. ბოლო წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები და XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აჭარაში მყოფ მოგზაურ-მკვლევართა (დ. ბაქრაძე, გ. ყაზბეგი, ზ. ჭიჭინაძე, თ. სახოკია და სხვ.) ჩანაწერები ადასტურებენ, რომ შუა საუკუნეების აჭარისწყლის ხეობის თითქმის ყველა სოფელში მოქმედებდა ქრისტიანული სალოცავები. მარტო ზ. ჭიჭინაძის მონაცემებით, აჭარის სოფლებში ასამდე ეკლესიაა აღრიცხული (ზ. ჭიჭინაძე, 1913), თუმცა ჩვენს დრომდე მეტ-ნაკლებად, სრული სახით, მხოლოდ სხალთის ეკლესიამ მოაღწია.

სხალთის დიდი დარბაზული ტაძარი შუა საუკუნეების საკულტო არქიტექტურისა და მონუმენტური კედლის მხატვრობის ერთადერთი ნიმუშია აჭარაში. მისი მოხატულობა თავისი იდეური გადაწყვეტით, ეხმიანება ეპოქის იმ საერთო პესიმისტურ განწყობილებას, რომელიც XIV საუკუნის საქართველოს მოსახლეობისათვის იყო დამახასიათებელი. სხალთის მოხატულობის უმთავრესი იდეა უფლის დაბადებისა და მეორედ მოსვლის თემას უკავშირდება (მ. ჭიჭილეი-შვილი, 2007, 40). სხალთის მოხატულობის პროგრამა, გარკვეულწილად, არის ტბელის თხზულების “სასწაული წმიდისა მთავარ მოწამისა გიორგისნი” შესავალი ნაწილის ვიზუალური სურათი, რომელიც აღსავსეა ქრისტიანული მრწამსის დოგმატებისა და წმინდათა მეოხების რწმენით. სხალთის ფერწერულ ანსამბლში გამოხატული თეოლოგიური შეხედუ-

ლებების და საერთო იდეური გადაწყვეტის საფუძველს, როგორც ჩანს, საერთო ეპოქისეული სულისკვეთება, ქტიტორთა მოთხოვნები და აბუსერისძე ტბელის შემკვიფიფრობა განსახდერავდა (მ. ჭიჭილეიშიილი, 2007, 41).

X–XIII საუკუნეებით თარიღდება და აბუსერისძეთა კულტურულ მოღვაწეობას უკავშირდება ხიხანის, ვერნების, კალოთის, ვანაძეების (აგარის) და სხვა ეკლესიათა მშენებლობებიც. ამათგან ზოგიერთი ეკლესიის (ხიხანი) მშენებლობის შესახებ ტბელ აბუსერისძის თხზულებაშიცაა მოთხრობილი (აბუსერისძე ტბელი, 1988, 68).

საინტერესო ცნობას გვაწვდის ტბელი საკუთრი თავის შესახებაც. გარდა იმისა, რომ იგი ძმების დავალებით ხელმძღვანელობს წმ. გიორგის ეკლესიის მშენებლობას, გვაუწეებს, რომ “ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვიდრე ცოცხალი ვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიხმარებ და დასაგულეებლად განაღამცა.” ვფიქრობთ, ეს ინფორმაცია იმითაა საინტერესო, რომ იძლევა იმის საფუძველს, ვამტკიცოთ ტბელის სასულიერო საქმიანობის შესახებ. ის, რომ სასულიერო პირი არ იყოს, “ძლისპირნი და სტიქარონნი” არ დაჭირდებოდა. ამდენად გამოთქმული მოსაზრება, რომ ტბელი სასულიერი პირია (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 87), სარწმუნო უნდა იყოს.

ტბელის დის ვანენის აშენებულია თხილვანის იოვანე მახარობლის ეკლესია, აბუსერისძეთა საგვარეულო საძვალე. ამას ხომ თვითონ ტბელ აბუსერისძეც ადასტურებს (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 68). ამავე სოფელში ეკლესიის ნანგრევებიდან 50 მეტრის დაშორებით, 1948 წელს აღმოჩნდა ორნამენტებით შემკული დიდი ზომის ქვა წარწერით: “ქრისტე, წმიდაო იოვანე მახარობელო დაიცვენ სულითა და ხორცითა ერისთავთ–ერისთავი აბუსერი და დედოფალი ვანენი და ძე მათი ზაქარია და შვილნი მათნი და ყოველი ერი მათნი და მოხაიმნე ექმნენ. დღეს ამისა სასჯელისა ნუ დასჯი, ამინ”. . . (შ. მამულაძე, 2000: 65). საეჭვო არ უნდა იყოს, რომ ამ წარწერაში ნახსენები პირები თხილვანის ეკლესიის მშენებ-

ლობასთან უნდა იყვნენ დაკავშირებული, რადგან ანდერძის მიხედვით, ვანენია იოვანე მახარობლის სახელობის თხილვანის ეკლესიის აღმშენებელი (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 68), მაგრამ ერთმანეთს არ ეთანხმება ტბელის თხზულებაში ნახსენები ვანენისა და აბუსერის ურთიერთობა ამ ეპიგრაფიკულ ძეგლში ნახსენებ ვანენ-აბუსერის ურთიერთობას. კერძოდ, იქ წერილობით ძეგლში და-ძმად ჩანან (“დისავე ჩვენისა – ვანენისა”), აქ კი ცოლ-ქმრად („ერისთავთ-ერისთავი აბუსერი და დედოფალი ვანენი და ძე მათი ზაქარია“). როგორც ჩანს, მოტანილ წყაროებში სხვადასხვა პირებზეა ლაპარაკი, ასეა მიჩნეული დღემდე (რ. ხალვაში, 2006მ, 6), რადგან აბუსერისძეთა IV–V თაობებად არიან აღიარებული აბუსერ II და მისი ძე ზაქარია და მათვე თვლის მკვლევარი რ. ხალვაში თხილვანის ქვის წარწერაში მოხსენიებულ პირებად. თუ ამ ვარაუდს ვირწმუნებთ, მაშინ თხილვანის ეკლესიის ამშენებლად ტბელის დის ვანენის მიჩნევა ეჭვის ქვეშ დგება, რადგან აბუსერისძე II–ის მოღვაწეობა XI–XII საუკუნეთა მიჯნაზე მოდის, ხოლო ვანენის მოღვაწეობის დრო თითქმის ერთი საუკუნით გვიანაა. XI საუკუნითაა დათარიღებული თხილვანის ეკლესია არქეოლოგთა მიერაც (შ. მამულაძე, 2008, 243). გამოდის, რომ დღეს იოვანე მახარობლის ეკლესიად მიჩნეული სალოცავი ადრეული პერიოდისაა (XI ს.), ხოლო ტბელის დის ვანენის მიერ აგებული ეკლესია სხვაგანაა საძიები. ერთი სიტყვით, ამ საკითხს დამატებითი წყაროს მოძიება-მოშველიებით თუ დავაზუსტებთ.

აბუსერისძეთა საგვარეულოს ხელახალი აღზევება და მათი აქტიური მონაწილეობა ქვეყნისა და საგამგეო მხარის პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში XIII საუკუნის პირველ მესამედზე, ტბელ აბუსერისძის და მისი ძმების აბუსერისა და ვარდანის მოღვაწეობის ხანაზე მოდის. განსაკუთრებულია ამ თვალსაზრისით, ტბელ აბუსერისძის ღვაწლი, როგორც მეცნიერისა, მწერლისა და ფართო ერუდიციის მოღვაწისა. ტბელი საქართველოს “ოქროს ხანის” ბოლო მოღვაწეა, რომლის შემოქმედებაშიც აისახა მისი დროის

საქართველოს ბრწყინვალეობა და მიღწევები და ამავე დროს, წარმოიხსენა ის ტკივილები, რომლებიც წინ უსწრებდა მონღოლთა ასწლიან ბატონობას, ჩვენი ისტორიის “დიდ დამეს.”

ტბელ აბუსერისძის, როგორც მწერლისა და მეცნიერის შემოქმედებაში მკვლევარები განსხვავებული რაოდენობის თხზულებას განიხილავენ. 1998 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის და ბათუმის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეგიდით გამოცემულ აბუსერისძე ტბელის თხზულებებში, რომელიც მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ნარგიზა გოგუაძემ, მიხეილ ქავთარიამ და რაულ ჩაგუნავამ, განხილულია სამი თხზულება: “გალობანი სამთა იოვანეთა,” “ახალნი სასწაულნი წმინდისა გიორგისნი” და “ქრონიკონი სრული მისითა, საუწყებლითა განგებითა.”

უფრო ადრე კ. კეკელიძე და ი. სისხარულიძე ვარაუდობენ მხოლოდ “გალობანის”... ტბელისეულობას, ხოლო მკვლევარი რ. ხალვაში თვლის, რომ დასახელებული სამი თხზულების გარდა ტბელს ეკუთვნის “გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისანი” და “გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობლისანი” (რ. ხალვაში, 2006, 10). ასე რომ, დღეისათვის ცნობილია ტბელის ხუთი თხზულება.

ტბელის თხზულებათაგან გამორჩეულია აგიოგრაფიულ ნაწარმოებად მიჩნეული “ახალნი სასწაულნი წმინდისა გიორგისნი,” რომელიც პირველად 1941 წელს გამოსცა კომენტარებითურთ ღ. მუსხელიშვილმა სათაურით “ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მატიანე,” ხოლო 1981 წელს ი. სისხარულიძემ სათაურით “ცხოვრება ქვითხუროისა ბასილისა.”

ტბელის ეს თხზულება იქმნებოდა XIII საუკუნის 30–იანი წლების დასწყისში, როცა საქართველომ ბრძოლა გადაიხადა მარბიელ მონღოლებთან და საშინელი მარცხი და აოხრება იწვნია ხვარაზმელთაგან. ამიტომ ეს ნაწარმოები თავისი

პათოსითა და მიზანდასახულობით არსებითად განსხვავდება ბედნიერი და ძლიერი საქართველოს პირობებში შექმნილი თხზულებებისაგან. ახლა, როცა ჩვეულებრივი გახდა “კაცი მჭამელთა მგელთა ოტებანი სრულიად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოსათა,” საჭირო იყო დეთისმშობლისა და წმინდა გიორგის თანადგომა. საინტერესოა, რომ ტბელი ამ თხზულებაში მოგვითხრობს XII საუკუნის შუა ხანებში აგებული ეკლესიის მშენებლობის ამბებს. გვიჩვენებს კითხვა, რამ ჩააფიქრებინა ავტორს ეკლესიის აგებიდან 80 წლის შემდეგ ამ თხზულების დაწერა, რა მიზანს ისახავდა, რისი თქმა უნდოდა? რამდენადაც იგი საქართველოში დატრიალებული უბედურებების (მონღოლებთან და ხვარაზმელებთან მარცხი) მიზეზად ქართველთა მიერ ჩადენილ ცოდვებს მიიჩნევდა (“მოგებისათვის ცოდვათა ჩვენთაისა”), რომელსაც აჭარაც ვერ გადაურჩა, იგი თანამედროვეებს შეახსენებდა დიდი მფარველი წმინდანის – წმიდა გიორგის სახელსა და ძალას და სიმბოლურად მას ეკლესიის მშენებელთა შემწვედ წარმოგვიდგენს. შესაძლებელია, აქ ეკლესია ქვეყნის სიმბოლოც იყოს, რადგან ტბელის თხზულებებზე დაკვირვებით შეიძლება ითქვას, რომ ავტორი მისი დროის მოვლენებში ღრმად ჩახედული მოღვაწეა, რომელიც ფიქრობს ქვეყნის ბედზე და ცდილობს ახსნას მომხდარი უბედურებების მიზეზები. იგი უბედურებაგამოვლილი კაცის აზროვნებით აფასებს მოვლენებს და ეკლესიის მშენებლობისას ქვითხურო ბასილის მიერ გამოჩენილი თავგანწირვისა, თუ წმიდა გიორგის საწაულებების ჩვენებით, თანამედროვეებს ქვეყნის გადარჩენის რწმენასაც უნერგავს (ბ. დიასამიძე, 2007, 56–57).

ტბელი საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ქვეყანაში შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებაც. ხვარაზმელთა შემოსევაზე მიუთითებს თხზულებაში ნათქვამი “კაცის მჭამელთა მგელთა ოტებანი, სრულიად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოსათა.” ან “არავინ დაშთა უღტოლეელი კერძოთა აჭარისათაცა” და სხვა. ავტორი ამ შემთხვევაში მის თანამედროვე ამბებს გადმოგვცემს და იგი

კარგად ჯდება ნაწარმოების საერთო მიზანდასახულობაში; თხზულებაში მოცემული ანდერძიც კი ნაწარმოების აუცილებელ ნაწილად ჩანს, რადგან აქ ხიხანის ეკლესიის მშენებლობა და მასში აბუსერისძეთა ადრინდელი თუ მომდევნო თაობები არიან მოხსენიებული. ანდერძში მოხსენიებული არიან ტბელის ბაბუას მამა გრიგოლ II, ბაბუა – აბუსერი III, მამა – ივანე და ტბელთან ერთად მისი შვილები ე.ი. ოთხი თაობა. წმ. ტბელ აბუსერისძის გენაილოგია 10 თაობას მოიცავს. I–III თაობები: იოანე, მისი ძე აბუსერი I და შვილიშვილი გრიგოლ I იხსენიებიან “მატიანე ქართლისაში;” IV–V თაობები: აბუსერ II და მისი ძე ზაქარია, იხსენიებიან თხილვანის ეპიგრაფიკულ წარწერაში, ხოლო მომდევნო ხუთი თაობა (გრიგოლ II, აბუსერ II, ივანე I, ტბელი, ტბელის შვილები) იხსენიება A – 85 ხელნაწერის “ანდერძში” (რ. ხალვაში, 2006, 6).

ტბელის ამ თხზულებაში ასეთი მრავალმხრივი ინფორმაციის თავმოყრა, მაღალ მხატვრულ დონეზე გადმოცემა და მოვლენათა მიზეზ–შედეგობრივი ახსნა თავის გამართლებას ჰპოვებს, თუ გავითვალისწინებთ აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის კულტურულ გარემოს, მისი დაძმების სულიერ სიმდიდრეს, ქველმოქმედებას, მათ კავშირ–ურთიერთობას იმ დროის საქართველოს განათლებისა და კულტურის ელიტარულ ცენტრებთან როგორებიც იყო გელათი და ვარძია, მარტყოფი და ალავერდი.

ყველა ზემოთქმულის შემდეგ, გასაკვირი არაა, რომ ტბელია ისეთი სრული ჰაგიოგრაფიული ხასიათის ნაწარმოების ავტორი, რომელშიც არამარტო სასულიერო ხასიათის თემებზეა მსჯელობა.

ტბელ აბუსერისძის თხზულებათაგან გამორჩეულია “ქრონიკონი სრული მისითა, საუწყებელითა განგებითა.”

ამ თხზულებას ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნეში მიაქციეს ყურადღება და მისი შესწავლა არა ერთ მკვლევარს უცდია. 1541 წელს გადამწერ სვომონ კარგარეთელს ნაშრომის ავტორის, შედგენილობის და შინაარსის გარკვევის მცდელობისას

გაუკეთებია დასკვნა, რომ ეს ნაშრომი ეკუთვნის იოვანე შავთელს, რაც ე.წ. “სარედაქტორო დანართშიც” იყო მითითებული.

1730 წელს ამ ნაშრომის შესასწავლად სერიოზული სამუშაო ჩატარებია სულხან-საბა ორბელიანის ძმას ნიკოლოზ ორბელიანს. პირველმა მან შეამჩნია ნაშრომში ორი ადამიანის ხელი. პირველი ნაწილი იოვანე შავთელისად ჩათვალია, მეორეზე კი არას ამბობს, მაგრამ მისი შენიშვნები ჩაღრმავებული კვლევის ტოლფასად არის შეფასებული (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 184).

თხზულების თანამედროვე მეთოდებით შესწავლას საფუძველი დაუდო მარი ბროსემ. მან 1868 წელს ფრანგულ ენაზე გამოსცა ნაშრომის ტექსტი. მისი აზრით, თავდაპირველად ეს ტრაქტატი იამბიკური ფორმით უნდა დაეწერა იოანე შავთელს, ხოლო მოგვიანებით (1233 წელი) ტბელ აბუსერისძეს პროზად გადაუკეთებია წინამორბედი მოღვაწის ნააზრევი (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 185).

თხზულების ავტორის დადგენაში გადამწყვეტი სიტყვა თქვა და ნაშრომს სერიოზული შეფასება მისცა კ. კეკელიძემ. მან პირველმა აჩვენა, რომ თხზულების ძირითადი, 532 წლიანი პასქალური ცხრილის და მისი განმარტებითი ტექსტის ავტორი არის არა იოანე შავთელი, არამედ აბუსერისძე ტბელი. თხზულების შინაარსთან დაკავშირებით, კ. კეკელიძემ წინამორბედ მკვლევართაგან განსხვავებით, განაცხადა, რომ “ავტორი ცდილა შეეფარდებია ერთი მეორისათვის ქართული და ბერძნული წელთაღრიცხვა და პასქალისტური სისტემა და შეძლებისდაგვარად შეეთანხმებია ისინი” (კ. კეკელიძე, 1951, 310–311). ტბელის ამ თხზულების შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვს პროფ. ი. სიხარიდიძესაც. იგი აჩვენებს განსხვავებულ გაანგარიშებებს 532 წლიან პასქალურ ცხრილთან დაკავშირებით იოანე ზოსიმესა და ტბელ აბუსერისძესთან. ამავე დროს მიუთითებს ნაშრომის პედაგოგიურ დანიშნულებაზეც (ი. სიხარულიძე, 1963, 67–80). მართლაც, აშკარად ჩანს, რომ ტბელის ეს ნაშრომი შექმნილია

პრაქტიკული საჭიროებისათვის, რადგან თხზულებისათვის ერთ–ერთი დამახასიათებელი ნიშანია მასალის ხშირი გამეორება. მას ავტორი შეგნებულად აკეთებს და საჭირო განმარტებასაც იძლევა თხზულების დასასრულს: ერთი, რომ კიდევ უფრო საფუძვლიანად ახსნას საკითხი და მეორე, რომ მკითხველი უფრო კარგად ჩაუღრმავდეს “უკლებადრე უწყებისათვის და წულილადრე გამოძიებისათვის” (აბუსერისძე ტბელი, 1998, 273). სწავლების გაადვილების მიზნით, ტბელი სისტემატურად იყენებს თვალსაჩინოებას, რომლის როლს მის მიერვე საგანგებო დამატებებით აღჭურვილი 532 წლიანი ცხრილი ასრულებს. დღეს საყოველთაოდაა გაზიარებული, რომ ტბელს თხზულებაში აჩვენებს წლების იულისეული ათვლის ნაკლოვანებას – მის ჩამორჩენას ბუნებრივისაგან, ასტრონომიულისაგან. ამ თვალსაზრისით მისი კვლევა პრაქტიკულთან ერთად, მეცნიერულ ღირებულებასაც იძენდა, რადგან სამი საუკუნის შემდეგ (XVI ს.) საჭირო გახდა მოქმედი იულიუსის კალენდრის რეფორმა.

დრო და მისი ათვალა, დროს გაცნობიერება ადამიანს უძველესი დროიდან დასჭირდა, განსაკუთრებით, როცა იგი მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადავიდა. პირველად დროს ერთეულებად ვიზუალურად შესამჩნევი მოვლენები (დღე–ღამე, მთვარის ფაზები, წელიწადის დროები...) იქცა. ჩვენს ერამდე 4–5 ათასი წლის წინათ ეგვიპტელებმა დროს ხანგრძლივი ერთეული – წელიწადი შემოიღეს და იგი განსაზღვრეს 365 დღით, რომელშიც 12 ოცდაათდღიან თვეს და 5 დამატებით დღეს ანგარიშობდნენ. მას მზის წელიწადს ეძახიან. მზის ასტრონომიული წელიწადის ხანგრძლივობა კი–დრო დედამიწის მზის გარშემო ერთხელ გარსშემოვლისა ტოლია, 365 დღე–ღამის, 5 საათის, 48 წუთის და 46 წამის. უფრო გვიან, III ათასწლეულში ჩვ. წ–მდე ბაბილონელებმა შექმნეს მთვარის კალენდარი, რომელიც მთვარის ფაზების ცვლის მიხედვით სინოდური 12 თვისაგან შედგებოდა და შესაბამისად მთვარის წელიწადის ხანგრძლივობა 354 დღე–ღამეს უდრიდა. ჩინელების შექმნილად ითვლება მთვარე–მზის კალენდარი.

ძველ დროშიც ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო მზის კალენდარი. ეს კალენდარი მოქმედებდა ჩვ. ერამდე პირველ საუკუნეში რომის იმპერიაშიც. ძვ. წ-ის 46 წელს რომის კეისარმა იულიუს ცეზარმა მზის კალენდრის რეფორმა ჩაატარა ალექსანდრიელი ასტრონომების (სოზინგენი) ძალეებით და კალენდარული წლის ხანგრძლივობა განისაზღვრა 365 დღით და 6 საათით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ წლის ხანგრძლივობა კალენდარულში გაზრდილია 11 წუთით და 14 წამით. ეს თითქოსდა უმნიშვნელო განსხვავება ყოველ 128 წელიწადში ერთ დღე-ღამე განსხვავებას იძლევა (კალენდარული წელი ჩამორჩება). XVI საუკუნეში ეს განსხვავება 10 დღე-ღამეს შეადგენდა. ასეთი კალენდარი პრაქტიკულ მნიშვნელობას კარგავდა, რადგან მომავალში განსხვავება (ცთომილება) კიდევ უფრო გაიზრდებოდა. ამიტომ რომის პაპმა გრიგოლ XIII-მ ჩაატარა კალენდრის რეფორმა, რომლითაც გასწორდა ის ცთომილება (10 დღე-ღამე) და განსხვავება არც მომავალში დაგროვდებოდა. ეს კალენდარი კათოლიკურმა ქვეყნებმა მე-17-18 საუკუნეებში მიიღეს. მართმადიდებელურმა ქვეყნებმა უფრო გვიან. რუსეთმა, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა საქართველო, მხოლოდ 1918 წელს დაიწყო ამ კალენდრით სარგებლობა. XVI საუკუნიდან XX საუკუნამდე ცთომილება სამი დღით გაიზარდა. ამიტომ ჩვენთან ძველ სტილსა (იულიუსის კალენდარი) და ახალს (გრიგორიანული კალენდარი) შორის 13 დღეა.

ქართველები ტბელის მოღვაწეობის ხანაში და დღესაც სარგებლობენ აგრეთვე, წელთაღრიცხვით (ერა) “დასაბამითგან,” რაც ნიშნავდა ქართველთა წარმოდგენას სამყაროს გაჩენაზე და მას ანგარიშობდნენ ჩვენს ერამდე 5604 წლით. ბიზანტიელებისა (ბერძნების) უდრიდა 5508 წელს, ალექსანდრიელებისა (ეგვიპტე) – 5500-ს და ა. შ. რამდენადაც იშვიათი არ იყო ქართველების მიერ ბიზანტიური ერთი სარგებლობა, ამასთან ერთნაირად აღნიშნავდნენ რელიგიურ დღესასწაულებსაც, მიუხედავად ერათა ხანგრძლივობაში განსხვავებისა, (96 წელი: 5604–5508), საჭირო იყო ამ ყველაფრის ახსნა. ეს

გააკეთა სწორედ ტბელი აბუსერისძემ და იმგვარად, რომ იგი თანამედროვეთათვის გასაგები ყოფილიყო და ამასთან, ასახულიყო იმ დროის მიღწევები ამ სფეროში. ამიტომ, დღეს საყოველთაოდაა გაზიარებული აზრი იმის შესახებ, რომ ტბელი აბუსერისძის ასტრონომიული ტრაქტატი XIII საუკუნის საქართველოს ასტრონომიული ცოდნის დემონსტრირებაცაა.

ტბელის თხზულებაში საკმაო ინფორმაციაა მისი დამების კულტურულ საქმიანობაზე. კერძოდ, დას ვანენს აუშენებია იოანე მახარობლი ეკლესია, ძმების აბუსერისა და ვარდანის დავალებით აშენებდა თვით ტბელ წმ. გიორგის ეკლესიას ხიხანზე, ჩანს ტბელის მეუღლის – ბაგულის დეაწლიც, ყველა კულტურულ-ადმშენებლობითი საქმიანობის ინიციატორად და ქველმოქმედად ჩანს ერისთავთერისთავი აბუსერი, მაგრამ შედარებით ნაკლებად ჩანს ტბელის ძმის ვარდანის წვლილი. ბოლო წლებში გამოითქვა მოსაზრება, რომ მის სახელთან უნდა იყოს დაკავშირებული დღეს ნანგრევების სახით შემორჩენილი “ვარდციხე,” რომელსაც სავარაუდოდ “ვარდანის ციხე” უნდა რქმეოდა (რ. სურმანიძე, 1992,22).

აბუსერისძეთა კულტურულ-ადმშენებლობითი საქმიანობის შესახებ ტბელ აბუსერისძის შემდეგ არაფერი ვიცით, მაგრამ ვვარაუდობთ, რომ ისე, როგორც მთლიანად საქართველოში, მონღოლთა ასწლიანმა ბატონობამ თავისი გავლენა იქონია აბუსერისძეთა საგამგეო მხარეზეც, მით უმეტეს, რომ აქ არაერთხელ შემოჭრილან მონღოლი მარბიელები. მართალია გიორგი V ბრწყინვალეს მმართველობის ხანაში არაერთ კულტურულ მოვლენას ჰქონდა ადგილი (საეკლესიო-სამონასტრო მშენებლობა, საზღვარგარეთის კულტურულ-საგანმანათლებლო და საეკლესიო ცენტრების აღორძინება, მნიშვნელოვანი სამართლის კანონების მიღება...), მაგრამ არ ვიცით, რა მონაწილეობას იღებდნენ აბუსერისძეები ყველა ამ საქმიანობაში. ვარაუდი ამ გვარის კიდევ ერთხელ აღზევების თაობაზე შეიძლება იმის მიხედვით, რომ XIV საუკუნის შუა

ხანებში ერთიანი საქართველოს ამირსპასალარად ჩანს ივანე აბუსერისძე, რომელიც გარდაიცვალა 1356 წელს. როდის გახდა ის ამირსპასალარი არ ვიცით, მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ სამცხის შემოერთებისა და ყვარყვარეს გამთავრებისას საქართველოს ხელისუფლება შეეცდებოდა კვლავ ერთი პირის ხელში არ ყოფილიყო ათაბაგობა და ამირსპასალარობა. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ყვარყვარესათვის მხოლოდ ათაბაგობა დაეტოვებინათ და ამირსპასალარობა ისევ მისი ყოფილი ერისთავთ-ერისთავის ივანე აბუსერისძისათვის გადაეცათ. თუ ამას ვირწმუნებთ, მაშინ იმ დროის კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებში ივანე აბუსერისძის მონაწილეობა არაა გამორიცხული.

ლიტერატურა

1. აბუსერისძე ტბელი, თხზულებანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთეს: ნარგიზა გოგუაძემ, მიხეილ ქავთარიამ და რაულ ჩაგუნავამ, ბათუმი, 1998;
2. ბ. დიასამიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (აჭარა) ტბელ აბუსერისძის ხანაში (სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, კრ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, ბათუმი, 2007);
3. ნ. კახიძე, ქვითხურობა შუა საუკუნეების აჭარაში (აბუსერისძე ტბელი საისტორიო თხზულების მიხედვით). კრ. ტბელობა, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, მასალები, 2008;
4. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1951;
5. თ. კომახიძე, რელიგია და საღვთისმსახურო ნაგებობები აჭარაში, ბათუმი, 2006;
6. შ. მამულაძე, ნანა ვერულაშვილი, თხილვანის აბუსერისძეთა საგვარეულო ეკლესია. კრ – ტბელობა, 2008;
7. შ. მამულაძე, აჭარისწყლის მატერიალური კულტურის ძეგლები (გზამკვლევი), 2000;

8. დ. მუსხელიშვილი, აჭარის ისტორიული გეოგრაფიისათვის, წგ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა, I, 2007;

9. დ. მუსხელიშვილი, ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მატინანე, თბილისი, 1941;

10. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. I, ნაკ. I, თბ., 1962;

11. პრ. რატიანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, აბუსერისძე ტბელ-ის მოთხრობა, როგორც საისტორიო წყარო, ჟურნ. “მნათობი,” № 11, 1979;

12. საქართველოს ისტორია, საკითხავი წიგნი შედგენილი აკად. ს. ჯანაშიასა და აკად. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით გამოქვეყნებული სახელმძღვანელო-ების მიხედვით შემდგენელ-რედაქტორი გიორგი მელიქიშვილი, თბ., 1980;

13. საქართველოს ისტორია, I, 2008;

14. თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი, 1985;

15. ი. სიხარულიძე, ნათელი დაუღამებელი, ბათუმი, 1979;

16. რ. სურმანიძე, ვარდან აბუსერისძე – მწერლის ძმა, კრ. – ტბელ აბუსერისძე – 800, ბათუმი, 1992;

17. ქვა-ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითად ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955;

18. რ. ხალვაში, ტბელ აბუსერისძის ცხოვრება და ღვაწლი, ბათუმი, 2006;

19. რ. ხალვაში, ტბელ აბუსერისძე – იოანე შავთელის, არსენ ბუდმასაიშის-ძისა და საბა სვინგელის თანამოღვაწე, კრ. – ტბელობა, 2008;

20. რ. ხალვაში, ტბელ აბუსერისძე, გალობანი წმიდიათა იოვანეთა: ნათლისმცემლისა, მახარობლისა და ოქროსპირა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და კომენტარები დაურთო რამაზ ხალვაშმა, ბათუმი, 1992;

21. ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I, მშენებლობის ხელოვნება ძველ საქართველოში, თბ., 1996.

Bichiko Diasamidze

The Abuserisdzes in the Cultural Life of South-Western Georgia in 11th-14th Centuries

Summary

The article deals with the participation and contribution of the Abuserisdzes - the ruling feudal clan of Adjara – in the cultural life of the region under their rule as well as the whole country. The article also shows their merit in building of cult (churches and monasteries), fortification (fortresses) and arched bridges construction.

A special attention is given to the piety and charitable activities of Tbel's brothers and sisters (Abuseri, Vardani, Ganeni) and their relatives. Apart from this the article gives the evaluation of the scientific and practical value of the Tbel's works.

As the conclusion, the article makes a supposition that this clan still continued the activities in the 14th century as well judging from the fact that Ivane Abuserisdze appears to be the commander-in-chief of the country in the mid of the 14th century.

Бичико Диасамидзе

Род Абусерисдзе в культурной жизни Юго-Западной Грузии в XI-XIV веках

Резюме

В данной статье показано участие представителей правящего феодального рода Аджарии Абусерисдзе в культурной жизни страны и управляемого ими регионе. Также представлен тот вклад, который они внесли в строительство культовых (монастыри и

церкви) и фортификационных (крепости) сооружениях, характерных арочных мостов.

В работе особо подчеркивается благотворительная деятельность братьев и сестер Тбела Абусеридзе (Абусера, Вардана, Ванени) и их родственников. Дана оценка научной и практической ценности трудов Абусеридзе.

В заключении высказано предположение о продолжении активной деятельности представителей данного рода и в XIV веке, о чем явно свидетельствует тот факт, что в середине этого столетия Иване Абусеридзе упоминается в должности амирспасалара Грузии.

**სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში
რკინიგზის განშტოებათა მოწყობის
ისტორიისათვის
(1878 – 1918)**

მე-19 ს. 70–80-იანი წლებიდან რუსეთის იმპერია ფართოდ ჩაერთო მსოფლიო აღებ-მიცემობაში. მანქანათმშენებლობის, გემთმშენებლობის, რადიო-სატელეგრაფო კავშირგაბმულობის და სხვა ახალი დარგების განვითარებამ მოითხოვა ნავთობის, სამთამადნო წიაღისეულის და სხვა სახის ნედლეულის გაზრდილი მოპოვება, გადამუშავება და მსოფლიო ბაზრისთვის მიწოდება. ამან გამოიწვია ტვირთბრუნვის გაძლიერება, რასაც ძველი სატრანსპორტო საშუალებები (ოთხთვალა, ურემი, ჭაპანი) ვეღარ აუდიოდა. სწორედ მასობრივი გადაზიდვების აუცილებლობამ შეუწყო ხელი სარკინიგზო ტრანსპორტის განვითარებას და რკინიგზის ხაზების დაჩქარებულ მოწყობას მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში.

ამ მხრივ გამონაკლისი არც ამიერკავკასია ყოფილა, სადაც 1872 წლიდან უკვე მოქმედებდა ფოთი-თბილისის მაგისტრალური რკინიგზა. მასზე მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებიდან 1921 წლამდე პერიოდში მოეწყო რამდენიმე გვერდითი განშტოება: 1) ბაქოსთან სურხანის ნავთობის რაიონის დამაკავშირებელი (1880 წ.); 2) ბაქო-თბილისის და ბათუმ-სამტრედიის (1883); 3) ქუთაის-ტყიბულის (1883-1887); 4) ხაშური-ბორჯომის (1893-1894); 5) ბორჯომ-ბაკურიანის ვიწროლიანდაგიანი (1898-1902); 6) შორაპანი-ჭიათურა-საჩხერის (1894-1904); 7) დარკვეთი-საჩხერის ვიწროლიანდაგიანი (1904); 8) თბილისი-აღექსანდროპოლი-ყარსის (1895-1899); 9) აღექსანდროპოლი-ულუხანლუ-ერევანის (1902); 10) ულუხანლუ-ჯუღლვას

(1908) [“k.k.” 1913:196-197]; 11) კახეთის შტო (1910-1015 წწ.) და 12) ახალსენაკი-ხეთა (1919 წ.). 1900 წ. ბაქოდან კასპიის ზღვის გასწვრივ პეტროვსკამდე ლიანდაგის გაყვანით ამიერკავკასიის რკინიგზა შეუერთდა რუსეთის სარკინიგზო ქსელს [ტოტოჩავა, 1972:26].

აღსანიშნავია, რომ ამიერკავკასიაში რკინიგზის გვერდითი განშტოებების მოწყობით უფრო გაიოლდა იქ არსებული ნავთობის, მანგანუმის, სპილენძის, ხე-ტყის, ქვანახშირის, გრაფიტის, თუთიის და სხვა სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვება და ექსპორტი, აგრეთვე, ადგილზე ნაწარმი ბამბის, მატყლის, აბრეშუმის პარკის, თამბაქოს, ძირტკბილას, ხილის, ღვინის, ხორცის და კვების სხვა პროდუქტების მიწოდება საშინაო და საგარეო ბაზრებისათვის.

ზემოაღნიშნულ განშტოებათაგან როგორც ეკონომიკური, ისე სამხედრო თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო ბაქო-თბილისის და სამტრედია-ბათუმის რკინიგზა, რომლებიც მათ ექსპლოატაციაში შესვლისთანავე (1883 წ.) იტყნენ შავი და კასპიის ზღვების დამაკავშირებელი სარკინიგზო მაგისტრალის საწყის პუნქტებად.

აღსანიშნავია, რომ ბათუმისკენ რკინიგზის გაყვანის აზრი ხელისუფლებაში წარმოიშვა თურქეთთან 1877-1878 წლების ომის დამთავრებისთანავე. 1878 წ. 1 ნოემბერს იმპერატორმა დაამტკიცა მინისტრთა კომიტეტის დებულება სამტრედიიდან ბათუმამდე რკინიგზის გასაყვანად სახელმწიფო გამოკვლევის ჩატარების შესახებ. ამ საქმის წარმოება დაევადა ამიერკავკასიის რკინიგზის ინსპექტორს ინჟინერ სტატკოვსკის. მან შეიმუშავა და უკვე დეკემბრის დამლევს კავკასიის ხელისუფლებას წარუდგინა სამტრედიიდან ბათუმამდე რკინიგზის გაყვანის მიმართულების სამი ვარიანტი: 1. მთიანი გურიისა და ოზურგეთის გავლით, 2. დღეისათვის მოქმედი მარშრუტი და 3. ფოთიდან ზღვის სანაპიროს გასწვრივ ბათუმამდე. ეს უკანასკნელი იყო ყველაზე მოკლე მიმართულება (42 ვერსტი*), მაგრამ მას მთლიანად უნდა გაეკლო ჭაობიან და

დაუსახლებელ ტერიტორიაზე. ამასთან, რკინიგზა ზღვიდანაც დაუცველი იქნებოდა. ამიტომ ამ ვარიანტზე უარი ითქვა.

1880 წ. 6 ივნისს რუსეთის იმპერიის მინისტრთა კომიტეტის სათანადო დებულებით დადგინდა, რომ აერჩიათ დღეისათვის მოქმედი ბათუმ-სამტრედიის რკინიგზის მარშრუტი (105 ვერსტი). მისი მშენებლობისათვის ხაზინამ გამოჰყო 6,5 მილიონი რუბლი [А. Аргутинский-Долгоруков, 1896 : 58-62].

შემოერთებიდან 5 წელში ბათუმის რკინიგზა უკვე ამოქმედდა. ამგვარ სისწრაფეს ამიერკავკასიის რკინიგზის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი ა. არღუთინსკი-დოლგორუკოვი შემდეგი მიზეზებით ხსნის: პირველყოფლისა, ეს იყო გამოწვეული პოლიტიკური მომენტი და ბათუმის მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მდებარეობით. ხოლო, მეორეს მხრივ, ამას განაპირობებდა ბუნებრივი პირობებით გამორჩეული ბათუმის პორტი, რაც განსაკუთრებით საგრძნობი იყო შტორმისაგან დაუცველი ფოთის პორტის მოუხერხებლობის გამო [იქვე : 57].

ფოთის ნავსადგური შტორმის დროს იმდენად გამოუსადეგარი იყო ტვირთბრუნვისთვის, რომ საოკეანო გემები ბათუმში შემოდისოდნენ. აქ ხდებოდა მათი დატვირთვა-გადმოტვირთვა და პატარა გემებით ფოთში გაგზავნა, საიდანაც ტვირთი რკინიგზით იგზავნებოდა ამიერკავკასიის სიდრემში, ჩრდილოეთ სპარსეთსა და შუა აზიაში. ასევე იყო ექსპორტის დროსაც. ფოთში რკინიგზით ჩატანილი ტვირთი პატარა გემებით იგზავნებოდა ბათუმში და იქ ხომალდზე გადაქონდათ. ამდენგზის ჩატვირთვა-გადმოტვირთვა მეკურტნეთა ზურგით ხდებოდა, რაც საკმაოდ აძვირებდა ტვირთის ღირებულებას. ამიტომ, ყოველდღიურად მზარდი ექსპორტ-იმპორტის და ტრანზიტის ინტერესები მოითხოვდა ბათუმის ნავსადგურამდე სარკინიგზო მიმოსვლის სწრაფად მოწყობას. ბათუმ-სამტრედიის რკინიგზა 1883 წ. 12 აპრილს ჩაიბარა სპეციალურმა კომისიამ. ამ ხაზზე მოეწყო რკინიგზის 8 სადგური: სამტრედია, ნიგოთი, საჯავახო, ლანჩხუთი, სუფსა,

ნატანები, ქობულეთი და ბათუმი. თითოეული ვერსტის მშენებლობაზე საშუალოდ დაიხარჯა 62 ათასი რუბლი.

1883 წ. 21 მაისს ბათუმ-სამტრედიის რკინიგზა საზეიმოდ გაიხსნა. ქალაქში შემოსული პირველი მატარებლის დასახვედრად ბათუმის და მისი შემოგარენის უამრავმა მცხოვრებმა მოიყარა თავი[Шарабидзе, Абуцеридзе, 1984 : 4-6].

ბაქოსა და ბათუმს შორის გაჩაღდა გრანდიოზული ტვირთბრუნვა. თვითონ ბაქოს გადაქცევა ნავთობის მსხვილ მომპოვებელ და ექსპორტიორ ცენტრად განაპირობა ბათუმის ნავსადგურმა. ის გახდა აზერბაიჯანის ნავთობის დიდი რეზერვუარი, საიდანაც გადამუშავებული და დაფასოებული სხვადასხვა სახის ნავთობპროდუქტი უხვად მიედინებოდა ევროპის, აფრიკისა და აზიის ქვეყნების ბაზრებზე. ბათუმის ნავსადგურის ტვირთბრუნვაშიც უმთავრესი წილი ნავთობზე მოდიოდა. მაგალითად, 1903 წ. საერთო ტვირთბრუნვამ შეადგინა 107,7 მილიონი ფუთი. აქედან ნავთობი იყო 78,5 მლნ. ფუთი [სიორიძე, 2002:33-34].

ნავთობის წყალობით ბათუმი გახდა მსხვილი ნავსადგური და სავაჭრო-სამრეწველო ცენტრი. აქ შეიქმნა ნავთობპროდუქტების დახარისხებისა და ტრანსპორტირებისთვის საჭირო ინფრასტრუქტურა. ბათუმსა და მის გარეუბნებში მუშაობდა ნავთობის ტარის (თუნუქის ბილონების და ხის კასრების) დამამზადებელი 9 მსხვილი და ათეულობით წერილი საწარმო. აიგო დიდი ტევადობის 150-მდე რეზერვუარი. ნავთობპროდუქტების გემებში ჩასატვირთავად ნავსადგურში მოეწყო 30-ზე მეტი ჩამოსახმელი სადგური და ელევატორი. კეთილმოეწყო ნავსადგური და ქალაქის ძირითადი ქუჩები.

რკინიგზით, გარდა ნავთობისა, ბათუმში შემოჰქონდათ და აქედან გემებით უცხოეთში გაჰქონდათ 45-მდე დასახელების სხვადასხვა საქონელი: მანგანუმი, ხე-ტყე, სიმინდი, მატყლი, აბრეშუმის პარკი, ბამბა, ძირტკბილა და სხვ. ხოლო ევროპიდან შემოჰქონდათ და აქედან რკინიგზით მთელს ამიერკავკასიაში ვრცელდებოდა 25-ზე მეტი სახის საქონელი: გოგირდი, საღებავები, სამრეწველო მანქანები და მოწყობილო-

ბები, ლითონის ნაწარმი, მანუფაქტურა, ყავა, აგეჯი, მარმარილო, აგური, კრამიტი, თუნუქი და სხვა [სიორიძე, 2002: 36].

უკვე აღვნიშნეთ, რომ ბათუმ-სამტრედიის რკინიგზა თავიდან გაიყვანეს როგორც ფოთი-თბილისის მაგისტრალის ერთ-ერთი განშტოება. მაგრამ მალე, რკინიგზით გატარებული ტვირთების დიდი მოცულობის გამო, ბათუმი გახდა ამიერკავკასიის საქონელგაცვლის მთავარი ნავსადგური და სარკინიგზო მაგისტრალის ისეთი ხელსაყრელი პუნქტი, საიდანაც შემდეგში დაიგეგმა ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში რკინიგზის რამდენიმე განშტოების გაყვანა, რასაც ეხება ეს ნაშრომი.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში მე-19 საუკუნის დამლევებიდან წამყვანი როლი მიენიჭა ართვინის რეგიონს. ეს მხარე მდიდარი იყო წიაღისეულით. ამიტომ, სამრეწველო წრეებში გაჩნდა ბათუმიდან ართვინამდე რკინიგზის გაყვანის აზრი.

1901-1903 წლებში ამის გაკეთებას ცდილობდა ფირმა “კრეზო”, რომელიც გეგმავდა ართვინის მხარის რკინის საბადოების ექსპლოატაციას, მაგრამ ეს იდეა ვერ განახორციელა, რადგან სამხედრო უწყებამ “სტრატეგიული მოსაზრების” გამო ნება არ დართო ამ რეგიონში რკინიგზის გაყვანაზე [Проект..., 1916:4,7].

ამის შემდეგ ჭოროხის ხეობაში რკინიგზის გაყვანის სურვილი გამოთქვა 1900 წ. ლონდონში დაარსებულმა “კავკასიის სპილენძის სამრეწველო საზოგადოებამ”. მას მდ. მურღულის ხეობაში ჰქონდა საჰაერო-საბაგრო გზებით ერთმანეთთან დაკავშირებული ათეულობით მადარო, 4 გამამდიდრებელი ფაბრიკა, ელექტროსადგური და უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი სპილენძსადნობი ქარხანა. ამ კომპლექსის მშენებლობაში ფირმამ დააბანდა იმ დროისთვის დიდი კაპიტალი – 20 მილიონი რუბლი. მაგრამ სამხედრო უწყებამ მასაც არ მისცა რკინიგზის გაყვანის უფლება. ამიტომ ფირმის ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა ბათუმიდან – მდ. ჭოროხისა და მურღულისწყლის ხეობებით გაეყვანა 60 ვერსტი

სიგრძის ნავთსადენი მილი, რითაც ხდებოდა ქარხნებისთვის თხევადი საწვავის მიწოდება.

ფორმას ასევე ძვირი უჯდებოდა მზა სპილენძის ბათუ-მამდე ჩატანაც. ის მურღულის ხეობიდან ფურგონებით გაჰქონდათ ხოფამდე, შემდეგ გადატვირთავდნენ ნაგებზე და მდ. ჭოროხით ჩამოჰქონდათ ბათუმში [სიორიძე, 1987:142-146]. რკინიგზა კი მნიშვნელოვნად გაამარტივებდა და გააიაფებდა ზემოაღნიშნულ ოპერაციებს და თვით წარმოების პროცესსაც. რკინიგზითვე იქნებოდა შესაძლებელი მდ. ჭოროხის ხეობაში მოქმედი სამთო-მომპოვებელი საწარმოების მომარაგება იაფი საწვავით (კოქსი, ქვანახშირი), წარმოებისთვის საჭირო მანქანა-დანადგარებით და სხვა საქონელით.

1900-იანი წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და მის შემდეგ განვითარებული დეპრესია უარყოფითად აისახა ბათუმის ნავსადგურის ტვირთბრუნვაზეც. ამიტომ, ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობაში სერიოზულად დაიწვეს ფიქრი შექმნილი მდგომარეობის გამოსწორებაზე. ამის თაობაზე ბათუმის მთავარი საბაჟოს მმართველის ივ. ლოპატოს მიერ 1911 წ. 17 იანვარს შედგენილ საანგარიშო მოხსენებაში ვკითხულობთ: “ბათუმის პორტში ტვირთების მისაზიდად ქალაქის თვითმმართველობა ამუშავებდა პროექტს ბათუმიდან ყარსამდე რკინიგზის გასაყვანად. ის უნდა გავიდეს ჭოროხისა და მისი შენაკადების ხეობებით, შემდეგ უღელტეხილით გადავა არტაანის პლატოზე და შეუერთდება ამიერკავკასიის რკინიგზის ჯუღფას მიმართულებას სპარსეთზე გასასვლელად. ეს რკინიგზა ბათუმიდან ჯუღფამდე გზას შეამცირებს 200 ვერსტით და იქნება უმოკლესი ბათუმსა და სპარსეთის ბაზრებს შორის. ბუნებრივია, — დაასკვნის საბაჟოს მმართველი, — რომ ბათუმის პორტი პირველ ადგილს დაიკავებს სპარსეთსა და დასავლეთ ევროპას შორის სატრანზიტო ვაჭრობაში” [აცსა, ფ. 48, აღ. 1, ს. 1385, ფურც. 56].

სამხედრო უწყებისაგან ნებართვის მიღების შემდეგ ბათუმ-ყარსის მომავალი რკინიგზის პროექტის შედგენა დაევა-ლა ინჟინერ დ. სვიშჩევსკის. 1914 წ. ზაფხულში მისი ხელ-

მძღვანელობით ჩატარებული კვლევა-ძიებით ბათუმ-ყარსის რკინიგზის მთლიანი სიგრძე განისაზღვრა 348,4 ვერსტით. ბათუმიდან 303-ე ვერსტზე რკინიგზას უნდა გადაეკვეთა თბილის-ყარსის რკინიგზის ხაზი პუნქტ იაგნისთან (ყარსის ჩრდილოეთით) და ბოლოს უნდა შეერთებოდა ალექსანდრო-პოლ-ჯულფას რკინიგზას პუნქტ ბუგდაშენთან (ალექსანდრო-პოლის სამხრეთით).

რკინიგზის დაპროექტირებისას გათვალისწინებული იქნა ბათუმის ოლქის წიაღისეული სიმდიდრეების ექსპლოატაციის ინტერესები. ამიტომ გადაწყდა რკინიგზის გატარება მდ. ჭოროხის დინების გასწვრივ, საიდანაც საჭიროებისას შესაძლებელი იქნებოდა გვერდითი შტოების გაყვანა შენაკად ხეობებში.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ შეაფერხა პროექტის დასრულება, თუმცა 1915 წ. კავკასიის ფრონტზე რუსეთის არმიამ სერიოზული წარმატებები მოიპოვა. დ. სვიშჩევსკიმაც იმავე წელს დაასრულა და წარადგინა პროექტი, რაც 1916 წელს დაისტამბა თბილისში ქართული საგამომცემლო ამხანაგობის მიერ. ეს არის 154 ნაბეჭდი გვერდის მოცულობის წიგნი და შედგება ოთხი თავისაგან. მასში დასაბუთებულია ბათუმ-ყარსის რკინიგზის გაყვანის აუცილებელი საჭიროება და მისი ეკონომიკური ეფექტიანობა, მოცემულია პროექტის განხორციელებისათვის აუცილებელი ხარჯები და ტექნიკური მახასიათებლები.

შესავალ წერილში დ. სვიშჩევსკი აღნიშნავს, რომ 30 წელზე მეტი გავიდა ბათუმისა და მისი ოლქის შემოერთებიდან, მაგრამ ზღვის სანაპირო ზოლის გარდა, ოლქის დანარჩენ ნაწილში ცხოვრების ის ძველი პირობებია, რაც აქ დატოვა თურქთა ბატონობამო. მართალია, რკინიგზის გაყვანამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქ. ბათუმის ზრდა-განვითარებაში, მაგრამ დანარჩენი ოლქი უგზობობას მოუცავს. თვით საუბნო-ადმინისტრაციული ცენტრებიც კი არ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული ბორბლიანი ტრანსპორტის-

ვის ვარგისი გზებით. ოლქის შიგნით გადაადგილება ხდება ფეხით, ცხენით ან საჭაპანე ტრანსპორტით.

მთელი ეს მხარე მოფენილია ეკლესია-მონასტრების და ციხესიმაგრეთა მრავალრიცხოვანი ნანგრევებით. ეს მოწმობს, რომ ძველად აქ სიცოცხლე ჩქეფდა, რაც მხოლოდ კარგი სამიმოსვლო გზების პირობებში იყო შესაძლებელი. ამას დღემდე შემორჩენილი და მოქმედი ქვის თაღიანი ხიდებიც ადასტურებს.

რეგიონის ამ მდგომარეობიდან გამოყვანის ერთ-ერთ მთავარ პირობად დ. სვიშჩევსკის მიანდა ჭოროხის ველზე რკინიგზის გაყვანა. ეს განხდებოდა აგრეთვე ტრანსპორტირებისთვის ვარგისი შიგა სამიმოსვლო გზების მოწყობის საფუძველი. გაიოლდებოდა ტვირთების, ადგილზე ნაწარმი პროდუქტების გადატანა და მგზავრობა, რაც დადებითად იმოქმედებდა ადგილობრივ მცხოვრებლებზე და გამოიწვევდა მათ კეთილგანწყობას ხელისუფლებისადმი.

სვიშჩევსკი ბათუმ-ყარსის რკინიგზას უკავშირებდა სხვა ხელსაყრელ გარემოებებსაც: 1) სარკინიგზო გადაზიდვები ხელს შეუწყობდა სწრაფ ტვირთბრუნვას. 2) ოლთისის რაიონში არსებული ქვანახშირის და კოქსის უხვი საბადოების ექსპლოატაცია, იქამდე რკინიგზის შტოს გაყვანის შემდეგ და ამ იაფი საწვავით ჭოროხის აუზის სპილენძის მწარმოებელი ქარხნების უზრუნველყოფა 3) ბათუმ-ყარსის რკინიგზას თუ საზღვრისკენაც დაემატება გვერდითი განშტოებები, მას შეუძლია მოემსახუროს თურქეთის აღმოსავლეთ პროვინციებს. ეს შეაფერხებს ბათუმის კონკურენტი ტრაპიზონის პორტის გაფართოებას და ის ვეღარ მიიზიდავს სპარსეთის ტრანზიტსო [Проект., 1916:3-6].

წინასწარი გამოთვლით ბათუმ-ყარსის რკინიგზის (348,4 ვერსტი) მშენებლობა დაჯდებოდა 62,2 მლნ. რუბლი. ანუ 1 ვერსტზე საშუალოდ დაიხარჯებოდა 178 ათასი რუბლი. შემდეგ სვიშჩევსკის მოჰყავს რკინიგზით ტვირთბრუნვის და მგზავრობა გადაყვანის სავარაუდო ციფრობრივი მონაცემები და წერს, რომ მაღალი დანახარჯების მიუხედავად რკინიგ-

ზის აქციონერთა წლიური სუფთა მოგება დასაწყისშივე 143 ათასი რუბლი იქნებოდა [იქვე:11-14].

პროექტში დაწვრილებითაა განხილული რკინიგზის მარშუტი. ის უნდა შე ერთებოდა ბათუმის საბარგო სადგურს, საიდანაც შესაძლებელი იქნებოდა შეუფერხებელი სატვირთო ოპერაციები ბათუმის პორტში. თუმცა, უმაღლესი ხელისუფლების მიერ უკვე დამტკიცებული იყო გეგმა ბათუმის ე.წ. “ნავთობის ქალაქის” გადაკეთების თაობაზე. ის ითვალისწინებდა რკინიგზის სამგზავრო და საბარგო სადგურების ქალაქიდან კახაბრის დაუსახლებელ ველზე გადატანას. სვიშჩევსკის აზრით ეს ადგილი მოსახერხებელი იყო ბათუმ-ყარსის რკინიგზის სადგურის მოსაწყობადაც. აქედან რკინიგზა ჭოროხის ხეობით გაემართებოდა ყარსისაკენ.

ბათუმიდან მე-40 ვერსტზე გათვალისწინებული იყო პირველი სადგურის მოწყობა დაბა ბორჩხაში. აქედან ახლოს იყო მურღულის სპილენძსადნობი ქარხანა და მანგანუმის საბადოები. რკინიგზის მეორე სადგური იგეგმებოდა კვარცხანის სპილენძსადნობი ქარხანისათვის. შემდეგი უნდა ყოფილიყო ქ. ართვინის რკინიგზის სადგური (61-ე ვერსტზე). შემდეგ გზა კვლავ აღმა მიყვებოდა ჭოროხის კლდოვან ხეობას, 70-ე ვერსტზე უხვევდა მარცხნივ და მიუყვებოდა ჭოროხის შენაკად მდ. იმერხევს, შემდეგ ამ უკანასკნელის შენაკად შავშეთის წყალს. ამის შემდეგ რკინიგზა უხვევდა სამხრეთისკენ, გარს შემოუვლიდა ბილ-ბელანის მთიან მასივს და იაღანუხჩამსკის უღელტეხილში გაჭრილი გვირაბებით დაეშვებოდა არტაანის მხარეში, მდ. მტკვრის ველზე, საიდანაც გადაკვეთდა თბილის-ყარსის რკინიგზას და რკ. სადგურ ბუგდაშენთან შეუერთდებოდა ალექსანდროპოლ-ჯუღღას ხაზს.

პროექტის ავტორთა ვარაუდით ბათუმ-ყარსის რკინიგზა ტექნიკურად იძლეოდა 8 წყვილი მატარებლის (ე.ი. 16 სარკინიგზო შემადგენლობის) ერთდროულად მოძრაობის საშუალებას. ხოლო ომიანობის ვითარებაში, ე.წ. ”ასაქცევი ლიანდაგების” გამოყენებით შესაძლებელი იქნებოდა 15 წყვილი სამხედრო და 1 წყვილი სამოქალაქო მატარებლის მოძრაობა.

ბათუმის ოლქის მთაგორიან ადგილებში, ბათუმიდან სოფ. დოლისყანამდე, მატარებლის შემაღლებლობის მოძრაობისთვის საჭირო იქნებოდა ორი ორთქლმავალი. ინჟინერი სვიშჩევსკი იქვე სვამდა საკითხს, რომ რკინიგზის ძნელად გადასალახავ უბნებზე გამოეყენებინათ ელექტროწვევა (იგივე ელმავლები). მათთვის საჭირო ენერგია მთის მდინარეებზე მოწყობილი სტაციონარული ელექტროსადგურებიდან უნდა მიეღოთ.

სვიშჩევსკი აგრეთვე აყენებდა წინადადებას, რომ ბათუმ-ყარსის რკინიგზისთვის ბათუმის პორტში გამოეყოთ მონაკვეთი გემმისადგომთან და მის მახლობლად რკინიგზის პლატფორმის მოსაწყობად საჭირო ტერიტორია [Проект..., 1916:24-39].

დასასრულს უნდა ითქვას, რომ ბათუმ-ყარსის რკინიგზის პროექტის განხორციელება სამომავლოდ გადაიდო. მის ნაცვლად რუსეთის უმაღლესი მთავრობა 1916 წ. ზაფხულში სწრაფ ტემპში შეუდგა სამხედრო დანიშნულების ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზის მშენებლობას [სიორიძე, 2005 : 80-85].

1916 წლის გაზაფხულზე რუსეთის კავკასიის არმიამ, რომლის თვალსაჩინო ნაწილს ქართველები შეადგენდნენ, ოსმალთაგან გაათავისუფლა ისტორიული ლაზეთი. შემდეგი შეტევითი ოპერაციებისთვის მოქმედი არმიის უზრუნველსაყოფად რუსეთის სარდლობამ საჭიროდ ჩათვალა ქ. ტრაპიზონში მტკიცე ზურგის სამსახურის მოწყობა. ამისთვის ლაზეთის ზღვისპირა ზოლში, ბათუმიდან ტრაპიზონამდე გადაწყდა ფართოლიანდაგიანი რკინიგზის გაყვანა.

1916 წლის მაისში ქ. ბათუმში შეიქმნა სპეციალური დაწესებულებები სახელწოდებით – “ბათუმ-ტრაპიზონის ფართოლიანდაგიანი სამხედრო რკინიგზის სამუშაოთა სამმართველო”, რომლის ხელმძღვანელად დაინიშნა პოლკოვნიკი მ. ა. ვერდერევსკი [სცსსა, ფ. 2080, აღ.1 ს. 544:422]. იმავედროულად დაიწყო საპროექტო სამუშაოები.

ბათუმ-ტრაპიზონის შორის კვლევანი ზღვის ნაპირით რკინიგზის გაყვანის გადაწყვეტილებას “ბრიყვეულ საქმეს”

უწოდებს მწერალი დავით კლდიაშვილი. ის ამ დროს იყო ომით გათავისუფლებული ლაზეთის ერთ-ერთი ზღვისპირა პუნქტის (პირონიტის) კომენდანტი და ამდენად ამ მოვლენების შემსწრე და თვითმხილველი. მისი შეფასებით პოლკოვნიკი ვერდერევესკი იყო შესანგრეთა ოფიცერი და არა გზათა საქმის სპეციალისტი ინჟინერი. მას დასავლეთის ფრონტზე, ვაკე ადგილას, უკვე გაყვანილი ჰქონდა 16 ვერსტი სიგრძის რკინიგზა რამდენიმე დღის განმავლობაში. ამას ისე მოუხიბლავს მთავარსარდალი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე, რომ სხვა ინჟინერს აღარ იკადრებდაო. როცა ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე მეფისნაცვლად დაინიშნა, მას ვერდერევესკიმ წარუდგინა გეგმა ერთ წელიწადში ბათუმ-ტრაპიზონს შორის რკინიგზის მოწყობის შესახებ, რაც უპრობლემოდ დამტკიცებულა [კლდიაშვილი, 1984:197].

ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზის სამმართველოს ქ. ბათუმში გამოუყვეს ცალკე შენობა და უზრუნველყვეს საჭირო პერსონალით. “სამმართველოსთან” შეიქმნა ტექნიკური, მექანიკური და გეოლოგიური განყოფილებები, დამოუკიდებელი სამედიცინო სამსახური [აცსა, ფ.6, აღ. 1, ს.896:4]. ბათუმის მუნიციპალიტეტმა ქალაქის განაპირას, სოფ. სოუქსუს საზღვართან, გამოჰყო აგრეთვე 1,8 ჰექტარი მიწის ნაკვეთი მშენებარე რკინიგზისათვის საწყობების და მექანიკური სახელოსნოების მოსაწყობად [იქვე, ს. 873:1-8]. მათი ელექტროენერჯით მომარაგებისათვის, 1917 წ. იანვრის დასაწყისში ბათუმის მახლობლად, მდ. ჭოროხზე მოეწყო მცირე ჰიდროელექტროსადგურიც. სადენების გასაყვანად გამოიყენეს ქალაქის ელექტრობოძები [იქვე, ს. 899:6-9].

ლაზეთის რკინიგზის ასაგებად ხაზინამ გამოჰყო სოლიდური თანხა—25 მილიონი რუბლი. 1916 წლის 14 დეკემბერს იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის მიერ ხელმოწერილი “დროებითი დებულებით” მშენებლობის უფროსს მიენიჭა შეუზღუდავი უფლებები თანამშრომელთა რაოდენობის, მათი ხელფასების, წარმოებულ სამუშაოთა შეფასების, მშენებლობისთვის საჭირო ტექნიკის და მოწყობილობათა ღირებულების, აგრეთვე,

სხვა სახის ხარჯების განსაზღვრაში. მასვე შეეძლო, საჭიროებისას, უკვე დამტკიცებულ პროექტშიც შეეტანა აუცილებელი ცვლილებები [სცსსა, ფ. 2080, ად. 1 ს. 544:422-433].

ლაზეთის რკინიგზის მშენებლობა დაიწყო 1916 წლის აგვისტოში. სამუშაოები წარმოებდა ერთდროულად რამდენიმე უბანზე, ქ. ბათუმიდან დაწყებული – ტრაპიზონამდე.

ლაზეთის ზღვისპირეთი კლდოვანია. ამიტომ, რკინიგზაზე სამუშაოები განისაზღვრა სამ ეტაპად. პირველი რიგის ამოცანა იყო დაბლობ ადგილებში რელსების დასაგებად ნიადაგის მომზადება. მეორე ეტაპზე განსაზღვრული იყო ხიდების აგება და გვირაბების გაყვანა კლდოვან ადგილებში, რაც მესამე ეტაპზე უნდა დასრულებულიყო სამონტაჟო სამუშაოებით და მატარებლების მოძრაობის დაწყებით.

რკინიგზის მშენებლობამ ათასობით მუშახელი მიიზიდა დასავლეთ საქართველოდან, მათ შორის ლაზეთიდანაც. დ. კლდიაშვილის ცნობით ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალის “უმრავლესობა იყო გადმოყვანილი ჩრდილო რუსეთიდან, მურმანსკინს რკინიგზაზე ნამუშევრები. უბრალო მუშებიც თითქმის ერთიანად რუსეთიდან ჩამოიყვანეს” [კლდიაშვილი, 1984:198]. მშენებლობის უბნებზე, აიგო ხე-ტყის სახერხი ქარხნები და სხვადასხვა სახის სახელოსნოები; მოეწყო ბარაკები, სასადილოები, სავაჭრო ფარდულები, აბანოები და სხვა ობიექტები. მშენებლობაზე მუშაობდა ათეულობით საბარგო ავტომობილი, ასობით ოთხთვალა და ურემი.

1917 წლის იანვარში დაიწყო ამიერკავკასიის რკინიგზის მაგისტრალთან ლაზეთის შტოს შეერთების საკითხის განხილვა. ამისათვის შეიქმნა შერეული კომისია, სახელმწიფო მრჩეველ გ.ს. ქიქოძის თავმჯდომარეობით. კომისიაში შედიოდნენ ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზის, ამიერკავკასიის რკინიგზის, ბათუმის თვითმმართველობის, სამხედრო უწყების, მიხეილის ციხესიმაგრის, ბათუმის სავაჭრო და სამხედრო ნავსადგურების წარმომადგენლები. კომისიამ გადაწყვიტა, რომ ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზა ამიერკავკასიის მაგისტრალთან დროებით შეერთებინათ ბათუმის საბარგო

სადგურთან. კომისიის წევრები აგრეთვე შეთანხმდნენ, რომ უახლოეს მომავალში შეედგინათ ბათუმის დამოუკიდებელი საკვანძო სადგურის პროექტი, რომელსაც შეუერთდებოდა როგორც ბათუმ-ტრაპიზონის, ისე უკვე დაპროექტებული ბათუმ-ყარსის რკინიგზაც [აცსა, ფ.ნ, ს. 896:5]. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ბათუმის საკვანძო სადგურის აგება იგეგმებოდა ქალაქგარეთ, კახაბრის ველზე. მაგრამ შემდეგ განვითარებული მოვლენების გამო ამ გეგმების განხორციელება ვეღარ მოხერხდა.

1917 წ. თებერვლის რევოლუციით რუსეთის სათავეში მოსულ დროებით მთავრობას მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური მემკვიდრეობა დარჩა. კორუმპირებული მოხელეების მიერ გაძარცვული ხაზინა უკვე უშუალოდ ფრონტის საჭიროებებსაც ძლივს აკმაყოფილებდა. ამიტომ მთავრობამ გადაწყვიტა არაპირდაპირი სამხედრო ხარჯების შემცირება. ეს შეეხო ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზასაც, რადგან არ ჰქონდათ სახსრები მის ბოლომდე მისაყვანად. რკინიგზის მშენებლობაზე ჩატარებული რევიზიის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ფულის უდიდესი ნაწილის (21 მლნ. რუბლი) დახარჯვის მიუხედავად სამუშაოები სანახევროდაც არ იყო შესრულებული. რელსების დასაგებად გრუნტი ძირითადად დაბლობ ადგილებში მომზადდა და ისიც უხარისხოდ. კლდოვან ადგილებში კი სამუშაოები ჯერ დაწყებულიც არ იყო [სცსსა, ფ. 2080, აღ. 1, ს. 544:4-5]. მშენებლობის დასრულება დამატებით საჭიროებდა დიდ თანხებს, რის საშუალებაც ხაზინას აღარ ჰქონდა. სერიოზული სირთულეები განჩნდა რკინიგზის რელსებით და სხვა საშენი მასალებით მომარაგებაშიც. გამოიკვეთა სახელმწიფო ფულის დიდი რაოდენობით დატაცების და არადანიშნულებისამებრ ხარჯვის არაერთი ფაქტი, რაზეც სამხედრო პროკურატურამ დაიწყო მოკვლევა და აღძრა სისხლის სამართლის საქმეები. ყოველივე ამის გამო რუსეთის დროებითი მთავრობის 1917 წლის 15 აპრილის დადგენილებით ბათუმ-ტრაპიზონის რკინიგზის მშენებლობა შეწყდა.

ამრიგად, ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში დაგეგმილ ბათუმ-ტრაპიზონისა და ბათუმ-ყარსის რკინიგზის განშტოებებს დადებითი როლის შესრულება შეეძლო ლაზეთსა და ართვინ-არტაანის რეგიონების მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში. ეს ხელს შეუწყობდა საქართველოს სხვა კუთხეებთან მათ ინტეგრირებასაც. მაგრამ ეს მშენებლობები ვერ განხორციელდა რუსეთში ბოლშევიკური გადატრიალებისა და პირველი მსოფლიო ომის შედეგად სამხრეთ კავკასიაში შექმნილ სპეციფიკურ ვითარებათა გამო.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (შემოკლებით სცსსა) ფონდი 2080, აღწ. 1, საქმე № 544.
2. სცსსა ფონდი 1854, აღწ. 1, საქ. 766.
3. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემოკლ. აცსა), ფონდი 6, აღწ. 1, საქმე № № 873, 896, 899.
4. აცსა ფონდი 16, აღ. 1, ს. 42.
5. აცსა ფონდი 48, აღ. 1, ს. 1385.
6. გოშაძე გ. ამიერკავკასიის რკინიგზის მშენებლობის, ვლექტროფიკაციისა და ექსპლოატაციის საკითხისათვის, თბ., 1959.
7. კლდიაშვილი დ. ჩემი ცხოვრების გზაზე, ბათუმი, 1984.
8. სიორიძე მ. სამთო-მეტალურგიული მრეწველობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში და უცხოური კაპიტალი (1878-1921 წწ.) – “აჭარის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები”, VIII, ბათ., 1987 (გვ. 135-153).
9. სიორიძე მ. სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო 1914-1918 წლებში, ბათ., 2002.
10. სიორიძე მ. რკინიგზის მშენებლობა ლაზეთში 1916-1917 წლებში – ბათუმის ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, IV, ბათ., 2005 (გვ.80,86).
11. ტოტონაჯა კ., საქართველოს სსრ ტრანსპორტის ისტორია, თბ., 1973.

12. **Аргутинский-Долгоруков А.**, История сооружения и эксплуатации Закавказской железной дороги, Тифл., 1896.

13. Комерческая деятельность Закавказских железных дорог за 1907-1911 гг. – . „Кавказский Календар" (ტექსტში იხ. შემოკლ. კ.კ.) На 1914 г. (отд. Статистию), Тифл., 1913. с. 196-204.

14. **Сагратян А.** История железных дорог закавказья (1856-1921), изд-во „Аиастан" Ереван 1970 (264 с.).

15. **Шарабидзе Э., Абусеридзе З.**, От Самтрედии до Батуми, Бат., 1984.

* **ვერსტი** (ვერსი) – სიგრძის საზომი ერთეული ძველ რუსეთში. 1 ვერსტი უდრის 500 საეუნს, ანუ 1,0668 კილომეტრს.

Malkhaz Sioridze

History of the Construction of the Railway Branches in the South-Western Georgia

Summary

After construction of the Batumi-Samtredia railway (1883) Batumi became the main port of the barter operation of the Eastern Black sea. In the first decades of the XX-th century it was planned to construct the railway from Batumi in different directions: At the beginning of the XX-th century foreign manufacturers unsuccessfully tried to get the permission for the construction of the railway branch from Batumi till Artvin.

After the world's economical crisis by the initiative of Batumi town municipality with the aim of attracting of the new goods to Batumi port was designed the project of Batumi-Kars railway. This railway project was shortening the distance to Iran border by 200 versts and beside of that a could help to serve the local needs of Artvin, Ardagan, Kars regions. But the realization of this project was stopped and in the summer of 1916 was started the construction of the military railway Batumi-Trabzon. The constructive works simultaneously were carrying out on different places from Batumi to Trabzon along Black sea coast of Lazistan. The central office of this construction was situated in Batumi. Here in the future was designed to build the railway junction station with the aim to join to it as well as Trabzon so Kars railway branches. but after the February revolution of 1917

and the subsequent events the realization of the above named projects were stopped.

Малхаз Сиоридзе

К истории устройства железнодорожных ветвей в Юго – Западной Грузии

Резюме

После проведения Батум-Самтредской железнодорожной линии (1883 г.) г.Батуми стал главным товарообменным портом восточного причерноморья.

В первые десятилетия 20-го века из Батуми было запланировано провести ж/д ветви по нескольким направлениям: В начале 20-го века иностранные промышленники безрезультатно старались добиться разрешения провести ж/д. ветвь до г. Артвина.

После мирового экономического кризиса, по инициативе Батумского городского муниципалитета, с целью привлечения новых грузов в Батумский порт, был разработан проект т.н. Батум-Карсской ж/д. Эта дорога на 200 вёрст сокращала расстояние до границы с Персией и одновременно могла обслуживать местные нужды регионов Артвина, Ардагана и Карса.

Однако, осуществление данного проекта было приостановлено и летом 1916 г, начали строительство Батум-Трапезундской военной железной дороги. Строительные работы одновременно развернулись на разных участках от Батума до Трапезунда вдоль Черноморского побережья Лазистана.Главный офис этого строительства находился в Батуми.Здесь же, в скором будущем, намечалось проектирование узловой станции с целью присоединения к ней как Трапезундской, так и Карсской ж/д ветвей.

Однако, после Февральской Революции 1917 года и позднейших событий осуществление вишеназванных проектов прекратилось.

გადასახადები და საგადასახადო სისტემა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოფლად (1901-1917 წწ.)

რუსეთმა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში XX საუკუნის დასაწყისამდე შეინარჩუნა ოსმალური გადასახადები და საგადასახადო სისტემა. იგი განპირობებული იყო პოლიტიკური მოტივაციით. მაგრამ პეტერბურგის ცენტრალური ხელისუფლება, კავკასიის სამხარეო ადმინისტრაცია კარგად ხედავდა, რომ ბათუმისა და ყარსის ოლქებში ოსმალური გადასახადების შენარჩუნება სარფიანი აღარ იყო. საგულისხმოა, რომ კავკასიის რეგიონში ერთიანი საგადასახადო სისტემა საერთოდ არ არსებობდა, რაც მრავალ გაუგებრობასა და სიძნელეს ქმნიდა არა მარტო ამ მხარის, არამედ, აგრეთვე, მთლიანად იმპერიის მასშტაბითაც. ამიტომ აუცილებელი იყო ცვლილებები. მთავრობის დადგენილებით, 1901 წელს კავკასიაში საგადასახადო სისტემის რეფორმა გატარდა. ყველა წინანდელი გადასახადი გააუქმეს და ადგილმამულების დაბეგვრის ერთიანი წესები შემოიღეს. ეს რეფორმა ყარსის ოლქს, ბათუმისა და ართვინის ოკრუგებსაც შეეხო. აქ, როგორც მთლიანად კავკასიაში, ადგილ-მამულები დაიბეგრა: სახელმწიფო საღალღო გამოსადგებით, საერობო მოსაკრებელით და სახელმწიფო მიწის გადასახადით. პირველი სახაზინო მიწებზე დაწესდა, მეორე – ყველა სახის მიწებზე, ხოლო მესამე – კერძო საკუთრებაში მყოფ მამულებზე. მთავრობის შესაბამისი ორგანოები აღნიშნული სახის გადასახადების ნუსხას სამი წლით წინასწარ ადგენდნენ. ამიერიდან გადასახადები მიწის ფართობზე დაწესდა, მოსავალი სათვალავში აღარ მიიღებოდა.

1903 წლის 12 მაისის უმაღლესი დადგენილებით ამი-

ერკავკასიაში შემოიღეს ახალი წესი და განაკვეთები საგერბო გამოსაღების, საერთო მოსაკრებლის, ბინის, მიწის და სხვა გადასახადების შესახებ. ამ დადგენილებით დასაბეგრ მიწებს ეკუთვნოდა: ვენახი და ხეხილის ბაღები, სახნავი, თამბაქოს პლანტაციები, ტყე და საძოვრები. მანამდე არსებული წესისაგან განსხვავებით, ეზოები და სათიბები გამოყოფილი არ იყო საერთო სავარგულებისაგან. დაბეგრვის ახალი წესის თანახმად დაადგინეს დასაბეგრი მიწების ახალი კატეგორიები. მიწები დაიყო ოთხ თანრიგად. პირველ თანრიგს მიაკუთვნეს კახაბრისა და ჩურუქსუს დაბლობის მიწები, მეორეს – ზღვასთან ახლომდებარე დამრეც გორაკებზე განლაგებული სავარგულები, მესამეს – მთისწინა ფერდობებზე განთავსებული სახნავი, ხოლო მეოთხე თანრიგს – მაღალმთიან ზონაში მკვეთრი ფერდობების სავარგულები.

მიწების საერთო შემოსავლებისა და დანახარჯების გათვალისწინებით დააწესეს საგადასახადო განაკვეთები. მაშინდელ პირობებში ერთი დესეტინა პირველი კატეგორიის სახნავი მიწის შემოსავალი განსაზღვრეს 75 რუბლი, დანახარჯი – 55, ხოლო წმინდა შემოსავალი – 20 რუბლი. მეორე თანრიგის მიწებზე შესაბამისად: 65, 53 და 12 რუბლი. მესამე თანრიგის მიწებზე – 45, 37 და 8 რუბლი. მეოთხე კატეგორიის ერთი დესეტინა მიწის საერთო შემოსავალი დაადგინეს 28 რუბლი, დანახარჯები – 25, ხოლო წმინდა შემოსავალი – 3 რუბლი. თამბაქოს პლანტაციები კატეგორიებად არ იყოფოდა. ერთი დესეტინა თამბაქოს პლანტაციის წმინდა შემოსავალი განსაზღვრეს 37 რუბლი და 50 კაპიკი. ერთი დესეტინა ტყისა და საძოვრების შემოსავალი დაადგინეს 30 კაპიკის ოდენობით.

ჩაის პლანტაციები და ვენახი 1903 წელს არ იბეგრებოდა იმ მოტივით, რომ ეს დარგები მნიშვნელოვნად განვითარებული არ იყო. ართვინის ოკრუგის მიწები დაბალნაყოფიერად შეაფასეს და ექვს კატეგორიად იყოფოდა. პირველი კატეგორიის ერთი დესეტინა მიწის საერთო შემო-

სავალი 28 რუბლით განსაზღვრეს, ხოლო წმინდა შემოსავალი – 22 რუბლითა და 50 კაპიკით. ერთი დესეტინა საძოვრებისა და საბაღახოების შემოსავალი განისაზღვრა 15 კაპიკით [აცსა, ს. 103: 27]. საერთო და წმინდა შემოსავლები საფუძვლად დაედო ადგილ-მამულების ვარგისიანობის განსაზღვრას და ამის მიხედვით მიწის ფართობზე საადგილ-მამულო გადასახადების დადგენას.

გადასახადების ამოღება ადგილობრივი, საგუბერნიო, სამხარეო და თვით ცენტრალური ორგანოების მთავარ საქმედ რჩებოდა. რეფორმის შემდეგ ეს საქმე უშუალოდ გუბერნიების სახაზინო პალატებს დაევალოთ. საქართველოში ორი ასეთი უწყება არსებობდა: ერთი ქუთაისის, ხოლო მეორე თბილისის გუბერნიაში. ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიის სახაზინო პალატას ექვემდებარებოდა, ხოლო ყარსის ოლქი - ერევნის გუბერნიის ანალოგიურ უწყებას. სახაზინო პალატების დასაყრდენი ძალა იყო სასოფლო საზოგადოებების მამასახლისები და სასოფლო ოკრუგების უფროსები. სახაზინო პალატებს ბათუმის, ართვინის, არტაანისა და ოლთისის ოკრუგებში გამოყოფილი ჰყავდათ საგადასახადო ინსპექტორები. ისინი საგადასახადო საქმეებს აწესრიგებდნენ საოლქო, საოკრუგო, საპოლიციო უბნებისა და სასოფლო ოკრუგების მოხელეებთან თანამოქმედებით.

საადგილმამულო რენტის ძირითადი სიმძიმე სანადელო მიწებზე მოდიოდა (1905 წელს – 97%, 1915 წელს – 84%). 1915 წელს სადალო გამოსადებით და საერთო მოსაკრებლით დაბეგრული იყო 465 სოფელი (ბათუმის ოკრუგში – 301, ართვინისაში 164 სოფელი [KK, 1916: 340-341]). ყველა ისინი სახელმწიფო დასახლებად ითვლებოდნენ.

საერთოდ საგადასახადო განაკვეთები მყარი არ იყო. 1902-1907 წლებში სოფლის მოსახლეობის საადგილმამულო სადალო გამოსადების განაკვეთები ძირითადად ერთი და იგივე დარჩა. შემცირების ტენდენცია 1908 წლიდან შეიმჩნევა. უკვე 1915 წელს 1905 წელთან შედარებით სანადელო მიწებზე

გაწერილი საღალო გამოსაღები მესამედით და კიდევ მეტადაა შემცირებული. ამის მიზეზი იყო მოსახლეობის მიერ მიწის ზოგიერთი ნაკვეთის მიტოვება. ძირითადად ეს იყო საძოვრები და ტყე-ბუჩქნარები, ნაწილი კი მოახალშენებმა შეიძინეს.

ბათუმის ოლქის მოსახლეობა, 1917 წლის ცნობით, დალისა და საერობო მოსაკრებლის სახით იხდიდა სანადელო მიწების საერთო შემოსავლის 20%-დან 47%-მდე. კონკრეტულად, კინტრიშის უბანში იგი შეადგენდა 20%-ს (ნადელების საერთო შემოსავალი იყო 32598 რუბლი, გადასახადი კი შეადგენდა 6484 რუბლს), ქვემო აჭარის უბანში – 20.4%-ს (ნადელების საერთო შემოსავალი – 18681 რუბლი, გადასახადი – 3804 რუბლი), გონიოს უბნის ოღლაურის სასოფლო ოკრუგის მოსახლეობაზე გაწერილი ღალა და საერობო მოსაკრებელი შეადგენდა ნადელების საერთო შემოსავლის 23%-ს (სანადელო მიწების შემოსავალი – 3835 რუბლი, გადასახადი – 1801 რუბლი). ზემო აჭარის დიდაჭარის სასოფლო ოკრუგში საღალო გამოსაღები და საერობო მოსაკრებელი ნადელების საერთო შემოსავლის 47%-ს უდრიდა (ნადელების საერთო შემოსავალი იყო 9666 რუბლი, ხოლო გადასახადი – 4541 რუბლი [აცსა, ს. 203: 2-58]).

კერძო მიწებზე გაწერილი გადასახადები საგრძნობლადაა გაზრდილი. მაგალითად, 1905-1915 წლებში ამ კატეგორიის ადგილ-მამულების გადასახადის ოდენობა თითქმის სამჯერ გადიდა, ძირითადად, კერძო საკუთრების მიწების გაზრდით. ადგილ-მამულების კერძო მესაკუთრენი მეტწილად მოახალშენებია. 1915 წელს ბათუმის ოლქში კერძო მესაკუთრეა 463 კაცი, რომლებიც საადგილმამულო გადასახადებით იყო დაბეგრული. ამათგან 439 მესაკუთრე ბათუმის ოკრუგში, ძირითადად ზღვისპირეთში, სახლობდა. წლიურად თითოეული მათგანი საშუალოდ 14 რუბლს იხდიდა[KK, 1916: 340-341].

საადგილმამულო ფულადი რენტის სამი სახიდან (საღალო გამოსაღები, საერობო მოსაკრებელი, მიწის გადასახადი) წამყვანი იყო საღალო გამოსაღები. 1915 წელს იგი

თითქმის ორჯერ აღემატებოდა სახელმწიფო სანადელო მიწებზე დაწესებულ საერობო გამოსაღებს, ცამეტჯერ – საადგილმამულო გადასახადს, რომლითაც კერძო მიწები იყო დაბეგრილი.

არტაანისა და ოლთისის ოკრუგებში მიწის კერძო მესაკუთრეები თითქმის არ ყოფილან. ამდენად, საღალღო გამოსაღები სახელმწიფო დასახლების სანადელო მიწებზე მოდიოდა. 1909 წელს არტაანის ოკრუგში საადგილმამულო საღალღო და საერობო გამოსაღები ერთად აღებული 112580, ხოლო ოლთისში – 49130 რუბლს შეადგენდა. დაბეგვრის სიმძიმე აქაც საღალღო გამოსაღებზე მოდიოდა (არტაანის ოკრუგში – 63%), ოლთისისაში – 60% [Обзор Карской..., 1910: 66-67; КК, 1916: 340-341]. ამასთან, არტაანისა და ოლთისის ოკრუგებში სახელმწიფო დასახლების მიწების საღალღო და საერობო გამოსაღები 3,5-ჯერ მეტი იყო, ვიდრე ბათუმის ოლქში. 1901 წლის საგადასახადო რეფორმის შემდეგ არ გაზრდილა მოსახლეობის დაბეგვრის როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი მაჩვენებლები, მაგრამ ხალხს გადასახადების გადახდა კვლავინდებურად უჭირდა. მიუხედავად იმისა, რომ 1901 წლის აშარის ნარჩენები ჩამოწერეს, გადასახადების არგადამხდელი კომლები და მთლიანი სოფლებიც კი ყოველწლიურად იზრდებოდა. ნარჩენების რაოდენობა, ე.ი. "ნედომკები", საგადასახადო განაკვეთებს ყოველწლიურად ემატებოდა. მაგალითად, 1905-1909 წლებში ბათუმის ოლქში საღალღო გამოსაღებისა და სახელმწიფო მიწის გადასახადის ნარჩენების საერთო ოდენობა 22159 რუბლს უდრიდა. აქედან 1906 წელს შეადგინა 12719 რუბლი, 1909 წელს – 4922 რუბლი [სცსსა, ს. 1570: 17]. 1909 წელს არტაანის ოკრუგში საღალღო გამოსაღებისა და საერობო მოსაკრებლის ნარჩენები 43453 რუბლს ითვლიდა, რაც საერთო საგადასახადო თანხის 38.6%-ს შეადგენდა. ოლთისის ოკრუგში საგადასახადო ნარჩენები წლიური საგანაკვეთო თანხის 80%-ს უდრიდა [Обзор Карской..., 1910: 58].

პირველი მსოფლიო ომის წლებში გადასახადების გადაუხდელობამ მასობრივი ხასიათი შეიძინა. 1914-1916 წლებში საადგილმამულო გადასახადების დიდი ნაწილები დაგროვდა. ქუთაისის გუბერნიის სახაზინო პალატის უფროსმა არაერთხელ მიმართა ბათუმისა და ართვინის ოკრუგების საგადასახადო ინსპექტორებს გადასახადების ნაწილების ამოღების შესახებ. 1915 წლის 21 იანვრის მიმართვაში ბათუმის საგადასახადო ინსპექტორისადმი კატეგორიულად მოითხოვა თათბირების ჩატარება ადგილობრივ ორგანოებთან გადასახადების ამოღების თაობაზე [აცსა, ს. 80: 136].

ყარსისა და ბათუმის ოლქების მოსახლეობას რეფორმის შემდეგ კიდევ ახალი სახის საკომლო გადასახადი შეაწერეს – სათემო ბეგარა, რომელიც ორი სახისა იყო: მუდმივი და დროებითი. პირველის შემოსავალი ხმარდებოდა სასოფლო მმართველობის მოხელეების, სასულიერო წოდების, სკოლებისა და სხვა საზოგადოებრივ დაწესებულებათა დაბალი წინის მოსამსახურე პერსონალის შენახვას. დროებითი სათემო ბეგარის შემოსავლები საზოგადოებრივი შენობების, (ეკლესია-მონასტრები, სოფლის მმართველობის კანცელარიები, სკოლები და სხვა.) მშენებლობისა და რემონტისათვის იყო განკუთვნილი.

ბათუმის ოკრუგში სათემო ბეგარის შემოსავალი 1903 წელს 60711 რუბლსა და 64 კაპიკს, ხოლო 1910 წელს – 62528 რუბლს შეადგენდა (თითო კომლზე შესაბამისად – 4 და 5 რუბლი [Обзор Батумской..., 1904: 22; Обзор Батумской..., 1912: 108]). დაახლოებით ასე იყო სხვა წლებშიც. არტაანის ოკრუგში 1909 წ. სათემო ბეგარამ 105530 რუბლი შეადგინა (მუდმივი – 51513, დროებითი – 53817), ოლთისის ოკრუგში შესაბამისად 46571, 22788 და 23782 რუბლი (კომლზე საშუალოდ მოდიოდა: არტაანის ოკრუგში – 13, ხოლო ოლთისისაში – 11 რუბლი [Обзор Карской..., 1910: 74]).

სათემო ბეგარიდან მიღებული შემოსავლის დიდი ნაწილი იხარჯებოდა ადგილობრივი დაწესებულებების მომსახურე

პერსონალის შენახვაზე. 1910 წელს ბათუმის ოლქში ამ მიზნისათვის დაიხარჯა 83% (52247 რუბლი [Обзор Батумской..., 1912: 108]). სათემო ბეგარის სიმძიმეს ქედის (ბათუმის ოკრუგი) სკოლის მასწავლებლის კონსტანტინე მკურნალის ჩანაწერიც მოწმობს. იგი 1905 წელს წერდა: აჭარლებისათვის განსაკუთრებით მძიმე ტვირთია სასოფლო მმართველობის კანცელარიების შენობების შესყიდვისა და მოხელეების შესანახი ხარჯების გაღებაო [18].

არანაკლებ მძიმე იყო ე.წ. სამხედრო ბეგარა. ამ გადასახადს აჭარაში “სალდათის ფულს” ეძახდნენ. რუსეთის მთავრობამ აქაური მოსახლეობიდან არმიაში გაწვევა ვერ შეძლო და იძულებული გახდა ოსმალური ბეგარა ბოლომდე შეენარჩუნებინა. მხოლოდ XX საუკუნის 10-იან წლებში შეეცადა ხელისუფლება მის გაუქმებას და მამაკაცების გაწვევას მეფის არმიაში.

ამ საკითხზე 1910 წელს მიმოწერა ჰქონდათ რუსეთის სამხედრო მინისტრსა და კავკასიის მეფისნაცვალს. ისინი შეთანხმდნენ სამხედრო ბეგარის გაუქმებისა და არმიაში ახალგაზრდობის საყოველთაო გაწვევის შესახებ, მაგრამ ამას წინ აღუდგა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორი. იგი 1910 წელს კავკასიის მეფისნაცვალს მოახსენებდა: აქაური მუსლიმანი მოსახლეობა არ შეიძლება იყოს ერთგული და საიმედო ჯარისკაცი. სამხედრო ვალდებულებების შემოღება კი არა, ამ საკითხზე ხმების გავრცელებაც კი პანიკას გამოიწვევს და მოსახლეობა მასობრივად აიყრებაო. იგი სამხედრო ბეგარის გაუქმებას მოითხოვდა, რადგან აქაური მოსახლეობის “სალდათად” გაწვევას ნაადრევად თვლიდა. მართლაც, მთავრობამ ამ განზრახვაზე ხელი აიღო და სამხედრო ბეგარა წინანდებურადვე ძალაში დარჩა. 1910 წელს, მაგალითად, მოსახლეობაზე გაწერილი სამხედრო ბეგარა, ე.წ. “სალდათის ფული” 15013, ხოლო წინა წლების ნარჩენებთან ერთად 17904 რუბლს შეადგენდა[Обзор Батумской..., 1912: 134].

გადასახადების ამოღების გაუმჯობესების მიზნით კავკასიის მეფისნაცვალმა ვორონცოვ-დაშკოვმა 1915 წლის ივლისში დაამტკიცა ახალი რედაქციით დებულება ყარსისა და ბათუმის ოლქების სასოფლო მმართველობის შესახებ. ამ დებულების სიახლე ის არის, რომ მნიშვნელოვნად იზრდებოდა სასოფლო ოკრუგების უფროსისა და სოფლის მამასახლისის უფლება-მოვალეობანი გადასახადების გაწერისა და ამოღების, საგადასახადო ანგარიშწარმოებისა და ანგარიშგების საქმეში. მკაფიოდ განისაზღვრა სათემო მოსაკრებლების ოდენობა და ამოღებული თანხის ხარჯვის სახეები.

როგორც უკვე ითქვა, საღალო გამოსადები, სახელმწიფო მიწის გადასახადი და საერობო მოსაკრებელი უშუალოდ დაკავშირებული იყო ადგილ-მამულთან. მათი მასშტაბი მიწის ფართობის სიდიდისა და ვარგისიანობით განისაზღვრებოდა. სათემო ბეგარა(მოსაკრებელი) წინასწარ იყო დადგენილი და სოფლის კომლებზე ნაწილდებოდა. 1916 წლის ხარჯთაღრიცხვით თითოეულ სასოფლო ოკრუგზე მოდიოდა 1500 რუბლი, რომელიც შემდეგი სახის ხარჯებისაგან შედგებოდა: მწერალ-მდივნის ჯამაგირი – 480 რუბლი, სასოფლო ოკრუგის უფროსის გასამჯელო – 300, ორი დამტარებლის – 480 რუბლი. სასოფლო ოკრუგების შენობის რემონტისათვის ანდა დაქირავებისათვის გათვალისწინებული იყო 300 რუბლი, საკანცელარიო ნივთების შექმნისა და გათბობა-განათებისათვის 100-100 რუბლი [აცსა, ს. 87: 8, 13, 24].

მძიმე იყო შრომითი ბეგარაც. მართალია, ოსმალთა ბატონობის ბოლო წლებში (თანზიმათის გატარების შემდეგ) გლახობა აღაბეგების კაბალისაგან განთავისუფლდა, მაგრამ შრომამიგება, როგორც შრომითი ბეგარის სახეობა, შემორჩა. რუსეთის მფლობელობის დროს მისი მასშტაბი გაიზარდა და გამოიყენებოდა პრივილეგირებული წოდების მამულებში და სახელმწიფო სახაზინო სამუშაოებზე. აჭარაში შრომამიგებამ ე.წ. ნადის ფორმა შეიძინა.

შრომითი რენტა ყველაზე უფრო გავრცელებული ყოფილა სახელმწიფო სამუშაოებზე (გზები, ხიდები და სხვა). მისი

ნაირსახეობა იყო სატრანსპორტო ბეგარა. ანაზღაურების გარეშე, ანდა უმნიშვნელო საზღაურით მოსახლეობას დიდძალი ტვირთი გადაჰქონდათ საკუთარი ხარ-ურემით და ცხენით. 1897 წელს ბათუმის ოლქში შრომით ბეგარაზე 13268 კაცი, 732 ხარ-ურემი და 952 ცხენი გამოიყვანიათ (8538 კაცი ბათუმის ოკრუგიდან იყო). შესრულებული მთლიანი სამუშაოს ღირებულება 12124 რუბლს შეადგენდა [Обзор Кутаикой..., 1898: 144].

მომდევნო წლებში მასშტაბები გაიზარდა. 1902 წლის შრომითი ბეგარა 13480 კაცმა შეასრულა (ბათუმის ოკრუგიდან 3370, ხოლო ართვინის ოკრუგიდან – 10120 კაცი). მათ გამოიყვანეს 375 ხარ-ურემი და 647 ცხენი და 17560 რუბლის სამუშაო შეასრულეს [Обзор Кутаикой..., 1903: 45].

1903 წელს შრომითი ბეგარით კიდევ მეტი სამუშაოები შესრულდა. კერძოდ, 15160 კაცმა, 567 ხარ-ურემი და 1331 ცხენი გამოიყვანა, 60771 რუბლის სამუშაო შეასრულა [Обзор Батумской..., 1904: 22]. პირველი მსოფლიო ომის წლებში შრომით ბეგარაზე მასობრივად გამოჰყავდათ ბათუმის ოლქის მოსახლეობა. 1915 წელს ბორჩხაში გზებისა და ხიდების მშენებლობაზე 800 კაცი მუშაობდა [14].

არტაანისა და ოლთისის ოკრუგებში მოსახლეობას უფრო მეტად საურმე ბეგარა ეკისრებოდა. 1906 წელს 5000 კაცი საკუთარი ხარ-ურემითა და ცხენით მუშაობდა [Обзор Карикой..., 1907: 28-29].

უძიძვესი იყო სააქციზო გამოსაღები. მას ახდევინებდნენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების, კერძოდ, თამბაქოს, ჩაის, ღვინისა და არაყის წარმოებისათვის. თამბაქოზე აქციზი 1879 წელს, ხოლო მეჩაიეობაზე – 1903 წელს შემოიღეს. 1914 წელს ბათუმის ოლქის მოსახლეობა თამბაქოს ნედლეულის წარმოებაზე ყოველწლიურად 100 ათას რუბლამდე სააქციზო გამოსაღებს იხდიდა [ო.თურმანიძე, 1979: 21]. მრავალრიცხოვანი იყო საბაჟო გამოსაღებიც (ქორწინების, განქორწინების, უძრავ-მოძრავი ქონების ყიდვა-გაყიდვისას სასამართლო-ნო-

ტარიუსის საბუთების შედგენისათვის და ა.შ.).

გაანხდა კი მოსახლეობას ამ მრავალრიცხოვანი საადგილმამულო გადასახადების, მოსაკრებლებისა და სათემო ბეგარის გადახდის საშუალება? ცხადია, უმეტესობას ამის შესაძლებლობა არ ჰქონდა. გადასახადების ძირითადი გადაამხდელი საშუალო გლეხობა იყო. ბათუმის ოლქში ისინი, მდიდარ გლეხებთან ერთად, მოსახლეობის უმცირესობას შეადგენდნენ. გამონაკლისი იყო კინტრიშის უბანი, სადაც საშუალო გლეხი მოსახლეობის უმრავლესობად ითვლებოდა. საშუალო გლეხობა ჭარბობდა აგრეთვე არტაანის და ოლთისის ოკრუგების მოსახლეობაში. ვლისოვსკი, რომელიც XIX საუკუნის 80-იან წლებში ჭოროხის მხარეს გაეცნო, ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ტერიტორიის მეტი ნაწილი მთაგორიანია, ქვიანია და ტყე-ბუჩქნარითაა დაფარული. მიწა არასაკმარისია და რაც არის, მისი დამუშავება დიდ შრომასა და გარჯას მოითხოვს. იგი მიუთითებდა მოსახლეობის უკიდურეს სიღარიბესა და გაჭირვებაზე [Лисовский В., 1887: 20]. იმერხევში (ართვინის ოკრუგი) მოსახლეობის სიღარიბეზე გახეთი “ჩერნომორსკი ვესტნიკი” მოგვითხრობდა [12]. ქვემო აჭარის შესახებ ანალოგიურ ცნობებს იძლეოდა მასწავლებელი კონსტანტინე მკურნალი. მისი გადმოცემით, გლეხები ძალზე ცუდად იკვებებოდნენ, ხორცეულს წლის განმავლობაში მუსლიმანური დღესასწაულის დროს თუ მიირთმევენო. იშვიათი იყო ისეთი გლეხური კომლი, ვისაც 3-4 ფრთაზე მეტი ფრინველი ჰყავდა. თითო კომლს მცირე რაოდენობის რქოსანი პირუტყვი და ერთი თხა თუ ეყოლებოდა. ასეთი მდგომარეობა იმათაა გამოწვეული, რომ მოსახლეობას მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის განვითარებისათვის საჭირო რაოდენობის საკვები არ მოეპოვებათ [13].

გლეხთა მდგომარეობას კიდევ უფრო ამძიმებდა სტიქიური უბედურებანი და სხვა ტრაგიკული მოვლენები.

უძძიმესი იყო მოსახლეობის მდგომარეობა პირველი

მსოფლიო ომის წლებში. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კალიასავით მოედნენ უცხოელი ინტერვენტები. მათ მიერ მოსახლეობის ძარცვა-გლეჯვას საზღვარი არ ჰქონდა. ამის გამო ბევრი დაიღუპა, მრავალიც ხიზნად იქცა.

1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შედეგად მოსახლეობის მდგომარეობა უკეთესობისაკენ არ შეცვლილა. დროებითი მთავრობა შეეცადა პოლიციური ძალების გამოყენებით ამოეღო გადასახადები. ეს საგანგებო ღონისძიება განპირობებული იყო იმ გარემოებით, რომ 1917 წლისათვის საადგილმამულო გადასახადების გადაუხდელობის შედეგად კიდევ მეტად გაიზარდა ე.წ. “ნედლიკები”. 1917 წლის ივლისის ბოლოს ქუთაისის გუბერნიაში ნადელების საღალო გამოსადებისა და საერობო მოსაკრებლების ნარჩენები 226982 რუბლს უდრიდა. ბათუმის ოლქში ნადელების გადასახადების ნარჩენები 23652 რუბლს, ხოლო კერძო მიწის მფლობელებისა – 14821 რუბლს შეადგენდა [აცსა, ს. 187: 1].

საგადასახადო სისტემასა და გადასახადების ამოღების წესებში ცვლილებები განხორციელდა 1917 წლის 29 მაისის კანონის შედეგად. ამ კანონის საფუძველზე იმპერიის ფინანსთა მინისტრმა იმავე წლის 4-5 ივლისს სპეციალური ცირკულარი დაუგზავნა შესაბამის უწყებებს. კანონის თანახმად გადასახადების ამოღება მილიციას დაეკისრა. საგანაკვეთო გაანგარიშებასა და განაწილებას საგადასახადო სამსახური ახორციელებდა. ფოსტა-ტელეგრაფს დაევადა შეტყობინების ფურცლების ადრესატამდე გაგზავნა-მიტანა [აცსა, ს. 187: 15-16].

1917 წლის აგვისტოში ქ. ბათუმში სპეციალური ყრილობა გაიმართა გადასახადების ამოღების თაობაზე. მის მუშაობაში მონაწილეობდნენ ოლქის, ოკრუგების, უბნების ხელმძღვანელები, საგადასახადო სამსახურის ინსპექტორები და მათი თანაშემწეები, სასოფლო ოკრუგების უფროსები. ყრილობის მოთხოვნა – მოსახლეობისაგან ამოეღოთ გადასახადები, პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. ომის შედეგად განაწამებ ხალხს არათუ გადასახადების სრულყოფილად

გადახდა, ფიზიკური არსებობის შენარჩუნების საშუალებაც აღარ ჰქონდა.

ამრიგად, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში რუსეთის ბატონობის დროს საადგილმამულო-საგადასახადო ურთიერთობაში თვისებრივ-რაოდენობრივი ცვლილებები მოხდა. რუსული სამიწათმოქმედო გადასახედების შემოღებით და საგადასახადო სისტემაში ახალი უწყებების შექმნით ხელისუფლებამ გაზარდა სახელმწიფო ხაზინის შემოსავალი, ამასთან, მოსახლეობა აუტანელ მდგომარეობაში ჩააყენა. დაჩქარდა მოსახლეობის ახალი სოციალურ-პოლიტიკური გამოსვლები.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი (ტექსტში-აცხა) ი-81, ან 1, საქმები 80, 81, 103, 187, 203.
2. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, საქმე 63, 67.
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ტექსტში-სცსსა), ფონდი 13, ან 27, საქმე 1570.
4. КК на 1905 год. ТИФ., 1906.
5. КК на 1917 год. ТИФ., 1916.
6. Обзор Батумской области за 1903 год. Бат., 1904.
7. Обзор Батумской области за 1910 год. Бат., 1912.
8. Обзор Карсской области за 1906 год. Карс., 1907.
9. Обзор Карсской области за 1909 год. Карс., 1910.
10. Обзор Кутайской губернии за 1897 год. Кутаис, 1898.
11. Обзор Кутайской губернии за 1902 год. Кутаис, 1903.
12. Газ. «Черноморский вестник», 6 марта, 1905.
13. Газ. «Черноморский вестник», 7 апреля, 1905.
14. თანამედროვე აზრი, 6 დეკემბერი, 1915.
15. Лисовский В.Я., Чорохский край, Тиф., 1887.
16. თურმანიძე ო., გლეხთა მოძრაობა აჭარაში რუსეთის პირველი რევოლუციის წლებში, ბათ., 1979.

Otar Turmanidze

Taxes and tax system in the rural areas of South-West Georgia (1901-1917)

Summary

Before the beginning of the twentieth century Russia kept the Osman taxes and tax system in the South-West of Georgia. But this fact caused misunderstanding and difficulties. In short, the situation did not respond the interests of the Russian State. That is why the tsarist government had to accomplish the reformation in agricultural governing and tax system. On July 22, 1900 the Caucasian chief governor ratified the regulation about the governing the Karsi province, Batumi and Artvin districts.

On the basis of this regulation in 1901 in Karsi province, Batumi and Artvin districts the new land taxes were adopted and the new tax system was established. It was the duty of the district governors and village headmen to take the taxes. After the establishing the reformation the main taxes were: State labor rent, State land taxes and social taxes. The first was paid by state peasants, the second – by private landowners and the third- by the landowners of all categories.

The social taxes were the main burden for the payers. After the reformation the taxes became even more difficult. The population could not pay them. The arrears of rent were increasing each year. The government used the methods of constraint, as well as the police forces, but it was not possible to take the taxes perfectly.

Отар Турманидзе

Налоги и налоговая система на селе в Юго-Западной Грузии (1901-1917гг.)

Резюме

До начала XX века в Юго-западной Грузии сохранялись османские налоги и налоговая система. Такое положение нередко вызывало разного рода затруднения, в конце- концов оно не отвечало интересам Российской империи. Поэтому царское правительство было вынуждено осуществить реформу сельского управления и налоговой системы. 20 июля 1900г. главноначальствующий на Кавказе Голицын утвердил «Положение о сельском управлении Карской области, Батумского и Артвинского округов Кутаисской губернии.

На основе этого положения с 1901г. были введены новые поземельные и другие налоги. Главными из них были: государственная оброчная подать, государственный налог и земский сбор. Первыми были обложены государственные крестьяне, вторыми- частные землевладельцы, третьими - все землевладельцы. Основной была государственная оброчная подать, на нее приходились сравнительно большие доходы государственной казны.

Поземельные и другие налоги стали тяжелее, чем были прежде. Население не имело возможности полностью уплачивать подати, налоги и сборы. С каждым годом росли недоимки. Царское правительство часто применяло принудительные меры, нередко применяло принудительные меры, нередко применяло полицейские силы.

სამცხე-ჯავახეთის მმართველობის ისტორიიდან (1919-1920 წწ.)

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას მძიმე მემკვიდრეობად ერგო მეფის რუსეთის ადმინისტრაციული მმართველობის მანკიერი სისტემა. საქმეს ართულებდა ისიც, რომ ხელისუფლებაში მოსულ სოციალ-დემოკრატებს სახელისუფლებო სტრუქტურების მართვის არანაირი გამოცდილება არ ჰქონდათ.

მართალია, საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 2 აგვისტოს კანონით, განხორციელდა საქართველოს ტერიტორიაზე დარჩენილი რუსეთის, კავკასიის ან ამიერკავკასიის საერთო დაწესებულებათა და მათი ადგილობრივი განყოფილებების ნაწილობრივი ან სრული ლიკვიდაცია, პარლამენტის 1919 წლის 30 იანვრის გადაწყვეტილებით გაუქმდა ქვეყნის გუბერნიებად დაყოფა [საქართ. დემოკრ. რესპ. სამართ. აქტ. კრ., 1990: 47-235]. ამის მიუხედავად, ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებში მაინც ვერ მოხერხდა რუსეთული ჩინოვნიკურ-ბიუროკრატიული აპარატის მმართველობის სტილის უკუგდება.

ნიშანდობლივია, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ არ გაითვალისწინა ხელოვნურად შექმნილი ხელისშემშლელი პირობები, რომელიც ანტისახელმწიფოებრივი ძალების მოქმედებით და ამიერკავკასიის რეგიონში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესებით იყო განპირობებული (შ. ვადაჭკორია, 2006:148). ყოველივეს ზედ დაერთო პარტიისა და სახელმწიფოს ფუნქციების ერთმანეთში ადრევა. „ბევრს უკვე არ ეხერხებოდა გარჩევა იმისა, თუ სად თავდება პარტია და იწყება სახელმწიფო, ბევრისათვის პარტია და სახელმწიფო ერთი და იგივე

ცნება შეიქნა“, – წერდა იმდროინდელი პრესა [გაზ. „ახალი სხივი“, 1920: 34].

რაც შეეხება მეორე საკითხს – აღმასრულებელი ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს, ამასთან დაკავშირებით ხელისუფლებას გამოკვეთილი პოზიცია ეჭირა. მისი აზრით, ცენტრალური და ადგილობრივი აღმასრულებელი ხელისუფლებათა ორგანოების უფლებების გამიჯვნა ურთიერთდაპირისპირების აღმოსაფხვრელად აუცილებლობას წარმოადგენდა. დასახული ამოცანის გადაწყვეტა იმ ეტაპზე გარკვეულ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული, რადგან ქვეყანა სათანადო რეფორმებისათვის არ იყო მომზადებული.

აღნიშნული მიზეზებით იყო განპირობებული სამცხე-ჯავახეთში მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების ნაჩქარევად და არაორგანიზებულად ჩამოყალიბება.

ამის გარდა, სამცხე-ჯავახეთის სამაზრო და საქალაქო თვითმმართველობის ფორმირებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა მხარეში შექმნილი რთული დემოგრაფიული პირობები. ადგილობრივი ადმინისტრაცია მთლიანად ან ნაწილობრივ დაკომპლექტებული იყო არაქართველი (სომხები, ინგუშები, ლეკები, აზერბაიჯანელები) მოქალაქეებით. ორივე მაზრის ძირძველი მოსახლეობა კი ხელისუფლებაში მონაწილეობისაგან ფაქტობრივად იზოლირებული იყო [მ.სიორიძე, 2002: 165].

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ სამცხე-ჯავახეთში მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების ფორმირებამდე შექმნა გენერალ-გუბერნატორის ინსტიტუტი. პარალელურად დაიწყო ადგილობრივი ორგანოების ფორმირება.

ხელისუფლების ცვლა ამჯერადაც ნაჩქარევად და არაორგანიზებულად მიმდინარეობდა. კვლავაც ძლიერი იყო ხელისუფლების უნდობლობა ადგილობრივი კადრებისადმი, განსაკუთრებით კი იმათ მიმართ, რომლებიც ოპოზიციურ პოლიტიკურ პარტიებს წარმოადგენდნენ, იმის მიუხედავად, როგორი იყო ამ უკანასკნელთა გავლენა მოსახლეობაში.

ხელისუფლებამ თავი ვერ დააღწია მმართველობის ისეთ მანკიერ სისტემას, როგორც იყო მრავალხელისუფლებიანობა. გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობისა და სამაზრო თვითმმართველობის გვერდით სამცხე-ჯავახეთის მხარეში ჩამოყალიბდა სახელისუფლებო პარტიის ადგილობრივი კომიტეტები, რომლებიც ხელისუფლების გაგრძელებას წარმოადგენდნენ და თავიანთი პარტიული ინტერესებიდან გამომდინარე ხშირად აშკარად უპირისპირდებოდნენ ადგილობრივ ხელისუფლებას. უკეთეს შემთხვევაში კი თვითმმართველობის დაუბლირებას ეწეოდნენ.

მხარეში, სადაც დაძაბული საშინაო და საგარეოპოლიტიკური ვითარების გამო გამოცხადებული იყო საგანგებო მდგომარეობა, მისაღები იყო და აუცილებელიც, ძალაუფლება, როგორც სამოქალაქო, ასევე სამხედრო, გადასულიყო გენერალ-გუბერნატორის ხელში. საქართველოს მთავრობამ გენერალ-გუბერნატორს უფლებები შეუკვეცა და პრიორიტეტი სახელისუფლებო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლობას მიანიჭა. სამცხე-ჯავახეთში საქართველოს იურისდიქციის აღდგენისა და ქართული ჯარის შესვლიდან ორიოდღე დღეში საგანგებო რწმუნებულად დაინიშნა ახალგაზრდა პარტიული ფუნქციონერი ლეო რუხაძე, რომელიც აღჭურვილი იყო განსაკუთრებული უფლებებით.

ახალციხის მაზრის კომისრად მისი თანაპარტიელი ჰაიდარ-ბეგ აბაშიძე დაინიშნა. ისინი, მართალია, ძირითადად პარტიული უჯრედების შექმნით და კრებების ჩატარებით იყვნენ დაკავებულნი, მაგრამ ხშირად უხეშად ერეოდნენ გენერალ-გუბერნატორის ფუნქციებში და მთავრობას არასწორ ინფორმაციას აწვდიდნენ ადგილზე არსებული ვითარების შესახებ, რომ მიეჩქმალათ „თავისი ტლანქი და მოურიდებელი ქცევით და ადგილობრივი ადათებისა და ჩვეულებების შელახვით“ გამოწვეული მოსახლეობის ვნებათაღელვა [გ.მაზნიაშვილი, 1990: 134-135].

უმწვავესი სოციალური ვითარების ფონზე ორხელისუფლებიანობის მძიმე შედეგები აშკარა იყო. ასეთმა გაუცნობე-

რებელმა ნაბიჯებმა კიდევ უფრო დაამძიმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობა.

სამთავრობო გაზეთი არსებულ ვითარებას ხსნიდა არა „ადმინისტრაციის ვარგისობასა და უვარგისობაში... არამედ ოსმალეთის აგენტების მოღვაწეობით“ [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919: 42].

სამცხე-ჯავახეთი, საქართველოს სხვა მხარეებისაგან განსხვავებით, წარმოადგენდა ეთნიკურად და რელიგიურად ყველაზე რთულ მხარეს.

ხელისუფლება მთელ რიგ შემთხვევაში ითვალისწინებდა საქართველოს მხარეებში მცხოვრები არაქართველი მოსახლეობის ინტერესებს, რომელიც შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით იყო გარანტირებული, მაგრამ მიღებული გადაწყვეტილებები არასაკმარისი იყო სხვადასხვა რელიგიის მატარებელ მრავალეროვან მხარეში სამოქალაქო მშვიდობისა და თანხმობის დასამკვიდრებლად. მითუმეტეს მაშინ, როცა ამ მხარეში სერიოზული გავლენა ჰქონდათ ანტიქართულ ძალებს.

ადგილობრივი ადმინისტრაციის მართვაში დაშვებულ შეცდომებს ზედ დაერთო აგრარული რეფორმის ადგილობრივი პირობების, მოსახლეობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური და რელიგიური ფაქტორების გაუთვალისწინებლობა.

რევოლუციური იდეებით გატაცებულ სოციალ-დემოკრატებს პარტიულ ყრილობებზე გამოსვლისას დაღატობდათ ზომიერება და გადაწყვეტილებებსაც ისე ღებულობდნენ, რომ ანგარიშს არ უწევდნენ მოსალოდნელ შედეგებს. ასეთი სულისკვეთებით ჩაიარა ახალციხის მაზრის გლეხთა ყრილობამაც (1919 წლის 1 იანვარი). ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო მიწათმოქმედების მინისტრმა ნ. ხომერიკმა, რომელიც აგრარულ საკითხზე მოხსენებით გამოვიდა [გაზ. „ერთობა“, 1919: 2; გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919: 7]. ყრილობის რეზოლუციათა შორის მნიშვნელოვანი იყო დამოკიდებულება აგრარული რეფორმისა და ბეგების მიმართ: „ერთი მთლიანი დემოკრატიული საქართველო მტერი იქნება

ყოველგვარი მონობის, მშრომელი ხალხის დაჩაგვრის და დაბეჩავების. ბეგებს და თავადებს კი არ სურთ ასე შეკავშირებული და ხელი ხელ ჩაკიდებული მიდიოდეს მთელი საქართველო, რადგანაც ეს იქნება მათი ბატონობის დაცემა და ხალხის განთავისუფლება“ [გაზ. „განახლებული მესხეთი“, 1919].

ხელისუფლებას მეტი სიფრთხილის გამოჩენა მართებდა აგრარული რეფორმის განხორციელებისას. დროებით რეფორმის გადადება იყო საჭირო, ვიდრე პოლიტიკური ვითარება სამცხე-ჯავახეთში სტაბილური არ გახდებოდა და ხელისუფლება არ დარწმუნდებოდა რეფორმის გატარების უსაფრთხოებაში.

ცხადია, ექსცესები რეფორმის გატარებას ყოველთვის მოყვებოდა, მაგრამ წინააღმდეგობის მასშტაბები გაცილებით ნაკლები იქნებოდა, ვიდრე 1919 წლის დასაწყისში.

ერთი სიტყვით, მთავრობის ნაჩქარევმა და მოუზომავმა პოლიტიკამ სამცხე-ჯავახეთის ლოიალური ბეგებიც კი დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების წინააღმდეგ განაწყო. მათ მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობაში. დაიწყო აგიტაცია, თითქოს საქართველოს მთავრობა მათ ძალით გააქრისტიანებდა (სულ ცოტა ხნის წინ ხელისუფლებამ მიიღო კანონი „სადვთო რჯულის შესახებ“, რომლის საფუძველზე სკოლებში აიკრძალა საღვთო რჯულის სწავლება), მაჰმადიან ახალგაზრდებს ჯარში გაიწვევდა, აგრარული რეფორმის შედეგად ადგილობრივთათვის ჩამორთმეულ მიწებზე ქრისტიანებს ჩამოასახლებდა და ა.შ [ვ.ნოზაძე, 1989: 48].

თუ 1919 წლის დასაწყისიდან ანტიქართული მოძრაობის მიმდევრები ეპიზოდური ხასიათის გამოსვლებს მიმართავდნენ ხელისუფლების წინააღმდეგ, იანვრის ბოლოდან სერვერბეგის მომხრეთა გამოსვლამ ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. წარმატებული ოპერაციების მიუხედავად, საქართველოს არმიამ მოწინააღმდეგის შემოტევას ვერ გაუძლო. 11 თებერვალს ამბოხებულებმა ახალციხე დაიკავეს. „გამარჯვებულმა“ სერ-

ვერ ბეგმა ახალციხეში ახალი ადმინისტრაციის ჩამოყალიბება დაიწყო. შეიქმნა მთავრობა, რომელსაც უწოდეს კომისარიატი. „ახალმა მთავრობამ“ თითქმის ერთ თვეს იარსება. 7 მარტს ქართულმა ჯარმა აღიდგინა დაკარგული პოზიციები. მოკლე პერიოდში ახალციხის მაზრა მთლიანად განთავისუფლდა ამბოხებულებისაგან.

საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ შექმნა ახალციხის საქმეთა გამომრკვევი კომისია, რომლის დასკვნა კომისიის სახელით დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა გ. ანჯაფარიძემ. მათში ჩამოთვლილი იყო ის მიზეზები, რამაც გამოიწვია ახალციხის ამბოხება. მიზეზთა შორის დასახელებული იყო: პროთურქული მოძრაობა, ინგლისის სამხედრო მისიის ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკა და საქართველოს მთავრობის მიერ დაშვებული შეცდომები (ადგილზე ადმინისტრაციის მოუწყობლობა, კადრების ხშირი ცვლა, სამხედრო დისციპლინის სისუსტე, მემამულეთა შიში აგრარული რეფორმისადმი და ა.შ).

კომისია სთავაზობდა მთავრობას შესაბამისი ღონისძიებების გატარებას. ვინაიდან ჯერ კიდევ არსებობდა საფრთხე მაზრიდან განდევნილ მემამოხეთაგან შემოჭრისა, მაზრაში უნდა გაგრძელებულიყო სამხედრო წესები. ადგილობრივი ადმინისტრაცია უნდა დაქვემდებარებოდა ჯარების სარდალს. მომხდართან დაკავშირებით უნდა დანიშნულიყო გამოძიება დამნაშავეთა გამოსავლენად. ამასთანავე მიაჩნებდა ხელისუფლების მიერ ადგილობრივი ადმინისტრაციის დაკომლექტებაში დაშვებულ შეცდომებზე [სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 4, ფურც. 17].

ქართველმა ერმა დახმარების ხელი გაუწოდა ომისაგან დაზარალებულ მოსახლეობას. შეიქმნა სამცხე-ჯავახეთის ლტოლვილთა დამხმარე კომიტეტი [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919: 63]. მთავრობის დაავალებით, 20 მარტს ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში ვითარების ადგილზე შესასწავლად და შესაბამისი ღონისძიებების გასატარებლად ჩავიდა რესპუბლიკის ადმინისტრაციის ინსპექტორი შ. მად-

ლაკელიძე, რომელსაც თან ახლდა საგუბერნიო ბატალიონის ნაწილები. მათ დავალებული ჰქონდათ ადგილობრივი ადმინისტრაციის აღდგენა. საქართველოს მთავრობამ არ გაითვალისწინა დამფუძნებელი კრების კომისიის დასკვნა და გააუქმა მაზრების გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობა. გენერალ გ. კვინიტაძეს დაევადა მხოლოდ საომარი ოპერაციების წარმოება, შ. მადლაკელიძეს კი – სამოქალაქო უწყებების საქმეთა მოწეობა [გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919: 214].

სამცხე-ჯავახეთში დაიწყო ომისაგან მიყენებული ჭრილობების მოშუშება. თანდათანობით ცხოვრება ჩვეულ რიტმს დაუბრუნდა. მხარის გლეხობა ადგილობრივ ადმინისტრაციას მხარში ედგა სოფლის დაწესებულებათა (სკოლა, ობოლ ბავშვთა თავშესაფარი, სამკითხველო, კოოპერატივი) აღდგენაში [სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 167, ფურც. 135-136; გაზ. „ერთობა“, 1919: 286; გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920: 28-193].

განსაკუთრებით რთული იყო ვითარება ომით დაზარალებულ სოფლებში (40 სოფლიდან დარბევას გადაურჩა მხოლოდ 4 სოფელი). მოსახლეობა სურსათის გარეშე დარჩა. მწვავედ იდგა სასმელი წყლით მომარაგების საკითხი. ადგილობრივი ძალებით კი ამ პრობლემების გადაწყვეტა შეუძლებელი იყო. ამიტომ საქართველოს მთავრობამ ბიუჯეტიდან დამატებით გამოყო 2 მილიონი მანეთი [სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 515, ფურც. 19; საქ. 1132, ფურც. 9].

სამცხე-ჯავახეთში კვლავ გრძელდებოდა ადმინისტრაციული მართვის ძველი, მანკიერი სტილი. მხარეში დამატებით ფუნქციონირებდნენ პარალელური სტრუქტურები (მაზრის კომისარი, მთავრობის რწმუნებული), რომლებიც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ. ამის გვერდით მოქმედებდნენ სახელისუფლებო პარტიული და პროფესიული კავშირები, რომლებიც თვითნებურად ერეოდნენ ადმინისტრაციის მართვაში. მოსახლეობა აღშფოთებას ვერ მალავდა სახელმწიფო მოხელეთა და სამართალდამცველთა მხრიდან

დამნაშავეთა მიმართ მფარველობის გამო [გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919: 582].

საქართველოს ხელისუფლებასთან შეთანხმებით, ქართულ ადმინისტრაციას ახალქალაქის მაზრაში ზედამხედველობას უწევდა ამიერკავკასიაში მოკავშირე სახელმწიფოთა მისია, რომლის აპარატში შედიოდა თითო წარმომადგენელი ადგილობრივ მცხოვრებთაგან (1 სომეხი, 1 მაჰმადიანი ქართველი [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919: 21].

ადგილობრივი ადმინისტრაციის მოწყობისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არჩევითი ორგანოების ფორმირებას. ობიექტური მიზეზების გამო 6 ივლისს (1919 წ.) დანიშნული არჩევნები გადაიდო. არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად რეგისტრაციაში გატარდა 5 პარტია. არჩევნების ჩატარებამდე ქალაქის ხელმძღვანელობა დროებით დაევალა ქალაქის საბჭოს მიერ არჩეულ 3-კაციან კომისიას. ფაქტობრივად ქალაქის საქმეებს განაგებდა ამ კომისიის წევრი გვარად ლაზივეი [გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919: 222].

ხელისუფლების ადგილობრივი სტრუქტურების ჩამოყალიბება მთავრობის ზედამხედველობით მიმდინარეობდა, ვინაიდან მხარის მართვა და ხელისუფლების კურსის გატარება ბევრად იყო დამოკიდებული, თუ რა ძალები მოვიდოდნენ ადგილობრივ სახელმწიფო სტრუქტურებში. მთავრობა პერიოდულად აგზავნიდა პასუხისმგებელ პირებს ადგილზე ვითარების შესასწავლად და პრაქტიკული დახმარების გასაწევად (მთავრობის თავმჯდომარემ ახალციხის მაზრის მართვა-გამგეობის შემოწმება დაავალა სენატის თავმჯდომარეს ივ. ჯაფარიძეს, რომელიც საგანგებო უფლებამოსილებით იყო აღჭურვილი) [გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919: 716-774].

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სამცხე-ჯავახეთში საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებს, რომელიც 1919 წელს ვერ ჩატარდა მხარეში არსებული საომარი მდგომარეობის გამო. „არჩევნებს ჰქონდა არა მარტო შინაპოლიტიკური მნიშვნელობა, იგი უფრო ფართო ხარისხის იყო და მას მიეცა პლემბიცისტის ხასიათი: გაიმარჯვებდა არ-

ჩვენებში ქართული ორიენტაცია თუ არა“ [ვ.ნოზაძე, 1989: 60]. არჩევნების გამართვას მიეძღვნა ახალციხის სამაზრო ერობის ყრილობა, რომლის მუშაობაში მონაწილეობას ღებულა საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრი ნ. რამიშვილი. მინისტრის გამოსვლა წმინდა პროპაგანდისტული ხასიათისა იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა მოსახლეობას მხარი დაეჭირა სახელისუფლებო პარტიისათვის [გაზ. „საქართველო“, 1920: 97]. არც ოპოზიციური პრესა მაღავედა, რომ არჩევნების შედეგებს უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც მხარის, ასევე მთლიანად ქვეყნისათვის [გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920: 777/779/791].

ახალციხის მაზრაში არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 30 050 ამომრჩეველმა. ქართულმა პარტიებმა მიიღეს 26 500 ხმა, სომხურმა პარტიამ მხოლოდ – 3 000 ხმა. ახალქალაქის მაზრაში არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 21 636 ამომრჩეველმა. ქართულმა პარტიებმა მიიღეს 13 000 ხმა, სომხურმა – 8000 ხმა. „ამ არჩევნებმაც დაუმტკიცა ქვეყანას, რომ ეს მხარე სადავო არ იყო და იგი არჩევნების მიხედვითაც საქართველოს ეკუთვნოდა“ [ვ.ნოზაძე, 1990: 60].

საქართველოს ხელისუფლებამ ასეთივე დამაჯერებელი გამარჯვება მოიპოვა საერობო არჩევნებშიც. ადგილობრივ თვითმმართველობას იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭედა მმართველი პარტიის ორგანო (გაზეთი „ერთობა“), რომ ერობას საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და მისი განმტკიცების ერთ-ერთ საფუძვლად აცხადებდა [გაზ. „ერთობა“, 1918: 179].

ახალციხის მაზრაში 10 პოლიტიკური ორგანიზაციიდან საარჩევნო ბარიერი გადალახა მხოლოდ 2 პარტიამ. მმართველმა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ 33 ადგილიდან დაიკავა 31 ადგილი, სომხეთის ეროვნულმა პარტიამ – 2 ადგილი. ახალქალაქის მაზრაში 31 ადგილიდან მმართველმა პარტიამ მოიპოვა 22 ადგილი, ეროვნულ-დემოკრატიკებმა – 1, სოციალისტ-რევოლუციონერებმა – 1, დაშნაკებმა – 7. როგორც ვხედავთ, ხელისუფლებამ მეტი ნდობა მოიპოვა ახალ-

ქალაქის მაზრაში, რაც ეროვნული პოლიტიკის დიდი გამარჯვება იყო [გაზ. „ერთობა“, 1921: 17].

სამცხე-ჯავახეთში ადმინისტრაციული მოწყობის პრობლემები და ხელისუფლების მიერ დაშვებული შეცდომები გამომდინარეობდა იქედან, რომ 1920 წლამდე საქართველოს ხელისუფლებას არ ჰქონდა მკაფიოდ ჩამოყალიბებული პოლიტიკა ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობისა. ამ სფეროში არსებული ხარვეზები საკანონმდებლო ბაზის არარსებობითაც იყო განპირობებული.

ზოგიერთი პოლიტიკური ძალა სამცხე-ჯავახეთის ადმინისტრაციულ მოწყობას სხვადასხვაგვარად განიხილავდა. მათთვის მთავარი იყო არა ქვეყნის ტრადიციები და მემკვიდრეობა, არამედ პოლიტიკური კონიუნქტურით შექმნილი ვითარება. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ავტონომიის მინიჭების საკითხი იდგა არა მხოლოდ აფხაზეთის, ზაქათალისა და ბათუმის ოლქის მიმართ, არამედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მეორე ნაწილის – სამცხე-ჯავახეთის მიმართაც.

სამცხე-ჯავახეთის მხარისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭების იდეას მხარს უჭერდნენ ეროვნულ-დემოკრატები (გ. გვაზავა), სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ახალციხის ორგანიზაციის ზოგიერთი გავლენიანი წევრი (ო. მიქელაშვილი). ამ იდეას მხარდამჭერი ჰყავდა საქართველოს მთავრობაშიც (ნ. რამიშვილი) და სხვ. ავტონომიის იდეის მხარდამჭერთა შორის უფრო ზომიერი იყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრის გ. ანჯაფარიძის პოზიცია, რომელიც თვლიდა, რომ „საქართველოს მთავრობის დეკლარაცია (ამ დოკუმენტში საუბარიც არ იყო სამცხე-ჯავახეთზე – ემ.) ავტონომიის შესახებ გამოწვეული იყო უკიდურეს მდგომარეობით“. მისი აზრით, „ეს „ავტონომია“ იყო კომპრომისი“ შექმნილ კრიტიკულ ვითარებაში. გ. ანჯაფარიძე დასაშვებად მიიჩნევდა მხოლოდ კულტურულ ავტონომიას [სცსსა, ფ. 1833, საქ. 4, ფურც. 19-25].

1920 წელს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ შექმნა საკონსტიტუციო კომისია. მეათე თავის „ადგილობრივი

მმართველობა“ პროექტის მომზადება დაეკალა მ. რუსიას [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920: 276].

საქართველოს ტერიტორიის დანაწილების ახალი საადმინისტრაციო ერთეულების (ოლქების) პროექტით (ძირითადი ავტორი ცნობილი მეცნიერი და პატრიოტი პავლე ინგოროყვა) საქართველოში 17 ადმინისტრაციული ერთეული იყო გათვალისწინებული (XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისშიც 17 მაზრა და 2 ოკრუგი იყო) [საქართ. უმაღ. სასწ. ... სამეცნ. კონფ. მასალები, 2005: 101].

მართალია, წინამდებარე პროექტი ე.წ. „რუსულ მოდელზე“ იყო აგებული, მაგრამ, როგორც მართებულად შენიშნავს მკვლევარი რ. თოფჩიშვილი, პ. ინგოროყვას სრულიად არ გადმოუღია ცარიზმისდროინდელი სამაზრო დაყოფა.

მან მხოლოდ საფუძვლად დაუდო ის ახალ ადმინისტრაციული დაყოფის პროექტს და ცვლილებებიც შეიტანა. ეს რომ ასეა პროექტის განმარტებიდანაც ჩანს: „სამაზრო დანაწილება, რომელიც მიღებული იყო რუსეთის მფლობელობის დროს, არ იყო ხელოვნურად შექმნილი რამ. ეს ერთეულები მთელი საუკუნეებია რაც არსებობს, და შეეფერება საქართველოს ბუნებრივ დანაწილებას საგეოგრაფიო ერთეულებად... თვითეული ამათგანი წარმოადგენს ცალკე ბუნებრივს გეოგრაფიულს პროვინციას, მთლიანს ოროგრაფიულად, ჰიდროგრაფიულად და სამეურნეო პირობების მიხედვით“. სამაზრო დაყოფა გვიანშუასაუკუნეების სადროშო დაყოფასაც შეეფარდებოდა [საქართ. უმაღ. სასწ. ... სამეცნ. კონფ. მასალები, 2005: 101].

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციით დაკანონდა ქვეყნის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულები და მათი მოწყობის ძირითადი პრინციპები, მაგრამ კონსტიტუციას განხორციელება არ ეწერა. 1921 წლის თებერვალ-მარტის რუსეთ-საქართველოს ომში საქართველო დამარცხდა და ისევ იმპერიის პროვინციად (ამჯერად სახე-შეცვლილი ფორმით) გამოცხადდა. ბოლშევიკებმა საქართველოში რუსული ადმინისტრაციული მართვის წესები დაამ-

კვიდრეს. არასწორი ეროვნული პოლიტიკისა და, განსაკუთრებით, ქვეყნის განაპირა მხარეებში მაჰმადიანური სარწმუნოების მატარებელი მოსახლეობისადმი უნდობლობის ტრაგიკული შედეგები (მხედველობაში გვაქვს დეპორტირებული მესხები) დღემდე არ აღმოფხვრილა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. ვადაჭორია შ., საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები (XX საუკუნე), წიგნი II, თბ., 2006.
2. მაზნიაშვილი გ., მოგონებანი, ბათ., 1990.
3. ნოზაძე ვ., საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბ., 1989.
4. სიორიძე მ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო 1914-1918 წლებში, ბათ., 2002.
5. თოფჩიშვილი რ., სამაზრო (საოლქო) დაყოფა – საქართველოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის ძირითადი პრინციპი. საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო დაწესებულებების სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ბათ., 2005, გვ. 101.
6. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი.
7. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, თბ., 1990.

Ermile Meskhia

From the history of local governing of Samtskhe-Javakheti (1919-1920)

Summary

After February revolution in Russia in 1917 government changing in Samtskhe-Javakheti was conducted quickly and without organization. Difficult demographic region position profounded effect on durgh and local government.

In 1918 was confirmed governor-general government because of the state of emergency. Local government and leading party formation had begun. Besides that, parallel structures, regional commissars, plenipotentiary were functionated. In 1920 elections were conducted in local government, in which the leading party had won.

Some of political forces looked at administration municipal of Samtskhe-Javakheti in different ways. Constitution (February, 1921) of democracy Republic of Georgia had legalized territorial forms of government and the main principals of their administration. But this constitution was not realized because of the intervention of Russia.

Эрмиле Месхия

Из истории управления Самцхе-Джавахети (1919-1920гг.)

Резюме

После февральской революции 1917 г. в России смена правительства в Самцхе-Джавахетии проводилась поспешно и неорганизованно. На формирование уездного и городского самоуправления значительное влияние оказывало трудное демографическое положение края.

В 1918 г. из-за чрезвычайного положения было введено правление генерал-губернатора. Началось формирование местных органов управления и комитетов ведущей партии. Дополнительно функционировали параллельные структуры областной комиссар уполномоченный правительства. В 1920 г. были проведены выборы в местные органы власти и учредительных собраний, в которых победила правящая партия.

Некоторые политические силы по-разному рассматривали административное управление Самцхе-Джавахети. Конституцией (февраль 1921г.) демократической Республики Грузии были узаконены территориально-административные единицы страны и основные принципы их управления (деление на уезды) но осуществление этой конституции не произошло из-за оккупации Россией Грузии.

ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტური კერა დოკუმენტური მასალების მიხედვით (2000–2005 წწ.)

ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტი რამდენადმე განპირობებულია საერთაშორისო ვითარებით – დასავლეთისა და რუსეთის ინტერესთა თანხვედრით, საქართველოს გეოსტრატეგიით და მსოფლიოს ენერგეტიკული პოლიტიკით. რაც შეეხება საქართველოს თავდაცვას მსოფლიოს საერთაშორისო ორგანიზაციებში, ეს საკითხი შემდეგნაირად დგას: მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპის უშიშროებაზე ნატო ზრუნავდა და ამიტომაც ევროპული თავდაცვითი სტრუქტურა იმ პერიოდისათვის მოისუსტებდა. თუმცა მე-20 საუკუნის ბოლოსათვის ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე განვითარებულმა მოვლენებმა, ასევე ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში მიმდინარე პროცესებმა და რუსეთის ექსპანსიის შიშმა ევროპული სახელმწიფოები მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ მას უნდა შეექმნა ევროპის ერთიანი საგარეო ურთიერთობების დამცველი ორგანიზაცია. 2003 წლიდან ევროკავშირი თავდაცვისა და უსაფრთხოების ერთიან სისტემას ქმნის. სწორად აღნიშნავს თ. გრიგოლია, რომ „დღეისათვის გაეროს უმოქმედობის ფონზე საქართველოსთან მიმართებაში ევროკავშირი გვევლინება უმნიშვნელოვანეს საერთაშორისო ორგანიზაციად, რომლის დახმარების მიმართ საქართველოს მოლოდინი დღითიდღე იზრდება“ [თ. გრიგოლია, 2008: 241].

უახლოეს პერიოდში ევროკავშირის ინტერესთა არეალში საქართველო ძირითადად იმის შემდეგ მოხვდა (გარდა იმისა, რომ საქართველოდანაც მოდიოდა სურვილები მასთან თანამშრომლობისა და მასთან ყოფნისა), როცა პრაქტიკულად ამოქმედდა ევროპის ენერგეტიკული და სატრანსპორტო პო-

ლიტიკა, კერძოდ კი PETRA (პანევროპული სატრანსპორტო არეალი), TRASEKA (ევროპა-კავკასია – აზიის სატრანსპორტო სატრანზიტო დერეფანი), INOGATE (ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირება ევროპაში) და ამ პროექტების არეალში საქართველოც მოექცა. რამდენაღმე სწორედ ამ პროექტების გამო საქართველო რუსეთისა და ევროპის დაპირისპირების არეალშია მოქცეული. რუსეთი, ერთის მხრივ კარგად ხედავს, რომ საქართველოზე კონტროლის დაკარგვით, ის მთელი კავკასიის რეგიონზე დაკარგავს კონტროლს. ხოლო მეორეს მხრივ კი ევროპისაკენ მიმავალი ნავთობის ახალი მაგისტრალები თუ მას გვერდს აუვლის და საქართველოზე გაივლის, მის ეკონომიკურ ინტერესებს სერიოზულად დააზარალებს. ამ ორივე მიზეზის გათვალისწინებით რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა განსაკუთრებით დაძაბულია დღემდე და რომ რუსეთი ვერ ეგუება რეგიონზე კონტროლის დაკარგვასა და ეკონომიკური ინტერესების შელახვას, ამის პირდაპირი გამოძახილია აფხაზური და ოსური კონფლიქტების გაღვივება და მისი ესკალაცია. სწორედ მისი ხელშეწყობით ხდება ოსი და აფხაზი სეპარატისტების წაქეზება და ქართული იურიდიული სივრცის ხელყოფა. ეს არის ის რეალობა, რომელშიც დღეისათვის გვიწევს ჩვენ ცხოვრება. მაგრამ, თუ უშუალოდ ამას როგორ აკეთებს და ოს და აფხაზ სეპარატისტებს როგორ აქეზებს საქართველოს წინააღმდეგ (მათ ზურგს უკან ამოფარებული), ეს კარგად ჩანს იმ მრავალრიცხოვანი დოკუმენტებიდან, რომელიც მიღებულია რუსეთის ფედერაციის მთავრობისა თუ აფხაზური და ოსური დეფაქტო მთავრობათა წარმომადგენლების მიერ.

მართალია ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტური კერა მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ჩნდება, მაგრამ ჩვენი საკვლევი პერიოდი (2000-2005 წლები) განსაკუთრებით საინტერესოა იმ გარემოებათა გამო, რომ სწორედ ამ დროს ხდება კონფლიქტის მიახლოება იმ აშკარა ფართომასშტაბიან

დაპირისპირებამდე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 2008 წლის აგვისტოში.

ოსი სეპარატისტები, რომელთაც აშკარად ზურგს უმაგრებდა რუსეთის ფედერაცია, 21-ე საუკუნის დასაწყისისათვის თავს დამოუკიდებელ სუვერენულ სახელმწიფოდ თვლიდა და 2001 წლის 8 აპრილს მიიღო კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი), რომელშიც აღნიშნულია, რომ:

„მუხლი 1.

1. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა არის სამხრეთ ოსეთის ხალხის თვითგამორკვევის შედეგად შექმნილი სუვერენული დამოუკიდებელი სახელმწიფო...

მუხლი 2.

სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა დამოუკიდებლად განსაზღვრავს თავის სახელმწიფო სამართლებრივ სტატუსს, წყვეტს პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული აღმშენებლობის საკითხებს.

მუხლი 10.

სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკას უფლება აქვს შევიდეს სხვა სახელმწიფოების კავშირში და გადასცეს კავშირის ორგანოებს თავისი უფლებამოსილების ნაწილი...”

[გაზ. „Южная Осетия”, №33, 2001].

ამ კონსტიტუციის მიღებით ე.წ. სამხრეთ ოსეთის სეპარატისტულმა მთავრობამ კიდევ ერთხელ დააფიქსირა საქართველოს იურიდიული სივრციდან გამოსვლა და იურიდიულად მოამზადა საფუძველი (მათი აზრით) რუსეთის ფედერაციაში შესვლისა.

შერეულმა საკონტროლო კომისიამ 2001 წლის 21 აპრილს მიიღო გადაწყვეტილება ლტოლვილთა დაბრუნების შესახებ. რომელშიც ვკითხულობთ: „საფუძვლად იქნეს მიღებული ლტოლვილთა სპეცკომიტეტის მიერ წარმოდგენილი ლტოლვილთა, იძულებით გადაადგილებულ და ქართულ-ოსური კონფლიქტების შედეგად დაზარალებულ სხვა პირთა დაბრუნების, მოწყობის, ინტეგრაციისა და რეინტეგრაციის რუსულ-ქართული სამთავრობათშორისი პროგრამის პროექტი

მათი დაბრუნების რაიონებში მეურნეობის აღდგენის ღონისძიებების ჩათვლით” [რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში., 2005: 377-378]. ამავე კომისიის მიერ ლტოლვილთა დაბრუნების შესახებ დადგენილება 2001 წლის 3 ივლისაც იქნა მიღებული [იქვე, 382-383], მაგრამ საქმე წინ ვერ წავიდა და ლტოლვილთა პრობლემა კვლავ გადაუწყვეტელი დარჩა.

რუსეთის ფედერაციამ 1999 წლის ეუთოს სტამბოლის ერთობლივ შეხვედრაზე დადო პირობა დაეხურა გუდაუთის სამხედრო ბაზა და ნელ-ნელა თავისი ჯარები გაეყვანა საქართველოდან. ამის შეუსრულებლობის გამო 2001 წლის 18 ივლისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო დადგენილება: „საქართველოს პარლამენტი უკიდურეს შემთხვევაში გამოთქვამს რუსეთის ფედერაციის მიერ ეუთოს 1999 წლის სტამბოლის ერთობლივი განცხადების შეუსრულებლობის გამო...

მსოფლიო თანამეგობრობის წინაშე ნაკისრი ვალდებულებების შეუსრულებლობა საშიში პრეცედენტია და საფრთხეს უქმნის თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და მსოფლიო მართლწესრიგს” [გაზ., „აფხაზეთის ხმა“, №29, 2001].

მიუხედავად ამ სამართლიანი მოწოდებისა, რუსეთი, რომელიც აშკარად ანტიქართულ პოლიტიკას ატარებდა (და საუბედუროდ დღემდე ატარებს), არ ჩქარობდა საქართველოდან თავისი ჯარების გაყვანას.

მოსკოვის წაქეზებით ჩვენი საუკუნის დასაწყისისათვის ცხინვალის რეგიონში რამდენადმე კიდევ უფრო დაიძაბა სიტუაცია კონფლიქტის ზონაში შეიარაღებული პირების შეღწევისა და მათ მიერ აქ მყოფი სამართალდამცავი ორგანოების თანამშრომლებთან შეტაკებების სახით [რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში., 2005: 388]. ამას დაემატა ცხინვალის რეგიონის სეპარატისტული რეჟიმის მიერ 2001 წლის 18 ნოემბრისათვის დაგეგმილი არარსებული ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტის არჩევნების დანიშვნა, რომელიც დაგმო საქართველოს პარლამენტმა: „საქართველოს პარლამენტი ამასთან დაკავშირებით აცხადებს, რომ

ცხინვალის რეგიონის სეპარატისტული რეჟიმის ეს გადაწყვეტილება სამართლებრივად უსაფუძვლოა და წარმოადგენს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფის მორიგ მცდელობას” [www. Parliament. ge].

ქართულ-ოსური და ქართულ-აფხაზური კონფლიქტების რუსეთის მხრიდან აშკარად შეუფარავ ესკალაციას და ოსურ-აფხაზური სეპარატისტული დე-ფაქტო მთავრობების საქართველოს წინააღმდეგ მხარდაჭერის კლასიკური ნიმუშია რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კრების სახელმწიფო დუმის 2002 წლის 6 მარტის განცხადება, რომელშიც ვკითხულობთ შემდეგს: „სახელმწიფო დუმა მიესალმება აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ხელმძღვანელობისა და მოსახლეობის თანმიმდევრულად გამოხატულ რუსეთთან უფრო მჭიდრო ურთიერთობებით დაინტერესებას... მოვლენების არახელსაყრელი განვითარების შემთხვევაში სახელმწიფო დუმა მზადაა განიხილოს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფოებრიობის შემდგომი ჩამოყალიბების სხვა გზა მათი ხალხების ნების დემოკრატიული გამოხატვის საფუძველზე და ბოლო დროს მსოფლიო თანამეგობრობის მიერ პრაქტიკაში გამოყენებული საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად” [www. duma. ru]. ბოლო დროს პრაქტიკაში გამოყენებულ საერთაშორისო სამართლის ნორმებში რუსეთი აშკარად ბალკანეთის ნახევარკუნძულს და აღმოსავლეთ ევროპას გულისხმობს. მას დასავლეთისადმი ერთგვარი შურისძიება ამოძრავებს და აფხაზურ-ოსური კონფლიქტების აშკარად გაღვივებითა და ხელშეწყობით ცდილობს ერთგვარად სამაგიერო გადაუხადოს „დანარჩენ მსოფლიოს” იმისათვის, რომ აღმოსავლეთ ევროპისა და ბალკანეთის საკითხები მის დაუკითხავად და რიგ შემთხვევაში, მისთვის არასასურველად რომ გადაწყვიტეს.

ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური კონფლიქტების გაჩენა გარკვეულწილად განაპირობა, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, დიდ სახელმწიფოებსა და საერთაშორისო

ორგანიზაციებს შორის არსებულმა გეოსტრატეგიულმა და პოლიტიკურმა არათავსებადობამ. რუსეთის დუმის ეს განცხადებაც სწორედ ამ ფონზე უნდა განვიხილოთ. საქართველოს პარლამენტმა 2002 წლის 20 მარტს დაგმო მოსკოვის მხრიდან გამოხატული აშკარა ანტიქართული პროპაგანდა და განაცხადა:

„...რუსეთის სათათბიროს განცხადება, რომ იგი ითანამშრომლებს „აფხაზეთის“ და „სამხრეთ ოსეთის“ თვითგამოცხადებულ რესპუბლიკებთან და „ცალმხრივად მიიღებს გადაწყვეტილებას რუსეთის ფედერაციის საზღვრის უსაფრთხოების უზრუნველყოფისათვის, მათ შორის აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთის ურთიერთქმედების საფუძველზე“, წარმოადგენს რუსეთის მხრიდან საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ეჭვქვეშ დაყენებას და სეპარატისტების მხარდაჭერას... ამგვარი ტიპის განცხადებები შესაძლებელია აღქმული იქნეს მხოლოდ როგორც პოლიტიკური ფონის მომზადება საქართველოს წინააღმდეგ აგრესიის განხორციელებისათვის” [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №68, 2002].

2002 წლის 24 მაისს ქალაქ სანკტ-პეტერბურგში გაიმართა რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტ ვ. პუტინისა და აშშ პრეზიდენტ ჯ. ბუშის შეხვედრა, სადაც მათ ერთობლივი განცხადება გააკეთეს: „ჩვენ ვადასტურებთ ჩვენს ერთგულებას ტერორიზმთან ბრძოლის საკითხებზე საქართველოს მთავრობასთან მუშაობაში, მხარს ვუჭერთ მის სუვერენიტეტს...” [www.usinfo.state.gov]. აღნიშნული განცხადება, თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ მოსკოვს პრაქტიკულად არ შეუცვლია თავისი დამოკიდებულება (მის მიერვე პროვოცირებულ) აფხაზურ-ოსური კონფლიქტებისადმი, ჩვენთვის ფარატინა ქაღალდის ტოლფასი განცხადებაა. უფრო მეტიც, ის აგრძელებს კონფლიქტის ესკალაციას. ვ. პუტინი ამარტივებს რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეობის მიღებას და ცდილობს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობას

რუსეთის მოქალაქეობა მისცეს [Собрание Законодательства Российской Федерации, №22, 2002: 5481-5496].

ორიოდე სიტყვით შევეხოთ „შერეული საკონტროლო კომისიის“ მოღვაწეობას. ის შეიქმნა 1992 წლის 24 ივნისის ქალაქ სოჭის შეთანხმების მესამე მუხლის თანახმად. კომისიის მუდმივი წევრები იყვნენ საქართველო, ე.წ. სამხრეთ ოსეთი, ჩრდილოეთ ოსეთი, რუსეთი და ესწრებოდნენ ეუთოს, ევროკომისიის და გაეროს წარმომადგენლები. დაარსებიდან 10 წლის შემდეგ, 2002 წლისათვის, 22 შეხვედრის ოქმი არსებობდა, რომელიც იყოფოდა სამ ჯგუფად. შერეული საკონტროლო კომისიის ოქმებში ძირითადად ვკითხულობთ, რომ აფხაზური და ოსური კონფლიქტური კერები მოკლე დროში უნდა აღმოიფხვრას, უნდა მოხდეს ამ კერების ეკონომიკური აღორძინება და ლტოლვილთა უკან დაბრუნება. ასევე აქვე საუბარია რიგ მიმდინარე საკითხებზეც, მაგრამ დოკუმენტები თავისი შინაარსით და განცხადებებით დიდად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. რუსეთის ფედერაციის განცხადებით აღნიშნული კომისია ქმედითუნარიანია და დიდ როლს თამაშობს ამ კონფლიქტების მოგვარებაში. რეალურად კი საქმე იმაშია, რომ ვერც ეს კომისია და ვერც მის მიერ მიღებული დადგენილებები დიდი ვერაფერი ბედენა იყო, რადგანაც კონფლიქტური კერები ისევ ინარჩუნებდა დამაბულობის მაღალ მუხტს და რუსეთი ისევ ძველებურად განაგრძობდა სეპარატისტული მთავრობების აშკარა მხარდაჭერას.

დღითიდღე იზრდებოდა რუსეთის ექსპანსიის მუქარა საქართველოს წინააღმდეგ. ეს კარგად დაინახა ევროსაბჭომ და ამასთან დაკავშირებით გააკეთა სპეციალური განცხადება (2002 წლის 25 სექტემბერს, ქალაქ სტრასბურგში):

„11. ასაბლგა მოუწოდებს რუსეთის ფედერაციის ხელი-სუფლებას:

თავი შეიკავოს ნებისმიერი ქმედებისა და განცხადებისაგან, რომელიც შეიძლება წარმოადგენდნენ საქართველოს საშინაო საქმეებში ჩარევას ან საქართველოს სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას, კერძოდ,

საქართველოს ტერიტორიაზე რაიმე სამხედრო მოქმედებების გატარებისაგან, როგორც ეს განცხადებული იყო რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის 2002 წლის 11 სექტემბერს” (აფხაზეთის საკითხი ოფიციალურ დოკუმენტებში, ნაწილი III, 318-320).

ანალოგიური ხასიათის განცხადება იქნა გაკეთებული 2003 წლის 30 იანვარს საქართველოს პარლამენტის მიერაც [www. Parliament. ge].

რუსული პოლიტიკის ერთგვარმა გამტარებელმა დსთ-მ 2003 წლის 19 სექტემბერს გააკეთა განცხადება, რომ „კვლავ აღიარებს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას და სუვერენიტეტს...” [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა”, №251, 2003]. თუმცა იგივე რუსეთი 2004 წლის 2 ივნისს აკეთებს შემდეგი ხასიათის განცხადებას: „რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კრების სახელმწიფო დუმამ ღრმა წუხილით აღიქვა საინფორმაციო სააგენტოების ცნობა ქართულ-ოსური კონფლიქტის ზონაში 2004 წლის 31 მაისს სპეციალური დანიშნულების ქვედანაყოფებისა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ჯარების შეყვანის თაობაზე. სახელმწიფო დუმის დეპუტატთა აზრით, ეს აქცია სანქცირებული იყო ქართული პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მიერ და შეიძლება შეფასდეს, უთუოდ როგორც ძალის დემონსტრირება. ამგვარი ქმედებები იწვევენ სამხრეთ ოსეთის გარშემო ვითარების მკვეთრ დესტაბილიზებას...” [www. дума. ru]. ამრიგად, რუსული დემოკრატიულობის თამაშის „ნიღაბი” (დსთ-ს განცხადების სახით), მისმა მკვეთრად გამოხატულმა ანტიქართულმა „რეალურმა” პოლიტიკურმა სურათმა შეცვალა. საქართველოს პარლამენტმა (2004 წლის 4 ივნისს) მოუწოდა რუსეთს: „საქართველოს პარლამენტი მოუწოდებს რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლების ცალკეულ ორგანოებს და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს, გამოიჩინონ მეტი პოლიტიკური შორსმჭვრეტელობა, ობიექტურობა, კორექტულობა და თავშეკავება” [რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში., 2005: 466-467].

შემაშფოთებელია ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტური კერისადმი გაკეთებული რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კრების სახელმწიფო დუმის განცხადება (2004 წლის 10 ივლისი), რომელშიც ვკითხულობთ:

„რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კრების სახელმწიფო დუმა გამოხატავს უკიდურეს წუხილს ქართულ-ოსური კონფლიქტის ზონაში ვითარების მკვეთრ გამწვავებასთან დაკავშირებით.

შეგახსენებთ, რომ ოსეთი რუსეთის შემადგენლობაში 1774 წელს ნებაყოფლობით შევიდა როგორც ერთიანი ოსეთი და არა როგორც სამხრეთ და ჩრდილო ოსეთი. ეს ერთიანი ხალხია.

სახელმწიფო დუმის დეპუტატები უკიდურესად შეშფოთებულნი არიან ცნობებით იმის შესახებ, რომ საქართველოს ხელისუფალნი არ წყვეტენ თავიანთ მართლსაწინააღმდეგო და პროვოკაციულ ქმედებებს ქართულ-ოსური კონფლიქტის ზონაში. ამგვარი მეთოდების გამოყენებით საქართველოს ხელისუფალნი უხეშად არღვევენ აღნიშნულ შეთანხმებას და საქმე მიჰყავთ იმისაკენ, რომ ქართულ-ოსური პრობლემის გადაწყვეტა გაიყვანონ სამართლებრივი სიბრტყის გარეთ.

უკიდურეს გაცეზას იწვევს საქართველოს ხელმძღვანელობის ზოგიერთი წარმომადგენლის განცხადებანი, რომლებშიც გამართლებულია ქართული ძალოვანი სტრუქტურების პროვოკაციული ქმედებები რუსი მშვიდობისმყოფელების წინააღმდეგ...

ზემოხსენებულის გათვალისწინებით სახელმწიფო დუმის დეპუტატების აშკარა გაოგნებას იწვევს ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის საპარლამენტო ასამბლეის წევრების პოზიცია, რომლებმაც არსებითად მხარი დაუჭირეს ქართული დელეგაციის მიერ სამხრეთ ოსეთში სიტუაციის თაობაზე მიცემულ შეფასებას...” [www.duma.ru].

ვგონებ, რაიმე კომენტარის გაკეთება აღნიშნულ განცხადებასთან დაკავშირებით ზედმეტია.

კონფლიქტის კიდევ უფრო მეტი ესკალაციისა და პროვოცირებისაკენ გადადგმული ნაბიჯია რუსეთის დუმის 2004 წლის 5 აგვისტოს განცხადება, რომელშიც ვკითხულობთ: „რუსეთის ფედერაციის ფედერალური კრების სახელმწიფო დუმა განსაკუთრებული შემოთქმებით აღნიშნავს, რომ ბოლო დღეებში უკიდურესად გამწვავდა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სტატუსის მოუწესრიგებლობასთან დაკავშირებული სიტუაცია კავკასიაში. ოფიციალური თბილისის მხრიდან ისმის საომარი სულისკვეთებით გამსჭვალული, ხოლო ზოგჯერ აშკარად აგრესიული განცხადებები, ქართულ-ოსური და ქართულ-აფხაზური კონფლიქტების ცალმხრივად გადაწყვეტის მიზნით ყველაზე გადაამტრელი ზომებზე წასვლის მზადყოფნის შესახებ... ქართულმა მხარემ სხვა დაინტერესებული მხარეების აზრის სრული იგნორირებით კურსი აიღო არსებული პრობლემის ძალისმიერ გადაწყვეტისაკენ...

შეუწყვეტელი მუქარა საქართველოს ხელმძღვანელობის მხრიდან სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ტერიტორიაზე მუდმივად მცხოვრები რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეების მიმართ, წარმოადგენს რუსეთის ფედერაციის სუვერენიტეტის ხელყოფის მცდერლობას...” [www.duma.ru]. აღნიშნული განცხადება, თუ ჩაუგვირდებით მის ქვეტექსტს, მეტად შემაშფოთებელია და ერთგვარი სამხედრო ექსპანსიის დაწყების მუქარის ტოლფასია. იმ მუქარისა, რომელიც ცდილობს აშკარა ფართომასშტაბიანი შეტაკებების დაწყებამდე იურიდიული გამართლება მოუძებნოს საკუთარ ქმედებებს (რომელიც მართლაც სისრულეში მოიყვანეს 2008 წლის აგვისტოში).

ევროპარლამენტი კარგად ჩაწვდა რუსეთის ამ განცხადების ქვეტექსტს და 2004 წლის 13 ოქტომბერს, ბრიუსელის შეხვედრისას საქართველოსთან დაკავშირებით მიიღო სპეციალური რეზოლუცია: „...ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის რეგიონში კონფლიქტის მოუგვარებლობა მნიშვნელოვნად აფერხებს ქვეყნის განვითარებას...

გმობს რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლების განცხადებას სამხრეთ კავკასიის რეგიონზე პრევენციული სამხედრო დარტყმების განხორციელების თაობაზე, რასაც რუსეთის ხელისუფლება საფუძვლად უდებს რუსეთის უსაფრთხოების დოქტრინას...

ევროპარლამენტი მხარს უჭერს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას. მიიჩნევს, რომ აფხაზეთისა და ოსეთის კონფლიქტების მოგვარება უნდა მოხდეს მშვიდობიანი მოლაპარაკებებისა და ნდობის აღდგენის გზით, საქართველოს მოქალაქეების უფლებების გათვალისწინებით...” [www. Parliament. ge].

მიუხედავად ამ განცხადებებისა, 2005 წლის მიწურული-სათვის ცხინვალის რეგიონში ვითარება კვლავ ფეთქებადსა-შიში რჩება. ქართული მხარე ცდილობს კონფლიქტი მშვიდობიანი მოლაპარაკებებისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების მკაცრი დაცვით გადაწყვიტოს. რუსეთის ფედერაცია კი, დასავლური დემოკრატიული ღირებულებების საპირისპიროდ, საქართველოს გეოსტრატეგიული მნიშვნელობისა და ენერგეტიკული პოლიტიკის საჭიროების გათვალისწინებით არად დაგიდევთ ქართული იურიდიული სივრცისა და მისი ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აფხაზეთის საკითხი ოფიციალურ დოკუმენტებში, ნაწილი III, თბ., 2003.
2. გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, №29, 2001.
3. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №68, 2002.
4. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №251, 2003.
5. გრიგოლია თ., ევროკავშირის საგარეო უსაფრთხოების პოლიტიკა და საქართველო, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები III, ბათ., გვ., 240-247, 2008.

6. რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში–სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. აფხაზეთის ასსრ (1989-2005). პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების

კრებული, თბ., 2005.

7. Собрание Законодательства Российской Федерации, #22, 2002.

8. Газ. „Южная Осетия“, №33, 2001.

9. www.Parlament. ge.

10. www.duma. ru.

11. www.usinfo. state. gov.

Sulkhan Aleksaia

Reviewing Tskhinvali Region conflict area on the basis of documentary materials (2000-2005)

Summary

Tskhinvali Region conflict area in 2000-2005 is particularly interesting from the point of the fact that, although the conflict arose in early 90s of 20th century, it reached its culmination in the period we are researching, taking place in August 2008 when it drew into a serious attack.

We have collected and analyzed all the political-legal acts or documents passed not only by Georgian Government or parliament but by De Facto so called south Osetian Government, Russian Federation, the USA, international organizations (UN, OSCE, EC, EU, CIS) that directly or indirectly refer to this problem.

Конфликтный очаг в Цхинвальском регионе в свете документальных Материалов (2000-2005 гг.)

Резюме

Конфликт в Цхинвальском регионе 2000-2005 годов, безусловно, интересно. Этот конфликт начался в 90-е годы XX века. Но для нашего исследования особый интерес представляет кульминационный момент, который наступил в августе 2008 году в виде широкомасштабного столкновения.

Предметом нашего исследования стали все политические и юридические документы прямо или косвенно касающиеся этой проблемы, которые были приняты с 2000 по 2005 годам правительством и парламентом Грузии, а также так называемой де факто правительством Российской Федерации, США и международными организациями (ООН, ОБСЕ, Эвросоюз, СНГ).

ჩვენი მომავალი – ისტორიულ-გეოპოლიტიკური გააზრება

რა დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ საქართველოს ისტორიის უახლოესი ოცწლეულის გამოცდილებიდან? რა სოციალ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და გეოსტრატეგიული ფაქტორების გათვალისწინება გვმართებს, რომ სწორად განვსაზღვროთ ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური ფუნქცია და მომავალი იმ სივრცეში, რომელშიც მას თავისი აქტივობის წარმართვა უწევს, ისე, რომ საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესები წინააღმდეგობაში არ აღმოჩნდეს არც მის მეზობლებთან და არც სამომავლო პერსპექტივაში პარტნიორებთან და სტრატეგიულ მეგობრებთან? რას მოითხოვს სამართლიანობა, და საერთოდ, დღეს სამართლიანობად აღიარებული საერთაშორისო ურთიერთობების პროგრესული ნორმები, რათა საქართველოს არ უწევდეს საკუთარი სუვერენული უფლებებიდან უკან დახევისა თუ დათმობების ხარჯზე მისი უეჭველი საარსებო სივრცის საზღვრებისათვის განუწყვეტელი დავა და აქედან გამომდინარე, ქრონიკულ არასტაბილურ ვითარებასთან ბრძოლა საშინაო თუ საერთაშორისო ასპარეზზე.

გასაანალიზებელი პერიოდის მონაცემები გვაძლევს საშუალებას გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ძალები თუ არ მოვიკრიბეთ და საკუთარ ფეხზე არ დავდექით, საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობიდან ვერ ისხნის ვერც „დასავლეთისა“ და ვერც რუსეთის („აღმოსავლეთის“) მოიმედუობა, რადგან პოლიტიკური მორალი და მსოფლიო მოვლენების გადაწყვეტის მეთოდები თითქმის სრულებით არ შეცვლილა და აქ მხოლოდ მას უწევენ ანგარიშს, ვისაც რეალური ძალა უმაგრებს ზურგს. ამაში მხოლოდ პოლიტიკური სტაბილუ-

რობა და ეკონომიკური ძლიერება, სამხედრო პოტენციალი არ იგულისხმება – ქვეყნის სიმძლავრის უმთავრესი ქვაკუთხედი, მისი ზნეობრივ-ეთიკური საყრდენი, რწმენა-მორალის სიმტკიცე და ურყევი ნებაა.

ჩვენ თუ გვსურს ისეთი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, სადაც დაცული იქნება ყველა ჩვენგანის ღირსება და გამოყენებული ღირსეული ცხოვრების რეალური შესაძლებლობანი, ამას აუცილებლად მივადწევთ. ოღონდ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოვახდინოთ ჩვენი სამომავლო სტრატეგიული მიზნების გეოპოლიტიკურ პრიზმაში გააზრება და მასზე დაყრდნობით, უახლოესი პერსპექტივის გათვალისწინებით, შევძლოთ რეალური სამოქმედო გეგმის შემუშავება. ამასთან ერთად, წინ უნდა წამოვწიოთ და დავეყრდნოთ ზნეობრივ-სამართლებრივ პრიორიტეტებს. ხოლო რაც ამაში იგულისხმება, ყველა საშუალებით დღემუდამ უნდა მიმდინარეობდეს ქართველი ხალხის შემზადება სათანადო, მეცნიერულად დამუშავებული და არგუმენტირებული ახსნა-განმარტებითი და აღმზრდელობითი მუშაობით, რომელშიც მათ ნათლად უნდა დაინახონ საკუთარი წარმატებული მომავლის გარანტია და პერსპექტიულობა.

ჩვენი ერთი-ერთი უახლოესი და დიდი მეზობელი რუსეთი, სამწუხაროდ, თავისი მოძალადეობრივი, უსამართლო პოლიტიკით, მხოლოდ იმას ახერხებს, თავის პოტენციურ მოკავშირეებსა და მეგობრებს იქეთ უბიძგოს, რომ „დასავლეთში“ ეძიონ ხსნა და გადარჩენა. ამიტომაც მას სიმართლე პირში უნდა ვუთხრაო.

რასპუტინი და რასპუტინობა თავის დროზე რუსეთში იქცა მის სულიერ ძალთა გამოფიტვის სოციალურ-ფიზიოლოგიურ გამოხატულებად. რუსეთში რასპუტინობის აღზევება იყო სულიერი დეგრადაციის ნათელი დადასტურება, მისი სიცრუეზე და სიყალბეზე აგებული ცრუ მესიანიზმის პოლიტიკის საბოლოო კრახის ფიზიკური გამოხატულება.

რასპუტინი და რასპუტინობა იყო უფლის შურისგება ყალბი რუსული მესიანიზმის სახელით ხალხთა და სახელ-

მწიფოთა მკვლევლობის ცდისათვის. რასპუტინობის აღზევებას მოჰყვა რომანოვების ტახტის დამხობა და მათი ოჯახის ფიზიკური განადგურება, რითაც რუსეთმა კიდევ ერთხელ ხაზი გაუსვა მის სულში ჩაბუდებულ ველურ ინსტინქტებს, თუმცა, მათი ხელითვე აღსრულდა მართლმსაჯულებაც და უსამართლობათა ქმნისათვის უფლისაგან ხელაღებული ცოდვილი დინასტია ცოდვილთა ხელით დაემხო (თუ რაიმე არ შეიცვალა, ამავე გზას ადგას, სხვათა შორის, დასავლური ცივილიზაციაც).

ბოლშევიკების სახით რუსეთს მოეწვინა ახალი დამსახურებული სასჯელი და ცოდვათა სიმძიმის გამო მისი გადარჩენა თითქმის შეუძლებელი იყო. ის კი, იმის მაგივრად, რომ მოვლენათა ნამდვილ არსში ჩაწვდომა ეცადა, უფრო მეტი სისასტიკით დაატყდა თავს სუსტსა და მიუსაფარ ერებს და ცეცხლითა და მახვილით ბოლშევიზმის თავს მოხვევით სცადა მათი საბოლოო მოშობა (ამაში მას ხელი შეუწყო დასავლეთის წაყრუების პოლიტიკამაც). ეს უდიდესი განსაცდელიც უფლის ნებითა და შეწევნით გადაიტანა ჩვენმა სამშობლომ. მაგრამ რუსულ წიაღში ყოფნას ჩვენი ქვეყნისათვის უკვალოდ არ ჩაუვლია და დამოუკიდებლობის აღდგენის-თანავე ისევ გაისმა სატანის ხარხარი საქართველოში. ყველაზე სამწუხარო კი ის არის, რომ არც თუ უმნიშვნელო იყო ე.წ. ოპოზიციურ ძალთა ცდა და ძალისხმევა იმ დიდ ცოდვაში, რომელიც საქართველოში დატრიალდა. ამ საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულეს რუსეთის მკერდზე გაზრდილმა კოლაბორაციონისტულმა ნომენკლატურამ („წითელი ინტელიგენციის“ ჩათვლით) და რა თქმა უნდა, მათმა სულისთქმამ და იმედმა საქართველოში – ედუარდ შევარდნაძემ. მას კი გვერდს უმშვენებდნენ „ქართველი“ ხუტლუბულები და (ძალიან სიმბოლურია! – უ.ო.) კაროლინა სობანსკაიები. და მიდიოდა უზნეო არჩევან-არადანობია. რუსი და რუსეთი კი იგივე რჩება. და ძველი, ცნობილი ფორმულა – რუსეთი თელავს პატარა ერებს და მათ ღირსებას, რუსეთის მძაფრად აშლილ ვნებებს კი თავისი ბასრი იარაღით

აცხრობენ რასპუტინები – ძალაშია. ასე რომ რასპუტინიდან პუტინამდე არაფერი შეცვლილა – რუსეთსა და პოსტსაბჭოურ სივრცეს კვლავ აბუჩად იგდებს რასპუტინობა. პუტინ-მედვედევობა კი მხოლოდ მისი ნაირსახეობაა.

მსოფლიოს ამოდ კჰონდა იმედი, რომ ვლადიმერ პუტინი შესძლებდა რუსეთის ამ მდგომარეობიდან გამოყვანას და ამ უზურმაზარი გეოსტრატეგიულ სივრცეს ქაოსსა და კატაკლიზმებს ააცილებდა. მაგრამ მსოფლიომ უნდა იცოდეს, რომ რუსეთის იმპერია თავის გარშემო ხელოვნურად თვითონ ქმნის და თვით არის ამ ქაოსის მიზეზი, რადგან მისი არსებობა სხვაგვარად წარმოუდგენელია, ამისათვის ხარჯავს უზარმაზარ სახსრებსა და ენერგიას, ნაცვლად იმისა, რომ ის საკუთარი მოსახლეობის კეთილდღეობისათვის გამოიყენოს.

მის ორპირულ პოლიტიკას საერთოდ მსოფლიოში და კერძოდ, კავკასიაში, კიდევ ერთხელ ახადა ნიღაბი ბოლო დროს მომხდარმა მოვლენებმა. საქართველოში, ჩეჩნეთში, ბესლანში, ინგუშეთში თუ საერთოდ, კავკასიაში დატრიალებული ტრაგედიებისადმი დასავლეთის წაყრუების პოლიტიკა ბუმერანგით დაუბრუნდა ისევ დასავლეთს და მედვედევ-პუტინის რუსეთისათვის მეტად სასიამოვნო გასართობი აღმოჩნდა იმის ცქერა, თუ როგორ იყინებოდა (ამ ზამთარში) სიცივისაგან თითქმის მთელი ევროპა. ყოველივე ამან მსოფლიო პოლიტიკის მამები კიდევ ერთხელ დაარწმუნა, რომ რუსეთმა წარმატებით დაიკავა ბოროტების იმპერიის ადგილი ევრაზიულ სივრცეში; რომ იგი, როგორც საბჭოური იმპერიის მემკვიდრე, ისევ დარჩა უბოროტესი მუხტის მატარებელ ავბედით სივრცედ, სადაც ვერასდროს იხეიმებს კეთილგონიერება, – და თუ ასე გაგრძელდა „მესამე რომიც“ გაიზიარებს მისი წინამორბედების ბედს.

აქ არ შეიძლება არ შევეხოთ დღევანდელ მსოფლიოში მეტად მოღურ ე.წ. ტერორიზმთან ბრძოლის პრობლემას.

თუ ობიექტური პოზიციიდან შევხედავთ, წარმოუდგენელია ელემენტარულ ადამიანობაზე პრეტენზიის მქონეს თავისი თანამომხმეების ჟუჟვა ახარებდეს და საერთოდ, ვის რაში

უნდა აწყობდეს უმწეო ხალხის ხოცვა-ჟლეტა?! მეორეს მხრივ, ვის ინტერესებში შედის ათასეულობით უდანაშაულო ადამიანის მსხვერპლით მანიპულირება ტერორიზმთან ბრძოლის საბაბით საომარი კამპანიების შესამზადებლად, რასაც ასე გაცხარებით ცდილობენ საინფორმაციო საშუალებებით?! და ბოლოსდა ბოლოს ვინ არის აქ ნამდვილი ტერორისტი?! – იმ ქვეყნის ხელისუფლება, რომელმაც არაფერი გააკეთა საკუთარი მოსახლეობის გენოციდის თავიდან ასაცილებლად და რომელიც მრავალი წლების განმავლობაში აშკარა ძალადობითა და ტერორით ცდილობს მის მიერ მრავალგზის იავარქმნილი ხალხის მორჩილებაში მოყვანას, – თუ ის პატრიოტები, რომლებიც ცდილობენ ამ ძალადობისაგან დაიცვან თავიანთი სამშობლო და შეინარჩუნონ ელემენტარული არსებობის უფლება?! ან, როდემდე შეიძლება ისტორიული მეხსიერების მქონე და საუკუნეების განმავლობაში თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირი ხალხისათვის მარიონეტების თავზე დასმა და მათი ჭეშმარიტი ნების იგნორირება?!

ეს ყველასათვის გასაგები უნდა გახდეს და მსოფლიოს მომავლისთვისაც წარმატების საწინდარი იქნება, თუ ბოლოს და ბოლოს ყველაფერ ამას ნამდვილი სახელი დაერქმევა და თავს დავანებებთ ერთმანეთისათვის თვალებში ნაცრის შეყრის პოლიტიკას, რითაც, სხვათაშორის, თავს ვიხსნით ამ გაუგონარ სისაძაგლეში თანამონაწილეობისაგან. არავისთვის საიდუმლოს არ წარმოადგენს, რომ მსოფლიო საზოგადოების საკმაოდ დიდი ნაწილისთვის, ეს ე.წ. ტერორისტები სრულებითაც არ აღიქმებიან ისე, როგორც ეს ზოგიერთებს სურთ წარმოაჩინონ. და თუ გვინდა, რომ მსოფლიო ამ გლობალური სენისაგან ნამდვილად განიკურნოს, ბოლო უნდა მოვუღოთ გლობალურ უსამართლობას, დავადგინოთ მისი გამომწვევი მიზეზების ნამდვილი რაობა და აქედან გამომდინარე უტყუარი არსი. როდესაც ყველაფერი ეს მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრის პრიზმაში გადაიშუშავდება და საბოლოო ჩამოყალიბებულ, დახვეწილ სახეს მიიღებს, იგი

აუცილებლად მივა დასკვნამდე, რომ დღეს ტერორიზმთან ბრძოლის საბაბით მსოფლიოში მიმდინარეობს კუდიანებზე ნადირობა, რასაც ნამდვილ საფენლად უდევს ზოგიერთი სუპერსახელმწიფოთა არცთუ უანგარო ინტერესების დაკმაყოფილება. და თუ დროზე არ შეჩერდებიან ისინი, შეიძლება ეს ახალი მსოფლიო ომის პრელუდიად იქცეს, რისი ყველა ნიშანიც უკვე თვალნათლივ ჩანს.

უნდა ვადიაროთ, რომ საერთაშორისო ტერორიზმისათვის ნოეიერ ნიადაგს ქმნის ზოგიერთი ე.წ. სუპერსახელმწიფოს მიერ გატარებული პოლიტიკა. და როდესაც ამ პოლიტიკის შედეგად დანაგრული პატარა ერები ვეღარ ახერხებენ თავიანთი ტრადიციული ცხოვრების წესისა და თავისთავადობის შესანარჩუნებლად ამ სუპერსახელმწიფოებისათვის საერთაშორისო ნორმებით აღიარებული საშუალებებით ომის გამართვას (აშკარა განადგურების, ან ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ეფემერული თავისუფლების დაკარგვის შიშით), სამართლიანობის აღდგენის მიზნით მიმართავენ საზოგადოებრივ აზრზე ზემოქმედების ექსტრემისტულ ფორმას – ე.წ. ტერორს.

ნურავის შეიყვანს შეცდომაში ის, რომ დღევანდელი მსოფლიოს სახელმწიფოთა უმრავლესობა გარეგნულად მხარს უჭერს ტერორიზმთან ბრძოლას. სინამდვილეში კი ეს არის მსოფლიოში დღეს გაბატონებული ძალების და მათგან მომდინარე შეხედულებათა საზოგადოებრივ აზრზე ზეწოლის შედეგი (ტერორის თავისებური ფორმა, რადგან ყველანაირი ზეწოლა თრგუნავს ადამიანის თავისუფალ ნებას), რაც საზოგადოების დიდ ნაწილში სრულიად არ აღიქმება ღვთის ნებად (სამართლიანობად), როგორც ეს მათ სურთ წარმოაჩინონ... და ამერიკის პრეზიდენტისათვის სახეში ერაყელი ჟურნალისტის მიერ ნასროლი ფეხსაცმელიც, სწორედ ამის დადასტურება იყო.

როდესაც თანამდეროვე მსოფლიოსა და, განსაკუთრებით, რუსეთის სახელმწიფო პოლიტიკის ყოველისმომცველ მხილვებს მივმართავთ, ჩვენი მიზანი სრულებითაც არ არის ვინმეს

გაბიაბრუება და, მითუმეტეს, აბუნად აგდება-გამასხარავება. ეს ყველაფერი კეთდება იმისთვის, რომ რუსეთი, ეს უდიდესი მონსტრი (რადაც დღეს არის ნაქცევი) და თავისი ყველანაირი პოტენციური შესაძლებლობებით უმდიდრესი ქვეყანა, გამოვაფხიზლოთ და შევაგნებინოთ მისი ნამდვილი და არა ფსევოდო-მესიანიზმზე აგებული მისია. თორემ ამ გზაზე შემგარი რუსეთი იმ ძალების მიერ, რომლებიც დღეს მსოფლიო ბედის წარმართვას ცდილობენ, განწირულია გარდაუვალი დასასრულისათვის. შემთხვევითი არაა ისიც, რომ რუსთა მეფეებმა მესამე რომად მოსკოვის აღიარებით თავს მოიხვიეს იმ ცოდვათა მემკვიდრეობაც, რაც წინა ორ „რომში“ ტრიალებდა. კონსტანტინეპოლი ხომ თავისი არსებობის ბოლო საუკუნეებში იმავე იმპულსებს გადმოსცემდა და იმავე ბოროტების თესლით წამლავდა მსოფლიოს, როგორც ამას ყოფილი რუსეთის, შემდეგ საბჭოთა იმპერია და დღეს კი, მისი პოლიტიკის დღევანდელი მძევალი, რუსეთი აკეთებს. მაგრამ რუსთ მეფეების ამ ნაბიჯს მაშინ ჰქონდა რადაც გამართლება, რადგან მათ მოსკოვის მესამე რომად გამოცხადებით, გამოწვევა ესროლეს წინა ორი რომის დამაქცევარ ძალებს და ამით თავიანთ სახელმწიფოს მსოფლიო ფუნქცია შესძინეს; ამასთან ეს ნაბიჯი შეიძლება გამართლებული იქნას იმითაც, რომ რუსეთმა მართლმადიდებლობის ამ ციტადელის (კონსტანტინეპოლი იგულისხმება) დამხსობი ძალები, რომელიც კონსტანტინეპოლის აღებით და აიასოფიას ტაძარში ცხენზე ამხედრებული შესვლით, თავიანთი რელიგიური თუ სხვა ღირებულებების უპირატესობის დამტკიცებას ცდილობდნენ, დაარწმუნა მათ მიერ თითქოსდა განადგურებული იდეალების სიცოცხლისუნარიანობაში, შემდეგ კი მათ წინააღმდეგ წარმართა შურისგების ძლევა მოსილი მახვილიც. თუ რით დასრულდა რუსეთ-ოსმალეთის მრავალსაუკუნოვანი სამკედრო-სასიცოცხლო შერკინება ყველასათვის ცნობილია. თუმცა რუსეთმა ვერ აისრულა თავისი სანუკვარი ოცნება და სამემკვიდრეოდ მიჩნეულ ცარგრაღში თავისი მფლობელობა ვერ „აღადგინა“, მაგრამ თავისი

შეუპოვარი ცდებით ოსმალეთის მექკვიდრე თურქეთი აიძულა, თავის გადასარჩენად ხსნა სწორედ ევროპულ ოჯახში ეძებნა.

თავისი დღევანდელი პოლიტიკით, რუსეთი მის მეზობელ რეგიონებზე კონტროლის შენარჩუნების მიზნით უხეშ ძალადობას მიმართავს და მისი გაძლიერების მოწინააღმდეგე ძალებს უადვილებს რუსეთის ირგველივ ე.წ. ანაკონდას რკალის შექმნას. აბა, რუსმა პოლიტიკოსებმა საღად გადაავლონ თვალი თავიანთი დღევანდელი საზღვრების გასწვრივ მიმდინარე მოვლენებს და იმწუთშივე იგრძნობენ ცივისსხლიანი ანაკონდას სულისშემხუთავ სისინს, რომელიც დღითიდღე ასუსტებს რუსეთის სახელმწიფოს სიცოცხლისუნარიანობის მასაზრდოებელ ძალებს. ეს არის შედეგი იმ პოლიტიკისა, რომელსაც რუსეთი თავისი გავლენის სფეროდ მიხნეულ სივრცეში ატარებს და თავისი უგუნური ნაბიჯებით მის პოტენციურ პარტნიორებს და მეგობრებს მოსისხლე მტრად ეკიდება და მათაც საკუთარი მთელი სასიცოცხლო რესურსების დაბაბვით, თავის გადასარჩენად მისდამი არაკეთილმოსურნედ განწყობილი ბანაკისაკენ ხელოვნურად უბიძგებს. ეს არის სწორედ ჩვენს მიერ ზემოთ გაკრიტიკებული რუსული ცრუ-მესიანიზმზე აგებული პოლიტიკის გაგრძელების ინერციის შედეგი. რუსეთმა უნდა გაიგოს, რომ წარსულს ჩაბარდა ის დრო, როცა მსგავსი ფსევდო-ღირებულების წინ წამოწევით მსოფლიო აზრით მანიპულირება, ან მასზე ზემოქმედება იყო შესაძლებელი. დღეს ყველამ ყველაფერი იცის და სიმართლის მისაჩქმალად სილაში თავწაყოფილი სირაქლეშები (თუ დროზე აზრზე არ მოვლენ) იგრძნობენ სამართლიანობის სახელით აღესილ ლახვართა დაბეგრებას. თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე პროცესები ამ მოსალოდნელ, ახალ „წარღვნაზე“ მიუთითებენ.

რუსეთს კი, თუ ის მსოფლიო პოლიტიკის ფარვატერში ნორმალურად ჩაჯდება, აქვს შანსი მსოფლიოს ეს უდიდესი კატაკლიზმები ააცილოს. მისდამი დაპირისპირებული ძალების მიზანი ყოველთვის იყო და დღესაც არის, რომ ის

ხელოვნურად ამოაგდონ განვითარების ნორმალური კალაპოტიდან (ასე მოხდა 1917 წლის ოქტომბერშიც) და მისი უშრეტო ენერჯია მიმართონ ფსევდო ღირებულებების რეალიზაციაზე, – გააბრიყვონ ცრუ-მესიანისტური იდეებით და ააცილონ მის ჭეშმარიტ მსოფლიო ფუნქციას – ნამდვილ მართლმადიდებლურ საწყისებზე აღმოცენებულ მისი გადარჩენის მისიას.

რუსეთის ადგილი მსოფლიო რუკაზე და მისი შესაძლებლობები მსოფლიოს აძლევს შანსს შექმნას თვითრეალიზაციის უნიკალური სისტემა. თუ რუსეთიდან მისი პერიფერიებისა და მონაპირე რეგიონებისკენ დაიძვრება ჭეშმარიტი სიკეთითა და სიყვარულით გამთბარი, მასში დღემდე ხელოვნურად ჩაკლული, სასიცოცხლო ენერჯია და იგი ევროპასა და აზიაში, როგორც თანატოლი-თანატოლს შეხედება და გადაეჯახება ანალოგიურ ძალთა უკვე ჩამოყალიბებულ ცივილიზაციებს, რომლებიც ადამიანთა მოდემის უკეთეს მომავალსა და მათი უკეთეს შობილესი მიზნების განხორციელებაზეა ორიენტირებული, იგი შეიძლება ნამდვილად იქცეს მსოფლიოს ბედის ერთ-ერთ გადამწყვეტ ფაქტორად.

აი, რუსეთის ჭეშმარიტი მისია და მისი ხსნაც! ხოლო რუსეთის ხსნა, მსოფლიოს ხსნაცაა!.. რადგან დაიწყებს თუ არა რუსეთი თავისი ნამდვილი, რეალური ფუნქციის შესრულებას, ევრაზიას მოეფინება განმახლებელი სული; იგი აღივსება სასიცოცხლო ენერჯიით, რომელიც მას აღუდგენს საკუთარი ძალებისადმი რწმენას და ამ სივრცეს კვლავ აქცევს მსოფლიოს ბედისწერის გადამწყვეტ ქვაკუთხედად, რომლისკენაც იმედით იქნება მიპყრობილი დედამიწელთა გულისყური. ერთიანი ევრაზიის ჩამოყალიბებამ ხელი უნდა შეუწყოს მონროს პრინციპის განხორციელებას ამ უზარმაზარ გეოსტრატეგიულ სივრცეში (აფრიკის ჩათვლით) და მის ირგვლივ შეკრას ერთიანი მიზნით დამუხტული მსოფლიო დანიშნულების მქონე კონტინენტური ძალები, რომლებიც სრულიად გააკონტროლებენ აღნიშნულ სივრცეს და აღარ

დაუშვებენ ევრაზიაზე გარე ნახევარმთვარიდან მათი სტრატეგიული გამოფიტვისაკენ მიმართულ შორს გამიზნულ ზეწოლას; და თუ ეს უახლოეს პერიოდში არ განხორციელდა, ევროპისა და აზიის ის ძალები, რომელთაც პრეტენზია გააჩნიათ გაგლენა იქონიონ მსოფლიო მოვლენების განვითარებაზე, ჯერ „მათსავე სასიკეთოდ“ განეიტრალებული იქნებიან ამ სივრცეში მიმდინარე მოვლენებზე ზემოქმედებისაგან, რასაც მოყვება მათი ინტერესების იგნორირებით აღნიშნული სივრცის ძალადობრივი ათვისება (რაც ფაქტობრივად უკვე დაწყებულია – ერაყი, ავღანეთი და სხვა) არაევრაზიული ძალების მიერ, და ბოლოს ყველაფერ ამას დაავიროვნებს მონდვალისტური ერთპოლუსიანი მსოფლიოს შექმნის ცდა, სადაც გაბატონებული იქნება ე.წ. დასავლური ღირებულებანი და თალასოკრატიული, საზღვაო ცივილიზაცია. ეს ცდა კი, უფრო აღვივებს წინააღმდეგობას მსოფლიო ისტორიის წარმმართველ ორ ძალას შორის და ფაქტიურად უკვე დაწყებული მეოთხე მსოფლიო ომი (მესამე ცივი ომი იყო – უ.ო.) თავის გლობალურ ფაზაში შევა. ცივილიზაციათა შეჯახება საბედისწერო ხასიათს მიიღებს, სადაც ორივე მხარე აბსოლუტურად დარწმუნებული იქნება თავის „სიმართლეში“ და ერთმანეთის გასანადგურებლად ყველა საშუალებას გამართლებულად ჩათვლის (ასე იქნა ინსპირირებული მეორე მსოფლიო ომიც). ამის მაგალითები სახეხეა – „დასავლეთი“, აშშ-ს სახით, ცდილობს რა მსოფლიო დაარწმუნოს თავისი ქმედებების სამართლიანობაში, ამისათვის არავითარ ტყუილსა და ფალსიფიკაციას არ ერიდება – „აღმოსავლეთი“ კი, სწამს რა თავისი სიმართლე, მისგან სიცოცხლის მსხვერპლად შეწირვის ფასად ცდილობს თავისი იდეალების დაცვასა და შენარჩუნებას.

მსოფლიომ უნდა შეიგნოს, რომ „აღმოსავლეთი“ და „დასავლეთი“, სრულებითაც არ არის რაღაც პირობითი, ზერედე ცნებები და მათში კონცენტრირებულია ორი განსხვავებული ცივილიზაციის უღრმესი სასიცოცხლო იმპულსები – მათი განსხვავებული ცხოვრების წესით, ადათ-ჩვევებით, კულტურ-

რით, თუ სხვა უმნიშვნელოვანესი მახასიათებლებით. რომ პალესტუხიანი კომივოიაჟერი, ყველაფრით მოვაჭრე, საკუთარ ოჯახში სტუმრად მყოფი შვილი და ჰომო-ფაბერი, ყოველთვის გაუგებარი და მიუღებელი იქნება აღმოსავლეთის უნაზესი გრძნობებით მფეთქავი გულისა და შემეცნებისათვის, რომელსაც ათასწლეულების ისტორიაში გამოვლილი და დღესაც უდიდესი პატივისცემით აღჭურვილი იერარქიულობა ახასიათებს... და ვინ რა სიტყვებითაც არ უნდა მონათლოს მათი ეს უფაქიზესი ურთიერთდამოკიდებულება და როგორც არ უნდა ამაგოს მათი ისტორიულ მიწაში ფესვადაღმული, არცთუ ცივილური შეხედულებანი, ვერავინ ამ დამოკიდებულებას და რწმენას ვერ შეაცვლევინებს, მისგან კი საპასუხოდ უკიდურეს ზიზღსა და ჯიხადს მიიღებს. ამიტომაც ნიშანდობლივია ამ ცივილიზაციისათვის საკუთარი იდეალებისათვის თავგანწირული, მისი ისტორიული ფესვების დასაცავად ყოველთვის გამირულად შემართული პარტიზანის ფიგურა.

იგი იბრძვის საკუთარ მიწაზე საკუთარი რწმენისა და იდეალების და, ბოლოსდაბოლოს, საკუთარი ოჯახის გადასარჩენად. და თუ არა „ცივილიზებული დასავლეთისგან“ უცილობელი გაწირვის შეგრძნება, იგი ძნელად გარდაიქმნებოდა იმ „ფანატიკოსად,“ რომლის ტერორისტად შესაღებას დღევანდელი მსოფლიოსათვის ცდილობენ. ამ „ტერორისტების“ უმრავლესობა „დასავლეთის“ მიერ იქნა მომზადებული სსრ კავშირის წინააღმდეგ საბრძოლველად „ცხელ წერტილებში“. როცა „ბოროტების იმპერიისგან“ მომავალი საფრთხე უკუგდებული იქნა, „აღმოსავლეთის“ პრობლემა მაინც გადაუჭრელი და უგულებელყოფილი დარჩა; მიუხედავად თავიანთი თავგანწირული ბრძოლისა, „აღმოსავლელებმა“ ვერ მიიღეს თავიანთი პრობლემების სამართლიანი გადაწყვეტის ვერავითარი გარანტია (პირიქით, კიდევ უფრო ღრმავდება და ცდილობენ ცივილიზებულ ფორმებში მოაქციონ საუკუნეების წინათ დაწყებული მათი ბუნებრივი რესურსების ბარბაროსული ძარცვა) და მიხვდნენ, რომ ერთ ბოროტებას მეორის

საშუალებით ებრძოდნენ, რომელიც არ კმაყოფილდებოდა უშუალო კონტროლის დაწესებით და არა ნაკლები მონდომებით ცდილობდა მათზე სრულ გაბატონებას, ვიდრე ის, ვისაც ადრე ებრძოდნენ. ამიტომაც მათი სიძულვილისა და საბრძოლო სულისკვეთების მასაზროლებელი მოტივები თვალნათელია. მათ თავიანთ ადრინდელ „მოძღვრებში“ დანახული სიყალბე მთელი დასავლური ცივილიზაციის უმთავრეს მახასიათებლად აღიქმეს და არ მოელოდნენ რა მათგან ხაჯი-უსუფისნაირ ზნეობრივ აქტს, თვითონ გადაწყვიტეს გაწბილებული რწმენისა და იმედებისათვის მათზე შურისგება; მითუმეტეს, აშკარად იგრძნეს, თუ როგორ მისჩერებოდა მათ „დასავლეთის“ სისხლსმოწყურებული თვალები, ვითარცა მორიგ მსხვერპლს, რომლის გაგლეჯის გარეშე მის ოცენებებს აღსრულება არ ეწერა.

აი, საიდან ღებულობს ამ ძალთა უკომპრომისობა და თავგანწირვა ყოველისგადამლახავ დამანგრეველ ენერგიას... და სანამ არ მოისპობა ამ ენერგიის უმთავრესი მასაზროლებელი წყარო – უსამართლობა, ყოველგვარი ბრძოლა მის წინააღმდეგ, კიდევ უფრო აძლიერებს ამ ენერგიათა კონცენტრაციას, და ვაი მას, ვისაც იგი სამართლიანობის აღდგენის სახელით დაატყდება. ამიტომ ნურავის აუვარდება თავში, რომ დროებით, წარმავალი წარმატების ფონზე გამარჯვების ზეიმით, ტკობა დაიწყოს; გამოგონილი ცნება „ისტორიის დასასრული“ ქიმერაა და მსოფლიო ისევ მოწმეა ცივილიზაციათა შერკინებისა, ოღონდ დღეს მოჭარბებულ შეხედულებათა გამო, ისევ უკანა პლანზეა გადანაცვლებული ზნეობრივი კატეგორიები და მიზნის მისაღწევად ამოშიშვლებულია დევიზი, – თუმცა ამას ფარისევლურად ჩქმაღავენ, – „მიზანი ამართლებს საშუალებას“.

თუ ისტორიულ ანალოგიებს მივმართავთ, ამერიკის შეერთებული შტატების ყოფილი პრეზიდენტი (ბუშზეა ლაპარაკი), ეს მსოფლიოს მფეთქავ ძარღვზე მოთამაშე მევიოლინე, მოგვაგონებდა რომის იმპერიისდროინდელ კალიგულას, რომელიც უხეში ჩექმებით თელავდა თავისუფლებაზე მეოც-

ნებე მსოფლიოს უკეთილშობილეს გრძნობებს და თან თავის მსახურ - „პარტნიორობაც“ მთელ მსოფლიოში აიძულებდა მასთან ერთად ჩაშვებულებიყვნენ სიყალბის, სიბილწის და გარყვნილების წუმპეში, რომელსაც თვითონ ხელოვნურად ნერგავდა და ახალისებდა. ასეთი ზნეობის პირობებში არ არის გასაკვირი ნერონობის აღორძინებაც, რომელმაც თვითონ გადაწვა რომი, შემდეგ კი ეს ქრისტიანების გასაუყუავ საბაბად გამოიყენა.

ამიტომ, როცა ვლადიმერ პეტროვიჩი ვერაზიული სტრატეგიული ერთობის შექმნის აუცილებლობასა და მის მსოფლიო ფუნქციაზე, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ მხედველობაში გავქვს ამ უდიდესი პოტენციის მქონე სივრცეში არსებულ გონივრულ ძალთა კონსოლიდაციის აუცილებლობა, რომელიც გააუზნებელყოფს ე.წ. დასავლეთიდან მომდინარე ჩვენს მიერ ზემოთ აღნიშნულ არაჯანსაღ იმპულსებს, აღმოფხვრის ტერორისა და ტერორიზმის მასაზრდოებელ უსამართლობებს, ამ სივრცეში წარმოებულ საერთაშორისო პოლიტიკას გახდის სრულად გამჭვირვალეს და მას მიუსადაგებს საყოველთაო სიკეთის ინტერესებს; თავის ინტელექტუალურ და მატერიალურ შესაძლებლობებს გამოიყენებს დედამიწის შესამზადებლად სხვა ცივილიზაციებთან შესახვედრად. ამ ფუნქციის შესასრულებლად ვერაზიასთან გაერთიანდება აფრიკაც. და ეს გეოსტრატეგიულად სრულქმნილი „მსოფლიო კუნძული“ შეძლებს „დასავლეთიდან“ (აშშ) არაჯანსაღი ზეწოლის შედეგად დაკარგული ფუნქციის არამარტო აღდგენას, არამედ მასთან ნორმალურ მეტოქეობასა და პარტნიორობასაც. ამასთან გააწონასწორებს და „აღზრდის“ მას, რითაც ხელს შეუწყობს ნამდვილი სამართლიანობის პრინციპებზე აგებული ახალი მსოფლიოს ჩამოყალიბებასაც. აი, ეს არის ვერაზიელთა ნამდვილი მისია!

რადგან დედამიწაზე ყველაფერში დუალიზმი, ორპოლუსიანობა ფიქსირდება, ამიტომ მისი ერთპოლუსიან მსოფლიოდ გარდაქმნის ცდა, მისი არსებობის კანონის საწინააღმდეგოცაა. ამიტომაც მისი ისტორიის წარმმართველ ძალებს

უნდა მიეცეთ თავიანთ ორბიტებზე ბოლომდე განვითარების შესაძლებლობა და დედამიწელთა გონივრული მოთხოვნების დაკმაყოფილება უახლოეს მომავალში უზრუნველყოფს მათ დედამიწის ორბიტაზე, კოსმოსში გაერთიანების გარდაუვალობას, რადგან უკიდუგანო სამყაროს ჩვენ არ შეგვიძლია ცალ-ცალკე შევხვდეთ. ეს თავისთავად მოხდება, როცა დედამიწის ენერჯია უსასრულო სამყაროს ანბანის წაკითხვას მოისურვებს, და ვიგრძნობთ, რომ მისი დანაწევრება კატასტროფის ტოლფასია.

დღევანდელი გადასახედიდან კი ჭეშმარიტებისაგან ისე შორს ვართ, როგორც არასდროს. ამიტომაც ხდება, რომ სიმართლის მოქმედს, ჩვენს დროშიც, ცხენი შეკაზმული უნდა ჰყავდეს. მაგრამ არა უშავს. თეთრი ცხენი თავისუფლების სიმბოლოა და ვინც მასზე ამხედრდება, თავგანწირვისათვის მზად უნდა იყოს.

ღვთის ნება ყველა ადამიანის თავისუფლებაა, – რასაც სრულებით არ უწყობს ხელს დღევანდელ მსოფლიოში გატარებული პოლიტიკა. ყველა უნდა დაფიქრდეს და როდესაც მსოფლიოს ხსნაზე პრეტენზიას ვაცხადებთ, ანგარიში გავუწიოთ მის აზრს იმდენად მაინც, რომ მას ჩვენ ცდომილებათა ღვთის ნებად შესაღება არ ვაკადროთ. მსოფლიოს ხსნა კი უფლის ნებაა და მის ამ როლს დედმიწაზე ვერავინ შეითავსებს.

Ucha Okropiridze

Our Future – Historical-Geopolitical Point of View

Summary

The work considers the geopolitical problems facing the formation of the Georgian state and the necessity to work out the real plans taking into consideration these problems. The work also shows the importance of the role of Russia in the Caucasian, particularly in the Georgian space; Relying on the corresponding materials it is concluded that the world has not been changed in the period from Rasputin to Putin, - the “rasputinism” keeps scoffing at the Russian and Post-Soviet space again, - and the “putin-medvedevism” is only its variety.

The work concerns to the problem of struggling against terrorism in the modern world and it puts a very polysemantic question – who is a real terrorist?! –The government of the country who has not done anything to avoid the genocide of its own population (Russia) and has been trying to make them obedient with evident violence and terror for many years, - or those patriots trying to defend their homeland from this violence and keep the right of common existence?! Or how long is it possible to impose the marionettes over the people with historical memory who have been fighting with heroism for their liberation?!

The article criticizes the policy of modern leading states and underlines that the “East” and the “West” are not something conditional, surface notions and the deepest vital impulses of two different civilizations are concentrated in them, - “the end of the history” is the chimera and the struggle of civilizations is going on.

Уча Окропиридзе

Наше будущее – историко-геополитическое размышление

Резюме

В работе вкратце рассмотрены те историко-геополитические явления, которые произошли в последние 20 лет в постсоветском пространстве и вокруг Грузии, и которые дают возможность сделать выводы, что от Распутина до Путина почти ничего не изменилось в мышлении русской дипломатии и до сих пор здесь считаются только с грубой силой и возможностью насильственно решить все вопросы, касающихся государств, которых она считает входящих в сферу своего влияния.

В работе сделаны критические выводы по поводу политики, которую проводят ведущие державы современного мира. Сказано, что «Восток» и «Запад», это вообще не поверхностное и иллюзорное понятие, и них сконцентрированы глубоко жизненные импульсы двух совершенно разных цивилизаций – что понятие - «Конец истории», это химера и противостояние двух цивилизаций продолжается.

რელიგია თუ იდეოლოგია?

ჩვენ ვცხოვრობთ იდეოლოგიების ზეობის ეპოქაში. რა არის იდეოლოგია? ეს ისეთი სწავლება ანუ თეორიაა, რომელიც თავის თავს არა მხოლოდ აბსოლუტურ და ყოველისმომცველ ჭეშმარიტებად ასაღებს, არამედ ადამიანს გარკვეულ ქცევასა და მოქმედებასაც განუსაზღვრავს. თუკი იდეოლოგიის რაობას ჩაუღრმავდებით ვნახავთ, რომ ის ერზაცია და ცდილობს რელიგიას ჩაენაცვლოს, მაგრამ უდიდესი განსხვავება რელიგიასა და იდეოლოგიას შორის იმაშია, რომ რელიგია და რწმენა ყოველთვის ძალზედ პირადულია, მხოლოდ და მხოლოდ პირადი და ღრმა შინაგანი გამოცდილებით მიიღწევა, რელიგია და რელიგიური ღირებულებები შეიძლება ითქვას, ადამიანისა და საზოგადოების ყველა ღირებულებაზე მაღლა დგას [ე.კოდუა, 2001: 240]. მაშინ როცა ნებისმიერი იდეოლოგია ყოველგვარ პირადს, როგორც უსარგებლოს, უარყოფს.

რელიგია რწმენისაკენ მოწოდებაა და ყოველთვის ადამიანისაკენაა მიმართული. იდეოლოგია კი - ხალხის მასების, კოლექტივის, კლასებისა და კაცობრიობისადმი. რელიგიის არსი და მიზანია, რომ ღმერთის პოვნით ადამიანმა იპოვნოს საკუთარი თავი და გახდეს ნამდვილი ადამიანი. იდეოლოგიის მიზანი და არსი კი იმაშია, რომ მთლიანად დაიკვემდებაროს ადამიანი და იდეოლოგიის მსახური გახადოს. რელიგია ამბობს: “რაი სარგებელ არს კაცისა უკუეთუ სოფელი ესე ყოველი შეიძინოს ხოლო სული თვისი იზღვიოს?” [ბიბლია, 1998: 26]. იდეოლოგია კი ამბობს: იდეოლოგიის განსახორციელებლად მთელი სამყარო უნდა შეიძინო. რელიგია მოგვიწოდებს სხვა ადამიანში ვხედავდეთ მოყვასს. იდეოლოგია კი

ყოველთვის შორეულ, უპიროვნო და განყენებული ადამიანებისაკენაა მიმართული.

იდეოლოგიის წინააღმდეგ მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ცნობიერი ისტორიის დასაბამიდან დღემდე არ მოიძებნება არც ერთი დადებითად დასახასიათებელი იდეოლოგია. მისი ყველა ისტორიული ფორმა ერთი ჯგუფის ინტერესებს სხვა ჯგუფების ხარჯზე წამოსწევს წინ, რასაც ბუნებრივია, სხვები ვერ ურიგდებიან და ემიჯნებიან. იდეოლოგიის ისტორიაში საყოველთაო მნიშვნელობის იდეოლოგია ჯერ არ არსებულა და არც იარსებებს, რადგან იგი უთანასწორობის დამკვიდრების საშუალებაა, დამთრგუნველი ძალაა [ე.კოდუა, 2001: 263].

რელიგიის მზის ჩასვენებამ და იდეოლოგიის ზეობამ საქმე პიროვნების იდეისა და მასთან დაკავშირებული მთელი გამოცდილების თითქმის სრულ კვლამადე მიიყვანა. ამ გამოცდილების საფუძველი ცხადია რელიგიურია. მხოლოდ რელიგიაშია შესაძლებელი პიროვნების იდეის არსებობა – აი რა არ ესმით, რისი გაგება არ შეუძლიათ და არ სურთ თანამედროვე ადამიანებს, რომლებიც ხსნას ამა თუ იმ იდეოლოგიაში ეძიებენ.

არსებობდა მოსაზრება, რომ რელიგია, თავისი ზეობის ეპოქაში ისტორიულად ძალიან ხშირად თრგუნავდა პიროვნების იდეას და თვით პიროვნების უფლებების, თავისუფლებისა და სხვა ამგვარი პრინციპები რელიგიასთან ბრძოლაში იშვა. ეს ნაწილობრივ მართალია, მაგრამ საჭიროა ამ სიმართლის მთელი სირთულის გააზრება.

დიახ, ქრისტე რელიგიურმა ხალხმა აცვა ჯვარს, მაგრამ სწორედ იმიტომ, რომ მან მათი ცრუ რელიგიურობა ამხილა, ანუ თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, იმაში ამხილა, რომ რელიგია იდეოლოგიად გადააქციეს. ქრისტეს მის ჯვარმცემლებთან კონფლიქტის მთელი არსი შემდეგია: ქრისტემ ადამიანი ყველაფერზე მაღლა დააყენა, მხოლოდ ის გახადა სიყვარულისა და აბსოლუტური ყურადღების საგანი. ქრისტეს მტრები კი რელიგიისაგან ელოდნენ წესრიგს, სამშობლოს გადარჩენას, თვითკმაყოფილებას და ყველაფერ ამისათ-

ვის მოითხოვდნენ უპიროვნო კანონებისადმი ბრმა მორჩილებას.

ამის შესახებ კი ქრისტეს სიტყვაც არ უთქვამს ისევე, როგორც არაფერი უთქვამს სახელმწიფოს, საზოგადოების, ისტორიისა და კულტურის შესახებ, რომლებიც ოდითგანვე ყველა იდეოლოგიისათვის მთავარ საკითხებს წარმოადგენდნენ. ქრისტეს ყურადღება ყოველთვის მიმართული იყო მის გარშემო მყოფ ცოცხალ ადამიანებზე. ის მათ უფლებებზე არც კი საუბრობდა. მან მხოლოდ მათკენ მიმართა სიყვარული, თანაგრძნობა და ინტერესი. სწორედ იმის გამო, რომ ქრისტემ ადამიანი სამყაროში ყველაფერზე მაღლა დააყენა, ის დაგმეს. მაგრამ ამ დაგმობით – დროა ეს შევიგნოთ – თვითონ რელიგია იდეოლოგიიდან ცოცხალ ძალად გარდაიქმნა და მთელ სამყაროზე მარადიულად გამეფდა პიროვნების იდეა, რომელიც რელიგიურია.

თუ ღმერთი არ არსებობს, მაშინ არც ადამიანი არსებობს. არის მხოლოდ ხალხი, უპიროვნო მასა, რომლის ცხოველურ კეთილდღეობაზეც ზრუნავს იდეოლოგია და არ ერიდება ადამიანურ დანაკარგებს.

ამან უნდა შეგვაძრწუნოს, სანამ გვიან არ არის, სანამ ცოცხალი პიროვნება ჯერ კიდევ არ ჩანაცვლებულა უბრალო რიგითი ნომრით, სანამ ადამიანი ჯერ არ გამხდარა სულ უფრო და უფრო რთული უზარმაზარი მანქანის უბრალო “ჭანჭიკი”. რელიგიის საკითხი ახლა, უპირველესად სწორედ პიროვნების შესახებ საკითხს წარმოადგენს.

პიროვნების ცნება შეიძლება ეფუძნებოდეს მხოლოდ რელიგიურ მსოფლმხედველობას. პიროვნების ამ ცნების, მისი აღიარების, ინტუიციის გარეშე ყოველგვარი ზრუნვა კაცობრიობაზე მთლიანად მოჩვენებითი და წარუმატებლობისათვის განწირულია.

ბევრი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ თვით საზოგადოებისა და მისი მიზნებისათვის სასარგებლოა პიროვნების თავისუფლებაც და მისდამი მეტი პატივისცემაც. თუ თავისუფლება იქნება, მრეწველობაც გაუმჯობესდება, მეცნიერებაც უფრო

სწრაფად განვითარდება და ყოველგვარი ოპოზიციაც შემცირდება. მაგრამ აქაც, ცხადია, თავისუფლება და პიროვნება კვლავ მხოლოდ და მხოლოდ საზოგადოებრივი სარგებლობის თვალსაზრისით მოიაზრება.

თავისუფლებისა და პიროვნების უფლებების უტილიტარული დასაბუთება არა მხოლოდ არასაკმარისია, არამედ ის უბრალოდ შეუფერებელია ადამიანისათვის, რადგან აქ საბოლოოდ ადამიანი, როგორც ფასეულობა, განისაზღვრება მხოლოდ იმით, თუ რამდენად სასარგებლოა კოლექტივისათვის თავისი, ასე ვთქვათ, პროდუქტიულობით.

იმის აღიარება, რომ ყოველი ადამიანი აბსოლუტური ფასეულობაა, ნიშნავს მისთვის არა მხოლოდ საზოგადოებისაგან დამოუკიდებელი უფლებების მინიჭებას, არამედ, განუზომლად მეტს, ნიშნავს იმას, რომ სამყაროში სხვა არაფერს მივანიჭოთ აბსოლუტური მნიშვნელობა და პირველყოვლისა თვითონ საზოგადოებას. ეს ნიშნავს თავდაყირა დავაყენოთ მთელი ჩვენი ჩვეული წარმოდგენები და ბოლოს და ბოლოს ვაღიაროთ, რომ ადამიანი გამოირჩევა ჩვეულებრივი ბუნებრივი წყობიდან და ის უმაღლესი არსებაა. ამას კი ადამიანის შესახებ მხოლოდ რელიგია ამბობს და მეცნიერულად ვერ დავასაბუთებთ. ეს შეიძლება მხოლოდ გეწამდეს.

ცხადია, შემთხვევითი არ არის, რომ ქრისტიანობის გააფთრებული მოძულე ნიცშე ამბობდა: “მოყვასისადმი სიყვარულს ჩვენ შევცვლით შორეულისადმი სიყვარულით!” შორეული არის არავინ, ის, ვისაც ვერ ვხედავთ, რაღაც ზოგადი, ჯერ არ არსებული ადამიანი. მოყვასი კი სახარების მიხედვით არის ის, ვინც ჩემს გვერდითაა, მისი ერთადერთი სახე ყოველთვის ცოცხალი, კონკრეტული და უნიკალურია. ცხადია, ასევე არ არის შემთხვევითი, რომ სამყაროში ყველაფერი, ყველა ფილოსოფია, იდეოლოგია და პროგრამა, რომლებიც მიმართულია შორეულისადმი, საზოგადოსადმი, კოლექტიურისადმი, სასტიკად ვერ იტანს რელიგიას და ყოველთვის, რაღაც ურყევი კანონის მიხედვით, ებრძვის მას. მათ რასაკვირველია იციან, რომ რელიგიის ამოძირკვა

ნიშნავს სწორედ პიროვნების თანდათანობით განადგურებას. ამიტომ არის, რომ ეშინიათ არა მათი, ვინც მხოლოდ ხმა-მაღლა გაჰყვირის თავისუფლებასა და ადამიანის უფლებებზე, არამედ მათი, ვისაც სწამს ღვთაებრივი სული და სულის უკვდავება და ვისაც უბრალოდ ვერავითარი მიწიერი სარგებელით ვერ აცდუნებ.

“რამ სარგებელ არც კაცისა, უკუეთუ სოფელი ყოველი შეიძინოს და სული თვისი წარწყმიდოს?” [ბიბლია, 1998: 26]. სანამ დედამიწაზე ეს სიტყვები ისმის, სანამ ადამიანებს ახსოვთ პარადოქსალური სახარებისეული არითმეტიკა, რომლის მიხედვითაც ერთი ადამიანი ყოველთვის ფასეული და მნიშვნელოვანია ოთხმოცდაცხრამეტზე, ადამიანის პიროვნებას ვერავინ მოსპობს და აქედან გამომდინარე, ვერ შესძლებენ კაცობრიობის საბოლოო კოლექტივიზაციას, როდესაც მონობას თავისუფლება დაერქმევა, უპიროვნო სარგებლისადმი დაქვემდებარებას – უფლებები, ხოლო საპყრობილეს – მიწიერი სამოთხე.

მხოლოდ ერთ რამეს შეუძლია წინ აღუდგეს ტოტალიტარიზმის ყოველგვარ სახეობას დედამიწაზე – რწმენას ღმერთისა, რომელმაც ადამიანი შექმნა თავის ხატებად და მსგავსებად და მოუწოდა მას თავისუფლებისა და მარადიულობისაკენ. მხოლოდ რწმენა და სხვა არაფერი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კოდუა ე., კულტურის სოციოლოგია, თბ., 2001.
2. ბიბლია, თბ., 1998.
3. ჩიტაშვილი მ., რელიგიურობის ფსიქოლოგია, თბ., 2002.
4. http://theoryandscience.icaap.org/content/vol001.001/04fouche_clean.html
5. <http://www.scribd.com/doc/4477493/slavo-j-zizek-religion-and-ideology>

Maia Amirgulashvili, Tengiz Grigolia

Religion or Ideology?

Summary

There is often some confusion over the difference between religion and ideology. The outcome of a sturdy belief in either religious beliefs or a political ideology can result in the same actions, namely instilling a drive in a person to

Think and behave in a certain way, but when you pulled out a sander and polish off the surface similarities it becomes clear that the foundations below are significantly different. One primary, overriding difference exists between religion and ideology. A religion is defined by a moral code based on text most often referred to scripture that is usually collected within a single volume. The teaching of the scripture is the principal source behind the choices and behavior of followers. Ideology, on the other hand, does not refer back to a singular source. To take obviously misunderstood example, many critics argue that the writings of Karl Marx can never be pronounced untrue by a Marxist. Unfortunately for those who have tried their hardest to condemn Marxism, that is simply not the case. Even a cursory study of Marxist ideology will reveal striking differences in interpretation as well as outright rejection of much Marxian doctrine.

Religion also differs from ideology in considering the text, and in many cases the spokesmen for that text, to be infallible. Only the most hardened of Communist believers, for instance, would have considered Josef Stalin to be infallible, while on the other hand it is the strictest possible doctrine that any man who wears the big funny hat of a Pope is just as infallible as the word of God in the Bible the Pope consistently perverts for his own purposes. Infallibility of text or person, however, is not at all applicable to ideology. In the words of Louis Althusser, ideology is the inculcation of ideas through their reproduction by such apparatuses as the media, the educational system and even the religious infrastructure of the prevailing power.

Маия Амиргулашвили, Тенгиз Григолия

Религия или идеология?

Резюме

Мы живем в эпоху торжества идеологий - ужасное слово, возникшее, в сущности, совсем недавно и уже почти непоправимо отравившее наш мир, нашу жизнь. Что такое идеология? Это учение или теория, не только выдающая себя за абсолютную и всеобъемлющую истину, но и предписывающая человеку определенное поведение, действие. На глубине идеология - это, конечно, эрзац, подмена религии. Но разница, и огромная разница, между религией и идеологией в том, что религия, вера - это всегда нечто очень личное, невозможное без глубокого личного и внутреннего опыта, тогда как идеология, всякая идеология, начинается с того, что просто все личное отрицает и отвергает как ненужное.

Религия - призыв верить - всегда обращена к человеку. Идеология всегда обращена к массе, коллективу, в пределе к народу, к классу, человечеству. Цель, сущность религии - в том, чтобы, найдя Бога, человек нашел бы себя, стал собой. Цель и сущность идеологии - в том, чтобы подчинить себе без остатка человека, чтобы человек стал исполнителем и слугой идеологии. Религия говорит: "Какая польза человеку, если он весь мир приобретет, а душе своей повредит?" Идеология говорит: нужно весь мир приобрести для осуществления идеологии. Религия в другом человеке призывает видеть ближнего; идеология всегда направлена на дальних, безличных, отвлеченных людей.

ქარიზმატული ლიდერის პრობლემა თანამედროვე საქართველოში

ლიდერობის პრობლემაზე არსებულ თეორიათა შორის თანამედროვე პოლიტოლოგიურ ლიტერატურაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია „სიტუაციონიზმის“ თეორიას. ამ თეორიის მიმდევრები ლიდერობას განიხილავენ, როგორც სიტუაციის ფუნქციას. ადამიანი, რომელიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე ლიდერია, ფსიქოლოგთა მტკიცებით, ახდენს საკუთარი როლის „ინტერიორიზებას“, ენვევა ამ როლის შესრულებას და მასში ხდება იმ ნიშნის განვითარება-განმტკიცება, რომელიც აუცილებელია ამ როლის შესასრულებლად, მაგრამ ლიდერის ქცევა, რომელიც ერთ სიტუაციას შეეფერება, შეიძლება სრულიად გამოუსადეგარი იყოს სხვა სიტუაციაში. პიროვნება, რომელიც ლიდერობას შეძლებს საპროტესტო აქციების მოწყობაში, არსებული წყობის ნგრევაში, ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში, შეიძლება უძლური და უნაყოფო აღმოჩნდეს ახლის შენებაში. კარგი ოპოზიციონერი თავისთავად არ ნიშნავს, რომ იგი კარგი ფუნქციონერი იქნება ყოველთვის.

გარდამავალი პერიოდი, მისთვის დამახასიათებელი არასტაბილურობითა და პრობლემათა რევოლუციურად გადაწყვეტის წესით არ შეიძლება დაუსრულებლად გაგრძელდეს. მსოფლიო ისტორია უამრავ მაგალითს იცნობს იმისას, რომ პოლიტიკოსები, რომელთაც იტვირთეს ამა თუ იმ სახელმწიფოს განვითარების შემდეგში ეტაპის წარმართვა, არამარტო თავიანთი პრინციპების დეკლარირებას ახერხებდნენ, არამედ კიდევ ასორციელებდნენ მათ. მაგალითად, 1799 წლის საფრანგეთის კონსტიტუციის ბოლო აბზაცში ვკითხულობთ: „მოქალაქენო, რევოლუცია დამთავრდა“. ეს ნიშნავდა,

რომ დაიწყო რეფორმების ხანა, რომელიც ყველა კლასსა და სოციალურ ფენას უნდა შეხებოდა და მათი პრობლემები უნდა მოეგვარებინა. ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე, ნაპოლეონმა დაიწყო მანამდე არნახული რეფორმატორული საქმიანობა და თავიდანვე აღკვეთა ყველაფერი, რაც რევოლუციის შემდგომი საფრანგეთის განვითარებას შეუშლიდა ხელს. უკიდურეს მემარცხენეებსა და მემარჯვენეებს შორის დაიწყო შერიგების პროცესი, ჩამოაყალიბა სახელმწიფოს მართვის ახალი ადმინისტრაციული სისტემა, შექმნა ე.წ. „ნაპოლეონის კოდექსი“. შედეგი იყო ევროპული მასშტაბის იმპერიის წარმოშობა.

სამწუხაროდ, ქართულ სინამდვილეში ასე არ მოხდა. ეს არც იყო გასაკვირი, რადგან დასავლეთში ლიბერალიზმი, საბაზრო ეკონომიკის ტრადიციები, რაციონალისტური და ინდივიდუალისტური ფილოსოფია და რომაული სამართლის ტრადიციების მიმდევარი სამართლებრივი აზროვნება საუკუნეების განმავლობაში ამზადებდა საფუძველს, რათა არ მომხდარიყო დემოკრატიული პროცესების ოხლოკრატიად (ბრბოს ხელისუფლება) გადაგვარება და ისეთი ქარიზმატული ლიდერის წარმოშობა, რომელიც დაანგრევდა დემოკრატიულ ინსტიტუტებსა და დემოკრატიულ ღირებულებებს.

საქართველოში სტაბილური სოციალური სისტემის არსებობას თან ერთვოდა მასების კონსერვატიზმი. იქ სადაც რესპუბლიკური ტრადიცია სუსტია, – წერდა ამერიკელი პოლიტოლოგი ა. ჰაგსლეი, – ყველაზე საუკეთესო კონსტიტუციებიც კი ვერ დააბრკოლებს ამბიციურ პოლიტიკოსებს... აჰყენენ ხელისუფლების ხელში ჩაგდების ცდუნებას [ვ.შუბი-თიძე, აბუცხრიკიძე, 2009: 173].

ამიტომაც იყო, რომ საქართველოს ვერცერთმა პრეზიდენტმა ვერ განიცადა რუტინიზაციის პროცესი. საქართველოს პირველი პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას ძალა და მისადმი მხარდაჭერა კომუნისტური წყობილებისადმი მკვეთრი დაპირისპირებით, იმპერიასთან შეუპოვარი ბრძოლით და, რაც მთავარია, ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძო-

ლის იდეით იყო განპირობებული. მაგრამ ცხოვრებამ ცხადყო, რომ ერთია დაუპირისპირდე არსებულს და მეორეა, რეალურად, ცივილიზებული გზით მოახდინო ძველის დემონტაჟი და ააშენო ახალი სტრუქტურები. მან ვერ შეძლო ეროვნული და სოციალური პროცესების ემოციონალური აღქმიდან რაციონალურზე გადასვლა – შორსმოქმედი მიზნების პრაქტიკული რეალიზაცია და საზოგადოებრივი ურთიერთობების თვისობრივი ცვალებადობა და დისიდენტი გამსახურდია პრეზიდენტობის უამსაც დისიდენტად დარჩა.

საქართველოს მეორე პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ დიდი პოლიტიკის სცენაზე სამი როლი ითამაშა ერთნაირი დიმილით, რომელიც ბევრ პოლიტიკოსს შეშურდებოდა, მაგრამ სხვადასხვა ნიღბით. პირველი როლი კომუნისტურ საქართველოში შეასრულა. მეორე სსრკ საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტი იყო, მას ეკისრებოდა მნიშვნელოვანი როლი ახალი მსოფლიოს ჩამოყალიბებაში და მისი ეს როლი შედგა.

მისი მესამე როლი საქართველოს პრეზიდენტის რანგში უნდა შემდგარიყო. მას ეკისრებოდა წარმმართველი როლი ახალი საზოგადოებრივი სტრუქტურების ჩამოყალიბებაში. ეს როლი სამწუხაროდ, ვერ შედგა და არც შეიძლება შემდგარიყო, რადგან არ არსებობდა გარდამავალ პერიოდში პროცესების მართვის სწორი თეორია, სწორი სტრატეგია და ტაქტიკა. შევარდნაძის ხელისუფლებას არ გაუძღვანებია პოლიტიკური ნება არც თუნდაც გარედან ნაკარნახევი სტრატეგიის კეთილსინდისიერი განხორციელების საქმეში. იგი ბოლომდე დარჩა საგარეო საქმეთა მინისტრად და დეფორმირებული სტრუქტურის ერთ-ერთი შემოქმედი მისივე მძევალი გახდა.

ვერც საქართველოს მოქმედი პრეზიდენტი იქცა რევოლუციის ბელადიდან ბიუროკრატიულ-დემოკრატიულ ლიდერად. ამის დამადასტურებელია მისი პრეზიდენტობის დროს შექმნილი პოლიტიკური, ეროვნული და სახელმწიფოებრივი კრიზისი.

საქართველოს სამივე პრეზიდენტი მოვიდა ქარიზმატული ლიდერის სახით, თავისი მხარდამჭერებით დომინირებდნენ პარლამენტში და თითოეულ მათგანს შეეძლო ყველაფრის კეთება, რასაც საჭიროდ ჩათვლიდა. ასეთ პირობებში პოლიტიკურ პრაქტიკაში ხშირად წამოიჭრა პრობლემა ქარიზმატული ლიდერის პოლიტიკური ძლიერების საზღვრების ზრდის შესახებ და ხშირ შემთხვევაში ინსტიტუტები „პოლიტიკოსების ტანზე იჭრება“ ხოლმე.

დასავლეთში პოლიტიკოსები დიდი ხანია არსებულ სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებს ერგებიან და აზრადაც არ მოსდით სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებს სახე საკუთარი სურვილისა თუ გემოვნების შესაბამისად უცვალონ. დასავლეთისაგან განსხვავებით საქართველო იმ ქვეყანათა რიგს მიეკუთვნება, სადაც სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობა მიდის რევოლუციებისა და გადატრიალებების თანხლებით. ამიტომაც ისინი, ვინც წინა ხელისუფლებას ამ გზით ცვლიდნენ, სახელმწიფო ინსტიტუტების გადაწყობას უკვე თავის გემოზე იწყებენ.

ზვიად გამსახურდიას მმართველობის დროს სწორედ მასზე გათვლით იქნა საქართველოში შემოდებული პრეზიდენტის ინსტიტუტი. გამსახურდიას მოწინააღმდეგეებს კი იერიში არა მხოლოდ პიროვნებაზე, არამედ პრეზიდენტის ინსტიტუტზეც მიჰქონდათ. ასე რომ გამსახურდიას დამხობის შემდეგ „პრეზიდენტის ინსტიტუტი“ საქართველოში „დიქტატურის“ სინონიმად გამოაცხადეს და საქართველოში ჩამოყვანილი შევარდაძისათვის პრეზიდენტობა დროებით შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამიტომ, 1992 წლის საპარლამენტო არჩევნების დროს შევარდაძისათვის სპეციალურად მოიგონეს და მან კენჭი იყარა ცალკე „პარლამენტის თავმჯდომარის“ პოსტზე. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო ერთადერთი ქვეყანაა მსოფლიოში, სადაც საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით აირჩიეს პარლამენტის თავმჯდომარე.

1995 წლის კონსტიტუციაში ყველაფერი თავის ადგილზე დაბრუნდა და პრეზიდენტის ინსტიტუტი „შევარდაძის

თარგზე“ გამოიჭრა. ამ პოსტმა აღნიშნული უფლებამოსილებით მხოლოდ შევარდნაძის მმართველობის დასასრულამდე გაძლო. ერთ-ერთი პირველი ნაბიჯი, რაც ვარდების რევოლუციის შემდეგ მოსულმა ხელისუფლებამ გააკეთა, ეს კონსტიტუციის გადაკეთება და პრეზიდენტის უფლებამოსილების კიდევ უფრო გაზრდა იყო. პრეზიდენტის ინსტიტუტი ახლა უკვე „სააკაშვილის თარგზე“ მოიჭრა.

ვარდების რევოლუციის შემდეგ, 2004 წლის თებერვალში განხორციელებული საკონსტიტუციო ცვლილებებით შემოდებული იქნა პრემიერ-მინისტრის პოსტი და არავისთვის საიდუმლოს არ წარმოადგენდა, რომ ეს გაკეთდა ზურაბ ჟვანიასათვის. პრემიერ-მინისტრის უფლებამოსილება მნიშვნელოვანწილად განისაზღვრა იმ ძალთა ბალანსით, რაც არსებობდა იმ დროს ვარდების რევოლუციის თვალსაჩინო ლიდერს – სააკაშვილსა და ჟვანიას შორის.

აღსანიშნავია, რომ პრემიერ-მინისტრის პოსტის შემოღება განიხილებოდა 2001 წელსაც, მაშინ პარლამენტს მისი მიღების საწინააღმდეგო ბევრი არაფერი ჰქონდა, მაგრამ როგორც კი შევარდნაძემ აღნიშნა, რომ პრემიერის პოსტზე ჟვანიას ვარაუდობდა, პარლამენტში მაშინვე დაბლოკეს საკონსტიტუციო რეფორმა. პრემიერის პოსტის დაკავების ამბიციაც მაშინაც ბევრს ჰქონდა, რადგანაც მისი დამკავებელი შევარდნაძის ყველაზე რეალურ მემკვიდრედ მიიჩნეოდა.

სააკაშვილის თქმით, ძლიერი საპრეზიდენტო ხელისუფლება საქართველოს დღევანდელი პირობების გათვალისწინებით სჭირდება, სამომავლოდ კი საქართველოც შეიძლება ევროპულ მოდელზე გადავიდეს, როდესაც „პრეზიდენტები რეალურ ძალაუფლებას არ ფლობენ და ლიდერები პრემიერ-მინისტრები არიან.“ „გარკვეული ეტაპების გავლის შემდეგ, საქართველო, ალბათ, ევროპულ მოდელს აირჩევს და თუ სიტუაცია დალაგდება, ჩვენს ქვეყანაშიც საპარლამენტო ხელისუფლება და ევროპაში დამკვიდრებული სის-ტემა ჩამოყალიბდება“ – აღნიშნა საქართველოს პრეზიდენტმა ბრატისლავაში ყოფნის დროს [მ.მაცაბერძე, 2007: 57].

1871 წ. საფრანგეთში რევოლუციის დროს უორუ დანტონმა თქვა: „თუ ფრანგი ერის თავისუფლება დამოკიდებული იქნებოდა ერთ ადამიანზე, მაშინ ჩვენ დავიმსახურებდით მონობას და დამცირებასო“. ამ „ერთ ადამიანში“ მან იგულისხმა „ახალი და ძველი“ სამყაროს გამირად წოდებული გენერალი ლაფაიეტი, პიროვნება, ვინც მონაწილეობდა ჩრდილოეთ ამერიკის ცამეტი კოლონიის განმანთავისუფლებელ ბრძოლაში ინგლისის წინააღმდეგ და სარდლობდა ფრანგ მოხალისეებს, ვინც იყო ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთი დამაარსებელი, მოგვიანებით საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის თვალსაჩინო ლიდერი და „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ ერთ-ერთი ავტორი.

არანაკლებ საინტერესოა მსხველად მოვლენილი ლაფაიეტის მისამართით დედოფალ მარი-ანტუანეტას მიერ თქმული: „მისიე დე ლაფაიეტი ჩვენს დასახსნელად მოვიდა, მაგრამ ვინ გვიხსნის ჩვენ მისიე ლაფაეტისაგან?“

ესაა მარადიული კითხვა, რომელიც არანაკლები სიმწვავეთ დგება საქართველოს განვითარების თანამედროვე ეტაპზეც – ვინ გვიხსნის ჩვენ ქართველი ლაფაეტისაგან?

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მაცაბერიძე მ., პოლიტიკური პროცესები საქართველოში, თბ., 2007.
2. შუბითიძე ვ., ბუცხრიკიძე ა., იმიჯოლოგია, თბ., 2009.

Ketevan Jijeishvili

Problem of Charismatic Leader in modern Georgia

Summary

In Georgian reality none of the presidents could experience the process of transformation and none of them could become a bureaucratic leader.

In the presented article on their examples are reviewed risks – factors which are brought to the country a charismatic leader, who is given a great power.

Кетеван Джиджеишвили

Проблема харизматического лидера в современной Грузии

Резюме

В Грузинской реальности не один президент Грузии не смог пройти процесс рутинизации и не смог перерасти с вождя революций бюрократическим лидером.

В этой статье на примерах трёх президента разобраны те риск-факторы, которые приносят для страны деятельности харизматических лидеров имеющих большую власть.

გლობალიზაცია – როგორც განვითარებადი ქვეყნების დაკაბალების ინსტრუმენტი

განვითარებადი სამყაროს არც ერთ ცალკე აღებულ ქვეყანაში გლობალიზაციას არ გამოუწვევია საერთო კეთილდღეობის ზრდა.

„გლობალიზაციის დოქტრინა სხვა არაფერია, თუ არა ლამაზად შედებილი ფასადი, რომლის საშუალებითაც იგი თავის მსხვერპლს განვითარებად ქვეყნებში ამშვიდებს და მისი ყურადღება გადააქვს სხვა თემებზე, სანამ მდიდარი ქვეყნები ღარიბ ქვეყნებს რესურსებისაგან ფიტავენ და ისეთ მდგომარეობაში აგდებენ, რომ ვერასოდეს შესძლონ იმპერიული ძალებისადმი წინააღმდეგობის გაწევა“, – წერს ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგი ჩალმერს ჯონსონი თავის წიგნში „იმპერიის ტკივილები. მილიტარიზმი, საიდუმლოებით მოცულობა და რესპუბლიკის დასასრული.“

იმავედროულად, გლობალისტები არწმუნებენ ხალხს მთელ მსოფლიოში, რომ „განუვითარებელი“ ქვეყნები თვითონვე არიან თავიანთ სიღარიბეში დამნაშავე კორუფციის, კლანურობის და საკუთარი შანსების გამოყენების უუნარობის გამო.

სამაგიეროდ დიდი ქვეყნები ჩააგონებენ ღარიბი სამყაროს მოსახლეობას, რომ ღია ბაზრები, თავისუფალი ვაჭრობა, ყველას კეთილდღეობას ნიშნავს, რაც ძირშივე არასწორია და ხელს აძლევთ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს, რომლებმაც იზრუნეს საამისოდ და ფლობენ ამ ბაზრებით მანიპულირების ძალასა და რესურსებს. ამიტომაც არის, რომ გლობალიზმს ყველაზე მეტი მომხრეები ამერიკელ ეკონომისტებსა და პოლიტოლოგებში ჰყავს.

დღესდღეისობით არსებულ 25 მაღალგანვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყანას წარმატებისათვის არ მიუღწევია გლობალიზაციის მიერ ნაქადაგები რეცეპტებით. ჯერ კიდევ 1841 წელს აშშ-ში გერმანიიდან ემიგრირებული ეკონომიკის თეორეტიკოსი ფრიდრიხ ლისტი ნაშრომში „პოლიტიკური ეკონომიკის ნაციონალური სისტემა“ წერდა: „ვინც მაღალ სიმაღლეებზე მწვერვალს მიაღწია, მათი საყვარელი და თან მოხერხებული ტრიუკია იმ კიბის გადაგდება, რომლის საშუალებითაც ისინი ამ სიმაღლეზე ავიდნენ, რათა სხვამ ვერაგინ შესძლოს მათსავით ამოსვლა“ [გ.რცხილაძე, 2008: 75].

ფაქტია, რომ უმნიშვნელოვანესმა ინდუსტრიულმა ქვეყნებმა, როგორებიცაა აშშ, იაპონია, გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, შვეცია, ბელგია, ნიდერლანდები, შვეიცარია და ინდუსტრიულად განახლებადი ქვეყნები (სამხრეთ კორეა, ტაივანი და სინგაპური), მეტ-ნაკლებად ერთნაირი გზით და საშუალებით მიაღწიეს წარმატებას – ესაა ეკონომიკური პროტექციონიზმი. მათ საკუთარი ბაზრები მაღალი საბაჟო ტარიფებისა და კიდევ ბევრი „არასატარიფო“ სავაჭრო დაბრკოლების შექმნის გზით გააძლიერეს. მაგ: დიდმა ბრიტანეთმა თავისუფალი ვაჭრობა მხოლოდ 1840 წელს დაუშვა – როდესაც თავად დიდი ხანია იყო მსოფლიოს წამყვანი ქვეყანა. 1790 წლიდან 1940 წლამდე აშშ მსოფლიოში ბაჟებითა და სავაჭრო ბარიერებით ყველაზე უფრო დაცულ მაკროეკონომიკას წარმოადგენდა. ერთ-ერთი ქვეყანა, სადაც 1970-80-იან წლებში არც ერთი იაპონური მანქანა არ მოძრაობდა, სამხრეთ კორეა იყო, რომელიც ამ პერიოდში საკუთარი საავტომობილო ინდუსტრიის ორგანიზებას იწყებდა. თითოეულმა ამ ოდესღაც „განვითარებადმა“ ქვეყანამ სხვადასხვა მეთოდით მოიპოვა პროგრესული ტექნოლოგიები იმ ქვეყნებისაგან, რომლებიც მათ განვითარებას უწყობდნენ ხელს, იკვლევდა და აანალიზებდა ამ ტექნოლოგიებს და შემდეგ მიზნობრივად დებდა ინვესტიციებს მათ გაუმჯობესებასა და განვითარებაში. სახელმწიფო იცავდა და მხარს უჭერდა წარმატებულ სამამულო საწარმოებს, რომლებშიც

ექსპორტიორობის პოტენციალს ხედავდა. იმისათვის, რომ საკუთარი პროდუქციით ჩაენაცვლებინათ იმპორტული საქონელი, ეს ქვეყნები მასობრივი სუბვენციებით, ხშირად ხარჯიანობის გათვალისწინების გარეშე ესმარებოდნენ არაკონკურენტულ ადგილობრივ კომპანიებს.

მოკლედ, მსოფლიოში არსებული მცირერიცხოვანი (25 ქვეყანა 200-დან) წარმატებული ქვეყნები ზუსტად იმის საწინააღმდეგოს აკეთებდნენ, რაც მათ გლობალიზაციის თეორეტიკოსთა მიხედვით უნდა გაეკეთებინათ, ხოლო ვინც გაატარა გლობალისტთა თეზისები – „თავისუფალი ვაჭრობის“ შემოდება, კომუნალური საწარმოების გაყიდვა, კაპიტალის გადაადგილებებზე კონტროლის მოხსნა, საკუთარი მეწარმეებისათვის პრივილეგიების გაუქმება და ა.შ. – ყველამ კატასტროფული შედეგი მიიღო [გ.რცხილაძე, 2008: 77]. ამ ქვეყნების რიცხვში შედის საქართველოც, რომლის ეკონომიკა ფაქტობრივად დაინგრა.

1981 წლიდან აშშ გლობალიზაციის დროშით და მის საფარველქვეშ ახორციელებს საგანგებო სტრატეგიას, რომელიც 2 მიზნის მიღწევას ისახავს ამოცანად: ერთი მხრივ, აშშ ცდილობდა სახელმწიფოს მიერ მართული კაპიტალიზმის (როგორცაა იაპონიაში) დისკრედიტაციას და იაპონური მოდელით განვითარებადი აღმოსავლეთ-აზიური ქვეყნებიდან დანარჩენ მსოფლიოში ამ მოდელის გავრცელების დამუხრუჭებას. მეორე მხრივ, აშშ ცდილობდა განვითარებადი, მესამე სამყაროს ქვეყნების სუვერენიტეტის შესუსტებას, რათა გაძლიერებულიყო მათი დამოკიდებულება მაღალგანვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებზე, არ მომხდარიყო მათი ერთ ძალად ორგანიზება და მდიდარი ქვეყნებისაგან სამართლიანი სავაჭრო პირობების მოთხოვნის წამოყენება. ამ სტრატეგიის განხორციელების ბერკეტებად გამოყენებულ იქნა ჯერ მსოფლიო ბანკი და საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მერე კი 1995 წლიდან შექმნილი მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია (მსო).

რეალურად კი მსოფლიო ბანკი და საერთაშორისო სავალუტო ფონდი აშშ ფინანსთა სამინისტროდან კონტროლდებიან. ორივეს რეზიდენცია მდებარეობს ვაშინგტონში ორ მეზობელ ქუჩაზე (მე-19 და „ეიჩ“ ქუჩებზე), ორივე ისეთ სისტემაზეა დაფუძნებული, რომ აქ გადაწყვეტილებებს ვერ მიიღებენ აშშ ფინანსთა მინისტრის თანხმობის გარეშე. 1980-იან წლებში აშშ-მა ორივე ორგანიზაციას მიანიჭა „მესამე მსოფლიოს“ ვალების პრობლემების მოგვარების პრეროგატივა და მისცა ორი მითითება ამ კუთხით: პირველ რიგში იზრუნეთ იმისთვის, რომ მოვალე ქვეყნები თავიანთი ვალების გასტუმრებას ნაწილობრივ მაინც მოემსახურებიან და ოფიციალურად გადახდის უუნაროდ არ გამოაცხადებენ თავს, ამასთან, ამ ქვეყნებს იმდენი ფული გამოსძალეთ, რამდენიც შესაძლებელია.

ორივე ორგანიზაციამ სიამოვნებით მიიღო აღნიშნული ინსტრუქცია, რის საშუალებითაც მათ ახალი ფუნქცია შეიძინეს არაპერსპექტიული კრედიტების გამცემი ბანკების სასარგებლოდ ფულის ამოღების სახით [Ch.Johnson, 2003: 78].

ძალიან მალე მესამე სამყაროს ქვეყნების უმრავლესობა მოექცა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ეკონომიკური იდეოლოგიის წნეხში და 2000 წლისათვის 90 სახელმწიფო (მათ შორის საქართველო) ვაშინგტონის მიერ გამოწერილი შოკური თერაპიის ფარგლებში „სტრუქტურულად ადაპტირებულ“ იქნა (ვალდენ ბეგლო).

ეს ქვეყნები თავიანთი ვალების მოსამსახურებლად ახალ კრედიტებს იმ შემთხვევაში მიიღებდნენ, თუ შეასრულებდნენ მსოფლიო ბანკის და სავალუტო ფონდის „რეკომენდაციებს“ (სინამდვილეში ბრძანებებს), ისინი პირველ რიგში ითხოვენ ვაჭრობის „ლიბერალიზაციას“, რაშიც იგულისხმება უცხოელებისათვის ადგილობრივ ეკონომიკაში ჩარევის საშუალებებისათვის ყველანაირი ბარიერის მოხსნა. ამის გარდა, მოცემულმა ქვეყანამ უნდა შეამციროს ჯანდაცვისა და განათლების სფეროში სოციალური პროგრამებისათვის გათვალისწინებული ხარჯები, რათა საბიუჯეტო სახსრები გამოთა-

ვისუფლებულ იქნას უცხოური ბანკებისადმი არსებული დავალიანების მოსამსახურებლად. შემდგომ ხდება ადგილობრივი სოფლის მეურნეობისათვის სუბვენციების შეწყვეტის იძულება და ამის საპირისპიროდ იმ აგროკონცერნებისათვის დახმარების გაზრდა, რომლებიც აწარმოებენ ყვავილებს ან ხილს. სავალუტო ფონდი ითხოვს, რომ გაუქმდეს კაპიტალზე კონტროლი მთელი ქვეყნის მასშტაბით და უცხოელ ინვესტორებსა და საწარმოებს მიენიჭოთ უფლება, შეისყიდონ სახელმწიფო მფლობელობაში არსებული კომუნალური საწარმოები, სატელეფონო და სატრანსპორტო კომპანიები და ნედლეულის მომპოვებელი საწარმოები (ყოველივე ჩამოთვლილი საქართველოში უკვე უცხოელთა ხელშია).

მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი ალბათ მაინც შემდეგი მოთხოვნაა: თუკი განვითარებად ქვეყანას სურს მსოფლიო ბანკისაგან კრედიტის აღება, მან საკუთარი ვალუტის (მაგ. – ლარის) კონვერტაბელურობა უნდა უზრუნველყოს. ამრიგად, ეს სახელმწიფო იძულებული ხდება, გაცვლითი კურსის მიუხედავად, საკუთარი ვალუტა უცხოურ საანგარიშსწორებო საშუალებებზე გაყიდოს და ამით მისი მომავალი ღირებულების განვითარება სასპეკულაციო ოპერაციებზე დამოკიდებული გახადოს. ასეთი პროგრამები, როგორც წესი, ისე ასუსტებენ ამა თუ იმ ქვეყანას, რომ იგი პერიოდული ეკონომიკური კრიზისებით მოცემულ კლექტოკრატიად ყალიბდება, რომელთაც წინ უსწრებდნენ ველური სპეკულაციები (როგორც, მაგალითად მექსიკაში 1994-95 წლებში, ტაილანდში, სამხრეთ კორეასა და ინდონეზიაში 1997 წელს, ბრაზილიასა და რუსეთში – 1998 წელს, არგენტინაში 2000 და ვენესუელაში 2002 წლებში).

ამის გარდა სამუშაო ბაზარი დამოკიდებული ხდება დასავლურ კონცეფციებზე, რომლებიც იმ მომენტში უკვე პრაქტიკულად მთელი სამომხმარებლო საქონლისა და საზოგადოებრივი მომსახურების სექტორის ერთმანეთში გაყოფას ასწრებენ (ჯონ მედელი). ამ პოლიტიკის არქიტექტორი და მთავარი მოგებელი მხარე აშშ-ია. მაგ.: 1992-93 წლებში

მსოფლიო ბანკში კრედიტების საკითხს წვევტდა ლოურენს სამერსი, შემდეგში პრეზიდენტ ქლინთონის ადმინისტრაციაში ფინანსთა მინისტრი და ბოლოს ჰარვარდის უნივერსიტეტის პრეზიდენტი. სწორედ სამერსმა მოუწოდა 1991 წლის 12 დეკემბერს მემორანდუმით ინდუსტრიულად მაღალგანვითარებული ქვეყნების გარემოს დამაბინძურებელი კომპანიების მფლობელებს თავიანთი წარმოებები განვითარებად ქვეყნებში გადაეტანათ: „მე ვფიქრობ, დაბინძურებული ნარჩენების შენახვა დაბალი ხელფასების ქვეყნებში იდეალური ვარიანტია“ [გრცხილაძე, 2008: 80]. ასე „ზრუნავენ“ განვითარებად ქვეყნებზე განვითარებული ქვეყნები. შედეგებიც სათანადოა. თუ 1960-80 წლებში ლათინური ამერიკის და კარიბის აუზის ქვეყნების ეკონომიკა მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელით ერთ სულ მოსახლეზე 75%-ით გაიზარდა, ხოლო 1980-2000 წლებში – გლობალიზაციის ფაზის პიკზე – მხოლოდ 6%-ით.

ნობელის პრემიის ლაურეატი, ეკონომისტი, მსოფლიო ბანკის კვლევების ყოფილი დირექტორი, იოზეფ შტიგლიცი შემდეგ დასკვნამდე მივიდა: „შექმნილი ქვეყნები, რომლებიც ოფიციალურად თავისუფალ ვაჭრობას ქადაგებენ, უფრო ხშირად თავად იყენებენ საბაჟო გადასახადებსა და სუბვენციებს ღარიბი ქვეყნებიდან იმპორტის შესახლად და ისინი ამით უარს ამბობენ ღარიბი ქვეყნების საექსპორტო შესაძლებლობების რეალიზაციაზე, რაც მათ სიღატაკისაგან თავის დასაღწევად და ეკონომიკური ზრდისთვის ბიძგის მისაცემად სჭირდებათ“ [Ch.Johnson, 2003: 83].

ფაქტია ისიც, რომ მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის დაარსების შემდეგ (1995წ.) მსოფლიოში სიღატაკე კი არ შემცირდა, არამედ პირიქით, უფრო ჩქარა იწყო მატება.

მსოფლიო ბანკის და სავალუტო ფონდის ყველაზე თვალსაჩინო მსხვერპლი გახდა ერთ დროს მდიდარი და განვითარებული ქვეყანა – არგენტინა.

1991 წლის თებერვალში არგენტინამ გადაწყვიტა საკუთარი ეკონომიკის რადიკალურად გადაკეთება აშშ-ის მოდე-

ლის მიხედვით. პრეზიდენტმა კარლოს მენემმა ეკონომიკის მინისტრად მოიწვია ჰარვარდის უნივერსიტეტში განათლებული ეკონომისტი დომინგო კავალლო. მან არგენტინის ეკონომიკა მასობრივად გახსნა უცხოური ინვესტორებისათვის (როგორც ეს კეთდება დღეს საქართველოში) და არგენტინული პესოს მიბმა მოახდინა ამერიკულ დოლარზე (1=1). ორივე ვალუტა თავისუფალ ბრუნვაში იქნა გაშვებული. არგენტინა სავალუტო ფონდის ნეოლიბერალურ სავაჭრო-ეკონომიკურ პრინციპებს და რეცეპტებს ყველა ქვეყანაზე გულმოდგინედ ატარებდა ცხოვრებაში. 1998 წელს არგენტინული ბანკების 80% უცხოელებს ეკუთვნოდა. აშშ ფინანსთა მინისტრი, ზემოთ ნახსენები ლოურენს სამერსი აქეზებდა არგენტინას და ქებას არ იშურებდა მის მიმართ. თავდაპირველად პესოს დოლარზე მიბმამ არგენტინის პოზიციები გააძლიერა საერთაშორისო ვაჭრობაში, მაგრამ, როცა დოლარის ფასმა მოიმატა და კონკურენტმა ქვეყნებმა თავიანთი ვალუტის კურსი დაწიეს, მათი პროდუქცია გაიფხვრა არგენტინულ პროდუქტთან შედარებით. ვინაიდან არგენტინაში ეროვნული მასშტაბით განხორციელებული სამეწარმეო ტრანსაქციონების დიდი ნაწილი დოლარში იყო განხორციელებული და საბანკო ანგარიშები ასევე დოლარში გახსნილი, არგენტინის მთავრობამ ვერ მოახერხა პარიტეტის გაუქმება. შედეგად არგენტინული პროდუქტები მსოფლიო ბაზარზე გაძვირდა და მთავრობა იძულებული გახდა, აეღო კრედიტები, რომ ეკონომიკა სრული კოლაფსისაგან ეხსნა.

ამ მომენტიდან არგენტინამ დაამყარა უსიამოვნო რეკორდი – მას კაცობრიობის ისტორიაში უდიდესი დავალიანება დაუგროვდა – 160 მილიარდი დოლარის ოდენობით. ქვეყნის ეროვნული შემოსავალი ერთ წელიწადში 68%-ით შემცირდა, მოსახლეობის ნახევარზე მეტი, რომელიც საშუალო ფენას ეკუთვნოდა, სიღატაკის ზღვარს ქვევით აღმოჩნდა. მთავრობამ კვლავ სავალუტო ფონდს მიმართა დახმარებისათვის. ფონდმა არგენტინის მაშინდელ პრეზიდენტს ფერნანდო დე ლა რუას კრედიტების წინაპირობად დაუდო მკაცრი

საბიუჯეტო ეკონომიის კურსის გატარება – ხალხი გაათავისუფლეს საჯარო სამსახურებიდან (როგორც საქართველოში), შემცირდა ხელფასებისა და პენსიების სიდიდე, გაუქმდა ხელფასების დანამატი პრემიები. ამის შემდეგ მასობრივმა დემონსტრაციებმა და პოლიციის ტერორმა ქვეყნის ეკონომიკა თითქმის დაანგრია. 2000 წლის დეკემბერში სავალუტო ფონდმა არგენტინას თანხმობა გამოუცხადა 40 მილიარდიან კრედიტზე იმ პირობით, თუ მთავრობა განაგრძობდა საგარეო ვალების მომსახურებას და ღარიბებისათვის სოციალური დახმარების შემცირებას. ეს ისეთი პირობები იყო, რომელთა მიღებაც უკვე არც ერთ მთავრობას არ შეეძლო. მომდევნო 14 თვის მანძილზე ქვეყანამ 5 მთავრობა და 6 ეკონომიკის მინისტრი გამოიცვალა. რადგანაც არგენტინის მთავრობა სავალუტო ფონდის მითითებებს ამჯერად ისე აღარ ახორციელებდა და ვინაიდან ეს ქვეყანა აშშ-თვის ნაკლებ სტრატეგიული მნიშვნელობას ატარებდა (ვიდრე, მაგალითად, ასევე დიდი დავალიანების მქონე თურქეთი), სავალუტო ფონდმა უარი განუცხადა არგენტინას კრედიტებით დახმარებაზე. შედეგად, არგენტინაში ინფლაციამ 10 წლის განმავლობაში პირველად ისევ მიაღწია ორნიშნარიცხვს, პესოს ღირებულება 220%-ით დაეცა და საზოგადოებრივი წესრიგი მოიშალა. საბოლოოდ არგენტინა – ლათინური ამერიკის ეს ერთი ყველაზე უფრო მდიდარი ქვეყანა, წარუმატებლობის საჩვენებელ მაგალითად იქცა – ნეოლიბერალიზმის, გლობალიზაციისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წყალობით.

არგენტინის მაგალითი საქართველოს ხელისუფლები-სათვის სერიოზულ გაფრთხილებად უნდა იქცეს. დაანახოს მას, თუ რა შედეგები მოაქვს სხვის ჭკუაზე სიარულს, ღია საზღვრებს, თავისუფალ ვაჭრობას, ყველა სტრატეგიული ობიექტის სხვებზე მიყიდვას, ეკონომიკური პროტექციონიზმის არგატარებასა და ეროვნული ბიზნესისათვის დაუხმარებლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რცხილაძე გ., აშშ საგარეო პოლიტიკის საფუძვლები ამერიკელი და ევროპელი ავტორების მიხედვით, თბ., 2008.
2. Chalmers Johnson: The Sorrows of Empire. Militarism, Secrecy, and the End of the Republic. By Metropolitan Books, New York 2003.

Vadja Shubitidze, Georgi Talakhadze

Globalization – as impeding instrument of developing countries

Summary

Globalization did not rise or strengthen common welfare in neither of the separate countries of third world.

Nowadays existing 25 high developed capitalistic countries have not achieved success as it was preached by globalization. All of them used economical protectionism for it. The countries which zealously realized the theses of globalization, including Georgia had hard and often destruction results. Big countries even today inculcate the population of poor countries that open markets and free trade mean welfare for all, which is incorrect in the basis and it support translational companies.

USA use financial organizations which are under its control as an instrument to economically subordinate third world countries – such as World Bank and international currency fund, which factually rob developed countries and weaken their sovereignty. The number of such countries exceeds 90. Herewith these countries will receive credit only in that case, if they comply demeaning and destruction, Recommendations” of World Bank and currency fund (ch. Johnson).

For the same purpose US used world trade organization that was established in 1995, its creation did not reduced poverty in world but accelerate it. International financial organizations demand trade „liberalization” from third world countries, which means that foreigners can participate in local economy without any drawback. Also country that will

take credit must reduce expenditures of medical care, education and social programs, in order that sum of money used for existing debt service of foreign Banks. After that it will begin to cease subsidy for local agriculture and in contrary to rise subsidies and support for agricultures that produce flowers and fruit, currency fund is demanding to abolish control on capital in the scale of whole country and foreign investors and enterprisers give right to purchase existing communal enterprises, tele-communications, transport companies and raw materials producing enterprises, which are under state property. The most important demand of all is that if developing country wants to take credit from world bank, it have to guarantee the convertibility of its own currency. Such programs weaken some countries, which often have economical crisis. The most prominent victim of world Bank and currency fund become Argentina, that was rich and developed country at one time and which amass record debts – 160 milliard dollar.

This example of Argentina must become the serious caution for Georgia, about how hard results it can bring to do as others want, to open borders, free trade, to sell all strategic subjects to others, not carry out economical protectionism and not help Georgian business.

Важа Шубитидзе, Георгий Талахадзе

Глобализация как инструмент подчинений развивающихся стран

Резюме

В статье подчеркивается тот факт, что все развитие страны своё время достигли успехов путём экономического протекционизма и, наоборот, ни одна страна третьего Мира не может нормально развиваться и достичь успеха с помощью рецептов глобалистов. Именно развитие страны контролируют международные финансовые институты (Мировой банк, международный валютный фонд, мировая торговая организация и др.), с помощью которых они фактически грабят стран третьего мира и ослабевают их суверенитет.

დეპორტირებული მესხების ქართული იდენტობის ფსიქოლოგიური პრობლემები

I. 1944 წელს სამცხე-ჯავახეთიდან დეპორტირებული მესხების ქართული იდენტობის პრობლემის საფუძველად შეიძლება მიჩნეული იქნეს შემდეგი გარემოებები:

1. მესხები მათი რელიგიური კუთვნილების მიუხედავად არიან დიდი ქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფის წარმომადგენლები, რომლებიც შეადგენენ ე.წ. „ზემო ქართლის“ მოსახლეობას და ისინი ისევე როგორც „ქვემო ქართლის“, „შუა ქართლის“ და „შიდა ქართლის“ მოსახლეობა ჩვეულებრივი ქართველებია ანუ ძველი რუსული კლასიფიკაციით „საკუთრივ ქართველებია.“

2. მესხები „საკუთრივ ქართველებია,“ რადგან XIX საუკუნეში მათი უმრავლესობის სამეცყველო და სამწერლებო ენა იყო ქართული.

3. ისტორიული „ზემო ქართლის“ ტოპონიმთა, აღმოსავლეთი თურქეთის დიდი ნაწილის ჩათვლით, ქართულია. ამ რეგიონის მოსახლეობაც „საკუთრივ ქართული“ იყო და აბსოლუტურად მოკლებულია საფუძველს ჰიპოთეზა მუსლიმანი მესხების თურქული წარმოშობის შესახებ. ადამიანს შეუძლია საკუთარი თავი ნებისმიერ ეროვნებას მიაკუთვნოს, უარი თქვას საკუთარ ფესვებზე და ეროვნულ წარსულზე. ასეთი პიროვნება უდიდეს დისკომფორტს განიცდის, რადგან ერთის მხრივ, ის ხელოვნურად ცდილობს მიუერთდეს სხვა ეროვნებას, ვისთვისაც ის უცხოა, ხოლო, მეორე მხრივ, საკუთარ ეროვნებაზე უარის თქმა მნიშვნელოვნად საკუთარ პიროვნულ „მეობაზეც“ უარის თქმას უტოლდება, რაც არ შეიძლება არ იყოს ძლიერ შემაწუხებელი ადამიანისათვის.

4. ჩვენი მონაცემებით “მუსლიმანი მესხების“ უმრავლესობას დღესაც ახსოვს მათი ქართული გვარები, რაც შეუძ-

ლებელი იქნებოდა თუ “მუსლიმანი მესხები“ არ იქნებოდნენ „საკუთრივ ქართული“ წარმოშობის. მესხეთ – ჯავახეთის სოფლებში მართლაც ცხოვრობდნენ თურქები, მაგრამ ისინი არასდროს არ აცხადებდნენ პრეტენზიებს „მესხობაზე“ და ეს შეუძლებელიც იყო, რადგან ახლაც მუსლიმანმა მესხებმა მშვენივრად იციან, თუ ვინ რომელ სოფელში იყო თურქი და ვინ იყო ქართული წარმომავლობის.

II. დეპორტირებული მესხების ქართული ეროვნული იდენტობის პრობლემას სავარაუდოდ აქვს შემდეგი თავისებურებები:

1. საქართველოს ფეოდალური დაშლილობის ხანაში, როდესაც საქართველოს სამეფოები და სამთავროები განსხვავებული ხარისხით იყვნენ დამოკიდებული ოსმალეთის იმპერიაზე, ქართული სამხედრო-ფეოდალური ზედაფენა ქართული ფეოდალური მმართველობისა და მიწათმფლობელობის თავისებურებების შესანარჩუნებლად ხშირად ფორმალურად დებულობდა ისლამს, ოსმალეთთან ერთად მონაწილეობდა საქართველოს სხვა რეგიონების წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციებში, რაც იმ პერიოდში არ იწვევდა დიდ გაკვირვებას, რადგან ასეთ ოპერაციებში არაისლამიზებული ფეოდალებიც მონაწილეობდნენ. ამავე დროს ქართული ფეოდალური ზედაფენის შემოსავლების დიდი ნაწილი სამხედრო-საბრძოლო საქმიანობასთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ ისინი მრავალი ხნის განმავლობაში თავგამოდებით იბრძოდნენ ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ, ხოლო როდესაც წინააღმდეგობის გაწევას კონკრეტულ სიტუაციაში აზრი არ ქონდა იძულებული გახდნენ ამ იმპერიის სამხედრო სამსახურში ჩამდგარიყვნენ და ამგვარად უზრუნველყოთ საკუთარი არსებობა, რადგან ყველა სხვა საშუალება შეენარჩუნებინათ საკუთარი სოციალური, მატერიალური თუ სულიერი მდგომარეობა მათთვის დახურული იყო. გასაგებია, რომ იმ ქართულ რეგიონებში, რომლებიც მთლიანად ინკორპირებული იყვნენ ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში ქართველი ფეოდალების მიმართ ძალიან დიდი იძულება არც იყო

საჭირო ისლამის მისაღებად, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი ავტომატურად კარგავდნენ მათი არსებობისათვის საჭირო ყველა კომპონენტს. ამ ქართველი ფეოდალებისათვის ისლამის მიღება მხოლოდ გარეგნულ ხასიათს ატარებდა და ისინი მხოლოდ შესაფერის სიტუაციას ელოდებოდნენ, რათა ისევ ქრისტიანობაში დაბრუნებულიყვნენ, თუმცა ასეთი შანსი მათ უმრავლესობას მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ მიეცათ, როდესაც საქართველოს სამეფო-სამთავროები რუსეთის შემადგენლობაში აღმოჩნდნენ.

2. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ისლამი საკმაოდ ფეხმოკიდებული ჩანს მესხეთ-ჯავახეთში, თუმცა ამან ხელი არ შეუშალა მესხების ნაწილს მართლმადიდებლობას დაბრუნებოდა. ეს პროცესი გაცილებით უფრო ინტენსიური იქნებოდა რუსეთის ხელისუფლებას მესხეთ-ჯავახეთის ბეგებისათვის საქართველოს სხვა რეგიონების წარჩინებულ გვართა მსგავსად, რუსეთის თავად – აზნაურობის პრივილეგიები რომ მიენიჭებინა. დარწმუნებით შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ შემდგომში ამ რეგიონში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენები ქართველების მიმართ რუსეთის იმპერიის არათანმიმდევრული პოლიტიკის შედეგია. ერთის მხრივ, რუსეთის ხელისუფლება საკუთარ თავს საქართველოს სამეფოს ტერიტორიების გამაერთიანებლად წარმოადგენდა და ამის დასადასტურებლად **მეფისნაცვლის** თანამდებობაც კი დააფუძნა საქართველოში. ქართველი ფეოდალები რუსეთის იმპერიის თავად-აზნაურობას გაათანაბრა, მაგრამ, მეორე მხრივ, არ ენდობოდა ქართველ წარჩინებულებს, რომლებიც საქართველოს რუსეთთან ნებაყოფლობით მიერთებულად თვლიდნენ და ამიტომ ქვეყნისათვის დამოუკიდებლობის მეტი ნიშნების მიკუთვნებას მოითხოვდნენ პირდაპირ და ირიბად. ასეთ სიტუაციაში რუსეთის ადმინისტრაცია ცდილობდა შეეჩერებინა არაქართული მოსახლეობის ადაპტაცია-ასიმილაცია ქართულ საზოგადოებასთან, გაეზარდა არაქართული ელემენტის შემადგენლობა ძირითადად ქართულ რეგიონებში (ასეთი უნდა ყოფილიყო მესხეთ-ჯავახეთი მე-XIX საუკუნის

დასაწყისში) სხვა ქვეყნებიდან არაქართული ჯგუფების ჩამოსახლებით, რომლებსაც, როგორც ხიზნებს დამოუკიდებლობის ხარისხის ზრდის პრეტენზია სულაც არ ჰქონდათ და ერთგული იყვნენ რუსეთის ხელისუფლებისა. ამიტომ რუსეთის ადმინისტრაცია არ იყო დაინტერესებული მუსლიმანი მესხების ქრისტიანობაში დაბრუნებით, რაც გააძლიერებდა მათთვის არასანდო ქართულ მოსახლეობას, გაზრდიდა ქართველების ავტონომიურობის მოთხოვნებს, მით უმეტესად, რომ მაშინ ქართველები ამიერკავკასიაში ყველაზე მრავალრიცხოვანი, ფეოდალურად ორგანიზებული მოსახლეობა იყო და ამიტომ რუსეთის ადმინისტრაცია ყველანაირად ცდილობდა ხელი შეეწყო მუსლიმანი მესხების ოსმალეთის იმპერიაში გადასახლებისათვის.

3. 1828–1829 წლების რუსეთ–თურქეთის ომის შემდეგ მესხეთში დარჩენილ მუსლიმან მესხებში ჩამოყალიბება დაიწყო იმ დროისათვის საქართველოში გაბატონებული ოფიციალური საზოგადოებრივი ცხოვრების რუსული წესის მიმართ „გაუცხოების კომპლექსმა.“ რუსული ცხოვრების წესი მნიშვნელოვნად განპირობებული იყო რუსული მართლმადიდებლობით, რომელიც იმ დროისათვის ოფიციალურად დანერგილი იყო საქართველოს სხვა რეგიონებში, ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებით. ამრიგად მესხებს უკვე აღარ შეეძლოთ მართლმადიდებლობა განეხილათ, როგორც რელიგიური სულიერების მხოლოდ ქართული ფორმა. უფრო მეტიც ასეთ ვითარებაში რუსული ქრისტიანული მართლმადიდებლობა მათ მიერ შეიძლება განხილული ყოფილიყო როგორც უცხო იდეოლოგია ქართული რელიგიური სულიერებისათვის. იმ დროისათვის საქართველოში დანერგილი რუსული მართლმადიდებულობის ასეთ შეფასებას უნდა გამოეწვია მუსლიმანური რელიგიურობის გაძლიერება, როგორც რუსული ქრისტიანული მართლმადიდებლობისაგან თავდაცვის საშუალება. ის არ უზრუნველყოფდა ტრადიციული ყოფითი კულტურის შენარჩუნებას. მუსლიმან მესხებს შეეძლოთ ასეთი მართლმადიდებლობა

არაქართულად ჩაეთვაღათ, რომელიც მათვის მტრულიც იყო, რადგან მართლმადიდებლურმა რუსეთმა იარაღით დაიკავა მესხეთი და ასევე ძალით დანერგა რუსული მართლმადიდებლობა ქრისტიან ქართველებში. ამავე დროს მართლმადიდებელი ქართველები უფრო იყვნენ ადაპტირებული რუსულ მმართველობასთან და უფრო მეტიც მონაწილეობას ღებულობდნენ საბრძოლო ოპერაციებში, რომლებიც მიმართული იყო მესხეთის შემოერთებაზე. მათ მიერ ასეთი ბრძოლა განიხილებოდა, როგორც ქართული რეგიონის განთავისუფლება, იმ დროს, როდესაც მუსლიმანი მესხები იმავე საბრძოლო მოქმედებას განიხილავდნენ, როგორც რუსეთის მხრივ ომს მესხეთის წინააღმდეგ და ამ ბრძოლებში ქართველი მართლმადიდებლების მონაწილეობას კი რუსებისადმი ხელშეწყობად. ამრიგად შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ 1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ზუსტად ზემოთ აღნიშნულმა ფსიქოლოგიურმა ფაქტორებმა განაპირობეს მუსლიმანი მესხების დისტანცირება მაშინდელი საქართველოს სამოქალაქო საზოგადოებისაგან, როგორც მათვის მტრული რუსული თვითმყრობლობისა და რუსული მართლმადიდებულობის განსახიერებისაგან.

4. მიაბიტურია შეხედულება, რომ დეპორტირებული მესხები, მათი უმრავლესობის მიერ ქართულის არცოდნის გამო, არ იქნებიან მიღებული ქართულ საზოგადოებაში. სინამდვილეში ენის ცოდნა აუცილებლად არ არის დაკავშირებული ეროვნულ იდენტობასთან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ირლანდიელებმა, რომელთა უმრავლესობა ვერ ფლობს ირლანდიურს, უარი უნდა თქვან საკუთარ ეროვნებაზე, რაც არც ერთს მათგანს არ გაუკეთებია. ამიტომ გაუგებარია, რატომ მაინცდამაინც მესხებმა უნდა თქვან უარი საკუთარ ეროვნულობაზე, როდესაც ზუსტად ისინი არიან იმ „საკუთარივე ქართული“ ეთნოგრაფიული ჯგუფის წარმომადგენლები, რომლებმაც საფუძველი დაუდეს ქართულ სახელმწიფოებრიობას;

5. ამტკიცებენ, რომ თურქულენოვან მესხებს არ მიიღებს ქართული საზოგადოება, რაც გაზვიადებაა, რადგან ქართულ საზოგადოებაში უკვე დიდი ხანია ადაპტირებულია არაქართული წარმოშობის თურქულენოვანი მოსახლეობა, ხოლო ქართული წარმოშობის მესხებისადმი ინტერესი ქართულ საზოგადოებაში ყოველთვის იყო და არის. აქ შესაფერისი ინტერესის გამოვლენა თვით დეპორტირებულ მესხების მხრიდანაც უნდა ჩანდეს;

6. ამტკიცებენ აგრეთვე, რომ თურქულენოვანი მესხების ყოფითი კულტურის თავისებურებები მიუღებელია ქართული საზოგადოებისათვის. ასეთ მოსაზრებას აქვს არსებობის უფლება, რადგან ახალ საზოგადოებასთან შეგუება ყოველთვის არის დაკავშირებული მრავალ სირთულესთან. ეს სირთულეები ზოგადია და ისინი არა მხოლოდ თურქულენოვან მესხებს ეხება. დეპორტირებული მესხები უნდა იჩენდნენ ინტერესს ქართული კულტურისადმი, ქართული ენის შესწავლისადმი. ქართველობასთან იდენტიფიცირებას, უპირველეს ყოვლისა, ისინი საკუთარ პიროვნებაში უნდა ცდილობდნენ. **ამ შემთხვევაში მთავარია, რომ მე უნდა ვთვლიდე თავს ქართველად და ჩემთვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ვინ რას ფიქრობს ჩემზე;**

7. ამტკიცებენ, რომ დეპორტირებული მესხების ადაპტაცია ქართულ საზოგადოებასთან თითქოს ძალიან გართულებული იქნება იმის გამო, რომ ქართული მოსახლეობის უმრავლესობა მართლმადიდებელი ქრისტიანებია, ხოლო დეპორტირებული მესხების უმრავლესობა მუსლიმანია. კარგად არის ცნობილი, რომ ქართული მოსახლეობის ნაწილი მუსლიმანური აღმსრულებლობისაა, მაგრამ ისინი დიდ სირთულეებს არ განიცდიან ქართულ საზოგადოებასთან ადაპტაციაში.

ლიტერატურა

1. Бакрадзе Дм. Археологическое путешествие по Гурии и Ачаре. СПб., 1978.
2. Вейденбаум Е. Закавказские этюды. Тб., 1901.
3. Загурский Л. Поездки в Ахалцихский уезд в 1972 г.
4. Казбеки Г. Три месяца в Турецкой Грузии. Записки 3/к отдела императорского русск. географ. общества. кн. X.в. I.Тб., 1876.
5. Ломсадзе Ш.В. Самцхе-Джавахети с середины XVIII в. по пятидесятые годы XIX в.. 1975..

Guram Chaganava

The Problems of Georgian Identity of the Deported Meskhes

Summary

In the article it is shown, that deported meskhes basely of Georgian origin, but the peculiarity of joining of Muskheti, inconsistency of Russian government in the attitude to the Georgian Muslim population and the disturbance of the traditional interrelation with the other regions of Georgia determined the spread of the Turkish language.

Гурам Чаганавა

Психологические проблемы грузинской идентичности депортированных месхетинцев

Резюме

В статье указано, что депортированные месхетинцы, в основном, грузинского происхождения. Однако особенности присоединения Месхетии, непоследовательная политика царской России в отношении к грузинскому мусульманскому населению и нарушение грузинских традиционных связей этого региона с другими регионами Грузии опосредовало распространение турецкого языка.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ნანა ხახუტაიშვილი – მოსხების // მესხების ისტორიისათვის	5
Nana Khakhutaishvili – Towards The Issue of the History of the Meskhi-Moskhi	20
Нана Хакхутаишвили – К вопросу истории Месхов // Месхов	21
ირინე ტატიშვილი – მოსახრებები ხეთების საზოგადოების ჰუმანურობის შესახებ	22
Irene Tatishvili – Reflections about humanism of the Hittite society	31
Ирина Татишвили – Размышления о гуманизме хеттского общества	31
ნანა ბახსოლიანი – ურარტუს ქალაქები	32
Nana Bakhsoлиani – Cities of Urartu	37
Нана Бахсолиани – Города Урарту	37
ნუგზარ წულუკიძე – ბაგრატიონთა მითოსური წინაპარი „მაჰაბხარატადან“	38
Nugzar Tsulukidze – Bagrations’ mythical ancestors from „Makhbkharata“	48
Нугзар Цулукидзе – Мифический предок Багратион с „Махабхарата“	48
რევაზ უზუნაძე, მერაბ უზუნაძე – სოფელ ერგეს ისტორიიდან (ნიკიტაური, გვარელა)	49
Revaz Uzunadze, Merab Uzunadze – From the history of villaga Erge (Nikitaური, Gvareლა)	59
Реваз Узунадзе, Мераб Узунадзе – Из истории села Эрге (Никитаური, Гварела)	59
ირაკლი ბარამიძე – ზენდიდის ციხისა და მისი მფლობელი ბეჯანიძეების გვარის ისტორიისათვის	60
Irakli Baramidze – History of the Zendidi fortress and its owner the Bejanidze	71
Ираклий Барамидзе – История Зендидской крепости и ее владельца рода Бежанидзе	71
ედიშერ გვენეტაძე, ზურაბ კვეტენაძე – საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა XV ს. პირველ ნახევარში და ალექსანდრე I	72
Edisher Gvenetadze, Zurab Kvetenadze – The political condition in the I half of XV century in Georgia	78
Едишер Гвенетадзе, Зураб Кветенадзе – Политическая положение	

Грузии I половине XV в. и Александр I	78
მურმან პაპაშვილი – ინგლისის დიპლომატია რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებაში და საქართველო (1722-1724 წწ.)	79
Murman Papashvili – Diplomacy of England in Russian-Turkish strained relations and Georgia (1722-1724)	90
Мурман Папашвили – Дипломатия Англии в обострении русско-турецких отношений и Грузия (1722- 1724 гг.)	91
ოლეგ ჯიბაშვილი – რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომში ქართლ-კახეთის მონაწილეობის მიზანშეწონილობის საკითხისათვის	92
Oleg Jibashvili – For the issue of appropriateness of Kartl-Kakheti participation in Russian-Osman war in 1768-1774	112
Олег Джибашвили – К вопросу целесообразности участия Картли-Кახетинского царства в Русско-османской войне 1768-1774 годов	112
ცაცა ჩხარტიშვილი – ჯუმათის მონასტრის განძი უცხოეთში	114
Saca Chkhartishvili – The Treasure of Jumati Monastery in Abroad	122
Цаца Чхартишвили – Сокровище Джуматского Монастыря находящегося в заграниче	122
დოდო ჭუმბურძე – ქართველი მოწყალების და არტაანში ანა ერისთავი-ჭავჭავაძე (1833-1878 წწ.)	123
Dodo Chumburidze – The Georgian Nurse in Artaani Ana Eristavi – Chavchavadze (1833 - 1878)	133
Додо Чумбуридзе – Сестра милосердия в Артаани Анна Эристави-Чавчавадзе (1833-1878)	134
ჯემალ კარალიძე – ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა 1888-1900 წლებში	135
Jemal Karalidze – Batumi urban self-government in 1888-1900	141
Джемал Каралидзе – Батумское городское самоуправление в 1888-1900 г.г.	142
ლელა სარალიძე – უცნობი ფურცლები აჭარის ისტორიიდან (ემიგრაციული პრესის მასალების მიხედვით)	143
Lela Saralidze – Unknown folios from the history of Adjara (Basing on the emigration Press)	151

ლელა სარალიძე – Неизвестные страницы из истории Аджарии (по материалам эмиграционной прессы)	152
ბიჭიკო დიასამიძე – განათლება და კულტურა აბუსერისძეთა მოღვაწეობის დროის სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში	154
Bichiko Diasamidze – The Abuserisdzes in the Cultural Life of South-Western Georgia in 11 th -14 th Centuries	168
Бичико Диасамидзе – Род Абусеридзе в культурной жизни Юго-Западной Грузии в XI-XIV веках	168
მალხაზ სიორიძე – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში რკინიგზის განშტოებათა მოწეობის ისტორიისათვის (1878-1918 წწ.)	170
Malkhaz Sioridze – History of the Construction of the Railway Branches in the South-Western Georgia	184
Малхаз Сиоридзе – К истории устройства железнодорожных ветвей в Юго-Западной Грузии (1878-1918 гг.)	185
ოთარ თურმანიძე – გადასახადები და საგადასახადო სისტემა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოფლად (1901-1917 წწ.)	186
Otar Turmanidze – Taxes and tax system in the rural areas of South-West Georgia (1901-1917)	198
Отар Турманидзе – Налоги и налоговая система на селе в Юго-Западной Грузии (1901-1917гг.)	199
ერმილე მესხია – სამცხე-ჯავახეთის მმართველობის ისტორიიდან (1919-1920 წწ.)	200
Ermile Meskhia – From the history of local governing of Samtskhe-Javakheti (1919-1920)	211
Эрмиле Месхия – Из истории управления Самцхе-Джавახети (1919-1920гг.)	212
სულხან ალექსაია – ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტური კერა დოკუმენტური მასალების მიხედვით (2000-2005 წწ.)	213
Sulkhan Aleksaia – Reviewing Tskhinvali Region conflict area on the basis of documentary materials (2000-2005)	224
Сулхан Алексаия – Конфликтный очаг в Цхинвальском регионе в свете документальных материалов (2000-2005 гг.)	225
უნა ოქროპირიძე – ჩვენი მომავალი – ისტორიულ-გეოპოლიტიკური კააზრება	226

Ucha Okropiridze – Our Future – Historical-Geopolitical Point of View	240
Уча Окропиридзе – Наше будущее – историко-геополитическое размышление	241
მაია ამირგულაშვილი, თენგიზ გრიგოლია – რელიგია თუ იდეოლოგია?	242
Maia Amirgulashvili, Tengiz Grigolia – Religion or Ideology?	247
Маия Амиргулашвили, Тенгиз Григолия – Религия или идеология?	248
ქეთევან ჯიჯეიშვილი – ქარიზმატული ლიდერის პრობლემა თანამედროვე საქართველოში	249
Ketevan Jijeishvili – Problem of Charismatic Leader in modern Georgia	255
Кетеван Джидженшвили – Проблема харизматического лидера в современной Грузии	255
ვაჟა შუბითიძე, გიორგი ტალახაძე – გლობალიზაცია როგორც განვითარებადი ქვეყნების დაკაბალების ინსტრუმენტი	256
Vadja Shubitidze, Giorgi Talakhadze – Globalization as impeding instrument of developing countries	264
Важа Шубитидзе, Георги Талахадзе – Глобализация как инструмент подчинений развивающихся стран	265
გურამ ჩაგანავა – დეპორტირებული მესხების ქართული იდენტობის ფსიქოლოგიური პრობლემები	266
Guram Chaganava - The Problems of Georgian Identity of the Deported Meskhes	272
Гурам Чаганова – Психологические проблемы грузинской идентичности депортированных месхетинцев	272

გამომცემლობის დირექტორი – ნანა ხახუტაიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი – ლალი კონცელიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ელუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 27.07.2009
ქალაქის ზომა 60X84 1/16
ფიზიკური თაბახი 17.3
ტირაჟი 100

ფასი სახელმწიფოებო

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში

ქ. ბათუმი, ნინოშვილის 35